

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հրատարակչությունը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի համացանցային կայքերում ներկայացնում է իր հայագիտական հրատարակությունները: Գիրքը այլ համացանցային կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ հրատարակչության համապատասխան թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՆԱԽԱԼՍԱՐԱՆ

Ն. Մ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Ռ. Ս. ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ ՉԵՌՆԱՐԿ

5-րդ հրատարակություն

ԵՐԵՎԱՆԻ ՆԱԽԱԼՍԱՐԱՆԻ ՆՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ - 2003 թ.

ՆՏԴ 809.198.1 (07)

ԳՄԴ 81.2Հ g73

Ա 791

Ավետիսյան Ն. Մ., Ղազարյան Ռ. Ս.

Ա 791 Գրաբարի ձեռնարկ (Ուս. ձեռնարկ բուհերի համար): Երևանի պետ. համալս.- 5-րդ հրատ. - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2003, - 300 էջ:

Ձեռնարկն ընդգրկում է գրաբարի հնչյունաբանության, ձևաբանության և շարահյուսության ամբողջական դասընթացը: Քերականական նյութերը տրվում են առանձին բաժիններով, որոնք ունեն համապատասխան վարժություններ ու բնագրեր ընթերցանության և թարգմանության համար:

Ձեռնարկին կցված են բառարան և 5-12-րդ դարերի մատենագրությունից քաղված հատվածներ՝ լրացուցիչ ընթերցանության համար:

Նախատեսված է բուհերի ուսանողների համար:

Ա $\frac{4602020100}{704 (02) 2003}$

ԳՄԴ 81.2Հ g73

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ներկա ձեռնարկի հիմնական բաժիններն են՝ «Հնչյունների արտասանությունը և գրությունը. հնչյունափոխություն», «Ձև արանություն», «Շարահյուսություն», «Գրաբարի հատընտիր» և «Բառարան»: Ձև արանության բաժնում տրված են նաև չթեքվող խոսքի մասերից մակբայը, շաղկապը և ձայնարկությունը:

Դասագրքում ընդգրկված նյութերը տրված են առանձին դասերով, ըստ որում յուրաքանչյուր դասում հաղորդվող տեսական գիտելիքներին անմիջապես հետևում են դրանց համապատասխան վարժություններ և ընթերցանության հատվածներ՝ քաղված գրաբարի միայն դասական շրջանի (5-րդ դար) ինքնուրույն և թարգմանական գրականությունից: Տեղի խնայողության պատճառով նշված են միայն քերականական գիտելիքներին վերաբերող բնագրային օրինակների աղբյուրները, իսկ վարժություններում բերված օրինակների աղբյուրները չեն նշվում: Ընդհանուր առմամբ ամեն մի դասում բացատրվում են քերականական կամ այլ կարգի բոլոր այն երևույթները, որոնց մասին նախապես ոչինչ չի ասվել: Դասերում ընգրկված նյութերի ծավալը պայմանական է, ըստ այդմ էլ դրանք կարելի է անցնել մեկ կամ ավելի դասերի ընթացքում:

Ձեռնարկի հեղինակները նպատակահարմար են համարել խոսքի մասերի ուսուցումը սկսել բայից, որը, սակայն, չի խանգարում, որպեսզի ուսուցման ընթացքում այս կամ այն չափով խախտվի դասանյութերի հաջորդականությունը:

Շարահյուսության բաժնում քննվում են գրաբարի կապերի (նախդիր և նախադրություն), հոդերի, **և** հարաբերականի կիրառությունը և շարահյուսական այլ հարցեր:

Բառարանում բացատրվող գրաբարյան բառերը տրվում են ոչ թե իրենց ունեցած բոլոր նշանակություններով, այլ այն իմաստներով, որոնք հանդիպում են դասագրքում:

ՎԱՄԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ա. ածական

Ագ., Ագաթանգեղայ Պատմություն Հայոց, Տփղիս, 1909

Բուզ., Փաւստոսի Բուզանդացոյ Պատմություն Հայոց, Թիֆլիս, 1912

գ. գոյական

դ. դերանուն

եք. եղանակիչ բայ

Եզնիկ, Եզնրկայ վարդապետի Կողբացոյ Եղծ աղանդոց, Թիֆլիս, 1914

Եղիշէ, Եղիշէի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1957

թ. թվական

Թռռն., Թռռնեան Թ., Հատընտիր ընթերցուածք ի մատենագրութեանց
նախնեաց, Վիեննա, Ա. հ., 1891, Բ. հ., 1910

Խոր., Մովսիսի Խորենացոյ Պատմություն Հայոց, Տփղիս, 1913

Կոր., Կորին, Վարք Մաշտոցի, Երևան, 1941

կր. կրավորական

հ. հասարակ բայ

ձ. ձայնարկություն

մ. մակբայ

ն. ներգործական բայ

նխ. նախդիր, նախադրություն

ՆՏԲ, Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, Ա հ., 1836, Բ հ., 1837

շ. շաղկապ

չ. չեզոք բայ

պբ. պատճառական բայ

Փարպ., Ղազարայ Փարպեցոյ Պատմություն Հայոց, Տփղիս, 1904

փխ. փոխանակ

Մնացած համառոտագրությունները վերաբերում են 1929 թ. Վիեննայում հրատարակված Աստվածաշնչի համապատասխան գլուխներին:

ԴԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

1. ԳՐԱԲԱՐԻ ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ. ՀՆՉՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 1. 5-րդ դարից մեզ ավանդված գրաբարի այբուբենն ունի 36 տառ՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ, ժ, ի, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ս, ճ, մ, յ, ն, շ, ո, չ, պ, ջ, ռ, ս, վ, տ, ռ, ց, ւ (վյուն/հյուն), փ, ք:

ՈՒ-ն, իբրև *n* և *l* տառերի կապակցություն, այբուբենի մեջ տեղ չի գտել, իսկ *o* և *ph* տառերն ավելացել են միջին դարերում: Հին հայերենում *ph* հնչյուն չի եղել: Փոխառյալ բառերում այն փոխարինվել է *ph*-ով կամ *h*-ով, ինչպես՝ դաֆնէ-դափնի (փոխ. հունարենից), ֆրահանգ-հրահանգ (փոխ. պարսկերենից) և այլն:

§ 2. Գրաբարի ձայնավորներն են՝ ա, ե, է, ը, ի, ո, ու:

§ 3. 5-րդ դարում, երբ հայերենը գրի առնվեց, գրությունը ճշտորեն համապատասխանում էր արտասանությանը, այսինքն՝ ամեն մի հնչյուն ինչպես գրվում էր, այնպես էլ՝ արտասանվում: Հետագա դարերում գրությունը հիմնականում մնում է նույնը, սակայն արտասանությունը, աստիճանաբար փոփոխություններ կրելով, հեռանում է գրությունից, որի հետևանքով ձևավորվում են արտասանության նոր կամ ավանդական կանոններ: Այժմ գրաբարյան բնագրերը կարդում ենք ոչ թե հին կամ գրային, այլ փոփոխված, ավանդական արտասանությամբ: Գրաբար ճիշտ կարդալու և գրելու համար պետք է իմանալ ավանդաբար մեզ հասած արտասանության և ուղղագրության հետևյալ կանոնները:

§ 4. Յ-ն բառակազմում, այլև բարդության և ածանցման մեջ արտասանվում է *h*, օրինակ՝ յայտնի = հայտնի, անյայտ = անհայտ, յատակ = հատակ, սալայատակ = սալահատակ:

Բառավերջում *u* և *n* ձայնավորներից հետո գրվում է *j*, բայց չի արտասանվում, օրինակ՝ արքայ = արքա, երեկոյ = երեկո: Բառավերջի *j*-ն արտասանվում է մի քանի միավանկ բառերում՝ բայ, գոյ, խոյ, հայ, ճայ, մայ (=խոնավ, թաց), Նոյ, վայ:

Բառավերջում *u* և *n* ձայնավորներից հետո *j* չի գրվում՝ ա) բայերի բուն

հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքում՝ *ասա՛, ապրեցո՛ւ, ք) սա, դա, նա* դերանունների ուղղական, հայցական, սեռական և տրական, *դու* անձնական դերանվան սեռական (քո) հոլովածներում, գ) *ահա, ապա* բառերում, դ) օտար հատուկ անունների ուղիղ ձևերում՝ Աննա, Յուդա, Եդեսիա, Կեսարիա և այլն:

§ 5. Ի (ւ) տառը գրվում է բառամիջում երկու ձայնավորների միջև և բառավերջում *ա, ե, ի* ձայնավորներից հետո, ինչպես նաև *տ* կապակցության մեջ և արտասանվում է *վ*, օրինակ՝ աագ=ավագ, տաաիդ=տավիդ, առաել=առավել, մրգաււտ=մրգավետ, հարաւ=հարավ, տերել=տերել, անխւ=անիվ, ոսկւով=ոսկվով:

Գրաբարում *ւ* տառով ոչ մի բառ չի սկսվում:

§ 6. Ե տառի փոխարեն բառավերջում միշտ գրվում է *է*, օրինակ՝ թէ, եթէ, բազէ, ափսէ, բոպէ, իսկ բառամիջում գրվում է *է* այն դեպքում, երբ կարող է լինել *է > ի* և *է > ե* հնչյունափոխություն, օրինակ՝ վեճ-վիճել, շէն-շինական, Մովսէս-Մովսեսի:

§ 7. Ու-ն բառամիջում ձայնավորից առաջ արտասանվում է *վ՛* արտեստ=արվեստ, պատուէր=պատվեր, լեզուի=լեզվի, արծույ=արծվո:

ՈՒ-ն բառամիջում ձայնավորից առաջ *ու* է արտասանվում ՈՒ լծորդության բայերի անցյալ անկատարի ձևերում՝ թողուի, թողուիր, թողուաք, թողուիք, թողուին:

§ 8. Բացի հիշյալ կանոններից, պետք է իմանալ, որ *զ* նախդիրը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *ըզ՛* զգետ-ըզգետ, զնա=ըզնա:

§ 9. Յ, ի ձայնորդների և *ա, ե, ի, ն* ձայնավորների կապակցությամբ կազմվում են երկբարբառներ և եռաբարբառներ: Գրաբարի երկբարբառներն ու եռաբարբառներն են՝ այ, ոյ, աւ, իւ, եւ, եա, եաւ, եայ, տյ:

§ 10. Ոյ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *ույ՛* բոյս=բույս, գոյն=գույն, յոյս=հույս: Ոյ կապակցությունը *ույ* է արտասանվում նաև ս, դ, ն, հոդերից առաջ՝ բոցոյ-բոցոյն=բոցոյն:

Աւ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *օ* և ընդհանրապես գրվում *օ* տառով՝ աւձ=օձ, աւր=օր, կարաւտ=կարօտ: Որպես բացառություն՝ աղաւնի և նաթ բառերում *աւ*-ն արտասանվում է *ավ*:

Իւ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *յու՛* կորիւն=կորյուն, սիւն=այուն, արիւն=արյուն:

Եւ երկբարբառն արտասանությամբ նույնացել է իւ երկբարբառին և գրության մեջ էլ հիմնականում արտահայտվում է *իւ*-ով, թեև մի շարք բառերում պահպանվում են այդ երկբարբառների գրության զուգահեռ ձևեր՝ ալելւր//ալիւր=ալյուր, հարելւր//հարիւր=հարյուր, եղջելւր//եղջիւր=եղջյուր:

Ծանոթություն. Աւ, եւ, իւ կապակցությունների *ւ*-ը պահպանում է բառա-

վերջի վ արտասանությունը հոգնակի ուղղականի *f* և հայցականի *u* մասնիկներից ու *u*, *η*, *ն* հոդերից առաջ՝ կաքաք=կաքավք, պարգես=պարգեվս, հովիւք=հովիվիք, հովիւն=հովիվն:

Եա երկբարբառն արտասանվում է *յա*՝ պատեան=պատյան, եղեանն=եղյանն, սիրեա՝=սիրյա՝:

Եաւ եռաբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *յո* և ընդհանրապես գրվում *եօ* տառերով՝ ընտանեաք (ընտանեօք)=ընտանյոք, կղզեաք (եօք)=կղզյոք:

Եայ եռաբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *յայ*՝ հրեայք=հրյայք, անդեայք (=մախիր)=անդայք, բառավերջում՝ *յա*՝ պաշտօնեայ=պաշտոնյա:

Իոյ եռաբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է *վոյ*՝ պատանւոյն=պատանվոյն, տեղւոյն=տեղվոյն:

Վարժություն 1. Կարդալ ավանդական արտասանությամբ.

ա) յիշատակ, յարգել, յաղագս (=մասին, համար), յանցանք, անյայտ, յաճախ, յատուկ, անյուսալի, յորդ, անյապաղ, յուշարար, անյիշելի, յիսուն, յանդիման, յայտնի, յաղթանակ, յաջորդ, յաւտ:

բ) երեխայ-երեխայք, կոփածոյ, արքայ-արքայի, պողոտայ, ճայ, անհաճոյ, շղթայ-շղթայս, գոյ, Տիգրանայ, գետոյ, բայ, սկայ (հսկայ), բրածոյ, Վռամշապիոյ, վկայ, փեսայ-փեսայն, երեկոյ:

գ) աւագանի, շառաիղ, անի, արմաւենի, կաւ, մաւ-մաւդ-մաւն-մաւք, լուսաւոր, տիւ (=ցերեկ), հաւ-հաւս-հաւք, տաւիղ, աւագ, տերեւ, խոնաւ, ագռաւ, սակաւ, արեւ, բնաւ:

դ) արուեստ, դժուար, նուիրական, պատուական, զինուոր, առեղծուած, զուարակ (=եզ, հորթ), թշուառ, յունական, թունաւոր, հովուական, նուագ, մեղուի, անուանել, արուակ, կռուել, Գուին:

Վարժություն 2. Գրաբարյան ուղղագրությամբ գրել և կարդալ ավանդական արտասանությամբ:

Աբեղա, կռածո, Տիգրանա, արտաքո, ընծա, մեծարգո, բացակա, ներքո, փիլիսոփա, արմատո, քուրա, գազանաբարո, նա, նոքա, նոցա, սաս՛, պատմեա՛, Սառա, Անանիա, Երեմիա, Ասիա:

Վարժություն 3. Որոշել, թե՛ վ՛ հնչյունը գրաբարյան ուղղագրությամբ ո՞ր բառում ի՞նչ տառով պետք է գրել՝ վ, ւ, թե՞ ու:

Արտասվել, գավառ, թիվ, սով, հարավ, թվական, վիրավոր, վնաս, անվանի, ազնիվ, անվախճան, կավիճ, հովիվ, թավ, լեզվի, անվարժ, բովանդակ, հարված, ավազան, կատվի, նվաճել, հոգվով, Դ-ավթի, Աղվանք:

Վարժություն 4. Ավանդական արտասանությամբ կարդալ.

ա) աւագ, անբաւ, աղ, ամաւթ, ար, գաւառ, աձ, կարաւտ, աւան, պաշտաւն, ծնաւտ, հարաւ, տաւն, ցաւք, արաւտ, ծանաւթ, տաւթ, արար:

բ) ապացոյց, հաճոյանալ, դոյլ, գոյութիւն, զայրոյթ, ուրոյն, բարոյական, ողկոյգ, նշոյլ, կոյտ, ախոյեան, քոյր, լոյս, առոյգ, ողջոյն, անյոյս, բոյս:

գ) նիւթ, քաջութիւն, սիւն, իւրաքանչիւր, ձիւթ, անկիւն, հիւսիսի, իւղ, իւր, հիւր, աղիւս, միւս-մենս, զիւտ, հարիւր-հարեր, բեր-բիւր, ալեր-ալիւր:

դ) ցորեան, մատեան, լեռն, մեհեան, դարձեալ, վայրկեան, որդեակ, անցեալ, ծննդեան, ահեակ (=ձախ), դղեակ, առաքեալ, կորեակ, Մամիկոնեան, առաքեալ:

ե) պատանեալ(եօք), ընտանեալ, կարծեալ, տեղեալ, սիրելեալ. հրեայ-հրեայք, քաղեայ-քաղեայք, պաշտօնեայք, լռելեայն. տարւոյն, երանելոյն, այգեստանոյն, հոգւոյս, այգւոյն:

Վարժություն 5. Գրաբարյան ուղղագրությամբ գրել.

ա) կապույտ, ճկույթ, անգոյն, զգույշ, սառույց, համբույր, մակույկ, բույն, երևույթ, թույն:

բ) արյուն, հյուսն, դյուրին, հյութ, մրջյուն, եղջյուր, կորյուն, բազմություն, նյութ, իմաստություն, յուր, յուրովի, թյուր:

գ) մանյակ, այծյամն, լյարդ, տասնյակ, կղզյակ, արքայության, Դիմաքայան, իշխանության, արևելյան, տեսյալ, գրյալ:

2. ՀՆՉՅՈՒՆԱՓՈՆՈՒԹՅՈՒՆ

§ 11. Գրաբարի շեշտադրությունը և շեշտից կախված հնչյունափոխությունը հիմնականում նույնն են, ինչ արդի գրական հայերենում:

Շեշտը սովորաբար ընկնում է բառի վերջին վանկի ձայնավորի վրա, օրինակ՝ հրաման, հրամանի, հրամանաց, հրամայել:

Եթե բառի վերջին վանկի ձայնավորն է չզբոլող ը, ապա շեշտն ընկնում է վերջընթեր վանկի վրա, օրինակ՝ աստ(ը)ր, կա'րծ(ը)ր, ձմե'ռ(ը)ն, հարցո'ւմ(ը)ն:

Կցական բարդությամբ կազմված մի քանի բառերում շեշտվում է նախավերջին վանկի ձայնավորը, օրինակ՝ ո'րպէս, նո'յնպէս, ա'յսչափ, ո'րչափ, ահա'ւասիկ և այլն:

§ 12. Երբ բառերը վերջից նոր վանկ են ստանում, շեշտն անցնում է այդ վանկի վրա. շեշտագրկված վերջին վանկի *ի, ե, ու, է* ձայնավորները, *ոյ, եա, իւ* երկբարբառները և *եայ* եռաբարբառը սովորաբար ենթարկվում են հնչյունափոխության:

Ի ձայնավորը փակ վանկում շեշտից գրկվելով՝ դառնում է *ը*, որը չի գրվում՝ սիրտ-սրտի, խինդ-խնդալ:

Բազմավանկ բառերի վերջին վանկի *ի-ն* սղվում է՝ վերին-վերնոյ, մարմին-մարմնոյ, դաշտային-դաշտայնոյ, Դաիթ-Դաիթի:

Բազմավանկ բառերի վերջի *ի* ձայնավորը *ո-ից* առաջ դառնում է *ւ*, իսկ *ա-ից* առաջ՝ *ե*, օրինակ՝ տարի-տարւոյ-տարեալ:

Ե ձայնավորը սղվում է *ղ* և *ռ* բաղաձայններից առաջ մի քանի բառերում՝ ասեղն-ասղան, թիթեղն-թիթղան, Կիւրեղ-Կիւրղի, լիսեռն-լիսռան, թիթեռն-թիթռան: *Դեւ* բառում այն փոխվում է *ի-ի՝* դեւ-դիւի-դիւական,

Ու ձայնավորը փակ վանկում շեշտագրկվելով՝ փոխվում է *ը-ի*, որը չի գրվում՝ հուր-հրոյ, շուրթն-շրթան, կամ սղվում է՝ անասուն-անասնոյ, հեղուկ-հեղոյ:

Փակ վանկի *է* ձայնավորը փոխվում է *ի-ի*, իսկ որոշ դեպքերում՝ *ե-ի՝* սէր-սիրել, պարտեզ-պարտիզպան, էջ-իջանել, եղեգն-եղեգան, աղուէս-աղուեսու, Միքայել-Միքայելի:

Ոյ երկբարբառը դառնում է *ու՝* լոյս-լուսոյ, ողջոյն-ողջունել, կոյր-կուրանալ:

Իւ երկբարբառը *ա* ձայնավորից առաջ դառնում է *ե՝* անկիւն-անկեան, մըրջիւն-մըջեան: Բառավերջի *իւ-ը* դառնում է *ու՝* անիւ-անուոյ, թիւ-թուոյ, պատիւ-պատուոյ:

Եա երկբարբառը դառնում է *ե՝* մատեան-մատենագիր, սենեակ-սենեկապետ, պատեան-պատենագէն:

Բառավերջի *եայ* եռաբարբառը դառնում է *է՝* պաշտօնեայ-պաշտօնէի, հրեայ-հրէական:

Վարժություն 6. *Բացատրել, թե ի՞նչ հնչյունափոխության են ենթարկվել ձայնավորներն ու երկբարբառները բերված բառերի փոփոխված ձևերում:*

գարուն-գարնանային, ձուկն-ձկնորս, միրգ-մրգաբեր, տէր-տիրանալ, պատանի-պատանուոյ, ամիս-ամսօրեայ, բարի-բարեալ, վրէժ-վրիժառու, գետին-գետնավոր, թոյն-թունաւոր, յոյգ-յուգել, ատեան-ատենակալ, սիւն-սեան, հաշիւ-հաշուել, սիսեռն-սիսռան, պճեղն-պճղան, հին-հնութիւն, անասուն-անասնական, թռչուն-թռչնոյ, էգ-իգական, թողուլ-թողոյլ, Կայէն-Կայենի, վէպ-վիպասան, շիւ-շուոյ, կեանք-կենաց, վարագոյր-վարագուրել, մեծութիւն-մեծութեան, մեհեան-մեհենական:

ՉԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

ԴԱՍ ԵՐԿՐՈՐԳ

1. ԴԵՐԲԱՅՆԵՐ

§ 13. Գրաբարում դերբայները չորսն են՝ անորոշ, ապառնի, անցյալ և ենթակայական (կամ ներկա):

§ 14. Անորոշ դերբայը կազմվում է *-ալ, -ել, -իլ, -ուլ* վերջավորություններով՝ աղալ, գրել, խորհիլ, թողուլ: *Լ* հնչյունին նախորդող *ա, ե, ի, ու* ձայնավորները կոչվում են խոնարհիչներ կամ լծորդ ձայնավորներ: Ըստ խոնարհիչների գրաբարում բայն ունի չորս լծորդություն՝ *Ա, Ե, Ի, ՈՒ*¹:

Անորոշ դերբայում *ի* խոնարհիչը սովորաբար փոխվում է *ե-ի*՝ խորհիլ-խորհել, ուսանիլ-ուսանել, թռչիլ-թռչել, մարտնչիլ-մարտնչել: Այդ է պատճառը, որ գրաբարում բայերն անվանելիս սովորաբար հիմք են ընդունում ոչ թե անորոշ դերբայի ձևը, այլ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի եզակի առաջին դեմքը՝ աղամ, գրեմ, խորհիմ, թողում:

Ծանոթություն. Գրաբարի *Ի* և *ՈՒ* լծորդության բայերը ժամանակակից արևելահայ գրական լեզվում հանդես են գալիս որպես *Ե* լծորդության բայեր, օրինակ՝ նայիմ-նայել, գարթնուլ-գարթնել և այլն:

§ 15. Ըստ անորոշ դերբայի կազմության, բայերը լինում են պարզ և ածանցավոր: Գրաբարում բայական ածանցները բաժանվում են երեք խմբի՝ սուկական, բազմապատկական և պատճառական:

Սուկաձանցներն են. *ան*՝ գող-ան-ալ, հարց-ան-ել, ծն-ան-ել(իմ), *են*՝ յազ-են-ալ, *ն*՝ առ-ն-ուլ, *չ*՝ փախ-չ-ել(իմ), *նչ*՝ երկ-նչ-ել(իմ), *աչ*՝ ճան-աչ-ել, *անչ*՝ մեղ-անչ-ել:

Բազմապատկական ածանցներն են. *ատտ*՝ խանձատել, *ոտտ*՝ խոցոտել, *տտ*՝ կրճտել:

Պատճառական ածանցն է *ուցան*՝ հաս-ուցան-ել: Պատճառական բայերի մասին տես § 166:

¹ Գրաբարում մեկ բայ պահպանվել է *n* խոնարհիչով՝ գոլ (=լինել, գոյություն ունենալ):

§ 16. Յուրաքանչյուր լծորդություն ունի թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայեր:

§ 17. Ապառնի դերբայը կազմվում է *-ng* վերջավորությամբ, որը դրվում է անորոշ դերբայի վրա, օրինակ՝ ստանալ-ստանալոց, շարժել-շարժելոց, թռչել-թռչելոց: Ու լծորդության բայերում *ու* խոնարհիչը սղվում է՝ հեղուկ-հեղլոց, ջեռնուկ-ջեռնլոց:

Ապառնի դերբայն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն դերբային՝ գրելոց=գրելու:

§ 18. Անցյալ դերբայը կազմվում է *-եսլ* վերջավորությամբ և աշխարհաբար թարգմանվում է վաղակատար, հարակատար դերբայներով, անորոշ դերբայի գործիական հոլովով կամ դիմավոր բայով, օրինակ՝ գտեալ=գտել, գտած, գտնելով, գտավ:

§ 19. Ենթակայական դերբայը կազմվում է *-ող (ոդ)* վերջավորությամբ և իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն դերբային՝ ծնանող//ծնող=ծնող: Ենթակայական դերբայի իմաստ կարող են արտահայտել նաև.

ա) *-իչ* ածանցով բայանուն ածականներն ու գոյականները՝ այրիչ=այրող, անիծիչ=անիծող, տուիչ=տվող և այլն:

բ) Ներգործական սեռի բայերի անորոշ դերբայից *-ի* (հոգնակի՝ *իք*) մասնիկով կազմված բայանուն ածականներն ու գոյականները՝ ծնանելի=ծնող, կրելի=կրող, ուտելի=ուտող:

գ) Երկրորդական նախադասությունները *որ* հարաբերականով և դիմավոր բայով: Նման կիրառություններում բայի վրա սովորաբար դրվում է *ն* հոդը, օրինակ՝ որ սիրե(ն) զքեզ=նա, որ սիրում է քեզ, կամ՝ քեզ սիրողը. որ ունեին=նրանք, ովքեր ունեին, կամ՝ ունեցողները:

§ 20. Դերբայները կրավորականի իմաստ արտահայտելու համար հատուկ ձև չունեն: Ներգործական սեռի բայերը նույն դերբայական ձևով կարող են արտահայտել նաև կրավորական նշանակություն, բացի ենթակայական դերբայից, որն արտահայտում է միայն ներգործական և չեզոք սեռի իմաստներ, օրինակ՝ տեսանել=տեսնել կամ տեսնվել. տեսանելոց=տեսնելու կամ տեսնվելու. տեսեալ=տեսել կամ տեսնվել, տեսած կամ տեսնված. տեսանող/տեսող=տեսնող:

2. ՓՈՒԽԱՆՑՈՒՄՆԵՐ ԲԱՅԵՐԻ ՄԵՋ

§ 21. Գրաբարում կան բայեր, որոնք զուգահեռաբար հանդես են գալիս երկու կամ ավելի ձևերով: Այդ ձևերում փոխանցումը լինում է հետևյալ կերպ. ա) փոխվում են խոնարհիչները, օրինակ՝ բնակեմ//բնակիմ, մոլորիմ//մոլորեմ, կիզում//կիզեմ. բ) ավելանում են ածանցներ կամ փոխվում են եղած ածանցները, որոնց հետ միաժամանակ կարող են փոխվել նաև խոնարհիչները, օրինակ՝ ըղձամ//ըղձանամ, թաքչիմ//թաքնում: Բայերի փոխանցված ձևերից մեկը սովորաբար հին է և տարածված, իսկ մյուսը կամ մյուսները վկայված են համեմատաբար ուշ շրջանից և սակավ գործածական են: Նկատելի են հետևյալ հիմնական փոխանցումները.

1. *Եմ, իմ.* դադարեմ//դադարիմ, ճեպեմ//ճեպիմ, յաճախեմ//յաճախիմ, պատկառեմ//պատկառիմ, փայլեմ//փայլիմ և այլն:

2. *Իմ, եմ.* թաւալիմ//թաւալեմ, համարիմ//համարեմ, ճեմիմ//ճեմեմ, մոլորիմ//մոլորեմ և այլն:

3. *Ում, եմ.* արգելում//արգելեմ, զենում//զենեմ, յաւելում//յաւելեմ և այլն:

4. *Եմ, եամ, ամ, իմ.* աւտեմ//աւտեամ, խնայեմ//խնայեամ, ախորժեմ//ախորժամ, բովեմ//բովամ, գորովամ//գորովիմ և այլն:

5. *Ամ, անամ.* բաղձամ//բաղձանամ, երթամ//երթանամ, ծուլամ//ծուլանամ և այլն:

6. *Եմ, անեմ.* գատեմ//գատանեմ, մերկեմ//մերկանեմ, տարածեմ//տարածանեմ և այլն:

7. *Եմ, ում, անեմ.* դիզեմ//դիզում//դիզանեմ (այլև՝ դիզանամ), կիզեմ//կիզում//կիզանեմ, հերձեմ//հերձում//հերձանեմ և այլն:

8. *Ում, անեմ, ում, անիմ.* զերծում//զերծանեմ, հեղձում//հեղձանեմ//հեղձանիմ, հեղում//հեղանիմ և այլն:

9. *Նում, անեմ, նում, անիմ.* հերձնում//հերձանեմ, հեծնում//հեծանիմ, ջեռնում//ջեռանիմ և այլն:

10. *Նում, չիմ.* գարթնում//գարթչիմ, ոստնում//ոստչիմ, ուռնում//ուռչիմ և այլն:

11. *Չիմ, նում.* թռչիմ//թռնում, սառչիմ//սառնում, փախչիմ//փախնում և այլն:

3. ԲԱՅԻ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 22. Գրաբարում բայն ունի երեք եղանակ՝ սահմանական, ստորադասական և հրամայական: Ստորադասականը համապատասխանում է արդի հայերենի ըղձական, պայմանական և հարկադրական եղանակներին:

§ 23. Բայի ժամանակներն ըստ կազմության լինում են պարզ և բաղադրյալ: Պարզ ժամանակները կազմվում են բայահիմքից՝ համապատասխան դիմային վերջավորություններով: Բաղադրյալ ժամանակները կազմվում են անցյալ ու ապառնի դերբայներով և *են*, *լինիմ* օժանդակ բայերով (տե՛ս § 175):

§ 24. Սահմանական եղանակի պարզ ժամանակներն են՝ ներկա, անցյալ անկատար, անցյալ կատարյալ, ստորադասական եղանակինը՝ առաջին ապառնի, երկրորդ ապառնի, հրամայական եղանակինը՝ արգելական հրամայական, բուն հրամայական (կամ հրամ. եղանակի ներկա), հորդորական հրամայական (կամ հրամ. եղանակի ապառնի):

§ 25. Բայի պարզ ժամանակները կազմվում են երկու հիմքից՝ ներկայի և անցյալ կատարյալի: Ներկայի հիմքից կազմվում են ներկան, անցյալ անկատարը, առաջին ապառնին, արգելական հրամայականը, իսկ անցյալի հիմքից՝ անցյալ կատարյալը, երկրորդ ապառնին, բուն հրամայականը, հորդորական հրամայականը:

4. ՆԵՐԿԱՅԻ ՀԻՄՔԸ ԵՎ ՆՐԱՆԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 26. Բայի ներկայի հիմքը որոշելու համար պետք է նրա անորոշ դերբայից անջատել դերբայական վերջավորությունը: Այդ նշանակում է, որ ներկայի հիմքի կազմության մեջ մտնում են նաև բայաձանցները: Այսպես, օրինակ՝ *մնալ, իմանալ, գործել, անցանել, բազմել(իմ), մարտնչել(իմ), արգելուլ, ընթեռնուլ* բայերի ներկայի հիմքերն են՝ *մն, իման, գործ, անցան, բազմ, մարտնչ, արգել, ընթեռն*:

§ 27. Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներով բայը խոնարհելու համար նրա ներկայի հիմքի վրա պետք է ավելացնել դիմային վերջավորությունները՝ համապատասխան խոնարհիչով:

Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակների դիմային վերջավորությունները խոնարհիչների հետ միասին տրվում են հետևյալ տախտակում.

5. ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԵՐԿԱՅԻ
ՀԻՄՔԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

§ 28. Գրաբարում կրավորական սեռի առանձին բայեր չկան:

Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում կրավորական իմաստն արտահայտվում է ներգործական սեռի բայերի խոնարհման ձևերում և լծորդի փոփոխմամբ կամ նույն բայաձև երով:

Երբ Ե լծորդության ներգործական սեռի բայերը գործածվում են կրավորականի իմաստով, ներկա ժամանակում, առաջին ապառնիում (այս ժամանակում մաս Ա լծորդության ներգործական սեռի բայերը) և արգելական հրամայականում խոնարհման ձևերի վերջնականի և և է ձայնավորները փոխվում են *ի-ի*, օրինակ՝ սիրեմ=սիրում եմ, սիրիմ=սիրվում եմ. սիրէ=սիրում է, սիրի=սիրվում է. սիրիցեմ =սիրեմ, կսիրեմ, պիտի սիրեմ, սիրիցիմ=սիրվեմ, կսիրվեմ, պիտի սիրվեմ. աղայցէ=աղա, կաղա, պիտի աղա, աղայցի=աղացվի, կաղացվի, պիտի աղացվի. մի՛ սիրեր=մի՛ սիրիր, մի՛ սիրիր=մի՛ սիրվիր և այլն:

Նշված ժամանակներում Ա, Ի, ՈՒ լծորդության, իսկ անցյալ անկատարում բոլոր լծորդությունների ներգործական սեռի բայերը խոնարհման նույն ձևերով կարող են արտահայտել թե՛ ներգործական, թե՛ կրավորական իմաստ: Այդ կարգի բայերը, որոնց ներգործական և կրավորական նշանակությունները որոշվում են նախադասության արտահայտած իմաստով, կոչվում են հասարակ (=ընդհանուր) բայեր, օրինակ՝ դատի զնա=դատում է նրան. դատի ի մնանէ=դատվում է նրանից (նրա կողմից). այսպես էլ՝ մոռանամ=մոռանում եմ կամ մոռացվում եմ. լնու=լցնում է կամ լցվում է. ծնանէր=ծնում էր կամ ծնվում էր և այլն:

ԴԱՍ ԵՐՐՈՐԴ

ՆԵՐԿԱ

§ 29. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի

1-ին դ.	աղամ	գրեմ	նայիմ	թողում
2-րդ ,,	աղաս	գրես	նայիս	թողուս
3-րդ ,,	աղայ	գրէ	նայի	թողու

Նոգնակի

1-ին դ.	աղամբ	գրենք	նայինք	թողումք
2-րդ ,,	աղայք	գրէք	նայիք	թողոյք
3-րդ ,,	աղան	գրեն	նային	թողուն

§ 30. Ներկա ժամանակն իմաստով հիմնականում համապատասխանում է արդի հայերենի սահմանական եղանակի ներկային՝ գրեն=գրում են:

Սահմանական եղանակի ներկան համապատասխանում է նաև արդի հայերենի ըղձական և պայմանական եղանակների ապառնուն՝ գրեն=գրեն, կգրեն: *Օրինակ՝* Յորժամ *արգելու* և *փակես* զամենեսեան ի հեռաւոր օտարութեան, *կատարին* խորհուրդք կամաց քոց (Եղիշէ, 1-ին, էջ 9)=Երբ բոլորին *արգելես* ու *պահես* հեռավոր օտարության մեջ, *կկատարվեն* քո կամքն ու խորհուրդը:

Վարժություն 7. Ներկա ժամանակով խոնարհել հետևյալ բայերը՝

ա) խաղալ, գողանալ, մնալ, իմանալ. բ) գործել, գտանել, ասել, իջանել. գ) բազմել(իմ), կորնչել(իմ), նստել(իմ), ուսանել(իմ). դ) կիզուլ, ջեռնուլ, հեղուլ, ընթեռնուլ:

Կ ա ն ն ն

Եզակի հայցականը ձևով մնան է եզակի ուղղականին: Հոգնակի ուղղականը կազմվում է եզակի ուղղականից՝ ավելանալով *ք* վերջավորությունը, օրինակ՝ տուն-տունք (=տներ), այգի-այգիք: Հոգնակի հայցականը կազմվում է հոգնակի ուղղականից՝ *ք*-ն փոխարինելով *ս*-ով՝ տունք-տունս (=տներ), այգիք-այգիս:

Որոշյալ առման դեպքում եզակի և հոգնակի հայցականը սկզբից ստանում է *զ* նախդիրը՝ զԱրշակ=Արշակին, զգետս=գետերը:

Գրաբարում որոշյալ *ք* հոդ չկա, այլ կա միայն *ն*, որն ունի արդի հայերենի *ն* կամ *ը* հոդի նշանակությունը:

Վարժություն 8. Թարգմանել, որոշել ներկա ժամանակով դրված բայերի լծորդությունը, դեմքն ու թիվը:

Իբրև տեսանէ զգայլն զի գայ, թողու զոչխարսն և փախչի: Ջուրք զհող երկրի ողողանեն և ապականեն: Մուտ խօսիս դու: Շիջանին լապտերք մեր: Յայնժամ խաարի արեզակն: Ոչ պատրիմք իբրև զտղայս, և ոչ մոլորիմք

իբրև զանտեղեակս, և ոչ խաբիմք իբրև զոգէտու: Այժմ հաւատա՞յք: Առաքեն առ ձեզ մարգարէս և իմաստունս և դպիրս: Ոչ զիտենք յո երթաս: Իբրև հաւատայ՝ սիրէ. և իբրև սիրէ՝ յուսայ. և իբրև յուսայ՝ արդարանայ: Չաստուածս անարգէք և զկրակ սպանանէք և զջուրս պղծէք: Ծնանի գորդի իւր զԱմասիա: Ոչ նորոզի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ: Ահաւասիկ տեսանենք զի արեգակն գնայ. լուսին և աստեղք ընթանան. ամպք սլացեալք տարածանին: Տիկրն պատառին և զինին հեղու:

իբրև - երբ, ինչպէս
զի - որ, որովհետև

յայնժամ - այն ժամանակ
ոչ պատրիմք - չենք խաբվի

Վարժություն 9. Խմբավորել 8-րդ վարժության պարզ և ամանցավոր բայերը և որոշել դրանց ներկայի հիմքը:

Վարժություն 10. Կազմել 7-րդ վարժության բայերի ապառնի դերբայը:

Օրինակ՝ գործել, ապառնի դերբայ՝ գործելոց:

Կ ա ն ո ն

Գրաբարում հատկացուցիչը սովորաբար դրվում է հատկացյալից հետո՝ տունք մեր=մեր տները, զիրամանս թագաւորի=թագավորի հրամանները:

Հատկացուցչի և հատկացյալի կապակցության մեջ հոդը դրվում է հատկացուցչի վրա, իսկ եթե հատկացուցիչը հատուկ անուն է՝ հատկացյալի վրա, օրինակ՝ պարիսպ քաղաքին, վաշտն Գնելոյ:

Վարժություն 11. Թարգմանել գրաբար:

Հրամայում է շինել քաղաքներ և ավաններ: Սիրում ենք մեր բարեկամներին: Հայրը խրատում է որդուն: Երեխաները խաղում են և ուրախանում: Ինչու՞ (ընդ՞ որ) եք դատում անմեղներին: Մարդը ծնվում է և մեռնում: Սիրամարգի փետուրները գեղեցիկ են: Աչքեր (աչս) ունես, բայց չես տեսնում (ոչ տեսանես), ականջներ ունես, բայց չես լսում, լեզու ունես, բայց չես խոսում: Ընթերցում են թագավորի հրովարտակը: Գետերը ոռոգում են դաշտերը:

դատել - դատել(իմ)
ծնվել-ծնանել(իմ)
մեռնել-մեռանել(իմ)

ունենալ-ունել(իմ)
խոսել-խօսել(իմ)
ընթերցել-ընթերցում

ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ

Ահաաղիկ կաս գեղեցիկ, մերձաւոր իմ, ահաաղիկ կաս գեղեցիկ, աչք քո աղանիք, վարսք քո իբրև գերամակս այծից¹, որք երևեցան ի լեռնէն Գաղաաղու²: Ատամունք քո իբրև գերամակս կտրելոց³, որք ելանեն ի լուալեաց⁴: Իբրև զթել որդան են շրթունք քո, և խօսք քո գեղեցիկք. իբրև զկեղև նռան են այտք քո, իբրև զաշտարակն Գաւթի պարանոց քո: Երկու ստիմք քո իբրև գերկուս ուլս երկուտրիս այծեման⁵, որք արածին ի մէջ շուշանաց: Ամենն ին գեղեցիկ ես, մերձաւոր իմ, և արատ ինչ ոչ գոյ ի քեզ⁶: Սրտակաթ արարեր զմեզ⁷ միով ակամբ քով⁸ և միով քառամանեկաւ պարանոցի քո: Մեղր կաթեցուցանեն շրթունք քո, մեղր և կաթն ի ներքոյ լեզուի քո, և հոտ հանդերձից քոց իբրև զհոտ կնդրկի:

(Երգ երգոց. Դ, 1-11)

¹ իբրև գերամակս այծից -

այծերի հոտի նման (են)

² ի լեռնէն Գաղաաղու - Գաղաաղ լեռից

³ իբրև գերամակս կտրելոց - խուզած

ոչխարների հոտի նման (են)

⁴ ի լուալեաց - լողարանից (լվացարանից)

⁵ իբրև գերկուս ուլս երկուտրիս այծեման -

այծյամի համածին (երկվորյակ)

երկու ձագերի նման (են)

⁶ արատ ինչ ոչ գոյ ի քեզ - որևէ

արատ չկա քո մեջ

⁷ սրտակաթ արարեր զմեզ - ջերմ

սիրով համակել ես մեզ

⁸ միով ակամբ քով - քո մի նայվածքով

ԴԱՍ ՉՈՐՐՈՐԴ

ԱՆՅՅԱԼ ԱՆԿԱՏԱՐ

§ 31. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի

1-ին դ.	աղայի	գրէի	նայէի	թողուի
2-րդ ,,	աղայիք	գրէիր	նայէիր	թողուիր
3-րդ ,,	աղայր	գրէր	նայէր	թողոյր

Նոգնակի

1-ին դ.	աղայաք	գրէաք	նայէաք	թողուաք
2-րդ ,,	աղայիք	գրէիք	նայէիք	թողուիք
3-րդ ,,	աղային	գրէին	նայէին	թողուին

Ծանոթություն. Ե լծորդության բայերն անցյալ անկատարի եզակի 3-րդ դեմքում երբեմն ունենում են *հը* վերջավորությունը կրավորականի իմաստով կոչիր=կոչվում էր, գտանիր-գտնվում էր:

§ 32. Անցյալ անկատար ժամանակն իմաստով հիմնականում համապատասխանում է արդի հայերենի սահմանական եղանակի անցյալ անկատարին՝ աղայի=աղում էի: Սահմանական եղանակի անցյալ անկատարը հաճախ գործածվում է նաև .

ա) Պատմական ժամանակի իմաստով, որն աշխարհաբար թարգմանվում է անցյալ կատարյալ կամ ներկա ժամանակներով՝ *հարցանէր*=հարցրեց կամ հարցնում է: *Օրինակներ.* Իսկ իբրև առաւօտն ծագեաց, *հասանէր* վաշտն Գնելոյ ի բանակն արքունի (Բուգ., 4-րդ, ԺԵ)= Իսկ երբ լույսը բացվեց, Գնելի խումբը *հասավ* արքունի բանակը: Ապա *ժողովէր* (=հավաքում է) զօրավարն Հայոց Վասակ զամենայն զօրսն Հայոց (Բուգ., 4-րդ, Խ):

բ) Ըղծական և պայմանական եղանակների անցյալ ժամանակով՝ կարէր=կարողանար, կկարողանար: *Օրինակներ.* Նոյնպէս և վիշապն *ոչ* մի անգամ օձածն *երևէր*, և միւս անգամ մարդակերպ (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ)=Այսպես էլ վիշապը մի անգամ օձածն *չէր երևա*, մի այլ անգամ՝ մարդակերպ: Բայց թէ *գիտէի*... մեծապէս մեծարանօք *արձակէի* զնա խաղաղութեամբ յիւր աշխարհն (Բուգ., 4-րդ, ԾԳ)=Բայց եթե *գիտենայի*... շատ մեծարանքներով նրան խաղաղությամբ *կարձակէի* իր աշխարհը:

Վարժություն 12. *Անցյալ անկատար ժամանակով խոնարհել հետևյալ բայերը՝*

ա) գթալ, ստանալ, ջանալ, մերժենալ. բ) բերել, հատանել, երգել, հասանել. գ) հայել (իմ), մեռանել (իմ), խորհել (իմ), սմանել (իմ). դ) արգելուլ, լնուլ, հեծնուլ, ոստնուլ:

Կ ա ն ն

Գրաբարում եզակի սեռական և տրական հոլովները ունենում են *ի, ու, ոյ, այ, ան, ին, եր, եղ*, իսկ հոգնակի սեռական և տրական հոլովները՝ *ից, ուց, ոց, աց, անց, երց, եղց* վերջավորությունները, օրինակ. եզակի սեռ.-տր.՝ ձայնի, գանձու, ծառոյ, տիտանայ, ձկան, հարսին, դստեր, աստեղ. հոգնակի սեռ.-տր.՝ ձայնից, գանձուց, ծառոց, տիտանաց, ձկանց, դստերց, աստեղց:

Վարժություն 13. *Թարգմանել, որոշել անցյալ անկատար ժամանակով դրված բայերի դեմքն ու թիվը:*

Մանուկն աճել և զօրանայր: Քանզի վատասիրտքն լքանէին, քաջքն խի-
 գախէին և նահատակքն գոչէին: Գնայր գայր և ուտէր: Վարէիք բազում և ժո-
 դովէիք սակաւ: Իսկ նա բազում անգամ կշտամբէր և յանդիմանէր զքազա-
 տրն Արշակ: Եթէ չէր չարագործ այրն այն, ապա ոչ մատնէաք զնա քեզ:
 Վասն ճշմարտութեանն մինչև ի մահ մարտնչէր: Կամէին սպանանել զԱր-
 տաշէս արքայ: Իբրև արևն ջեռնոյր, հալէր: Ազանէր կօշիկս ոսկեգօծս: Բնա-
 կէի իբրև զքազատր ի մէջ զօրականաց: Լնոյր զերկիրն Աղձնեաց վաներով:
 Շանթեր գալարէր իբրև զօճ թունատր: Քանզի կոչէի, և ոչ լսէիք:

վասն - համար

վաներով - վանքերով

Վարժություն 14. *13-րդ վարժության անցյալ անկատարով գործածված բայերը փոխարինել ներկա ժամանակով՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը:*

Կ ա ն ո ն

Ի և առ նախդիրները հաճախ գործածվում են հայցական հոլովի հետ, երբ վերջինս ցույց է տալիս այն տեղը կամ առարկան, դեպի ուր, դեպի որը կամ որի մոտ ուղղվում է գործողությունը (ուղևորման հայցական), օրինակ՝ Փութայր հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ (Խոր., 1-ին, ԺԱ) = Շտապում էր հասնել Հայկի բնակության սահմանները: Կոչես զիս առ արքայ (Ա Թագ., ԻԶ, 14) = Կանչում ես ինձ արքայի մոտ:

Վարժություն 15. *Թարգմանել գրաբար:*

Վարում էինք դաշտերը և տնկում այգիներ: Քաղում էի ծառերի (ծառոց) պտուղները: Վերցնում էր քնարը և նվագում: Կամենում էին սպանել նրան (զնա): Ասում էինք, և չէիք լսում (ոչ լսէիք), կանչում էինք, և չէիք գալիս: Թողնում էին ավարը և փախչում: Ինքը (ինքն) չէր շարժվում և չէր փոփոխվում: Ինչ որ (զոր ինչ) Որմիզդն էր ստեղծում, բարի էր և լավ: Ցանում էինք, հնձում և լցնում շտեմարանները: Յուրով օծում էին հիվանդներին: Գալիս հասնում էին Հայոց սահմանները:

վերցնել-առնուլ
 կամենալ-կամել(իմ)
 սպանել-սպանանել
 կանչել-կոչել
 թողնել-թողուլ

փախչել-փախչել(իմ)
 ստեղծել-առնել
 լցնել-լնուլ
 օծել-օծանել
 հասնել-հասանել

ՎԱՍԱԿ ԵՎ ՇԱՊՈՒՆ

Եւ եղև ի վաղիւ անդր ետ հրաման¹ Շապուի արքայ, ամել գառաջեաւ իւր գՎասակ Մամիկոնեան զգորավարն սպարապետն Հայոց Մեծաց. սկսաւ պատուհասել զնա, քանզի էր Վասակ անձամբ² փոքրիկ, ասէ ցնա արքայն Պարսից Շապուի. «Աղուէս, դու՞ էիր խանգարիչ՝ որ այսչափ աշխատ արարեր³ զմեզ. դու՞ ես այն՝ որ կոտորեցեր զԱրիս այսչափ ամս, և զի՞ գործես⁴ զմահ աղուեսու սպանից գբեզ»⁵: Իսկ Վասակ տուեալ պատասխանի, ասէ. «Այժմ քո՞ տեսեալ զիս անձամբս փոքրիկ, ոչ առէր զչափ մեծութեան իմոյ. զի ցայժմ ես քեզ առեւծ էի, և արդ աղուէս: Բայց մինչ ես Վասակն էի, ես սկայ էի, մի ոտնս⁷ ի միոյ լերին կայր⁸, և միս ոտնս իմ ի միոյ լերին կայր. յորժամ յաջ ոտնս յեմուի, զաջ լեամն ընդ գետին տանէի. յորժամ ի ձախ ոտնն յեմուի, զձախ լեամն ընդ գետին տանէի»: Ապա հարցանէր թագաւորն Պարսից Շապուի և ասէ. «Աղէ՛ տուր ինձ զիտել⁹, ո՞վ են լերինքն այնոքիկ՝ զորս դուն ընդ ունջ տանէիր»: Եւ ասէ Վասակ. «Լերինքն երկուք, մի դու էիր, և մի թագաւորն Յունաց...»:

(Փավստոս Բուզանդ, 4-րդ . ԾԴ)

¹ և եղև ի վաղիւ անդր ետ հրաման ը իսկ մահով սպանենք յաջորդ օրը հրաման տվեց (հրամայեց)

² այստեղ՝ մարմնով

³ աշխատ արարեր ը չարչարեցիր, հեղություն տվեցիր

⁴ զի՞ գործես ը ինչպե՞ս ես

⁵ զմահ աղուեսու սպանից գբեզ ը աղվեսի

մահով սպանենք

⁶ ենթական անցյալ դերբայի մոտ դրված է սեռական հոլովով՝ քո տեսեալ զիս

ը դու ինձ տեսնելով

⁷ ս-ն ստացական հոդ է

⁸ ի միոյ լերին կայր ը մի լեռան վրա էր

⁹ զիտել տալ ը զիտենալ տալ, իմացնել

ԴԱՍ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԱՌԱՋԻՆ ԱՊԱՌՆԻ

§ 33. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի

1-ին դ.	աղայցեմ	գրիցեմ	նայիցիմ	թողուցում
2-րդ ,,	աղայցես	գրիցես	նայիցիս	թողուցուս
3-րդ ,,	աղայցէ	գրիցէ	նայիցի	թողուցու

Նոգնակի

1-ին դ.	աղայցենք	գրիցենք	նայիցիմք	թողուցումք
2-րդ ,,	աղայցեք	գրիցեք	նայիցիք	թողուցուք
3-րդ ,,	աղայցեն	գրիցեն	նայիցին	թողուցուն

§ 34. Ստորադասական եղանակի 1-ին ապառնին իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի ըղձական, պայմանական և հարկադրական եղանակների ապառնուն՝ նայիցիմ=նայեն, կնայեն, պիտի նայեն:

Վարժություն 16. Առաջին ապառնի ժամանակով խոնարհել հետևյալ բայերը՝

ա) ողբալ, զարմանալ, բանալ, յագենալ. բ) կաքաւել, սպանանել, հանել, մտանել. գ) կամել(իմ), սասանել(իմ), ծիծաղել(իմ), մարտնչել(իմ). դ) յաւելլուլ, երդնուլ, զգենուլ, զբօսնուլ:

Կ ա ն ն ն

Գրաբարում բացառական հոլովը սկզբից միշտ ունենում է մի նախդիր, սովորաբար՝ *ի* նախդիրը, որը ձայնավորով սկսվող բառից առաջ փոխվում է *յ*-ի և գրվում բառին կից:

Եզակի բացառականը ունենում է *է, ոյ, այ, իսկ* հոգնակի բացառականը՝ *ից, ոց, ուց, աց, անց, երց, եղց* վերջավորությունները, օրինակ՝ *ի ձայնէ=ձայնից, ի ծառոյ, ի տիտանայ. ի ձայնից=ձայներից, ի ծառոց, ի գանձուց, ի տիտանաց, ի ձկանց, ի դստերց, յաստեղց:*

Վարժություն 17. Թարգմանել, որոշել 1-ին ապառնի ժամանակով դրված բայերի դեմքն ու թիվը:

Չիա՞րդ պաշտիցենք զարեգակն: Եթէ հաւաստեալ խնդրիցենք, գտանիցենք: Մեղոյ յորժամ գտանիցես, որդեակ, չափով կերիջիր, գուցէ յագիցիս և փսխիցես: Ո՞ւ է սա, որ փրկիցէ զմեզ: Լինիցի՞ ինձ որդի Որմիգո, եթէ ի գուր ինչ ջանայցեն: Ընդէ՞ր ոչ խորհիցիմք և ասիցենք: Յորժամ կամիցիս՝ վառիցես և յորժամ կամիցիս՝ խափուցանիցես: Համրն և կոյրն խօսիցի և տեսանիցէ: Յորժամ դուստր զմայր անարգիցէ, և նու զկեսուր իւր: Արդ առնուցուն զհաց իմ և զգինի իմ: Քանի փողահարք ի մէջ զնդին ձայնիցեն: Չիա՞րդ թուի ձեզ. եթէ լինիցի մարդոյ հարելու ոչխար և մոլորիցի մի ի նոցանէ, ո՞չ թողուցու զիննսուն և զինն ոչխարն ի լերինս, և երթիցէ խնդրիցէ զմոլորեալն:

զիա՞րդ-ինչպե՞ս, ինչու՞
ո՞-ո՞վ

ի նոցանէ-նրանցից
ի լերինս-լեռների վրա

Վարժություն 18. Թարգմանել գրաբար:

Երբ (յորժամ) գայլերը տեսնեն հովիվներին, կթողնեն ոչխարները և կփախչեն: Գարունը կգա և այգիները կծաղկեն: Ինչ (զինչ) ցանես, այն կհիճես: Դու չես կարող ստել: Մի՞թե միշտ պիտի լռեմ և անսամ: Երբ գա և տեսնի այդ, կսկսի ծեծել իր (հւր) ծառաներին: Ի՞նչ պիտի ուտեք կամ ի՞նչ պիտի ըմպեք: Քաջությամբ կկռվեն, կհաղթեն թշնամիներին և երբ մեռնեն, անուն և հիշատակ կթողնեն: Մեկին (զմին) կատի և մյուսին կսիրի, կամ մեկին կմեծարի և մյուսին կարհամարհի: Չեն հանդգնի մերձենալ մեր սահմաններին:

կարողանալ - կարել
տեսնել - տեսանել

սկսել - սկսանել(իմ)
ծեծել - հարկանել

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Երբ¹ առ մրջինն և նախանձեա՛ց² ընդ ճանապարհս նորա և լե՛ր³ իմաստնագոյն և ս քան զնա: Ջի նորա ոչ գոյ⁴ հողագործութիւն և ոչ հարկադիր. և ոչ ընդ տերամբք է՛⁵, և պատրաստէ ամարանի զկերակուր, և բազում համբարս դնէ ի հունձս: Կամ ե՛րբ առ մեղուն և ուսի՛ր զհարդ գործօն է, և գործ նորա որպէս պարկեշտութեամբ գործի. գորոյ զվաստակն թագաւորք և տնանկք ի բժշկութիւն մատուցանեն: Յանկալի է ամենեցուն և մեծարոյ⁶. զի թէպէտ և տկար է գորութեամբ, պատուեաց զիմաստութիւն և յարգեցաւ: Մինչև յե՞րբ յորսայսեալ կաս⁷, ո՛վ վատ, կամ ե՞րբ ի քնոյ զարթիցես: Փոքր մի ննջիցես, փոքր մի նստիցիս, փոքր մի նիրհիցես, փոքր մի հանգուցանիցես զձեռն քո ի վերայ լանջաց քոց⁸, ապա այնուիտև հասանիցէ ի վերայ քո իբրև զչար ուղևոր տնանկութիւն և կարօտութիւն իբրև զժիր սուրհանդակ: Ապա եթէ անդանդաղ լինիցիս, հասանիցէ իբրև զաղբեր ամառն քո, և կարօտութիւն իբրև այր մի չար ինքնահալած լինիցի:

(Առակք, Զ. 6-11)

¹ ե՛րբ - զնա՛

² նախանձեա՛ց - նախանձի՛ր

³ լե՛ր - եղի՛ր, դարձի՛ր

⁴ նորա ոչ գոյ - նա չունի

⁵ և ոչ ընդ տերամբք է - ոչ էլ ենթակա

է տերերին, ոչ էլ տեր ունի

⁶ մեծարոյ - հարգի, հարգված, գնահատելի

⁷ յորսայսեալ կաս - մեջքի վրա

պատկած մնաս

⁸ ի վերայ լանջաց քոց - քո կրծքի վրա

ԴԱՍ ՎԵՑԵՐՈՐԳ

ԱՐԳԵԼԱԿԱՆ ՀՐԱՍԱՅԱԿԱՆ

§ 35. Խոնարհման պատկերն է՝

Եզակի

2-րդ դ. մի՛ աղար մի՛ գրեր մի՛ նայիր մի՛ թողուր

Նոզնակի

2-րդ դ. մի՛ աղայք մի՛ գրեք մի՛ նայիք մի՛ թողուք

§ 36. Արգելական հրամայականն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն հրամայականին՝ մի՛ թողուր=մի՛ թողնիր, մի՛ թողուք=մի՛ թողնեք:

Վարժություն 19. *Արգելական հրամայականով խոնարհել հետևյալ բայերը՝*

ա) լալ, լուանալ, ջանալ, սլանալ. բ) արշաել, զարկանել, հերկել, ցուցանել. գ) ողորմել(իմ), անկանել(իմ), շրջել(իմ), փախչել(իմ). դ) կասուլ, ընկենուլ, հեղձնուլ, ոստնուլ:

Կ ա ն ն

Գրաբարում եզակի գործիական հոլովը ունենում է *իւ, ուլ, ու, աւ, եաւ, ամբ, երբ, եղբ* վերջավորությունները, իսկ հոգնակի գործիականում այդ նույն վերջավորություններին ավելանում է *ք՝ իւք, ուլք, ուք, աւք (օք), եաւք (եօք), ամբք, երբք, եղբք*, օրինակ՝ ձայնիւ=ձայնով, ծառով, գանձու, տիտանաւ, կղզեաւ, ձկամբ, դաստերբ, աստեղբ. ձայնիւք=ձայներով, ծառովք, գանձուք, տիտանաւք (օք), կղզեաւք (եօք), ձկամբք, դաստերբք, աստեղբք:

Վարժություն 20. *Թարգմանել, որոշել արգելական հրամայականով դրրված բայերի լծորդությունը և թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:*

Օրինակ՝ մի՛ գողանար-մի՛ գողանայք, մի՛ քննեք-մի՛ քննեք:

Մի՛ արհամարհե՛ր գծերուփիւն մօր քո: Ամենևին ի մահուանէ՛ մի՛ երկնչիք: Մի՛ ապանաներ, մի՛ գողանար, մի՛ սուտ վկայեր: Մի՛ մոռանայք... զառատա՛ծեռն պարզև սն, որ շնորհի՛ ձեզ յարքունուստ: Եթէ աղաչիցէ՛ զքեզ թշնամին, և ի ձայն բարձր աղերսիցէ՛, մի՛ հաւատար մնա: Մի՛ արկանէ՛ք զմարգարիտս ձեր առաջի խոզաց: Ջբարեկամ քո և զբարեկամ հայրենի մի՛ թողուր: Դուք մի՛ քննէ՛ք զգործսն ին: Սակայն և դու մի՛ անիծաներ այլոց: Մի՛ կարծեր, զի ոչ ստէ՛ մեզ այրն այն: Ի պիղծս մի՛ մերձենայք: Ջերդումն սուտ մի՛ սիրէք:

ի ձայն - ձայնով

մնա - նրան

Կ ա ն ո ն

Ընդ նախդիրը, դրվելով հայցականի և եզակի տրականի վրա, արտահայտում է *հետ* իմաստը, օրինակ՝ Խօսի ընդ որմս (Եզնիկ, 2-րդ, ԻԱ), ընդ որմս=պատերի հետ: Մի՛ ուտիցես զհաց քո ընդ մնա (Առակ., ԻԳ, 8), ընդ մնա=նրա հետ:

Մի շարք բայերի մոտ (նախանձել, զայրանալ, նայել(իմ) և այլն) *ընդ* նախդիրը հայցական հոլովի հետ արտահայտում է տրական հոլովի իմաստ, օրինակ՝ Նայեր ընդ պէսպէս ամբոխ գուսանացն (Բուգ., 5-րդ, ԼԲ) =Նայում էր գուսանների խայտաբղետ խմբին:

Վարժություն 21. Թարգմանել գրաբար:

Մի՛ մոռանա իմ պատվերները: Եթե՛ նա սուտ խոսի, մի՛ զարմանաք: Մի՛ անպատվիր և մի՛ անարգիր ծերերին: Եթե՛ քո եղբայրը կամենա գալ քեզ հետ (ընդ քեզ), մի՛ արգելիր: Երբ առնէք քաղաքը, գերիներին մի՛ սպանէք: Մի՛ վախենա, որովհետև քեզ հետ եմ: Մի՛ խոսիր մեզ հետ: Մի՛ ուտիր և մի՛ ըմպիր հարբեցողների հետ:

արգելել - արգելով
առնել - առնով

վախենալ - երկնչել(իմ)
հարբեցող-արբեցող

ԽՐԱՏՔ

Ա. Մի՛ ուտեր հաց ընդ առն¹ չարական, և մի՛ ցանկանար կերակրոյ նորա: Մի՛ մուծանիցես զնա առ քեզ և մի՛ ուտիցես զհաց քո ընդ մնա, զի նողկացուցանէ զնա և ապականէ զբանս քո բարիս: Յականջս անզգամի ամենևին մի՛ խօսիր, զի մի՛ անզոսնեսցէ զիմաստուն բանս քո: Մի՛ փոխեր զսահմանս յափտենականս. և ի ստացուածս որբոց մի՛ մտանիցես:

Մի՛ խնայեր խրատել զտղայ. զի թէ հարկանես զնա զաւազանա՛ ոչ մեռա-

նի: Դու հարկանես զնա գաւազանաւ, բայց զանձն նորա փրկես ի մահուանէ: Որդեակ, եթէ իմաստուն լինիցի սիրտ քո, ուրախ արասցես² և զիմ սիրտս: Լո՛ւր³, որդեակ, հօր որ ծնաւ զքեզ, և մի՛ արհամարհեր զծերութիւն մօր քո: Ձճշմարտութիւն ստացիր, և մի՛ թողուր զիմաստութիւն և զխրատ:

(Առակք, ԻԳ, 6-23)

Բ. Որդեակ իմ, մի՛ նախանձիր ընդ չարս, և մի՛ ցանկանայցես կալ ընդ նոսա⁴, զի ստութիւն խորհի սիրտ նոցա: Իմաստութեամբ շինի տուն և հանճարով կանգնի: Լաւ է իմաստուն քան զհօր, և հանճարեղ՝ քան զայն որ ունիցի դաստակերտս մեծամեծս: Մի⁴ մատուցաներ զամպարիշտն յարօտս արդարոց, և մի՛ խաբիր լրութեամբ որովայնի: Մի՛ խնդար ընդ չարագործս, և մի՛ նախանձիր ընդ մեղաւորս: Մի՛ լինիր վկայ սուտ՝ ընկերի քում, և մի՛ խաբեր շրթամբք բովք:

(Առակք, ԻԴ, 1-28)

¹ ընդ առն - մարդու հետ

² ուրախ արասցես - կուրախացնես

³ Լո՛ւր - լսիր

⁴ ընդ նոսա - նրանց հետ

ԳԱՍ ՅՈԹԵՐՈՐԿ

1. ԱՆՅՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼԻ ՀԻՄՔՆ ԵՎ ՆՐԱՆԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 37. Անցյալ կատարյալի հիմքն ըստ կազմության լինում է՝ ա) պարզ կամ արմատական, բ) բաղադրյալ կամ ցոյական:

§ 38. Պարզ կամ արմատական հիմքը համընկնում է բայարմատին, օրինակ՝ հասանել, ծնանել(իմ), մարտնչել(իմ), թողուլ, ջեռնուլ բայերի անցյալ կատարյալի հիմքերն են՝ հաս, ծին (անշեշտ՝ ծն), մարտ, թող, ջեռ:

Արմատական հիմք ունեն Ե, Ի լծորդության ածանցավոր և ՈՒ լծորդության բայերն ընդհանրապես, օրինակ՝ անցանել-անց, ելանել-ել, հատանել-հատ, իջանել-էջ(իջ), տեսանել-տես, մտանել-մուտ(մտ), անկանիմ-անկ, մեռանիմ-մեռ, ազանիմ-ազ, բուսանիմ-բոյս(բուս), թռչիմ-թռ, երկնչիմ-երկ, արգելուլ-արգել, զենուլ-զեն, հեղուլ-հեղ, թողուլ-թող, կիզուլ-կէզ(կիզ), հեծնուլ-հեծ, հեղձնուլ-հեղձ, զարթնուլ-զարթ, ոստնուլ-ոստ, ցասնուլ-ցաս և այլն:

§ 39. Բաղադրյալ կամ ցոյական հիմքը կազմված է լինում.

ա) Բայարմատից և *սց* ածանցից: Այսպիսի հիմք ունեն Ա լծորդության պարզ և *ան* ածանցավոր բայերը՝ գթալ-գթաց, դողալ-դողաց, լալ-լաց, խաղալ-խաղաց, մնալ-մնաց, սգալ-սգաց, գողանալ-գողաց, զարմանալ-զարմաց, հեռանալ-հեռաց, ստանալ-ստաց և այլն:

բ) Բայարմատից և *եսց* (անշեշտ՝ *եց*) ածանցից: Այսպիսի հիմք ունեն Ե լծորդության պարզ և բազմապատկական, Ի լծորդության պարզ և Ա լծորդության *են* ածանցավոր բայերը՝ առաքել-առաքեաց, գործել-գործեաց, կարծել-կարծեաց, շարժել-շարժեաց, սիրել-սիրեաց, երգել-երգեաց, վազել-վազեաց, խոցոտել-խոցոտեաց, դատիմ-դատեաց, խորհիմ-խորհեաց, նայիմ-նայեաց, շրջիմ-շրջեաց, ողորմիմ-ողորմեաց, ծիծաղիմ-ծիծաղեաց, յագենալ-յագեաց, մերձենալ-մերձեաց և այլն:

գ) Բայարմատից կամ կատարյալի ցոյական հիմքից և *ոյց* (անշեշտ՝ *ուց*) ածանցից, օրինակ՝ թաքոյց, ուսոյց, հեռացոյց: Այսպիսի հիմք ունեն պատճառական բայերը (տե՛ս § 167):

§ 40. Նշված կանոններից նկատելի են հետևյալ շեղումները.

ա) Ա լծորդության *բառնալ*, *դառնալ*, *բանալ*, *թանալ* (թրջել) բայերի անցյալ կատարյալի հիմքերն են՝ *բարձ*, *դարձ*, *բաց*, *թաց*. բ) Ե լծորդության հինգ պարզ բայեր ունեն *սց* բաղադրիչով անցյալ կատարյալի հիմք՝ ասել-ասաց, գիտել-գիտաց, կարել (կարողանալ) - կարաց, մարթել-մարթաց, մերկել-մերկաց, իսկ չորս պարզ բայեր ունեն արմատական հիմք՝ ածել-ած, բերել-բեր, հանել-հան, հեղուսել (գամել, միացնել) - հեղոյս. գ) Ի լծորդության *նստիմ*, *զգածիմ* (հագնվել) պարզ բայերն ունեն արմատական հիմք՝ *նիստ* (նստ), *զգած*, իսկ *դիպիմ* պարզ բայը գործածվում է և՛ ցոյական, և՛ արմատական հիմքերով՝ *դիպեաց* (դիպեց), *դիպ*. դ) ՈՒ լծորդության վեց բայեր ունեն ցոյական հիմք՝ ընթեռնուլ-ընթերց, ընկենուլ-ընկեաց (էց), զգենուլ-զգեաց (եց), լնուլ-լից (լց), խնուլ-խից (խց), յենուլ-յեց:

2. ԽՈՆԱՐՀՄԱՆ ՏԻՊԵՐՆ ԱՆՑՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼԻ ՀԻՄՔԻՑ ԿԱԶՄՎՈՂ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

§ 41. Ինչպես նշվել է (տե՛ս § 25), անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվում են անցյալ կատարյալը, երկրորդ ապառնին, բուն հրամայականը, հորդորական հրամայականը:

Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում բայերը խոնարհվում են ներգործածն, կրավորածն և խառն վերջավորություններով: Ըստ այդմ բայն ունի երեք տիպի խոնարհում՝ ներգործածն, կրավորածն և խառն: Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակների խոնարհման վերջավորությունները տրվում են հետևյալ տախտակում.

§ 42. Ներգործածն խոնարհում ունեն.

ա) Ե լծորդության պարզ և ածանցավոր բայերը: Բացառություն են կազմում *յանցանել* և *մեղանչել* բայերը, որոնցից առաջինը խոնարհվում է խառն ձևով (յանցեայ, յանցեար, յանցեաւ և այլն), իսկ երկրորդը՝ անցյալ կատարյալում և երկրորդ ապառնու եզակի առաջին դեմքում՝ կրավորաձև, մնացած ձևերում՝ խառն վերջավորություններով (անց. կատ.՝ մեղայ, մեղար, մեղաւ, 2-րդ ապ.՝ մեղայց, մեղիցես, մեղիցէ և այլն):

բ) Ա լծորդության պարզ բայերը: Բացառություն են կազմում *գթալ*, *փութալ*, *յուսալ* բայերը, որոնք (բացի բուն հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքից) խոնարհվում են միայն կրավորաձև՝ գթացայ, փութացայ, յուսացայ: Իսկ մի շարք բայեր, անկախ սեռից, կարող են խոնարհվել զուգահեռաբար՝ և՛ ներգործածն, և՛ կրավորաձև, օրինակ՝ եռալ-եռացի//եռացայ, գոռալ-գոռացայ//գոռացի, դողալ-դողացայ//դողացի, ողբալ-ողբացի//ողբացայ, հոգալ-հոգացայ//հոգացի, որսալ-որսացայ//որսացի, ջանալ-ջանացայ//ջանացի, սզալ-սզացայ//սզացի և այլն:

գ) Ու լծորդության պարզ բայերը:

§ 43. Կրավորաձև խոնարհում ունեն.

ա) Ի լծորդության պարզ և *ան* ածանց ունեցող բայերը:

բ) Ա լծորդության ածանցավոր բայերը: Բացառություն են կազմում ներգործական սեռի մի քանի բայեր՝ *բանալ*, *բառնալ*, *թանալ*, *լուանալ*, *մերկանալ*, որոնք կարող են խոնարհվել և՛ ներգործածն, և՛ կրավորաձև: *Մոռանալ*, *իմանալ*, *ընթանալ* բայերը բուն հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքում *մոռացիր*, *իմացիր*, *ընթացիր* կանոնավոր ձևերից բացի, ունենում են նաև *իմա՛//իմաց՛*, *մոռա՛*, *ընթա՛//ընթաց՛* ձևերը:

գ) Ու լծորդության այն ածանցավոր բայերը, որոնք չունեն փոխանցումներ, օրինակ՝ յենուլ-յեցայ, զգենուլ-զգեցայ, ընկնուլ-ընկլայ և այլն: Բացառություն են կազմում ներգործական սեռի մի քանի բայեր՝ *առնուլ*, *ընկենուլ*, *լնուլ*, *խնուլ*, որոնք կարող են խոնարհվել և՛ ներգործածն, և՛ կրավորաձև: Ու լծորդության *նում-անենմ*, *նում-անիմ* փոխանցումով ածանցավոր բայերը, օրինակ՝ կլնում-կլայ, զբօսում-զբօսայ և այլն:

§ 44. Խառն խոնարհում ունեն. ա) Ի լծորդության չ և *նչ* ածանցավոր բայերը. բ) Ու լծորդության *նում-չիմ* փոխանցումով ածանցավոր բայերը, օրինակ՝ զարթնում-զարթեայ, ոստնում-ոստեայ, ցասնում-ցասեայ, քաղցնում-քաղցեայ և այլն:

§ 45. Պետք է նկատի ունենալ, որ անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում ներգործածն վերջավորություններով խոնարհվող ներգործական սեռի բայերը կարող են խոնարհվել նաև կրավորաձև՝ ստանալով կրավորական սեռի նշանակություն, օրինակ՝ գրեցի=գրեցի, գրեցայ=գրվեցի և այլն:

Ներգործական սեռի այն բայերը, որոնք խոնարհվում են միայն կրավոր-

րաձև, նույն վերջավորություններով կարող են արտահայտել թե՛ ներգործական, թե՛ կրավորական սեռի իմաստ: Այդ կարգի բայերի ներգործական և կրավորական սեռի նշանակությունները որոշվում են նախադասության արտահայտած իմաստով, օրինակ՝ դատեցայ գնա = դատեցի նրան, դատեցայ ի նմանէ՝դատվեցի նրանից (նրա կողմից):

§ 46. Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներով բայը խոնարհելու համար նրա անցյալ կատարյալի հիմքի վրա պետք է ավելացնել համապատասխան դիմային վերջավորությունները:

Ծանոթություն. Գրաբարի հնչյունափոխության կանոնների համաձայն, վերջավորություններից առաջ կատարյալի հիմքի շեշտազրկված *ես* երկբարբառը դառնում է *ե՛*՝ գրեաց+ի=գրեցի, բազմեաց+այ=բազմեցայ, *ու* և *ի* ձայնավորները դառնում են *ը*, որը չի գրվում՝ մուտ+ի=մտի, ծին+այ=ծնայ, է ձայնավորը դառնում *ի՛* էջ+ի=իջի, շէջ+այ=շիջայ:

ԴԱՍ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԱՆՅՅԱԼ ԿԱՏԱՐՅԱԼ

§ 47. Անցյալ կատարյալի վերջավորություններն են՝

<i>Ներգործածև</i>		<i>Կրավորածև</i>		<i>Խառն</i>	
Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
1-ին դ. -ի	-աք	-այ	-աք	-եայ	-եաք
2-րդ ,, -եր	-էք,-իք	-ար	-այք, -արուք	-եար	-եայք
3-րդ ,, -	-ին	-աւ	-ան	-եաւ	-եան

§ 48. Ներգործածև խոնարհման եզակի 3-րդ դեմքում բայը որևէ վերջավորություն չունի. չհնչյունափոխված կատարյալի հիմքը հանդես է գալիս որպես դիմավոր ձև, ըստ որում եթե կատարյալի հիմքը միավանկ է, բաղաձայնից առաջ կարող է ստանալ *ե*, իսկ ձայնավորից առաջ՝ է նախահավելվածը, օրինակ՝ անց. կատ. հիմք՝ սիրեաց, գիտ, անց, անց. կատ. եզակի 3-րդ դեմք՝ սիրեաց, գիտ կամ եգիտ, անց կամ էանց:

§ 49. Խոնարհման օրինակներ.

1. Ներգործածն խոնարհում

	աղալ	գրել	անցանել	թողուլ
	Եզակի			
1-ին դ.	աղացի	գրեցի	անցի	թողի
2-րդ „	աղացեր	գրեցեր	անցեր	թողեր
3-րդ „	աղաց	գրեաց	անց, էանց	թող, եթող

Նոգնակի

1-ին դ.	աղացաք	գրեցաք	անցաք	թողաք
2-րդ „	աղացէք	գրեցէք	անցէք	թողէք
	աղացիք	գրեցիք	անցիք	թողիք
3-րդ „	աղացին	գրեցին	անցին	թողին

2. Կրակործան խոնարհում

	հեռանալ	նայել(իմ)	ուսանել(իմ)	ջեռնուլ
	Եզակի			
1-ին դ.	հեռացայ	նայեցայ	ուսայ	ջեռայ
2-րդ „	հեռացար	նայեցար	ուսար	ջեռար
3-րդ „	հեռացաւ	նայեցաւ	ուսաւ	ջեռաւ

Նոգնակի

1-ին դ.	հեռացաք	նայեցաք	ուսաք	ջեռաք
2-րդ „	հեռացայք	նայեցայք	ուսայք	ջեռայք
	հեռացարուք	նայեցարուք	ուսարուք	ջեռարուք
3-րդ „	հեռացան	նայեցան	ուսան	ջեռան

3. Խառն խոնարհում

	փախչել(իմ)		զարթնուլ	
	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
1-ին դ.	փախեսայ	փախեսաք	զարթեայ	զարթեաք
2-րդ „	փախեսար	փախեսայք	զարթեար	զարթեայք
3-րդ „	փախեսաւ	փախեսան	զարթեաւ	զարթեան

§ 50. Անցյալ կատարյալ ժամանակն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի անցյալ կատարյալին, օրինակ՝ աղացի=աղացի:

Վարժություն 22. *Խոնարհել անցյալ կատարյալ ժամանակով հետևյալ բայերը՝*

ա) որսալ, գողանալ, կարդալ, մոռանալ, բանալ, բ) սիրել, ասել, գտանել, առաքել, ածել, գ) խորհել(իմ), բազմել(իմ), անկանել(իմ), թռչել(իմ), երկնչել(իմ), դ) կիզուլ, արգելուլ, հեծնուլ, ոստնուլ, լնուլ:

Վարժություն 23. *Թարգմանել, որոշել անցյալ կատարյալ ժամանակով դրված բայերի դեմքն ու թիվը:*

Խաղացաք գնացաք յերկիրն Յունաց: Իբրև գաչս ի վեր եբարձ՝ հայեցաւ ընդ թագաւորն, սկսաւ խօսել ընդ մնա: Մեծարեցաւ ի մմանէ բազում պատուով: Թողեր, քեր զնեծապատիւ շքեղաշուք ոսկիակոտ զաթոռն քո հայրենի: Աղ և քացախ խառնեցին և արկին ի վերայ մարմնոյ: Փրկեցան սիրելիք քո: Ես բազում անգամ կամեցայ սիրել զԱրշակ արքայ Հայոց: Չարթեաւ ի քնոյ իւրմէ: Այս ասացաւ վասն հարցանելոյ ոմանց: Երկեա՞ր դու ի ծերունի հօրէ քումմէ: Սպանաւ ի գօրացն Յունաց: Անկան կործանեցան ապարանք մոցա: Ես եմ որ փախեայ այսօր ի պատերազմէն: Աքսորեաց գնոսա և ընկեց յաշխարհս օտարս: Ուստի՞ օձն՝ զոր սատանայ կոչէք՝ իմացաւ զհանգամանս չարին: Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց մորա և արգել զնա ի բազում բարկութենէն: Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեաւն զեղեցիկ:

ընդ մնա - նրա հետ

ի...հօրէ քումմէ - քո հորից

Վարժություն 24. *Կազմել 23-րդ վարժության բայերի անորոշ դերբայը և անցյալ կատարյալի հիմքը:*

Օրինակ՝ եբարձ - անորոշ դերբայ՝ բառնալ, անց. կատարյալի հիմք՝ բարձ:

Վարժություն 25. *23-րդ վարժության ներգործական սեռի բայերը խոնարհել կրավորաձև՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը:*

Վարժություն 26. *Որոշել 23-րդ վարժության բայերի սեռը և խոնարհման ձևը:*

Վարժություն 27. *Թարգմանել գրաբար:*

Քաջությամբ մարտնչեցին և հաղթեցին: Տիկը լցրեց ջրով: Գրավեցին և ավերեցին Տիգրանակերտ քաղաքը: Սիրեցիր արդարությունը և ատեցիր անօրենությունը: Փրկեցիր մեզ մահից (ի մահուանէ): Թողեցիք հայրենի քաղաքը և փախաք: Ինչու՞ (ընդէ՞ր) պատռեցիր քո հանդերձները: Գնացի և տեսա իմ սիրելիներին: Ուրացավ և ասաց. «չեմ ճանաչում նրան» (զնա): Արդարությամբ դատեց մեղավորներին: Ծնվեց նոր արքա:

մարտնչել - մարտնչել(իմ)
հաղթել - յաղթել

գրավել - առնուլ
պատռել - պատառել

ՄՇԱԿՔ ԱՅՔԻՈՅՆ

Այր մի էր տանուտէր, որ տնկեաց այգի և ցանկով պատեաց զնա և փոքեաց ի նմա¹ հնձան և շինեաց աշտարակ, և ետ զնա ցմշակս² և զնաց ի տար աշխարհ³: Իբրև մերձեցաւ ժամանակ պտղոյ, առաքեաց զճառայս իւր առ մշակսն՝ առնուլ զպտուղս նորա: Եւ կալեալ մշակացն⁴ զճառայս նորա զոմն տանջեցին, զոմն սպանին, զոմն քարկոծեցին: Դարձեալ առաքեաց այլ ծառայս բազումս քան զառաջինսն, և արարին նոցա նոյնպէս: Յետոյ առաքեաց առ նոսա զորդի իւր և ասէ. «Թերևս ամաչեցեն յորդոյ աստի իմմէ»⁵: Իսկ մշակքն իբրև տեսին զորդին, ասեն ընդ միտս. «Սա է ժառանգն, եկա՛յք սպանցուք զսա և կալցուք⁶ զժառանգութիւն տրա»։ Եւ առեալ հանին զնա արտաքոյ քան զայգին⁷ և սպանին: Արդ՝ յորժամ եկեացէ⁸ տէր այգոյն, զի՞նչ արասցէ⁹ մշակացն այնոցիկ: Ասեն ցնա. «Ձչարսն չարաւ կորուսցէ և զայգին տացէ¹⁰՝ այլոց մշակաց, որք տացեն նմա զպտուղս ի ժամու իրեանց»:

(Մաթթէոս, ԻԱ, 33-41)

¹ ի նմա - նրա մեջ

² ետ ... ցմշակս - տվեց մշակներին

³ ի տար աշխարհ - օտար՝ հեռավոր երկիր

⁴ կալեալ մշակացն - մշակները բռնելով

⁵ ամաչեցեն յորդոյ աստի իմմէ - ամաչեն իմ այս որդուց

⁶ կալցուք - տիրենք

⁷ արտաքոյ քան զայգին - այգուց

⁸ եկեացէ - գա

⁹ արասցէ - կանի

¹⁰ տացէ - կտա

ԴԱՍ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՊԱՌՆԻ

§ 51. Երկրորդ ապառնու վերջավորություններն են՝

<i>Ներգործածն</i>			<i>Կրավորածն</i>		<i>Խառն</i>	
Եզակի	Նոգնակի		Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
1-ին դ.	-ից	-ցուք	-այց	-ցուք	-եայց	-իցուք
2-րդ „	-ցես	-ջիք	-ցիս	-ջիք	-իցես	-իջիք
3-րդ „	-ցե՛	-ցեն	-ցի	-ցին	-իցե՛	-իցեն

§ 52. Ներգործածն և կրավորածն խոնարհումների դեպքում անցյալ կատարյալի հիմքի *ց*-ն վերջավորությունների *ց* և *ջ* հնչյուններից առաջ դառնում է *ս*, օրինակ՝ շարժեաց+ցես=շարժեսցես, շարժեաց+ջիք=շարժեսջիք: Եթե կատարյալի հիմքի *ց*-ն արմատի կամ նրա տարբերակի հնչյուն է, չի դառնում *ս*, ինչպես՝ հարց+ցես=հարցցես, հարց+ջիք= հարցջիք:

§ 53. Խոնարհման օրինակներ.

1. Ներգործածն խոնարհում

	աղալ	գրել	անցանել	թողուլ
	Եզակի			
1-ին դ.	աղացից	գրեցից	անցից	թողից
2-րդ „	աղասցես	գրեսցես	անցցես	թողցես
3-րդ „	աղասցե՛	գրեսցե՛	անցցե՛	թողցե՛

Նոգնակի

1-ին դ.	աղասցուք	գրեսցուք	անցցուք	թողցուք
2-րդ „	աղասջիք	գրեսջիք	անցջիք	թողջիք
3-րդ „	աղասցեն	գրեսցեն	անցցեն	թողցեն

2. Կրավորածն խոնարհում

հեռանալ	նայել(իմ)	ուսանել(իմ)	ջեռնուլ
---------	-----------	-------------	---------

Եզակի

1-ին դ.	հեռացայց	նայեցայց	ուսայց	ջեռայց
2-րդ ,,	հեռասցիս	նայեսցիս	ուսցիս	ջեռցիս
3-րդ ,,	հեռասցի	նայեսցի	ուսցի	ջեռցի

Նոզնակի

1-ին դ.	հեռասցոք	նայեսցոք	ուսցոք	ջեռցոք
2-րդ ,,	հեռասջիք	նայեսջիք	ուսջիք	ջեռջիք
3-րդ ,,	հեռասցին	նայեսցին	ուսցին	ջեռցին

3. Խառն խոնարհում

փախչել(իմ)

զարթնուլ

	Եզակի	Նոզնակի	Եզակի	Նոզնակի
1-ին դ.	փախեսայց	փախիցոք	զարթեսայց	զարթիցոք
2-րդ ,,	փախիցես	փախիջիք	զարթիցես	զարթիջիք
3-րդ ,,	փախիցե	փախիցեն	զարթիցե	զարթիցեն

§ 54. Ստորադասական եղանակի 2-րդ ապառնին իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի ըղձական, պայմանական և հարկադրական եղանակների ապառնուն, օրինակ՝ թողից=թողնեն, կթողնեն, պիտի թողնեն:

Ծանոթություն. Երկրորդ ապառնին կարող է թարգմանվել աշխարհաբար նաև սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակով՝ մտից=մտնելու են: Սահմանական ապառնու իմաստը, սակայն, զրաբարում մեծ մասամբ արտահայտվում է ապառնի դերբայով և են օժանդակ բայով կազմված բաղադրյալ ժամանակով՝ գալոց են=գալու են, դատելոց են=դատելու են:

Վարժություն 28. Խոնարհել երկրորդ ապառնի ժամանակով հետևյալ բայերը՝

ա) խաղալ, լալ, գոհանալ, զարմանալ. բ) վազել, ելանել, շարժել, հատանել. գ) հայել(իմ), նստել(իմ), սկսանել(իմ), մարտնչել(իմ). դ) զենուլ, հեղուլ, ընթեռնուլ, զբօսնուլ:

Վարժություն 29. Թարգմանել, որոշել երկրորդ ապառնի ժամանակով դրրված բայերի դեմքն ու թիվը:

Եւ իջից անդր և խօսեցայց ընդ քեզ: Չենցես զխոյն և առեալ զարիւն նորա հեղցես շուրջ գտեղանովն: Խցցին բերանք այնոցիկ ոյք խօսեին զանիրաւութիւն: Եւ առցես յիւղոյ անտի օծման, և արկցես ի գլուխ նորա և օծցես զնա: Անուն քաջութեան յերկրի թողցուր: Մարտիցուք իբրև զհսկայս և մի՛ կորիցուք իբրև տկարք: Տէ՛ր, լոյս իմ և կեանք իմ, ես յումմե՞ երկեայց: Եթէ քաղաքն այն շինեսցի և պարիսպք նորա կանգնեսցին, հարկս քեզ ոչ ոք տայ: Եւ հրապարակք քաղաքին լցցին պատանեկօք և աղջկամբք որ խաղայցեն ի հրապարակս նորա: Ելցեն այսուհետև գունդք ձեր տալ ընդ նմա պատերազմ: Ես արկից զքեզ ի տանջանս: Եթէ ես զքեզ յաղթահարեցից՝ Յոյնք ինձ հնազանդեսցին ի ծառայութիւն, և եթէ դու ինձ յաղթեսցես՝ մեր կեանքս քեզ նուաճեսցին: Գտջիք զնոսա առ եզեր գետոյն: Հրաման տուր մժոյզ մատուցանել, թող հեծայց: Յարձակեսցուք ի վերայ թշնամեացն: Եւ մտցուք ի քաղաքն և ելցուք: Խզեսցուք զկապանս նոցա, և ընկեսցուք ի մէնջ զլուծ նոցա: Լսելով լուիջիք և մի՛ իմասջիք, և տեսանելով տեսջիք և մի՛ տեսջիք: Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչև կատարեսջիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց:

յումմե՞ - ումի՞ց

առ եզեր - եզերքին, ասիին

ի մէնջ - մեզնից

լուիջիք - կլսեք

Վարժություն 30. 29-րդ վարժության բայերի 2-րդ սպառնու ձևերը փոխարինել 1-ին սպառնիով՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը:

Վարժություն 31. 29-րդ վարժության կրավորաձև խոնարհման Ե լծորդության բայերը խոնարհել ներգործաձև:

Վարժություն 32. Թարգմանել գրաքար:

Շքով և պատվով կմտնենք քաղաքը: Տրտմությամբ կծնես որդիներ: Անթիվ գորքեր կուղարկեմ ձեր աշխարհը: Չեզ կփնտրենք և կգտնենք: Ոչ ոք չի գտնվի, որ փրկի մեզ: Չեր անունները չեն մոռացվի: Գինով (զինեալ) կլցնեք ձեր ամանները: Երբ (յոթժամ) տեսնեն ձեզ, կվախենան և կփախչեն: Ճանապարհին (ի ճանապարհի) կնոյրվի և կկորչի: Չենք թողնի, որ նրանք (նոքա) մոտենան մեզ (առ մեզ): Իմ կյանքը (զկեանս) պիտի պատմեմ քեզ:

ծնել - ծնանել(իմ)

փնտրել - խնդրել

գտնել - գտանել

փախչել - փախչել(իմ)

կորչել - կորնչել(իմ)

մոտենալ - մերձենալ

ՎԱՄՆ ԹՈՂԼՈՅ ԶԲԻՐ ՔՆՆՔԱՐՆ

Նմանեցաւ արքայութիւն երկնից առն թագաւորի¹, որ կամեցաւ համար առնուլ² ի մէջ ծառայից իւրոց: Եւ իբրև սկսաւ առնուլ, մատուցաւ³ առ նա

պարտապան մի բեր քանքարոյ: Իբրև ոչ ունէր հատուցանել, հրամայեաց զնա վաճառել տէրն նորա, և զկին նորա և զորդիս և զամենայն, որ զինչ և ունիցի, և հատուցանել: Եւ անկեալ ծառայն երկիր պագանէր նմա և ասէր. «Երկայնամիտ լեր ամ իս⁴, և զամենայն հատուցից քեզ»: Գթացեալ տէր ծառային այնորիկ՝ արձակեաց զնա և զվոխն եթող նմա: Եւ ելեալ ծառայն այն եգիտ զմի ի ծառայակցաց իւրոց, որ պարտէր նմա հարեւր դահեկան, և կալեալ զնա⁵ խեղդէր և ասէր. «Հատո՞⁶ ինձ, զոր պարտիսդ»: Արդ անկեալ ծառայակցին ամ ոտս նորա, աղաչէր զնա և ասէր. «Երկայնամիտ լեր ամ իս, և զամենայն հատուցից քեզ»: Եւ նա ոչ կամէր. այլ չոգաւ⁸ արկ զնա ի բանտ, մինչ հատուցէ զպարտսն:

Իբրև տեսին ծառայակիցքն նորա, որ ինչ եղևն՝ տրտմեցան յոյժ և եկեալ ցուցին տեսոն իւրեանց⁹ զամենայն, որ ինչ եղևն: Յայնժամ կոչեաց զնա տէրն իւր և ասէ. «Ծառայ չար, զամենայն զպարտսն թողի քեզ, վասն զի աղաչեցեր զիս: Իսկ արդ ո՞չ էր պարտ և քեզ ողորմել¹⁰ ծառայակցին քում, որպէս և ես քեզ ողորմեցայ»: Եւ բարկացեալ տէրն նորա մատնեաց զնա դահճաց, մինչև հատուցէ զամենայն զպարտսն:

(Մաթթեոս, ԺԸ, 23-24)

¹ ամն քագատրի - քագավոր մարդու

² համար առնուլ - հաշիվ տեսնել

³ մատուցաւ - մոտ բերվեց, մոտեցավ

⁴ երկայնամիտ լեր ամ իս - համբերող եղիր իմ նկատմամբ

⁵ կալեալ զնա - բռնելով նրան

⁶ հատո՞ - հատուցիր, վճարիր

⁷ զոր պարտիսդ - ինչ որ պարտք ես

⁸ չոգաւ - զնաց

⁹ տեսոն իւրեանց - իրենց տիրոջ

¹⁰ ո՞չ էր պարտ և քեզ ողորմել - դու էլ չպիտի՞ խղճայիր

ԴԱՍ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

ԲՈՒՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

(Հրամայական եղանակի ներկա)

§ 55. Բուն հրամայականն ունի միայն 2-րդ դեմք, եզակի և հոգնակի թիվ: Այս ժամանակի վերջավորություններն են՝

<i>Ներգործածև</i>		<i>Կրավորածև</i>		<i>Խառն</i>	
Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
2-րդ դ. -	-էք	-իր	-այք, - արուք	-իր	-եայք, երուք

§ 56. Ներգործածն խոնարհման եզակի թվի 2-րդ դեմքը վերջավորություն չունի. անցյալ կատարյալի հիմքը շեշտված հանդես է գալիս որպես դիմավոր ձև, օրինակ՝ սպանանել, անց. կատ. հիմք՝ սպան, բուն հրամ. եզակի թիվ՝ սպա՛ն, հատանել - հա՛տ, մտանել - մո՛տ, իջանել - է՛ջ, թողուլ - թո՛ղ, հեղուլ - հե՛ղ և այլն:

Աց և եաց ածանցներով անցյալ կատարյալի հիմքի g-ն եզակի թվի 2-րդ դեմքում ընկնում է, օրինակ՝ աղալ-աղաց-աղա՛, ասել-ասաց-ասա՛, շարժել-շարժեաց-շարժեա՛: Եթե g-ն արմատի կամ նրա տարբերակի հնչյուն է, չի ընկնում, օրինակ՝ բանալ-բա՛ց, լնուլ-լի՛ց, խնուլ-խի՛ց և այլն:

§ 57. Կրավորածն խոնարհման դեպքում Ե և Ի լծորդության պարզ բայերը եզակի թվում *-իր* վերջավորություն չեն ստանում. անցյալ կատարյալի հիմքը շեշտված հանդես է գալիս որպես դիմավոր ձև, օրինակ՝ սիրել-սիրեաց-սիրեա՛ց, խորհիմ-խորհեաց-խորհեա՛ց, խօսիմ-խօսեաց-խօսեա՛ց, մատիմ-միատ-միստ և այլն:

Ծանոթություն. Ի լծորդության պարզ բայերի կատարյալի հիմքի եաց ածանցի g-ն եզակի թվում հաճախ կարող է ընկնել, օրինակ՝ համարիմ-համարեա՛ց կամ համարեա՛, ողորմիմ-ողորմեա՛ց կամ ողորմեա՛, խօսիմ-խօսեա՛ց կամ խօսեա՛, նայիմ-նայեա՛ց կամ նայեա՛ և այլն:

§ 58. Խոնարհման օրինակներ.

1. Ներգործածն խոնարհում

	աղալ	գրել	անցանել	թողուլ
	Եզակի			
2-րդ դ.	աղա՛	գրեա՛	ա՛նց	թո՛ղ
	Տոգնակի			
2-րդ դ.	աղացե՛ք	գրեցե՛ք	անցե՛ք	թողե՛ք

2. Կրավորածն խոնարհում

	հեռանալ	նայել(իմ)	ուսանել(իմ)	ջեռնուլ
	Եզակի			
2-րդ դ.	հեռացի՛ր	նայեա՛ց	ուսի՛ր	ջեռի՛ր

Նոգնակի

2-րդ դ.	հեռացա՛յք հեռացարո՛ւք	նայեցա՛յք նայեցարո՛ւք	ուսա՛յք ուսարո՛ւք	ջեռա՛յք ջեռարո՛ւք
---------	--------------------------	--------------------------	----------------------	----------------------

3. Խառն խոնարհում

	փախչել(իմ)		զարթնուլ
Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
2-րդ դ. փախի՛ր	փախեա՛յք փախերո՛ւք	զարթի՛ր	զարթեա՛յք զարթերո՛ւք

§ 59. Բուն հրամայականն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի նույն հրամայականին, օրինակ՝ գրեա՛=գրի՛ր, զարթի՛ր=զարթնի՛ր, զարթնեա՛յք կամ զարթերո՛ւք=զարթնեցե՛ք:

Վարժություն 33. Խոնարհել բուն հրամայականով հետևյալ բայերը՝

ա) գթալ, որսալ, ստանալ, մերձենալ, իմանալ. բ) խնդրել, երգել, մտանել, սպանանել, համել. գ) ողորմել(իմ), բազմել(իմ), փախչել(իմ), մարտնչել(իմ), կորնչել(իմ). դ) արգելուլ, առնուլ, զենուլ, ցասնուլ, ընթռնուլ:

Վարժություն 34. Թարգմանել, փոխել բուն հրամայականով դրված բայերի թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Օրինակ՝ Էջ - իջե՛ք, յիշեցե՛ք - յիշեա՛:

Յիշեցե՛ք զամենայն զօրավարսն զառաջինսն: Խի՛ց զականջս քո: Ընտրեա՛ դու քեզ արս զօրաւորս: Չարթի՛ր, ընդե՞ր ննջես: Է՛ջ ի տուն քո և լուս՝ զոտս քո: Ողորմեա՛ց ինձ, որդեակ իմ: Չզեա՛ զսուր քո և խոցեա՛ զիս դովա: Փշրեցե՛ք, ընկեցե՛ք զաղեղունս ձեր: Վաճառեա՛ զինչս քո և տո՛ւր աղքատաց: Ա՛ն դու ինձ սակաւ մի ջուր ամանով: Մո՛ւտ ի շտեմարանս քո, փակեա՛ զդուրս քո, թաքի՛ր առ ժամանակ մի: Քաջալերեցարո՛ւք, սիրելիք իմ, զի ահա մոռացայք զվշտալի կեանսդ: Խորհեա՛ց ընդ միտս քո թէ զինչ գործեսցես: Ա՛ն երկան, աղա՛ ալելր, ընկեա՛ զքօղ քո... բա՛ց զարունս քո, ա՛նց ընդ զեսս:

դովա - դրանով

ընդ միտս - մտքում

Վարժություն 35. 34-րդ վարժության բուն հրամայականով դրված բայերը փոխարինել արգելական հրամայականով՝ պահպանելով թիվը:

Վարժություն 36. Թարգմանել գրաբար:

Խոսեցե՛ք, ինչու՞ (զի՞) եք լռում: Պատվի՛ր քո հորն ու մորը: Սիրեցե՛ք ձեր հայրենիքը: Չորք ժողովի՛ր, գունդ կազմի՛ր, շարժվի՛ր գնա՛ Քուշանների (Քուշանաց) երկիրը: Բերե՛ք ոչխարը և մորթեցե՛ք: Նստի՛ր և գրի՛ր նամակ: Սովորեցե՛ք նրանցից (ի նոցանէ) արդարություն և ճշմարտություն: Մոռացի՛ր իմ ասածները (զասացեալս): Թաքնվի՛ր, մինչև անցնի քո հոր բարկությունը: Աճեցե՛ք, բազմացե՛ք և լցրե՛ք երկիրը:

շարժվել - խաղալ
մորթել - գեճուլ
նստել - նստել(իմ)

սովորել - ուսանել(իմ)
քաքնվել - թաքչել(իմ)
անցնել - անցանել

ՎԱՄՆ ԶՏԱՂԱՆՏՆ ՏԱԼՈՅ

Այր մի գնացեալ ի տար աշխարհ, կոչեաց զծառայս իւր և ետ նոցա զինչս իւր: Ումեմն ետ¹ հինգ քանքար, և ումեմն՝ երկուս, և ումեմն՝ մի, իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի², և գնաց: Չոգաւ վաղվաղակի որ առ զհինգն, գործեաց նոքօք և շահեցաւ այլ և ս հինգ: Նոյնպէս և որ զերկուսն՝ շահեցաւ այլ և ս երկուս: Եւ որ զմին առ՝ գնաց, փորեաց զերկիր և թաքոյց զարծաթ տեառն իւրոյ: Յետ բազում ժամանակի գայ տէր ծառայիցն այնոցիկ և առնէ համարս³ ի մէջ նոցա: Եւ մատուցեալ, որ զհինգ քանքարն առ՝ մատոյց այլ և ս հինգ քանքար և ասէ. «Տէ՛ր, հինգ քանքար ետուր ցիս⁴, արդ ահաւասիկ, հինգ այլ և ս քանքար ի վերայ շահեցայ»: Ասէ ցնա տէրն իւր. «Ազնի՛ւ⁵, ծառայ բարի և հաւատարիմ, որովհետև ի սակաւուդ հաւատարիմ ես⁶, ի վերայ բազմաց կացուցից⁷ զքեզ. մո՛ւտ յուրախութիւն տեառն քո»: Մատուցեալ և որոյ զերկուս քանքարսն առեալ էր⁸, և ասէ. «Տէ՛ր, երկուս քանքարս ետուր ցիս, ահաւասիկ երկուս և ս այլ քանքարս, գոր ի վերայ շահեցայ»: Ասէ ցնա տէրն իւր. «Ազնի՛ւ, ծառայ բարի և հաւատարիմ, որովհետև ի սակաւուդ հաւատարիմ ես, ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ. մո՛ւտ յուրախութիւն տեառն քո»: Մատուցեալ և որոյ զմի քանքարն առեալ էր, և ասէ. «Տէ՛ր, զիտէի, զի այր մի խիստ ես, հնձեա՛ գոր ոչ սերմանեցեր, և ժողովես՝ ուստի ոչ սփռեցեր⁹: Երկեայ, գնացի և թաքուցի զքանքարն քո յերկրի. արդ ահաւասիկ քոյդ ցքեզ»: Պատասխանի ետ տէրն և ասէ ցնա. «Ծառայ չար և վատ, զիտէիր, եթէ հնձեմ՝ ուստի ոչ սերմանեցի, և ժողովեմ՝ ուստի ոչ սփռեցի. պարտ էր քեզ արկանել զարծաթդ իմ ի սեղանաւորս, և եկեալ ես տոկոսեօք պահանջէի զիմն: Արդ՝ առէ՛ք ի դմանէ՛¹⁰

զքանքարդ և տո՛ւք այն՝¹¹, որ ունիցի գտասն քանքարն: Ջի ամենայնի¹², որ ունիցի՝ տացի և յաւելցի. և որ ոչն ունիցի, և զոր ունիցին՝ բարձցի ի նմանէ: Եւ զծառայդ անպիտան հանէք ի խաւարն արտաքին. անդ եղիցի լալ և կրճել ատամանց»:

(Մաթթէոս, ԻԵ, 14-30)

¹ ումենն ետ - մեկին տվեց
² իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի -
 յուրաքանչյուրին իր կարողության չափ
³ առնէ համարս - հաշիվ է տեսնում
⁴ ետուր ցիս - տվեցիր ինձ
⁵ ազնի՛ւ - շատ լավ, շատ ապրես
⁶ ի սակաւող հաւատարիմ ես -
 քիչ բաների մեջ հավատարիմ ես

⁷ կացուցից - կղնեմ, կնշանակեմ
⁸ որոյ առեալ էր - նա, որ առել էր
⁹ ժողովես՝ ուստի ոչ սփռեցեր - ժողովում
 ես այնտեղից, ուր ջրացեցիր
¹⁰ ի դմանէ - դրանից
¹¹ այնմ - նրան
¹² ամենայնի - ամեն մեկի

ԴԱՍ ՏԱՄՆՄԵԿԵՐՈՐԴ

ՀՈՐԴՈՐԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ

(Հրամայական եղանակի ապառնի)

§ 60. Հորդորական հրամայականն ունի միայն 2-րդ դեմք, եզակի և հոգնակի թիվ: Այս ժամանակում ներգործածն և կրավորածն խոնարհվող բայերն ունեն եզակի *-ջիր*, հոգնակի *-ջիք* ընդհանուր վերջավորությունները, իսկ խառն ձևով խոնարհվող բայերը՝ համապատասխանաբար *-իջիր*, *-իջիք*: *-Ջիր*, *-ջիք* վերջավորություններից առաջ անցյալ կատարյալի հիմքի *ց*-ն, եթե արմատի կամ նրա տարբերակի հնչյուն չէ, դառնում է *ս*, օրինակ՝ առաքեաց+ջիր=առաքեսջիր, բազմեաց+ջիք=բազմեսջիք, լից+ջիր=լցջիր:

§ 61. Խոնարհման օրինակներ.

	աղալ	գրել	նայել(իմ)	թողուլ
			Եզակի	
2-րդ դ.	աղասջիր	գրեսջիր	նայեսջիր	թողջիր
			Հոգնակի	
2-րդ դ.	աղասջիք	գրեսջիք	նայեսջիք	թողջիք

փախչել(իմ)

գարթնուլ

Եզակի

Նոգնակի

Եզակի

Նոգնակի

2-րդ դ.

փախսիջի՛ր

փախսիջի՛ք

գարթիջի՛ր

գարթիջի՛ք

§ 62. Հորդորական հրամայականն իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի ըղձական, պայմանական, հարկադրական եղանակների ապառնուն և բուն հրամայականին, օրինակ՝ գրեսցի՛ր=գրես, կգրես, պիտի գրես, գրի՛ր:

Վարժություն 37. *Խոնարհել հորդորական հրամայականով հետևյալ բայերը՝*

ա) գթալ, փութալ, մոռանալ. բ) սիրել, շարժել, տեսանել. գ) բազմել(իմ), քաքչել(իմ), ուսանել(իմ). դ) կիզուլ, խնուլ, ոստնուլ:

Վարժություն 38. *Թարգմանել, փոխել հորդորական հրամայականով դըրված բայերի թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:*

Թաքիջի՛ր և նստիջի՛ր ի թաքստեան: Եւ արդ գիտասցի՛ք, եթէ սրով և սովով և մահուամբ սատակեսցի՛ք: Մեծարեսցի՛ր զնա պատուով ըստ առաջին կարգին: Սիրեսցի՛ք զխաղաղութիւն խնամագութ սիրովն: Թօթափեսցի՛ք զփռչին յոտից ձերոց: Չծերն մի՛ պատուհասիցես, այլ մխիթարեսցի՛ր իբրև զհայր: Յատվք և տրտմութեամբ որդիս ծնջի՛ր: Չամենայն ծառ զազնի կոտորեսցի՛ք, և զամենայն աղբերս ջրոց խցջի՛ք:

Վարժություն 39. *38-րդ վարժության հորդորականի հրամայականով դըրված բայերը փոխարինել բուն հրամայականով՝ թիվը թողնելով նույնը:*

Վարժություն 40. *Թարգմանել գրաբար:*

Շտապի՛ր գալ ինձ մոտ (առ իս): Իմացած եղի՛ր, որ քեզ սիրում եմ: Կգրեսնես ծաղկավետ հովիտներում (ի հովիտս): Կկործանեք մեկյանները և կփշրեք կուռքերի (կոռց) արձանները: Չեր քաջությամբ պիտի հաղթեք նրանց (զնոսա): Պիտի դատվեք ձեր գործերի համեմատ (ըստ գործոց ձերոց): Կփախչեք և կթաքնվեք անտառներում (յանտառս):

շտապել - փութալ
իմացած լինել - զիտել

գրեսնել - գրեսնուլ
թաքնվել - թաքչել(իմ)

ԱՌԱՎ ՈՐՈՄԱՆ

Նմանեցաւ արքայութիւնն երկնից առն, որ սերմանիցէ սերմն բարի յագարակի իւրում: Եւ ի քուն լինել մարդկան¹ եկն թշնամի նորա և ցանեաց ի վերայ որոմն ի մեջ ցորենոյն և գնաց: Եւ իբրև բուսաւ խոտն և արար պտուղ, ապա երևեցաւ և որոմնն: Մատուցեալ ծառայք տանուտեառնն ասեն ցնա. «Տէ՛ր, ո՞չ սերմն բարի սերմանեցեր յագարակին քում, արդ ուստի»² ունիցի գորոմնն»: Եւ նա ասէ ցնոսա. «Այր թշնամի արար զայն»: Ասեն ցնա ծառայքն. «Կամի՞ս զի երթիցուք, քաղեսցուք զայն ի բաց»³: Եւ նա ասէ ցնոսա. «Մի՞⁴ գուցէ մինչ քաղիցէք գորոմնն և զցորեանն ընդ նմին⁵ ի բաց խլիցէք⁶: Թոյլ տուք երկոցունց⁷ աճել ի միասին մինչև ի հունձս, և ի ժամանակի հնձոց ասացից ցինձողսն. քաղեցէք նախ գորոմնն, և կապեցէք զայդ ի խրճուսս առ ի յայրել⁸, և զցորեանն ժողովեցէք ի շտեմարանս իմ»:

(Մաթթէոս, ԺԳ, 24-30)

¹ ի քուն լինել մարդկան - երբ մարդիկ քնած էին

² ուստի՞ - ո՞րտեղից

³ քաղեսցուք ... ի բաց - քաղենք դեռ զցեղնք

⁴ մի - ոչ

⁵ ընդ նմին - նրա հետ

⁶ ի բաց խլիցէք - դուրս հանեք, պոկեք

⁷ երկոցունց - երկուսն էլ

⁸ առ ի յայրել - այրելու համար

ՎԱՍՆ ՏԱՄՆ ԿՈՒՍԱՆԱՑ

Յայնժամ նմանեցի արքայութիւնն երկնից տասն կուսանաց, որոց առեալ¹ զլապտերս իւրեանց՝ ելին ընդ առաջ փեսային և հարսին: Հինգն ի նոցանէ յիմարք էին, և հինգն՝ իմաստունք: Յիմարքն առին զլապտերսն, և ձէք ընդ իւրեանս ոչ բարձին: Իսկ իմաստունքն առին ձէք ամանովք ընդ լապտերս իւրեանց: Եւ ի յամել փեսային², նիրհեցին ամենքեան և ի քուն մտին:

Եւ ի մէջ գիշերի եղև բարբառ. «Ահա փեսայ գայ, արի՛ք³ ընդ առաջ նորա»: Յայնժամ յարեան ամենայն կուսանքն և կազմեցին զլապտերս իւրեանց: Ասեն յիմարքն ցիմաստունսն. «Տո՛ւք մեզ յիւրոյդ ձերմէ, զի ահա շիջանին լապտերքս մեր»: Պատասխանի ետուն իմաստունքն և ասեն. «Գուցէ ոչ իցէ մեզ և ձեզ բաւական, այլ երթա՛յք ի վաճառականս և զնեսչի՛ք ձեզ»: Իբրև նոքա գնացին գնել, եկն փեսայն, և պատրաստքն մտին ընդ նմա ի հարսանիսն, և փակեցաւ դուռնն: Յետոյ գան և այլ կուսանքն և ասեն. «Տէ՛ր, Տէ՛ր, բաց մեզ»: Նա պատասխանի ետ և ասէ. «Ամէն⁴ ասեն ձեզ, թէ ոչ զիտեմ զձեզ: Արթո՛ւն կացեք, զի ոչ զիտէք զօրն և ոչ զժամն»:

(Մաթթէոս, ԻԵ, 1-13)

¹ որոց առեալ - որոնք վերցնելով

² ի յամել փեսային - երբ որ փեսան ուշացավ

³ արի՛ք - վեր կացեք

⁴ ամէն - ստույգ, ճիշտ, արդարև

ԴԱՍ ՏԱՍՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ

1. ԱՆՑՅԱԼ ԴԵՐԲԱՅ

§ 63. Անցյալ դերբայի վերջավորությունն է *-եալ*, որը դրվում է հիմնականում անցյալ կատարյալի, մասամբ էլ՝ ներկայի հիմքի վրա:

§ 64. Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվում է. ա) *Ա* լծորդության թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայերի անցյալ դերբայը՝ աղալ-աղաց-աղացեալ, գթալ-գթաց-գթացեալ, զարմանալ-զարմաց-զարմացեալ, լուանալ-լուաց-լուացեալ և այլն. բ) *Ե* լծորդության ածանցավոր բայերինը՝ անցանել-անցանցեալ, գտանել-գիտ-գտեալ, հատանել-հատ-հատեալ, տեսանել-տես-տեսեալ և այլն. գ) *Ի* լծորդության *ան* ածանց ունեցող բայերինը՝ ծնանիմ-ծին-ծնեալ, անկանիմ-անկ-անկեալ, բուսանիմ-բուս-բուսեալ, մեռանիմ-մեռ-մեռեալ, ուսանիմ-ուս-ուսեալ և այլն. դ) *ՈՒ* լծորդության թե՛ պարզ, թե՛ ածանցավոր բայերինը՝ արգելուլ-արգել-արգելեալ, թողուլ-թող-թողեալ, կիզուլ-կէզ-կիզեալ, հեծնուլ-հեծ-հեծեալ, լնուլ-լից-լցեալ և այլն:

§ 65. Թե՛ անցյալ կատարյալի և թե՛ ներկայի հիմքերից կազմվում է Ե և Ի լծորդության պարզ բայերի անցյալ դերբայը, ըստ որում Ե լծորդության բայերինը հիմնականում կազմվում է ներկայի հիմքից, իսկ Ի լծորդության բայերինը՝ հավասարապես թե՛ ներկայի, թե՛ անցյալ կատարյալի հիմքերից. օրինակ՝ հանել-հանեալ, ածել-ածեալ, սիրել-սիրեալ//սիրեցեալ, գործել-գործեալ//գործեցեալ, բազմիմ-բազմեալ//բազմեցեալ, խորհիմ-խորհեալ//խորհեցեալ, հայիմ-հայեալ//հայեցեալ և այլն:

§ 66. Ի լծորդության *չ, նչ* ածանցավոր և *ՈՒ* լծորդության *նում-չիմ* փոխանցումով բայերի անցյալ դերբայը կազմվում է այդ նույն բայերի պատճառականի անցյալ կատարյալի հիմքից, օրինակ՝ մատչիմ, պատճառականի անց. կատ. հիմք՝ մատոյց, անց. դերբայ՝ մատուցեալ, մարտնչիմ- մարտոյց-մարտուցեալ, ցասնուլ-ցասոյց-ցասուցեալ և այլն:

Բացառություն է կազմում *քաղցնուլ* բայը, որի անցյալ դերբայն է՝ քաղցեալ:

Վարժություն 41. Կազմել հետևյալ բայերի անցյալ դերբայը՝

ա) փութալ, սգալ, ստանալ, սլանալ. բ) առաքել, զարդարել, արկանել, իշանել. գ) կամել(իմ), նստել(իմ), ուսանել(իմ), սնանել(իմ). դ) զենուլ, հեղուլ, ընթեռնուլ, խնուլ:

2. ԵՆԹԱԿԱՅԱԿԱՆ ԴԵՐՔԱՅ

§ 67. Ենթակայական դերբայի վերջավորությունն է *ող* (կամ՝ *ող<ատղ*), որը դրվում է հիմնականում անցյալ կատարյալի, մասամբ էլ՝ ներկայի հիմքի վրա:

§ 68. Անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվում է Ա և ՈՒ լծորդության բայերի ենթակայական դերբայը. օրինակ՝ լալ- լացող, գնալ-գնացող, ցանկանալ-ցանկացող, զենուլ-զենող, արգելուլ-արգելող և այլն:

Բացառություն են կազմում *որսալ*, *մուրալ*, *յուսալ*, *հոգալ* բայերը, որոնց ենթակայական դերբայը կարող է կազմվել նաև ներկայի հիմքից՝ *որսող*, *մուրող*, *յուսող*, *հոգող*. արանք սովորաբար գործածվում են իբրև գոյական:

§ 69. Որոշ բացառություններով ներկայի հիմքից կազմվում է Ե և Ի լծորդության պարզ բայերի ենթակայական դերբայը. օր.՝ զրկել-զրկող, գնել-գնող, յաղթել-յաղթող, ասել-ասացող (կամ՝ ասող), խօսիմ-խօսող, կամիմ-կամեցող (կամ՝ կամող) և այլն:

§ 70. Չուգահեռաբար թե՛ ներկայի, թե՛ անցյալ կատարյալի հիմքից կարող է կազմվել Ե և Ի լծորդության *ան* ածանցավոր բայերի ենթակայական դերբայը. օրինակ՝ տեսանել-տեսող//տեսանող, սպանանել-սպանող//սպանանող, ծնանիմ-ծնող//ծնանող, ուսանիմ-ուսող//ուսանող և այլն:

§ 71. Ի լծորդության *չ*, *նչ* ածանցավոր և ՈՒ լծորդության *նում-չիմ* փոխանցումով բայերից ենթակայական դերբայ չի կազմվում:

Վարժություն 42. *Կազմել հետևյալ բայերի ենթակայական դերբայը՝*

ա) խնդալ, բարկանալ, աղալ, ստանալ. բ) շինել, հատանել, սիրել, հարցանել. գ) բազմել(իմ), շիջանել(իմ), հայել(իմ), պատերազմել(իմ). դ) առնուլ, ընթեռնուլ, հեղուլ:

2. ԺԵՏԱԿԱՆ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄ

§ 72. Գրաբարում բայի ժխտական խոնարհման ձևերը կազմվում են ոչ ժխտականով և չ մասնիկով, օրինակ՝ Հաց ոչ ուտեն (Մարկ., Լ, 3)= Հաց չեն ուտում: Ոչ եթե չկարեն առնել բարի ինչ, այլ չկամիմ (Եզնիկ, 2-րդ, Ը)=Ոչ թե բարի բան ստեղծել չեմ կարողանում, այլ չեմ կամենում:

Արգելական հրամայականը ստանում է *մի՛* բառ-մասնիկը, որը ժխտական իմաստով կարող է դրվել նաև ապառնի ժամանակների, երբեմն էլ անորոշ դերբայի վրա. օրինակ՝ Մի՛ երդնուցուս սուտ (Մատթ., Ե, 33)=Մուտ չերդվես: Չի մի՛ արհամարհեսցե՞ գեղբարսն (Թռռն., Բ, էջ 432)=Որ չարհամարհի եղ-

բայրներին: Մի՛ հպարտանալ ի մեծութիւն սնոտի (Ա Տիմ., Զ, 17)=Չհպարտանալ (չպիտի հպարտանալ) սնոտի մեծությամբ:

Ոչ ժխտականը և մի՛ արգելականը հաճախ բաժանվում են բայերից ուրիշ բառերով, օրինակ՝ Ոչ երբեմն ի կնոջ կերպարանս երև էր (Եզմիկ, 1-ին, ԻԵ))=Երբեմն կնոջ կերպարանքով չէր երևա: Չի մի՛ երբէք հարցես զքարի գոտն քո (Մատթ., Դ, 6-7)=Որ երբէք քո ոտքը չխփես քարի:

ԱՆԱՌԱԿ ՈՐՂԻՆ

Առն միոջ էին երկու որդիք¹: Ասէ կրտսերն ի նոցանէ ցհայրն. «Հա՛յր, տո՛ւր ինձ բաժին, որ անկանի յընչիցդ»²: Եւ նա բաժանեաց նոցա զկեանսն: Եւ յետ ոչ բազում ատուրց³ ժողովեալ զամենայն կրտսեր որդւոյն⁴ զնաց յաշխարհի հեռի և անդ վատնեաց զինչս իւր, զի կեայր անառակութեամբ: Եւ իբրև սպառնեաց զամենայն, եղև սով սաստիկ յաշխարհիին յայնմիկ⁵, և սկսաւ ինքն չքատրել: Եւ զնացեալ յարեցաւ ի մի ոմն ի քաղաքացոց⁶ աշխարհին այնորիկ. և յղեաց զնա յագարակ իւր արածել խոզս: Եւ ցանկայր լնուլ զորովայն իւր յեղջերէն, զոր խոզքն ուտէին, և ոչ ոք տայր նմա: Եւ եկեալ ի միտս իւր⁷ ասէ. «Քանի՛ վարձկանք իցեն ի տան հօր իմոյ հացալիցք, և ես աստ սովամահ կորնչիմ: Յարուցեալ զնացից առ հայր իմ և ասացից ցնա. Հա՛յր, մեղայ յերկինս և առաջի քո⁸, և ո՛չ և ս եմ արժանի կոչել որդի քո. արա՛՛ զիս իբրև զմի ի վարձկանաց քոց»: Եւ յարուցեալ եկն առ հայր իւր: Եւ մինչդեռ հեռագոյն էր, ետես զնա հայրն և զքացաւ, յարեաւ⁹ և ընթացաւ ընդ առաջ, անկաւ զպարանոցան նորա և համբուրեաց զնա: Եւ ասէ ցնա որդին. «Հա՛յր, մեղայ յերկինս և առաջի քո, ո՛չ և ս եմ արժանի կոչել որդի քո»: Ասէ հայրն ցժառայս իւր. «Վաղվաղակի հանէ՛ք զպատմուճանն առաջին և ազուցէ՛ք նմա¹⁰, և տո՛ւք¹¹ զմատանին ի ձեռս նորա և կօշիկս յոտս նորա: Եւ աժէ՛ք զեզն պարարակ, զեմէք. կերիցուք և ուրախ լիցուք: Չի այս որդի իմ մեռեալ էր և եկեաց¹², կորուսեալ էր և գտաւ»: Եւ սկսան ուրախ լինել:

Եւ էր երէց որդի նորա յագարակի¹³. և մինչդեռ զայր և մերձ եղև ի տունն, լուաւ¹⁴ զձայն երգոց և զպարուց: Եւ կոչեցեալ առ ինքն զմի ի ծառայիցն՝ հարցանէր, թէ զի՞նչ իցէ այն: Եւ նա ասէ ցնա. «Չի եղբայր քո եկեալ է, և եզեն հայր քո զեզն պարարակ, զի ողջամբ ընկալաւ զնա»: Բարկացաւ և ոչ կամէր մտանել, և հայրն ելեալ արտաքս՝ աղաչէր զնա: Պատասխանի ետ և ասէ ցհայրն. «Այս քանի՛ ամբ են, զի ծառայեմ քեզ և երբէք զպատուիրանաւ քով ոչ անցի¹⁵. ուլ մի երբէք ոչ ետուր¹⁶ ինձ, զի ուրախ եղէց¹⁷ ընդ բարեկամս իմ: Յորժամ եկն որդիդ քո այդ, որ եկեր¹⁸ զկեանս քո ընդ պոռնիկս, զեներ դմա¹⁹ զեզն պարարակ»: Եւ ասէ ցնա. «Որդեակ, դու հանապազ ընդ իս²⁰ ես, և ամե-

նայն որ ինչ իմ է՝ քո է: Այլ ուրախ լինել և խնդրալ պարտ էր, զի եղբայր քո այս մեռեալ էր և եկեաց, կորուսեալ էր և գտաւ»:

(Ղուկաս, ԺԵ, 11-32)

¹ առն միոջ էին երկու որդիք -
² մի մարդ ուներ երկու որդի
³ յընչիցդ - քո ունեցվածքից
⁴ յետ ոչ բազում ատուրց - ոչ շատ օրերից հետո
⁵ ժողովեալ ... որդոյն - որդին ժողովելով
⁶ յաշխարհին յայնմիկ - այն աշխարհում
⁷ յարեցաւ ի մի ոմն ի քաղաքացուց -
⁸ քաղաքացիներից մեկի մտա մտաով
⁹ եկեալ ի միտս իւր - խելքի գալով
¹⁰ մեղայ յերկինս և առաջի քո -
¹¹ մեղավոր եմ երկնքի և քո առջև
¹² յարեաւ - վեր կացավ

¹³ ագուցէ՛ք նմա - հագցրէ՛ք նրան
¹⁴ տո՛ւք - տվէ՛ք (հագցրէ՛ք)
¹⁵ եկեաց - կենդանացավ
¹⁶ յազարակի - ազարակում
¹⁷ լուա - լսեց
¹⁸ զպատուիրանաւ քով ոչ անցի -
¹⁹ քո պատվերից դուրս չեկա
²⁰ ոչ ետուր - չտվեցիր
²¹ եղէց - լինեմ
²² եկեր - կերավ
²³ դմա - դրան, դրա համար
²⁴ ընդ իս - ինձ հետ

Բ. ՀՈՒՆՎՈՒՄ

ԳԱՍ ՏԱՄՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ

ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 73. Գրաբարում հոլովվում են գոյական անունները, դերանունները, ածականները, թվականները, ինչպես նաև անորոշ, անցյալ և ենթակայական դերբայները:

§ 74. Գրաբարն ունի վեց հոլով՝ ուղղական, հայցական, սեռական, տրական, բացառական և գործիական: Ներգոյական հոլովի իմաստը դրսև որվում է տրական ու հայցական հոլովներով և *ի* նախդրով (տես § 90):

§ 75. Անունները հոլովվում են համապատասխան հոլովիչներով, որոնք գործածվում են թեք հոլովներում և ցույց են տալիս հոլովումը: Գրաբարում հոլովիչները հինգն են՝ *ա, ե, ի, ո, ու*:

1. ՊԱՐՉ ԵՎ ԽԱՌՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 76. Գրաբարում անունները հոլովվում են մեկ կամ երկու հոլովիչով: Ըստ այդմ հոլովումը լինում է պարզ և խառն:

§ 77. Պարզ հոլովման դեպքում բառը եզակի և հոգնակի թվի բոլոր թեք հոլովներում ունենում է մեկ հոլովիչ: Գրաբարն ունի հինգ պարզ հոլովում՝ *Ա, Ե, Ի, Ո, ՈՒ*:

Խառն հոլովման դեպքում բառն ունենում է երկու հոլովիչ, որոնցից մեկը հանդես է գալիս եզակի սեռական, տրական և բացառական հոլովներում, իսկ մյուսը՝ եզակի գործիականում և հոգնակի թվի բոլոր թեք հոլովներում:

Գրաբարն ունի երկու խառն հոլովում՝ *Ի-Ա, Ո-Ա*:

Այսպիսով, գրաբարում կա յոթ հոլովում՝ *Ա, Ե, Ի, Ո, ՈՒ, Ի-Ա, Ո-Ա*:

Գրաբարում, եթե հաշվի չառնենք մի քանի դեպքեր, ապա որոշակի կանոններ չկան իմանալու համար, թե որ բառը որ հոլովմանն է պատկանում: Դրա համար պետք է դիմել գրաբարի բառարաններին, որտեղ ամեն մի հոլովվող անվան դիմաց միշտ տրվում են նրա եզակի և հոգնակի սեռական կամ եզակի սեռական և գործիական հոլովաձևերը:

2. ԱՐՏԱՔԻՆ ԵՎ ՆԵՐՔԻՆ ԹԵՔՈՒՄ

§ 78. Անունները հոլովվում են կամ արտաքին, կամ ներքին թեքմամբ:

Ծանոթություն. Արտաքին ու ներքին թեքում անվանումներից բացի, գրաբարի դասագրքերում գործածվում են այլ անվանումներ՝ ձայնավոր և բաղաձայն, վերջադրական և ներդրական, հետմասնկավոր և միջմասնկավոր հոլովումներ:

Արտաքին թեքման դեպքում հոլովիչը դրվում է բառի վերջում, օրինակ՝ ձայն *-ի*, գանձ *-ու*, արմատ *-ոյ*: Ներքին թեքման դեպքում հոլովիչը դրվում է բառի վերջին բաղաձայնից առաջ, օրինակ՝ գագաթն *- գագաթան*, աստղ *- աստեղ*, հարսն *- հարսին*:

Ի, Ո, ՈՒ պարզ և *Ո-Ա* խառն հոլովումներն ունեն միայն արտաքին, *Ե* պարզ հոլովումը՝ միայն ներքին, իսկ *Ա* պարզ և *Ի-Ա* խառն հոլովումները՝ և՛ արտաքին, և՛ ներքին թեքում:

3. ՀՈԼՈՎՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆ

§ 79. Եզակի ուղղականը բառի ուղիղ, սկզբնական ձևն է, օրինակ՝ տիտան, սիրտ, արմատ, ծով, ձուկն, գառն, ոսկր, աստղ, մահանգ, պատանի:

§ 80. Հոգնակի ուղղականը կազմվում է եզակի ուղղականից՝ *ք* հոլովա-

կերտ մասնիկով, օրինակ՝ տիտանք, սիրտք, արմատք, ծովք, նահանգք, պատանիք:

Ներքին թեքման ենթարկվող այն բառերը, որոնք վերջանում են (ը)ն, (ը)ր, (ը)ղ բաղաձայններով, հոգնակի ուղղականում այդ բաղաձայններից առաջ ստանում են *ու, ի, ե* ձայնավորները, ըստ որում *ն-ից առաջ՝ ու* կամ *ի, իսկ ր-ից և ղ-ից առաջ՝ ե*, օրինակ, ձուկն - ձկուներ, գառն - գառիներ, ոսկր- ոսկերք, աստղ - աստեղք:

Գրաբարում կան *ք* մասնիկով կազմված բառեր, որոնք համապատասխան եզակի ձև չունեն և կոչվում են անեզակյան անուններ, օրինակ՝ աչք, բարք, կառք, խելք, չարիք, զարմանք, Հայք, Վիրք, Քուշանք և այլն: Անեզակյան բառերը հղովվում են հոգնակի թվով և իմաստով ըմբռնվում են որպես եզակի կամ հոգնակի:

Ծանոթություն. Գրաբարում գործածվում են հոգնակիություն նշանակող այլ կարգի մասնիկներ, որոնք դրվելով մի շարք բառերի վրա, արտահայտում են հավաքական իմաստ:

Հավաքական-հոգնակերտ մասնիկներն են՝ ա) *-ական* զօրական (=զինվորներ), գուսանական, բ) *-ան* ձիան, իշան կամ իշանք (=էշեր), գ) *-անի՛* աւագանի, երիցանի, ազատանի, նամականի, դ) *-եան* նախարարեան, բերդեան, թրթեան, մոզեան, խոզեան (=խոզեր), ե) *-եար, -եր՝* վանեար/վաներ (=վանքեր), բանեար (=խոսքեր, բանավեճ), զ) *-իկ՝* մարդիկ, է) *-նեար՝* նաւկնեար (=նավակներ), բարձկնեար (=բարձիկներ), ը) *-ոտի՛* ոսկրոտի (=ոսկորներ), փորոտի, թ) *-որեայ, որայ՝* արտորեայ/արտորայ (=արտեր), վանորեայ/վանորայ (=վանքեր), ժ) *-տի՛* մանկտի (=մանուկներ):

§ 81. Եզակի հայցականը ձևով մնան է եզակի ուղղականին, իսկ հոգնակի հայցականը կազմվում է հոգնակի ուղղականից՝ *ք-ն* փոխարինելով *ս* հոլովակերտ մասնիկով, օրինակ՝ սիրտք - սիրտս, ձկուներ - ձկունս, աստեղք - աստեղս:

Որոշյալ առման դեպքում հայցական հոլովը սկզբից ստանում է *զ* նախդիրը՝ գտղայ - գտղայս:

§ 82. Եզակի սեռականը կազմվում է եզակի ուղղականից:

Արտաքին թեքման դեպքում եզակի սեռականը ստանում է *ի, ու, ո, ա* հոլովիչները, ընդ որում *ո* և *ա* հոլովիչների վրա ավելանում է նաև *յ*, օրինակ՝ սիրտ - սրտի, նահանգ - նահանգի, ծով - ծովու, արմատ - արմատոյ, պատանի,- պատանույ, տիտան - տիտանայ:

Ներքին թեքման դեպքում եզակի սեռականը բառի վերջին բաղաձայնից (ն, ր, ղ) առաջ ստանում է *ա, ի, ե* հոլովիչները, ըստ որում *ն-ից առաջ՝ ա* կամ *ի, իսկ ր-ից և ղ-ից առաջ՝ ե*, օրինակ, ձուկն - ձկան, գառն - գառին, ոսկր - ոսկեր, աստղ- աստեղ:

§ 83. Հոգնակի սեռականը կազմվում է եզակի սեռականից՝ *g* հոլովակերտ մասնիկով, որից առաջ բառավերջի *յ*-ն ընկնում է, օրինակ՝ սրտի-սրտից, ծովու-ծովուց, ձկան-ձկանց, ոսկեր-ոսկերց, արմատոյ-արմատոց, տիտանայ-տիտանաց:

Խառն հոլովումների դեպքում եզակի սեռականի *ի* և *ո* հոլովիչները հոգնակի սեռականում փոխարինվում են *ա* հոլովիչով՝ նահանգի - նահանգաց, գառին- գառանց, պատանոյ - պատանեաց:

§ 84. Եզակի տրականը հիմնականում կազմվում է եզակի սեռականի մասն: Տարբերությունն այն է, որ *Ո-Ս* խառն հոլովման մի քանի բառեր եզակի տրականում *ոյ* վերջավորությունից բացի, ունենում են նաև *ոջ* վերջավորությունը, օրինակ՝ տեղոյ կամ տեղոջ, այգոյ կամ այգոջ: Բացի այդ, *Ո* հոլովման որոշ անուններ եզակի տրականում ստանում են *ում* հոլովակերտ մասնիկը՝ հին-հնում, աջ-աջում, իմ-իմում, մի-միում և այլն:

§ 85. Հոգնակի տրականը ձևով մասն է հոգնակի սեռականի:

§ 86. Բացառական հոլովը սկզբից ունենում է սովորաբար ի նախդիրը (այլն՝ *զ*, *առ*, *ընդ*, *ըստ* նախդիրներ), որը ձայնավորով սկսվող բառից առաջ դառնում է *յ* և գրվում բառին միացած:

Եզակի բացառականը կազմվում է եզակի տրականից: Արտաքին թեքման *Ս*, *Ո* և *Ո-Ս* հոլովումների դեպքում եզակի բացառականը կազմվում է եզակի տրականի վրա սկզբից *ի* նախդիր ավելանալով՝ տիտանայ-ի տիտանայ, արմատոյ-յարմատոյ, պատանոյ-ի պատանոյ:

Մյուս հոլովումների դեպքում եզակի բացառականը սկզբից ունենում է *ի* նախդիրը, իսկ վերջից՝ *է* հոլովակերտ մասնիկը, ընդ որում *է*-ից առաջ *ի* և *ու* հոլովիչները տղվում են՝ ձկան-ի ձկանէ, աստեղ-յաստեղէ, սրտի-ի սրտէ, նահանգ-ի նահանգէ, ծովու-ի ծովէ:

ՈՒ հոլովիչը որոշ դեպքերում պահպանվում է՝ ի խրատուէ, ի զարդուէ:

Ծանոթություն. Եզակի տրականում *ոջ*-ով և *ում*-ով վերջացող բառերը եզակի բացառականում ստանում են *է* տեղոջ-ի տեղոջէ, աջում-յաջմէ:

§ 87. Հոգնակի բացառականը կազմվում է հոգնակի տրականի վրա սկզբից *ի* նախդիր ավելանալով՝ սրտից-ի սրտից, ծովուց-ի ծովուց, արմատոց-յարմատոց, տիտանաց-ի տիտանաց, ձկանց-ի ձկանց, աստեղց-յաստեղց, նահանգաց-ի նահանգաց, պատանեաց-ի պատանեաց:

§ 88. Եզակի գործիականը կազմվում է եզակի սեռականից՝ *ւ*, *վ*, *բ* հոլովակերտ մասնիկներով: Եզակի սեռականում *ա* և *ո* հոլովիչներից հետո եղած *յ*-ն ընկնում է:

ւ-ը դրվում է *ա* և *ի* հոլովիչներից հետո՝ տիտանաւ, սրտիւ, *վ*-ն՝ *ո* հոլովիչից հետո՝ արմատով, *բ*-ն՝ *ն*, *ո*, *դ* բաղաձայններով վերջացող հիմքի վրա, ընդ որում

բ-ից առաջ ն-ն դառնում է մ' ձկան-ձկանք, ոսկեր-ոսկերք, աստեղ-աստեղք:

ՈՒ հոլովման դեպքում եզակի գործիականը որևէ հոլովակերտ մասնիկ չի ստանում. սեռ.՝ ծովու, գործ.՝ ծովու:

Խառն հոլովումների դեպքում *ի* և *ո* հոլովիչները փոխարինվում են *ա*-ով՝ նահանգի-նահանգաւ, գառին-գառանք, պատանոյ-պատանեաւ:

§ 89. Հոգնակի գործիականը կազմվում է եզակի գործիականից՝ *ք* հոլովակերտ մասնիկով՝ սրտի-սրտիք, արմատով-արմատովք, ծովու-ծովովք, ձկանք-ձկանքք, տիտանաւ-տիտանաւք(օք), աստեղք-աստեղքք, պատանեաւ-պատանեաւք(եօք):

§ 90. Եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է *ի(j)* նախդրով և եզակի տրականով՝ ի նահանգի=նահանգում, ի տան, ի ծովու, ի դստեր, յաստեղ:

Արտաքին թեքման *Ա, Ո և Ռ-Ա* հոլովման բառերի եզակի ներգոյականի իմաստը դրսևորվում է *ի(j)* նախդրով և եզակի անորոշ հայցականով՝ ի տիտան=տիտանի մեջ, ի գետ, ի փոռի:

Ծանոթություն. 1. *Ո* հոլովման մի շարք բառեր եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտելու համար ընդունում են *ի* հոլովիչը՝ ի թղթի=թղթում, ի տղմի, յերագի:

Հոգնակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է *ի(j)* նախդրով և հոգնակի անորոշ հայցականով՝ ի տունս=տներում, ի ծովս, յազարակս, ի պատանիս:

Գրաբարում հատուկ անունների ներգոյականի իմաստը մեծ մասամբ դրսևորվում է *ի(j)* նախդրով և հայցական հոլովով՝ ի Տարօն, յԱրշակ, ի Ծոփս:

§ 91. Ներգոյականի իմաստն արտահայտող *ի(j)* նախդրով տրականը և հայցականը գրաբարի որոշ քերականներ համարել են առանձին հոլով՝ ներգոյական: Բացի ներգոյականից, գրաբարի հին քերականներից ոմանք ընդունել են նաև պատմական, պարառական և կոչական հոլովներ, որոնք, սակայն, հոլովական հատուկ վերջավորություններ չունեն:

Պատմական հոլով էր համարվում բացառականի հետ *զ* նախդրի գործածությունը, որն արտահայտում է *մասին* կապի իմաստը՝ զՄուշեղէ=Մուշեղի մասին, զնոցանէ=նրանց մասին:

Պարառական հոլով էր համարվում գործիականի հետ *զ* նախդրի գործածությունը, որն արտահայտում է *չուրք* կապի իմաստը՝ զտամբ=տան շուրջը, զպարսպաք (օք)=պարիսպների շուրջը:

Կոչական հոլով էր համարվում ուղղականի հետ *ո՛վ* միջարկության գործածությունը՝ ո՛վ կին, ո՛վ մարդիկ, ո՛վ փիլիսոփայք:

Վարժություն 43. *Կազմել հետևյալ բառերի հոգնակի ուղղականն ու հայցականը:*

ա) Արտաքին թեքում՝ ամպ, ժամանակ, պատանի, այծ, գերի, արքայ, զէն, ձայն, գետ, զարդ, սահման:

բ) Ներքին թեքում՝ Ա հոլովում - ատամն (ատամունք), շուրթն, ուսումն. Ե - դուստր, տարր. անգղ. Ի-Ա - անձն (անձինք), գառն, դաշն:

Վարժություն 44. *Կազմել հետևյալ բառերի եզակի և հոգնակի սեռականն ու տրականը:*

ա) Արտաքին թեքում՝ Ա- Արշակ, Հայկ, Տիգրան (միայն եզակի). Ի- հաց, մետ, սիրտ. Ո- թռչուն, արծաթ, խոտ. ՈՒ- գանձ, կաքաւ, առեծ. Ի-Ա- ազարակ, հրաման, պատերազմ. Ո-Ա- պատանի (պատանույ-պատանեաց), կենդանի, աղանի:

բ) Ներքին թեքում՝ Ա- ձուկն, զագաթն, հարցումն. Ե-աստղ, ոսկր, վագր. Ի-Ա- մասն, հարսն, բեռն:

Վարժություն 45. *Կազմել հետևյալ բառերի եզակի և հոգնակի բացառականը:*

ա) Արտաքին թեքում՝ Ա- Վարդան, Երասխ, Սահակ (միայն եզակի). Ի- բախտ, խորշ, սրահ. Ո- արջառ, բոյս, հողմ. ՈՒ- դաս, ճակատ, հաւ. Ի-Ա- նախարար, գաւառ, քաղաք. Ո-Ա- թշնամի, գարի, թզենի:

բ) Ներքին թեքում՝ Ա- քաջութիւն, արիւն, սկիզբն. Ե-ազդր, կոճղ, եզր. Ի-Ա- գառն, հարսն, մատն:

Վարժություն 46. *Կազմել հետևյալ բառերի եզակի և հոգնակի գործիականը:*

ա) Արտաքին թեքում՝ Ա- Արամ, Վռամ, Անահիտ (միայն եզակի). Ի- փայտ, ծառայ, բագէ. Ո- գործ, ճաշ, սուր. ՈՒ- նախանձ, վրէժ, ուղտ. Ի-Ա- դաշտ, գագան, կտակ. Ո-Ա- ապակի, եղևնի, հայրենի:

բ) Ներքին թեքում՝ Ա- տուն, երդումն, բազմութիւն. Ե- համր, ուստր, շիզը (=կոճակ, զարդ). Ի-Ա - ափն, եզն, ողն:

Վարժություն 47. *Հետևյալ բառերը դնել տրական ու հայցական հոլովներով և ի(յ) նախդրով՝ եզակի և հոգնակի ներգոյականի նշանակությամբ:*

ա) Արտաքին թեքում՝ Ի- բանտ, ճառագայթ, որովայն. Ո- գետ, ջուր, գուր. ՈՒ- ծով, ցուլ, առաօտ. Ի-Ա- գերեզման, ճանապարհ, աշտարակ. Ո-Ա- ալյոթ (յայգուջ), կղզի, զինի:

բ) Ներքին բերում՝ Ա- շարժումն, կայծակն, եղեգն. Ե- վագր, արկղ, դուստր. Ի-Ա- մասն, անձն, դաշն:

Կ ա ն ո ն

Եթե գրաբարում գոյականն ունի նախադաս լրացում, նրա նախդիր-ները սովորաբար դրվում են վերջինիս վրա, օրինակ՝ Ատրուշանս շինէին ի բագում տեղիս (Բուզ., 4-րդ, ԾԹ): Թողոյր զբարի և զբնիկ ժառանգութիւն նախնեաց իւրոց (Փարսյ., 1-ին , Է):

Վարժություն 48. Թարգմանել, որոշել գոյական անունների հոլովն ու թիվը:

Ամենայն գետք և վտակք ի ծով մտանեն, և ծով ոչ լնու: Որպէս հուր զի այ-րէ գանտառ, որպէս բոց որ կիզու զլերինս: Ջի ոչ երբէք տեսաք՝ թէ կովք էշս ծնան, և էշքս եզինս, և ոչ գայլք մաքիս, և ոչ մաքիք աղուէսս, և ոչ առիծք ձիս, և ոչ ձիք օձս: Հրամայէ գահմանս գիւղից և ագարակաց որոշել: Եւ ոչ կամեցաւ արքայն Հայոց ունկնդիր լինել բանիցն պատգամաւորացն թագաւորին Պարսից Շապիոյ: Մի՞թէ քաղիցեն ի փշոց խաղող, կամ ի տատասկէ թուզ: Հրաման տայր այնուհետև արքայն Վրաց՝ ի կողմանց կողմանց և ի խառնադանջ գաւառաց իշխանութեան իւրոյ ժողովել մանկունս: Առաքէ հրեշտակս առ Արայն գեղեցիկ՝ ընծայիւք և պատարագօք, բագում աղաչանօք և խոստմամբ պարզևաց: Կերակրեցի գնոսս հացիւ և ջրով: Յաւանս և յագարակս շինէր եկեղեցիս: Յանդիման եղև թագաւորին Խոսրովու յուտի գաւառի, ի Խաղխաղ քաղաքի, ի ձմերոցս արքայութեան Հայոց:

ՅԱՂԱԳՍ ՔԱՂԱՔԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԱԲԵՐԵՆՈՅ

Եւ յետ այսորիկ¹ եկին ի քաղաքն մեծ յԱրտաշատ, և առին զնա, և կործանեցին զպարիսպ նորս. առին անտի զգանձս մթերեալս՝ որ կային, և գերեցին զամենայն քաղաքն: Եւ խաղացուցին ի յԱրտաշատ ի քաղաքէ ինն հազար տուն երդ Հրեայս, զոր ածեալն էր գերի Տիգրանայ արքայի Արշակունոյ² յերկրէն Պաղեստինացոց. և քառասուն հազար երդ Հայ, զոր յԱրտաշատ քաղաքէ խաղացուցին: Եւ զամենայն շինուած քաղաքին հրձիգ արարին զփայտակերտն, և զքարակերտն քանդեցին. զպարիսպն ըստ նմին օրինակի և զամենայն շինուած քաղաքին մինչև ի հիմունսն ապականեցին, և ոչ թողին մի, և ոչ թողին բնաւ քար ի քարի վերայ. անմարդի և թափուր յամենայն բնակչաց իւրոց կացուցանէին:

Առնուին և զՎաղարշապատ քաղաք. քանդէին բրէին զքաղաքն ի հիմանց

տապալելին, և խաղացուցանելին յայնմ և ս քաղաքէ³ իննև տասն երդս հազար⁴: Ընդ ամենայն քաղաքս⁵ ոչ թողին ամենև ին շինած. զի զամենայն տապալելին, քակեալ քանդելին. և ընդ ամենայն երկիրն ասպատակ սիռեալ՝ զամենայն այր ի չափ հասեալ կոտորելին, զկանայս և զորդիս ի գերութիւն վարելին. և զբերդս ամենայն թագաւորին Հայոց կալան⁶, և լցեալ բազում ամբարօք՝ բերդակալս թողուին: Առնուին և զմեծ քաղաքն Վերուանդաշատ, և խաղացուցանելին անտի երդս քսան հազար Հայ, և երդս երեսուն հազար Հրեայ. և զքաղաքն ի հիմանց տապալեալ բրեալ յատակելին: Այա առնուին և զքաղաքն Բագրևանդայ Չարեհաւան, և խաղացուցանելին անտի հինգ հազար երդ Հայ, և ութ հազար երդ Հրեայ. և զքաղաքն ի հիմանց տապալելին յատակելին: Առնուին և զքաղաքն մեծ Չարիշատ՝ որ էր ի գաւառին յԱղոյհովտի, չորեքտասան հազար⁷ երդ Հրեայ, և տասն հազար երդ Հայս. և զնա ի հիմանց քանդեալ ապականդին: Առին և զամուր քաղաքն Վան, որ է ի գաւառին Տոգբայ. և հրձիգ արարեալ, քակելին զհիմունս նորա. և խաղացուցանելին անտի երդս հինգ հազար Հայ, և ութ և տասն հազար երդս Հրեայս:

(Փաստոս Բուզանդ. 4-րդ, ԾԵ)

¹ յետ այտորիկ - սրանից հետո, այնուհետև
² ածեալն էր գերի Տիգրանայ արքայի Արշակունւոյ - Արշակունի Տիգրան թագավորը գերի էր բերել
³ խաղացուցանելին յայնմ և ս քաղաքէ - այն քաղաքից էլ գերի տարան

⁴ փխ. իննև տասն հազար երդս - տասնինը հազար տուն
⁵ ընդ ամենայն քաղաքս - ամբողջ քաղաքում
⁶ կալան - առան
⁷ չորեքտասան հազար - տասնչորս հազար

4. ԳԻՏՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՅԱԿԱՆ ԵՎ ԱԾԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈՒՈՎՍՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

§ 92. Գրաբարում կան բառեր, որոնց զուգահեռաբար հոլովվում են մեկից ավելի հոլովմամբ, օրինակ՝ *գանձ-գանձու//գանձի, գանձից. խաղ-խաղու//խաղոյ, խաղով//խաղի, խաղից, կամ եզակիում հոլովվում են մի հոլովիչով, իսկ հոգնակիում՝ այլ հոլովիչով՝ քար-քարի, քարի//քարանց, քարամբք, կամ առանձին հոլովներում ունենում են տարբեր ձևեր՝ աղբիւր-աղբերք//աղբերաւ, աղբերքք//աղբերօք:*

Կան բառեր էլ, որոնք հաճախ հոլովվում են այլ հոլովմամբ, երբ հանդես են գալիս որպես բարդ կամ ածանցավոր բառերի վերջին բաղադրիչ, օրինակ՝ սէր-սիրոյ, բայց՝ մարդասէր-մարդասիրի, մարդասիրաց, գործ-գործոյ, բայց՝

անգործ-անգործի, անգործից, զէն-զինու, բայց՝ պատենազէն-պատենազինի, պատենազինաց և այլն:

Հոլովումների մեջ նկատվող այդ կարգի բնորոշ փոխանցումները ցույց կտրվեն հոլովման համապատասխան բաժիններում:

§ 93. Գրաբարում կան գոյական և ածական անուններ, որոնք չեն հոլովվում: Դրանցից են՝

ա) *Իւն* վերջածանցով կազմված ձայն նշանակող բառերը՝ գոչիւն, թնդիւն, դրդիւն, հնչիւն, շառաչիւն և այլն:

բ) Կրկնակի փոքրացուցիչ *իկ* ածանց ունեցող բառերը՝ պատանեկիկ, նալակիկ և այլն:

գ) Մի շարք այլ բառեր՝ արտօսր, ծունր, կազմ, հաճոյ, գոհ, ձիգ, դոյզն (=չնչին), հաշտ և այլն:

ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

ԴԱՍ ՏԱՄՆՉՈՐՄԵՐՈՐԴ

1. ՊԱՐՉ ՀՈԼՈՎՈՒՄՆԵՐ

Ա ԱՐՏԱՔԻՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 94. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	տիտան	տիտանք
Հ.	(զ) տիտան	(զ) տիտանս
Ս. Տ.	տիտանայ	տիտանաց
Բ.	ի տիտանայ	ի տիտանաց
Գ.	տիտանաւ	տիտանաւք(օք)

§ 95. Այսպես հոլովվում են.

ա) Անհոգնական և անեզական հատուկ անունների մեծ մասը՝ Աղամ, Անահիտ (Անահտայ), Արամ, Արշակ, Բէլ, Երասխ, Երուանդ, Հայկ, Հովմ, Մեսրոպ, Սահակ, Վարդան, Տիրան, Տրդատ, Ալանք, Քուշանք, Գուգարք, Ծոփք, Հոնք, Մարք, Մոկք, Վիրք (Վրաց), Տաշիրք և այլն:

Հոլովման օրինակներ.

ՈՒ.	Տրդատ	Ալանք
Հ.	(գ)Տրդատ	(գ)Ալանս
Ս. Տ.	Տրդատայ	Ալանաց
Բ.	ի Տրդատայ	յԱլանաց
Գ.	Տրդատա	Ալանաք(օք)

բ) Որոշ բացառություններով *աս, էաս, էոս, էս, իոս, իս, ոս* հնչյունակապակցություններով վերջավորվող հատուկ անունները, որոնց *աս, ոս, ս* բաղադրիչները թեք հոլովներում դուրս են ընկնում, իսկ *է* և *ի* ձայնավորները *ա* հոլովիչից առաջ վերածվում են *ե-ի`* Դուկաս-Դուկայ, Անդրէաս-Անդրեայ, Տիմոթեոս-Տիմոթեայ, Հերակլէս-Հերակլեայ, Տիբերիոս-Տիբերեայ, Արտեմիս-Արտեմեայ, Հոմերոս-Հոմերայ և այլն:

Ծանոթություն. Ու-ով վերջավորվող մի քանի հատուկ անուններ սեռական և տրական հոլովներում ստանում են *եայ`* Փաստոս-Փաստեայ, Կադմոս-Կադմեայ, իսկ *էս*-ով վերջավորվողները` *այ`* Վրթանէս-Վրթանայ:

գ) *Ա*-ով և *իա*-ով վերջավորվող հատուկ անունները, որոնց սեռական և տրական հոլովները կազմվում են ուղղականին *յ* ավելանալով` Աննա-Աննայ, Յուդա-Յուդայ, Ասիա-Ասիայ, Մակեդոնիա-Մակեդոնիայ և այլն:

Ծանոթություն. *Իա*-ով վերջավորվող մի քանի հատուկ անունների *ի-ն* թեք հոլովներում դառնում է *ե`* Գալիլիա-Գալիլեայ, Կեսարիա-Կեսարեայ կամ Կեսարիայ, Սամարիա-Սամարեայ կամ Սամարիայ:

դ) *է*-ով և *ի*-ով վերջավորվող հատուկ անունները, որոնց *է-ն* և *ի-ն* *ա* հոլովիչից առաջ վերածվում են *ե-ի`* Հռիփսիմէ-Հռիփսիմեայ, Գայիանէ-Գայիանեայ, Վահէ-Վահեայ, Եսայի-Եսայեայ և այլն:

Վարժություն 49. Հոլովել *Ա արտաքին հոլովմամբ հետևյալ բառերը`*

Անակ, Պապ, Մաժակ, Վաղարշակ, Շամիրամ, Փառանձեմ, Ագրիպպաս, Աքիլլես, Եղիա, Հեղինե, Մծբին, Միջագետք, Քուշանք:

Վարժություն 50. Թարգմանել, որոշել *Ա արտաքին հոլովման բառերի հոլովը:*

Աճապարէին հասանել ի բանակն Երուանդայ: Ապստամբեցին յԱրշակայ արքայն Հայոց ամուր գաւառն Արձախայ...: Չխաղաղութիւն խնդրէր արքայն Ալանաց: Իսկ նախարարքն մեր խնդրէին ի Վռամայ այլ աթոռակալ: Առաքէ ի Հայս հանդերձ մեծաւն Վրթանաւ: Ի Վաղարշայ առնու զթագաւորութիւնն Խոսրով որդի նորա: Գայր հասանէր դեսպան ի թագաւորէն Վրաց

Վախտանգայ: Տայ ի ժառանգութիւն Կաղմեայ՝ որդոյ Արամանեկայ: Խա-
ղա՛ գնա՛ դու յերկիրն Քուշանաց: Ինքն մնաց ժամանակս ինչ յԱսիա:

Վարժութիւն 51. Թարգմանել գրաբար:

Հղում են ողջոյն Հայոց Վարդան սպարապետին: Շապուի արքան կան-
չեց Արշակ արքային: Ստեպ-ստեպ պատգամավորներ էին գալիս Պապի
կողմից Հայաստան: Սահակի և Մեսրոպի հետ միասին (հանդերձ) շրջում էր
ավաններում և շեններում: Հրամայում է Ալաններին ավերել գեղեցիկ դաստա-
կերտները: Գերիներին կթողնես Ճոփքում:

ԳԱՐՈՒՆ

Չմեռն էանց, անձրև ք անցին և գնացեալ մեկնեցան: Ծաղիկք երեւեցան
յերկրի մերում. ժամանակ եհաս յատանելոյ¹. ձայն տատրակի լսելի եղև²
յերկրի մերում. թգնի արձակեաց գրողրոջ իւր. որքք մեր ծաղկեալք ետուն³
գիտոս իւրեանց: Արի՛ ե՛կ, մերձատր իմ, գեղեցիկ իմ, աղաւնի իմ: ... Երև եցո՞⁴
իմձ գերեսս քո և լսելի արա իմձ գրաբար քո. զի բարբար քո քաղոք է և տե-
սիլ քո գեղեցիկ:

(Երգ երգոց, Բ, 11-14)

¹ յատանելոյ-էտելու
² եղև-եղավ

³ ետուն-տվին
⁴ երև եցո՞-ցույց տուր

ՈՐՈՋ ԱՂՔԱՏԻՆ

Արք երկու էին ի քաղաքի միում¹, մին մեծատուն և միւսն աղքատ: Եւ մե-
ծատանն էին² հօտք և անդեայք բազում յոյժ, և աղքատին և ոչ ինչ, բայց ո-
րոջ մի փոքր. և որոջն հաստատեալ էր ընդ նմա³ և ընդ որդիս նորա ի միա-
սին. ի հացէ նորա ուտէր և ի բաժակէ նորա ըմպէր և ի ծոց նորա ննջէր, և էր
նորա իբրև զդուստր: Եւ եկև⁴ անցաւոր առ այրն մեծատուն և խնայեաց մե-
ծատունն առնուլ ի հօտից իւրոց և յանդէոց իւրոց. և էառ զորոջ աղքատին և
արար⁵ առնն եկելոյ⁶ կերակուր:

(Բ Թագաւորութեանց, ԺԲ, 1-4)

¹ արք երկու էին ի քաղաքի միում-մի
քաղաքում երկու մարդ կային
² մեծատանն էին-հարուստն ուներ
³ ընդ նմա-նրա հետ

⁴ եկև-եկավ
⁵ արար-պատրաստեց
⁶ առնն եկելոյ-եկած մարդու համար

ՎԱՍՆ ՄՐՋԵԱՆ

Նմանեսցուք գոնե մրջեանն, որ ամառայնույն¹ պատրաստէ աշխատութեամբ զհամբարս² ձմերայնոյ: Թէպէտ և ոչ է մօտ նեղութիւն ձմերայնոյ, ոչ ծուլանայ և ոչ հեղգայ ի պատշաճի պիտոյիցն³ նեղութեան ժամանակին. այլ մեծաւ փութով անդանդաղ տայ զանձն ի գործ և ի վաստակ⁴, մինչև ժողովեսցէ դիցե⁵ համբարս ի շտեմարանս՝ բաւական իրոյ դարմանիցն: Եւ զկերակուրն՝ գոր ժողովէ, ոչ ծուլութեամբ համբարէ, այլ իմաստուն և խորագէտ հնարիւք զարժան իրացն կատարէ⁶: Ջիտ կամ զկորիք իրիք⁷ յորժամ տանի ի ծակն, ընդ մէջ⁸ կտրէ և դնէ, զի մի բուսցին ի հիւքոց խոնաւութենէ, և վրիպեալ ելանիցեն ի դերն⁹ ի պիտոյից կերակրոց: Եւ դարձեալ եթէ խոնաւացին հատքն, հանէ առ եզերք մրջիւնոցին, արկանէ տարածոց¹⁰ և ցամաքեցուցանէ: Բայց ոչ եթէ հանապազ հանէ, այլ յորժամ զիտէ՝ թէ արևկայ և պարզ իցեն (օդք) և ոչ անձրև:

(Բարսեղ Կեսարացի, Վասն վեցօրեայ արարչութեան. փե՛ս Թ-ռռն., Բ, էջ 86-87)

¹ ամառայնույն-ամռանը

² համբարս-պաշար, պարեն

³ ի պատշաճից պիտոյիցն-

անհրաժեշտ կարիքները հոգալու համար

⁴ տայ զանձն ի գործ և ի վաստակ-աշխատում է

⁵ դիցէ-դնի

⁶ զարժան իրացն կատարէ-

արժանի գործ է կատարում

⁷ իրիք-որև է բանի

⁸ ընդ մէջ-մեջտեղից

⁹ մի... վրիպեալ ելանիցեն ի դերն -չփչանան

¹⁰ արկանէ տարածոց-փռում է

Ա ՆԵՐՔԻՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 96. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Տոգնակի
ՈՒ.	աղեղն	աղեղունք
Հ.	(զ)աղեղն	(զ)աղեղունս
Մ.Տ.	աղեղան	աղեղանց
Բ.	յաղեղանէ	յաղեղանց
Գ.	աղեղամբ	աղեղամբք

Այս հոլովման ենթարկվող այն բառերը, որոնք վերջանում են (ը)ն բաղաձայնով, հոգնակի ուղղականում այդ բաղաձայնից առաջ ստանում են *m* ձայնավորը: Մի քանի բառեր *m*-ի փոխարեն ստանում են *w* ձայնավորը՝ ակն-ականք (գոհարեղենի իմաստով), կողմն-կողմանք, ջերմն-ջերմանք, սերմն-սեր-

մանք (այլև՝ սերմունք, սերմանիք): Հոգնակի ուղղականում *ա* է ստանում նաև *անուն* բառը՝ անուանք:

§ 97. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) *ն*-ով և նրան նախորդող որևէ այլ բաղաձայնով վերջացող բառերի մեծ մասը՝ ակն (հոգն. ուղղ. ակունք=աղբյուրի ակ), այծեամն (այծեման), ասեղն, աստամն, բուրգն, գագաթն, դիակն, դուռն, եղեռն, երկն, քիթեղն, կայծակն, հիմն, ձմեռն, ձուկն, ճպուռն, մուկն, նուռն, շուրթն, որդն, ունկն, ռունգն, սերմն, սկիզբն, փայլակն, քիրտն և այլն:

Ծանոթություն 1. Մի քանի բառերի մեջ *n* բաղաձայնը, *ն*-ից հեռանալով, դառնում է *ր*՝ ամառն-ամարան-ամարունք, դուռն-դրան-դրունք, մատուռն-մատրան-մատրունք, ձմեռն-ձմերան-ձմերունք, եղեռն-եղերան կամ եղեռան-եղերունք կամ եղերք:

Ծանոթություն 2. *Ունկն* բառը «ականջ» առումով գործածվելիս հոգնակի ուղղականում ունենում է *ականջք* ձևը, որը հոլովվում է *Ի-Ա* արտաքին հոլովմամբ (սեռ. տր. ականջաց, գործ. ականջաք(օք), իսկ «կանք» առումով՝ *ունկունք*:

բ) *Ումն* ածանցով վերջացող բառերը՝ ազդումն, դեգերումն, երդումն, խոստումն, շարժումն, ուսումն և այլն: Հոլովման օրինակ՝ *հարցումն*. սեռ. տր.՝ հարցման, բաց.՝ ի հարցմանէ, գործ.՝ հարցմամբ, հոգն. ուղղ.՝ հարցմունք, սեռ. տր.՝ հարցմանց, բաց.՝ ի հարցմանց, գործ.՝ հարցմամբք:

Ումն-ով վերջացող բառերի նմանակությամբ է հոլովվում նաև *պաշտօն* բառը. սեռ. տր.՝ պաշտաման, բաց.՝ ի պաշտամանէ, գործ.՝ պաշտամամբ, հոգն. ուղղ.՝ պաշտամունք, սեռ. տր.՝ պաշտամանց, բաց.՝ ի պաշտամանց, գործ.՝ պաշտամամբք:

գ) *Ութին*-ով և *իւն*-ով վերջացող բառերը՝ բազմութիւն, գիտութիւն, իմաստութիւն, մեծութիւն, անկիւն, կորիւն, մրջիւն, ձիւն, սիւն և այլն: Այս կարգի բառերի *իւ* երկբարբառը թեք հոլովներում *ա* հոլովիչից առաջ դառնում է *ե*, իսկ *եա*-ն շեշտազրկվելով՝ եզակի բացառականում սովորաբար փոխվում է *ե*-ի: Հոլովման օրինակներ.

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
Ու.	քաջութիւն	քաջութիւնք	արիւն	արիւնք
Հ.	(գ)քաջութիւն	(գ)քաջութիւնս	(գ)արիւն	(գ)արիւնս
Ս. Տ.	քաջութեան	քաջութեանց	արեան	արեանց
Բ.	ի քաջութենէ	ի քաջութեանց	յարենէ	յարեանց
Գ.	քաջութեամբ	քաջութեամբք	արեամբ	արեամբք

Ութին-ով և *իւն*-ով վերջացող բառերի նմանակությամբ են հոլովվում *ունդ*, *ուստ*, *ուրդ* վերջածանցներով մի քանի բառեր՝ *ծնունդ*, *ծննդեան*, *ի ծննդենէ*,

ծննդեամբ, հոգնակին սովորաբար *n* հոլովիչով է՝ ծննդոց, ծննդովք (այլև՝ ծննդեամբք)։ *սերունդ*, սերնդեան կամ սերնդոյ։ *սնունդ*, սննդեան (այլև՝ սննդի)։ *փախուստ*, փախստեան (այլև՝ փախստի), փախստեամբ, *թաքուստ*, թաքստեան (այլև՝ թաքստի), թաքստեամբ։ *գալուստ*, գալստեան։ *կորուստ*, կորստեան, ի կորստենէ, կորստեամբ։ *ժողովորդ*, ժողովորդեան (այլև՝ ժողովորդի կամ ժողովորոյ), ի ժողովորդենէ, ժողովորդեամբ կամ ժողովորով, ժողովորդեանց կամ ժողովորոց։ *խորհուրդ*, խորհրդեան (այլև՝ խորհրոյ, խորհրդի), խորհրդեամբ, ինչպես նաև հետևյալ բառերը՝ *տեսիլ*, տեսեան, տեսեամբ, տեսիլք, տեսեանց, տեսեամբք (այլև՝ տեսիլք, տեսալեալք(եօք), *ամիս*, ամսեան, սովորաբար լինում է *n* հոլովիչով՝ ամսոյ, ամսոց։ *հանգիստ*, հանգստեան (այլև՝ հանգստի, հանգստից)։

դ) *Ուն*-ով վերջացող մի քանի բառեր՝ *տուն*, տան, ի տանէ, տամբ, տունք, տանց, ի տանց, տամբք, *շուն*, շան, ի շանէ, շամբ, շունք, շանց, ի շանց, շամբք։ *ձեղուն* (=առաստաղ), ձեղուան, ի ձեղուանէ, ձեղուամբ, ձեղունք, ձեղուանց, ի ձեղուանց, ձեղուամբք, *անուն*, անուան, յանուանէ, անուամբ, անուանք, անուանց, յանուանց, անուամբք։

Այս բառերի նմանակությամբ հոլովվում են *աշուն*, *գարուն* և *մահ* բառերը՝ աշնան, գարնան, մահուան, ի մահուանէ, մահուամբ, մահուանք կամ մահունք։ *Մահ* բառը հոլովվում է նաև *ու* հոլովիչով՝ մահու, մահք, մահուց, մահուք։

ե) *Իկ*-ով, *ուկ*-ով վերջացող մի շարք բառեր՝ *ծաղիկ*, ծաղկան (այլև՝ ծաղկի, ծաղկոյ), ի ծաղկանէ, ծաղկունք (այլև՝ ծաղիկք), ծաղկանց (այլև՝ ծաղկաց, ծաղկոց), *աղջիկ*, աղջկան, աղջկամբ կամ աղջկաւ, աղջկունք, աղջկանց։ *անդրանիկ*, անդրանկան (այլև՝ անդրանկի), անդրանիկք, անդրանկաց։ *խցիկ*, խցկան (այլև՝ խցկի), խցկունք։ *շնիկ*, շնկան, շնկունք։ *ընչիկ* (=չնչին, աննշան ունեցվածք), ընչկան։ *փոքրիկ*, փոքրկան, փոքրկունք, փոքրկանց։ *մանուկ*, մանկան, մանկունք, մանկանց, հատուկ անուններից՝ *Աստղիկ*, Աստղկան։ *Յուսիկ*, Յուսկան։ *Սաթնիկ*, Սաթնկան։ *Չուիկ*, Չուկան (Չուրկան) և այլն։

Մարդ բառը, որը պատկանում է Ո հոլովման, *իկ* մասնիկով գործածվելիս, հոլովվում է այս բառերի նմանակությամբ՝ միայն եզակի ձևով՝ մարդիկ, մարդկան, ի մարդկանէ, մարդկամբ կամ մարդկաւ։

Վարժություն 52. Հոլովել *Ա* ներքին հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

արեգակն, բաղեղն, եղեգն (եղեգան), թէկն կամ թեկն (թիկան), որոմն, կընճիռն, սիսեռն (սիսռան), փայծաղն, երևումն, խտտորումն, կազմութիւն, գորութիւն, սիւն։

Վարժություն 53. *Թարգմանել, որոշել Ա ներքին հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը և կազմել դրանց եզակի և հոգնակի ուղղականը.*

Օրինակ՝ մանկանց - հոգն. սեռ., եզ. ուղղ.՝ մանուկ, հոգն. ուղղ.՝ մանկույնք:

Ոչ է բարոք առնուլ զհաց մանկանց և արկանել շանց: Յանխնայ կտորելով՝ նախճիրս արեան գործէին: Առնոյր ասար բագում ի կողմանցն Ատորոց: Տապալեաց զլերինս ի հիմանէ: Դիակամբք թշնամեաց լցին զդաշտն ամենայն: Քանզի մարդոյ մարմին ի չորից տարերց խառնեալ է, ի խոնաւութենէ, ի ցամաքութենէ, ի ցրտութենէ և ի ջերմութենէ: Չոքանչ Սիմովնի տազնապէր ջերմամբ մեծաւ: Չնոյն շշնջիւն լսէին յամենայն շրթանց: Պահանջմամբ վրիժուցն զվնասն կարճէ: Այրէին կիզուին գտունս պաշտաման կրակի:

Վարժություն 54. *Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխան հոլովով և թվով:*

Օրինակ՝ արեգակն- եզ. տր.՝ արեգական, տունք-հոգն. բաց.՝ ի տանց, կայծակունք-հոգն. գործ.՝ կայծակամբք, կողմանք - ի նախդրով հոգն. հայց.՝ ի կողմանս հոգն. ներգոյականի նշանակութամբ:

Մատուցանեն երկրպագութիւն (արեգակն): Սա շինէ ասան մեծ զտեղի (ծնունդ) իւրոյ: Տիեզերք ամենայն զկնի (ուսմունք) նոցա գնային: Սա էր իշխան և հրամանատար ամենայն (տէրութիւն)-ն Պարսից: Մեռանի Արայ ի պատերազմին (մանկույնք)-ն Շամիրամայ: Ամենայն քաղաքն երերէր (պաշարումն) շարժանցն: Բարի է մարդոյ առնուլ զլուծ խոնարհութեան (մանկութիւն) իւրմէ: Մի՛ հանէք բեռինս (տունք) ձերոց: Եփեաց (կայծակունք) նորա հաց և խորովեաց միս: Չականջն (ատամունք)-ն ի բաց կտրէր: (Երդումն) հաստատեմք այսօր առաջի քո: (Քրտունք) երեսաց քոց կերիցես զհաց քո: Չոհէիք զորդիս ձեր... (կողմանք) ձորոցն: Ոչ (անկիւն) ուրեք աշխարհի քարոզի: Տեսանէր (տեսիլ), զի այգի մի էր մեծ և վայելուչ: Արգելուս և փակես զամենեսեան ի հեռաւոր (օտարութիւն):

Վարժություն 55. *Թարգմանել գրաբար:*

Տեսնում էինք, որ տանից ծուխ էր ելնում: Ամբարտակը բոլոր կողմերից պատեցին կրով և խճով: Սուտ երդումով և սնտոի խոստումով իր մոտ (առ ինքն) կանչեց հայոց նախարարներին: Աղեղների լարերի ձայնից խլանում էին ականջները: Որսում էր ձկներ պղտոր ջրերում: Շունը շան միս չի ուտի: Օրվա (աւոր) հացը քրտինքով ենք հայթայթում: Քաջությամբ կկոպենք ու կմեռնենք, բայց մեր հայրենիքը չենք տա թշնամիներին: Մեղը էր կաթում նրա (նորա) շր-

թունքներից: Արջը փորում էր մրջյունի բույնը, լեզվով (լեզուա) ժողովում և ուտում: Կաղնու (կաղնոյ) փայտից կշիմես դռներ: Լուսինն է պատճառը արեգակի խավարման: Խարսխավոր սյուներով շինում է եկեղեցի գմբեթահարկ:

ՎԱՍՆ ՎԱՐՉԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄՇԱԿԱՑՆ

Նման է արքայութիւն երկնից առն տանուտեառն¹, որ ել ընդ առաւօտս ի վարձու ունել² մշակս յայգի իւր: Եւ արկ վարձս³ մշակացն ատուրն դահեկան⁴ և առաքեաց գնոսա յայգի իւր: Եւ ելեալ գերբորդ ժամու⁵ տեսն ալլս, զի կային դատարկք ի հրապարակս: Ասէ և ցնոսա. «Երթա՛յք և դուք յայգի իմ, և որ ինչ արժան իցե՛ տաց⁶ ձեզ»: Գնացին և նոքա: Եւ դարձեալ ելեալ զվեց ժամու և զինն ժամու՝ արար նոյնպէս: Եւ զմետասաներորդ ժամու⁷ ելեալ՝ եգիտ ալլս, զի կային դատարկք. ասէ և ցնոսա. «Ընդե՛ր կայք աստ զօրս ցերեկ⁸ դատարկք»: Ասեն ցնա. «Ձի ոչ ոք կալաւ զմեզ ի վարձու»: Ասէ ցնոսա. «Երթա՛յք և դուք յայգին, և որ ինչ արժան է՝ առնուցուք»:

Եւ իբրև երեկոյ եղև, ասէ տէր այգւոյն ցաւառապետ իւր. «Կոչեա՛ զմշակս և տո՛ւր նոցա վարձս՝ սկսեալ ի յետնոցն մինչև ցառաջինսն»: Իբրև եկին որք զմետասաներորդ ժամուն⁹, առին մէն մի¹⁰ դահեկան: Եկեալ և առաջինքն՝ համարէին, թէ աւելի առնուցուն, և առին մէն մի դահեկան և նոքա: Իբրև առին, տրտնջէին զտանուտեառնէն¹¹ և ասէին, թէ «Դոքա յետինքդ մի ժամ գործեցին, և հասարակորդս մեզ արարեր¹² զոսսա, որ զճանրութիւն ատուրն բարձաք և զոտօք»: Նա պատասխանի ետ միում ի նոցանէ և ասէ. «Ընկեր, չգրկեմ զքեզ, ո՞չ դահեկանի միոջ սակ արկեր¹³ ընդ իս: Ա՛ն զքոյդ և ե՛րբ: Եթէ կամիմ յետնոցս տալ, որպէս և քեզ՝ եթէ չիցե՞ ինձ իշխանութիւն¹⁴ յիմաս առնել¹⁵ զինչ և կամիմ. կամ թէ ակն քո չա՞ր է, զի ես առատս եմ»: Այսպէս եղիցին յետինք առաջինք, և առաջինք՝ յետինք: զի բազումք են կոչեցեալք, և սակաւք են ընտրեալք»:

(Մաթթէոս, Ի, 1-16)

¹ առն տանուտեառն-տանուտեր

մարդու, տանուտերի

² ի վարձու ունել-վարձելու

³ արկ վարձս-վարձ նշանակեց

⁴ ատուրն դահեկան-օրը մի դահեկան

⁵ գերբորդ ժամու-ժամը երեքի մոտ

⁶ տաց-կտամ

⁷ զմետասաներորդ ժամու-ժամը տասնմեկի մոտ

⁸ զօրս ցերեկ- այս օրը ցերեկով

որ ժամի տասնմեկի մոտերն էին գնացել

¹⁰ մէն մի-ամեն մեկը մի, մի-մի

¹¹ զտանուտեառնէն-տանուտերից

¹² հասարակորդս... արարեր-

հավասարեցրիր

¹³ սակ արկեր-սակարկեցիր, զին դրեցիր

¹⁴ եթէ չիցե՞ ինձ իշխանութիւն-մի՞թէ

ես իրավունք չունենմ

¹⁵ յիմաս առնել- ունեցածներս

⁹ որք զմետասաներորդ ժամուն-նրանք,

(ունեցվածքս) անել (տնօրինել)

ԴԱՍ ՏԱՄՆՀԻՆՊԵՐՈՐԴ

Ե ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 98. Հոլովման պատկերն է՝

Եզակի

Կ ա ն ն

Ի նախդիրը, գործածվելով անորոշ դերբայի հայցական հոլովի հետ, արտահայտում է ժամանակի իմաստ, օրինակ՝ Իսկ ի լինել մարտին հարկանի զօրն Արայի (Խոր., 1-ին, ԺԵ) = Իսկ մարտի ժամանակ Արայի զորքը ջարդվում է:

Նոգմակի	Եզակի	Նոգմակի		
ՈՒ.	կայսր	կայսերք	արկղ	արկեղք
Հ.	(զ)կայսր	(զ) կայսերս	(զ)արկղ	(զ)արկեղս
Ս. Տ.	կայսեր	կայսերց	արկեղ	արկեղց
		կայսերաց		արկեղաց
Բ.	ի կայսերէ	ի կայսերց	յարկեղէ	յարկեղց
		ի կայսերաց		յարկեղաց
Գ.	կայսերք	կայսերքք կամ կայսերաք(օք)	արկեղք	արկեղքք կամ արկեղաք(օք)

Ե հոլովման բառերը հոգմակի թեք հոլովներում մեծ մասամբ զուգահեռաբար հոլովվում են *ա* հոլովիչով, որը դրվում է *ե* հոլովիչով հոլովված եզակի սեռական-տրականի վրա:

§ 99. Այս հոլովման ենթարկվում են՝

ա) Այն բառերը, որոնք վերջանում են *ր*-ով կամ *ղ*-ով և նրանց նախորդող որևէ այլ բաղաձայնով՝ ազդր, դուստր, եզր, լիտր (լտեր), ոսկր, ուստր, վագր, տարր, տայգր կամ տագր, աստղ, անգղ, կոճղ, սկուտղ (սկտեղ) և այլն:

բ) *Իւր(եր)*-ով վերջացող մի քանի բառեր՝ ալիւր (ալեր), աղբիւր (աղբեր), եղջիւր (եղջեր), եղտիւր (եղտեր=ճահիճ): Այս բառերը հանդես են գալիս մաս հոլովակաւ տարբեր ձևերով, օրինակ՝ *ալիւր-սեռ. տր.*՝ ալիւրոյ. *աղբիւր-գործ.*՝ աղբերաւ, հոգն. ուղղ.՝ աղբիւրք. *եղջիւր-գործ.*՝ եղջիւրիւ, հոգն. ուղղ.՝ եղջիւրք, գործ.՝ եղջիւրովք:

Վարժություն 56. Հորովել Ե հորովմամբ հետևյալ բառերը՝

համր, աղբիւր, ետղ (=տեղ), կողր (=ճյուղ), շիգղ (=կոճակ, զարդ), կուպր, սիկղ (=ծանրութեան չափ և դրամական միավոր)

Վարժություն 57. Թարգմանել, որոշել Ե հորովման բառերի հորովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Քանդէին գՆանէական մեհեանն դատերն Արամագոյայ ի Թիլն յաւանի: Ա-
նէք ջոր ուրախութեամբ յաղբերացն: Ունէին զգէնսն պատրաստ, ի ծագելոյ
առաւօտուն մինչև յելանել աստեղն: Սի՛ կասկածեր ի կայսերէ: Սկսանին
փոքրկանալ ստուերք տարերց երկրի: Իսկ մի ոմն ի զինուորացն մտեալ եհար
վաղերք զգլուխ Երուանդայ: Ձդուատր քո մի՛ տացես ուստեր նորա: Տայր
գշափ արկեղացն: Ձի իմաստութիւն եբաց զբերան համերց: Ձերբակալ առնէ
զվատշուէրն յեզեր շամբին Կոզայովտի:

Վարժություն 58. Թարգմանել գրաբար:

Կայսրի հարկահանները հասան Պարսկաստան: Առյուծը վագրից չի վա-
խենում: Աղբյուրների ակունքները չեն փակի: Ուղտերով (ուղտուք) տանում
էին գանձերով լի արկղեր: Դաշտը լի էր մարդկանց ոսկորներով: Արեգակի
ծագելու ժամանակ (ի ծագել արեգական) խավարում են աստղերը: Ծնողնե-
րը ուրախանում են ուստերի և դուստրերի պարկեշտ վարքով (վարուք): Ան-
թաղ դիակները անզոհների կերակուր են լինում: Բնակվում են գետի (գետոյ) ե-
զերքում:

**Յաղագս¹ թէ որպէս զղիւքսն և զքաղեայսն հարցեալ Շապիոյ² փորձէր
զմիտս Արշակայ, և տայր³ գնա յԱնուշ բերդն...**

1

Ապա կոչեաց թագաւորն Պարսից Շապուի զղիւքսն և զաստեղագէտսն և
զքաղեայսն. խօսէր³ ընդ նոսա և ասէր³ եթէ «Ես բագում անգամ կամեցայ⁴
սիրել զԱրշակ արքայ Հայոց, և նա համակ անարգեաց զիս: Եւ եղի ընդ նմա⁴
ուխտ խաղաղութեան, և երդուաւ ինձ յիրեանց օրէնս քրիստոնէութեանն ի
զլիաւորութիւն այնմ⁵, զոր աւետարանն կոչեն. նախ այն երդմանն ստեաց:
Ես նմա բեր բարիս խորհեցայ որպէս հայր որդոյ կատարել նմա, և նա ինձ
չար ընդ բարոյ⁶ հատոյց: Իսկ ես կոչեցի զերիցունս եկեղեցոյն Տիսփոնի քա-

դաքի, և կարծեցի թէ նոքա նենգութեամբ ինչ⁷ ետուն⁸ նմա զերդումն և ետուն ինձ ստել: Եւ պատուհասեալ զնոսա որպէս զմահապարտս. իսկ ասաց ցիս Մարի երեց գլխաւորն նոցա. ասէին՝ թէ մեք արդարութեամբ տուաք⁹ նմա զերդումն. բայց եթէ նա ստեաց, նոյն ատեարանն ամէ¹⁰ զնա առ ոտս ձեր: Եւ ես նոցա ոչ լուայ. և ետու հրաման՝ եւթանասուն զնոսա ի մի գուր փողոտել, և զուսումնակիցս նոցա հանել ընդ սուր: Չաւետարանն՝ յոր երդուաւ Արշակ արքայ, որ է գլխաւորութիւն ուսմանց նոցա քրիստոնէութեանն, կապեցի շղթայիւք. և կայ ի զանձի իմում: Բայց բանքն Մարեայ երիցոյ ուշ եղեն ինձ¹¹. և յիշեցի զի ասէր՝ թէ մի՛ սպանանէր զմեզ, այլ¹² ես գիտեմ՝ զի նոյն ատեարանն ամէ¹⁰ զԱրշակ արքայ ի ծունկս քո: Ահաւասիկ բանք արդարութեամբ կատարեցան, զոր ասէրն: Բայց Արշակ արքայ Հայոց այս երեսուն ամ է Արեաց՝ զի ետուն ընդ նմա ճակատս, և յաղթել և ոչ մի ամ ոչ կարացաք. և ելեալ է եկեալ ոտիւք իւրովք: Բայց թէ զիտէի¹³ թէ յայսմ հետէ կայցէ յուխտիս իմում և ի հնազանդութեան բարեաւ ուխտիս, մեծապէս մեծարանօք արձակելի¹⁴ զնա խաղաղութեամբ յիւր աշխարհն»:

Իսկ քաղեայքն ետուն նմա պատասխանի և ասեն¹⁵. «Թող մեզ այսօր, և վաղիւն պատասխանի արասցուք քեզ»: Իսկ ի վաղիւ անդ¹⁶ ժողովեցան եկին ամենայն քաղեայքն և աստեղագէտքն և ասեն¹⁵ ցարքայ. «Այժմ զի եկեալ է առ քեզ թագաւորն Հայոց Արշակ, զիա՞րդ խօսի ընդ քեզ, կամ զի՞նչ ձայն ամէ, կամ զի՞արդ ունի զանձն¹⁷»: Ասէ արքայն. «Իբրև զմի ի ծառայիցն իմոց համարի զինքն, հող ոտից իմոց ջանայ յինել»: Ասեն նոքա. «Առ¹⁸ արագոր ասեմքս քեզ. պահեա դու զնոսա աստէն. և առաքեա դու դեսպանս յերկիրն Հայոց, և տուր բերել անտի հող ի սահմանացն Հայոց իբրև բեռնիս երկուս, և կահոյր մի ջուր: Եւ հրաման տացես¹⁹ հարկանել զկէս խորանի յատակ ի բերեալ հողոյն Հայոց. և առցես քեզէն զձեռանէ արքային²⁰ Հայոց Արշակայ, և տարցես նախ յայն տեղ²¹ ուր բնակ իսկ իցէ հողն²². և հարցցես ցնա բանս: Եւ դարձեալ առցես դու զձեռանէ նորա, և տարցես ի հայատակսն ի հարեալ հողոյն²³. և լուիցես դու բանս ի մնանէ. և ապա զիտասցես դու՝ եթէ կա՞յ յուխտի քո և պահե՞՞ զղաշինս քո թէ ոչ, յետ արձակելոյ քո զնա ի Հայս: Ապա թէ ի վերայ հայ հողոյն խիստ ինչ բարբառեսցի, զիտասջիր՝ զի որ օր հասանէ յերկիրն Հայոց, զնոյն ձայն ամէ ընդ քեզ, և զնոյն պատերազմ նորոգէ ընդ քեզ, զնոյն ճակատս և զնոյն թշնամութիւն յուզէ»:

(Փաստոս Բուզանդ, 4-րդ, ԾԴ)

¹ կապի խնդիրը՝ *այնորիկ*.

արտահայտված չէ՝ *այն մասին*

² ստեական հողովոլ ենթակա՝ անցյալ դերբայի

¹² այլ. այստեղ՝ որովհետև

¹³ անցյալ անկատարը բղձական

ապառնու իմաստով՝ իմանայի

անոտ՝ հարցեալ Շապիոյ-Շապուհը հարցնելով
 3 անցյալ անկատարը անցյալ
 կատարյալի իմաստով՝ բանտարկեց
 4 եղի ընդ նմա-կապեցի՝
 հաստատեցի նրա հետ
 5 յիւրեանց օրէնս քրիստոնէութեանն ի
 գլխատրութիւն այնմ-իրենց քրիստոնէական
 կրոնի գլխավոր սրբութեան վրա
 6 ընդ նախդիրը սեռ. հողովի հետ
 արտահայտում է *փոխարեն, դիմաց* իմաստը
 7 թարմատար է, չի թարգմանվում
 8 ետուն-ովեցին
 9 տուաք-ովեցինք
 10 ներկան ապառնու իմաստով կրեղի
 11 ուշ եղեն ինձ-միտքս եկան, հիշեցի

14 անցյալ անկատարը պայմանական
 ապառնու իմաստով՝ կարճակէի
 15 ներկան անցյալ կատարյալի
 իմաստով՝ ասացին
 16 ի վաղիւ անդր-հաջորդ օրը
 17 զիս՞րդ ունի զանձն-ինչպէ՞ս է պահում իրեն
 18 առ. այստեղ՝ դե, հապա
 19 տացես-կտաս
 20 առցես քեզէն զձեռանէ արքային-դու
 ինքդ կրոնես արքայի ձեռքից
 21 փխ. տեղի
 22 ուր բնակ իսկ իցէ հողն-ուր բուն իսկ հողն է
 23 ի հայատական ի հարեալ հողոյն-դեպի
 հայկական հողով ծածկված հաստակը

Ի ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 100. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոզնակի
ՈՒ.	ճառագայթ	ճառագայթք
Հ.	(զ)ճառագայթ	(զ)ճառագայթս
Ս. Տ.	ճառագայթի	ճառագայթից
Բ.	ի ճառագայթէ	ի ճառագայթից
Գ.	ճառագայթիւ	ճառագայթիւք

§ 101. Այս ձևով հոլովվում են՝

ա) Շատ բառեր՝ աղտ, ատաղձ, բանտ, բառ, գայռ (=ցեխ), դատ, երկիր, խրամատ, ծերպ, ծնօտ, կայծ, հանդէս (հանդիպի), ճայն, ճառ, նետ, ոստայն, սիրտ, վտանգ, տօն, փայտ, օձ և այլն: Անեզական բառերից՝ աղօթք, ասք, արևելք, արևմուտք, գահոյք (գահոյից), գնացք, կուրծք, հմայք, ցնորք և այլն:

բ) Որոշ բացառություններով այն բառերը, որոնք վերջում ունեն *այ, աստ, եայ, եան, եստ, է, ոյ, ոյթ՝* արքայ, շղթայ, իմաստ, պաշտօնեայ (պաշտօնէի), վայրկեան (վայրկենի), գովեստ, բազէ, մարգարէ, երեկոյ, սովորոյթ (սովորութի) և այլն:

գ) Մի շարք հատուկ անուններ՝ Գրիգոր, Մաշտոց, Մատթէոս (Մատթէի),

Մովսես (Մովսեսի կան Մովսիսի), Ներսես, Վաչէ և այլն: Անեզական հատուկ անուններից՝ Աղուանք, Կասպք, Պարսք և այլն:

Վարժություն 59. Հոլովել է հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

այծ, այտ, արօտ, բան, հաց, որովայն, վկայ, ծառայ, նպաստ, աս, քաղց, ասիւէ, մատեան (մատենի), փախստեայ (փախստէի), անէծք (անիծից), Արտաշէս (Արտաշիսի):

Վարժություն 60. Թարգմանել, որոշել է հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը՝ դուրս գրելով առանձին սյունակներում անեզական և անհոգնական անունները:

Ես գիտեմ զհպարտութիւն քո և զչարութիւն սրտի քո: Հայցէին և ս յարքայէ մանկունս մատաղս: Կոյր զրկի ի ճառագայթից արեզական: Կասպէ զոտս Արշակայ երկաթեղէն շղթայիւք: Հրամայէ դնել զնա ի վերնատանն ապարանից: Ամենայն ճանապարհ լի էր հանդերձի և կահի: Ոչ թէ յարևելից յարևմուտս զնան՝ այլ յարևմտից յարևելս: Սա պատեաց պարսպաւ և զհօր ասանն Վարդգէսի: Չնշան տէրունական խաչին առնոյր և դիմէր ի դուռն մեհենին: Տեսանէր զուրբ եպիսկոպոսն Աղուանից: Առնոյր Մուրթքէ զթագաւորութիւնն յԱրտաշիսէ: Ամենն ին ոչ առնու յանձն լսել և հաւանել այսպիսի բանից: Յուղարկէ թագաւորապէս զքոյր իւր Տիգրանուհի մեծ ամբոխի ի Հայս: Նախ ինքն տեղեկանայր ի Դանիէլէ նշանագրացն: Աճապարէր կուտէր զօրսն առ ինքն իբրև երեսուն հազար, հանդերձ զօրավարսն Վաչէի: Ապրեսցիս որպէս զայծեամն ի հաղբից: Բորբոքեցէք առաւել քան զհնոցն Բաբելովնի: Պատշգամք հինգ՝ առանցիւք և խորշիւք ընդ կողմն հիւսիսոյ: Յայնմ մարտի բազում վիրաւորք անկանէին: Յամենայն ատեանս յիշեցին զանուանս նոցա: Ոչ տեսանեմք այնչափ մեծ աստղ յերկինս:

Վարժություն 61. Կազմել գրաբար նախադասություններ սիրգ բառի եզակի և հոգնակի հոլովածն երով:

Վարժություն 62. Թարգմանել գրաբար:

Գաղտնի խոսքերով գրգռում էին թագավորին: Արև մուտքից փչում էր մեղմ քամի: Հրամայեց կապել շղթաներով զերիններին: Բժշկեցին հիվանդներին պեսպես ախտերից: Ո՞վ եմ ես, որ լինեմ արքայի փեսա: Հափշտակում էին քրիստոնյաների ամբողջ ունեցվածքը (զամենայն ինչս): Հայոց աշխարհի արևելյան կողմը տալիս է Պարսից արքային: Ահից և երկյուղից կթուլանան նրանց (նոցա) սրտերը: Ընդունելով (ընկալեալ) Հաբեղից Հայոց նշանագրերը՝ ուրախանում են: Լսում են Արտաշեսի մահվան բոբը: Քաղցով և ծեծով (զա-

նիւ) տանջում էր իր պաշտոնյաներին:

Յաղագս թէ որպէս գրիւթսն և գբադէայսն հարցեալ Շապիոյ փորձէր գմիսս Արշակայ, և տայր զնա յԱնուշ բերդն...

2

Ապա թագաւորն Պարսից, քանզի զայս լուեալ ի քաղէիցն, տաճիկ¹ ուղտոսք արձակէ ի Հայս արս զհողոյ և զջրոյ², զի եկեացն բարձցն նմա ըզհնայսն: Եւ ընդ սակաւ ատուրս եկին բերին զայն ինչ, գորմէ² յղեացն: Ապա հրաման տայր թագաւորն Շապուհ, զկէս յատակին իւրոյ խորանին հարկանել ի բերեալ հողոյն Հայոց, և զջուրն ցանել ի վերայ նորա. և զկէսն ի նոյն հողն զիւրոյ բնակութեան³ երկրին թողուլ: Եւ ետ ածել⁴ զԱրշակ արքայ Հայոց զառաջն իւրով, և զայլ մարդիկն ի բաց հրամայեաց կացուցանել. և զձեռանէ առեալ՝ շրջէր ճեմելով: Եւ երթն եկս առեալ ընդ խորանն⁵, ասէ ցնա յորժամ ի պարսիկ ի հողոյն ի վերայ⁶ ճեմէին՝ թէ «Ընդէ՞ր եղեր իմ թշնամի, Արշակ արքայ Հայոց. զի ես որպէս գորդի սիրեցի զքեզ, և կամեցայ տալ քեզ գոռուսոր իմ ի կնութիւն, և որդի ինձ առնել զքեզ. իսկ դու խստացար ընդ իս, և քովք կամօք՝ առանց իմոց կամաց՝ եղեր ընդ իս թշնամի. և այս լի երեսուն ամ է, զի պատերազմեցար ընդ իս»:

Ասէ Արշակ արքայ, թէ «Մեղայ քեզ և յանցեայ. զի ես եկի և կոտորեցի, և յաղբեցի թշնամեաց քոց. և ակն ունէի ի քէն⁷ պարզն կենաց, և թշնամիք իմ հրապուրեցին զիս, և արկին երկիրդուկս⁸ ի քէն, և փախուցին ի քէն: Եւ երդումն իմ, զոր երդուայ քեզ, յառաջ ածն զիս. և եկի աւասիկ առաջի քո: Եւ աւասիկ ծառայ քո ի ձեռս քո կամ. զինչ և պէտք է քեզ, արա զիս, զինչ և կամ իցէ. սպան զիս, զի ես ծառայ քո ամ քեզ կարի յանցաւոր եմ, մահապարտ եմ»:

Իսկ Շապուհ արքայ առեալ զձեռանէ նորա, շրջէր ճեմելով, ի չքմեղս առեալ⁹ զնա ածէր ի հայակողմն ի հողն հարեալ յատակն: Իսկ իբրև յայն տեղի հասանէր, և զհայ հողն կոխէր, մեծամեծս ըմբոստացեալ հպարտացեալ այլ ձայն շրջէր¹⁰. սկսանէր խօսել և ասել. «Ի բաց կաց յինէն¹¹, ծառայ չարագործ, տիրացեալ տերանցն քոց. այլ ոչ թողից զքեզ¹² և որդոց քոց զվրէժ նախնեաց իմոց, և զմահն Արտևանայ արքայի: Չի այժմիկ ձեր ծառայից զմեր տերանց ձերոց զբարձ կալեալ է¹³. բայց ոչ թողից, եթէ ոչ տեղիդ¹⁴ մեր ամ մեզ եկեաց»:

Իսկ դարձեալ առնոյր զձեռանէ, դարձեալ տանէր յայն հող Պարսից. ապա աշխարէր զասացեալսն, խոնարիէր բուռն հարկանէր¹⁵ գոտից նորա, մեծապէս ապաշխարելով զղջմամբ զասացեալ բանսն: Իսկ յորժամ առեալ զձեռանէ զնա տանել ի հայ հողն, և ս խստագոյն քան զառաջինսն բարբառէր. իսկ դարձեալ մեսանգամ¹⁶ հանէր յայնմ հողոյն, բանիւք յապաշխարութիւն դառնայր: Յայգուէ և¹⁷ երեկոյն այնպէս շատ փորձ փորձեաց¹⁸ զնա. զի իբրև

ի վերայ հարեալ հողոյն տանէր, խստացեալ ամբարտաւանէր. իսկ ի վերայ բուն գետնոյն յատակին՝ և կայր¹⁹, ի գղջումն դառնայր:

Իսկ իբրև երեկոյ եղև ժամ ընթրեաց թագաւորին Պարսից, քանզի սովորութիւն էր Հայոց թագաւորին բազմական անդէն ընդ նմին առ նմա ի նորին տախտին²⁰ արկանել բազմական²¹, օրէնք էին՝ զի թագաւորն Պարսից և թագաւորն Հայոց ի միում տախտի բազմէին ի միում գահոյս: Իսկ այն օր նախ գտող²² բազմականացն թագաւորացն, որ անդն էին, զամենեցունց կարգեցին. հուսկ յետոյ զկնի ամենեցունց ի ներքոյ բոլորին զԱրշակայ բազմականն առնէին²³, ուր զհայ հողն յատակն հարեալ էր: Նախ ամենեքեան իբրև բազմեցան յիւրաքանչիւր չափու²⁴, յետոյ ածէին²⁵ բազմեցուցանէին²⁶ զարքայն Արշակ: Արդ եկաց բազմեալ ուռուցեալ վայր մի²⁵. իսկ²⁶ յոտն եկաց²⁷, ասէ ցթագաւորն Շապուհ. «Իմ²⁸ այդ տեղի, ուր դուդ²⁹ ես բազմեալ. յոտն կաց այդի, թող ես այդր բազմեցայց, զի տեղի ազգի մերոյ այդ լեալ է. ապա եթէ յաշխարհն իմ հասից, մեծամեծ վրէժս խնդրեցից ի քեն»:

Ապա տայր²³ հրաման Շապուհ արքայ Պարսից, բերել շղթայս և արկանել ի պարանոցն Արշակայ և յոտս և ի ձեռս նորա երկաթս³⁰, և խաղացուցանել զնա ի յԱնդմըն՝ զոր Անուշ բերդն կոչեն, և պնդեալ զնա մինչև անդէն մեռցի...:

(Փաստոս Բուզանդ, 4-րդ, ԾԳ)

1 տաճիկ-արագավազ
2 զ նախդիրը բացառական հողովի հետ
նպատակի իմաստով՝ հողի և քրի(համար)
3 վերացականը բանձրացականի
փոխարեն՝ բնական, բուն
4 ետ ածել-բերել տվեց
5 ընդ նախդիրը հայցական հողովի հետ
տեղի իմաստով՝ դահլիճում
6 ի նախդիրը կրկնված է՝ փխ. ի
վերայ պարսից հողոյն
7 ի քէն-քեզմից
8 երկիրուկս արկանել-վախ ներշնչել
9 ի քմեղս առեալ-ամենդ՝ միամիտ ձև անալով
10 ձայն շրջել-ձայն հանել, խոսել
11 յինէն-ինձանից
12 հանգման անուղղակի խնդիր է, պետք
է լիներ տրական հողովով, առանց գ-ի
13 ձեր ծառայից զմեր տերանց ձերոց
զբարձ կալեալ է-դուք՝ ծառաներդ, մեր՝ ձեր
տերերի բարձը (աստիճանը) գրավել եք

15 բուն հարկանել-բռնել
16 հոմանիշ է դարձեալ մակբային
17 այստեղ՝ մինչև իմաստով
18 փորձ փորձել-հարցուփորձ անել
18 այստեղ՝ հենց որ կանգնում էր
20 անդէն ընդ նմին առ նմա ի նորին տախտին-
այնտեղ, նրա հետ, նրա մոտ,
նույն թախտի վրա
21 բազմական արկանել-բազմելու
տեղ պատրաստել
22 այստեղ՝ շարք իմաստով
23 այստեղ՝ անցյալ կատարյալի իմաստով
24 յիւրաքանչիւր չափու-յուրաքանչյուրն
իր չափով, իր աստիճանով
25 եկաց բազմեալ ուռուցեալ վայր մի-մի
պահ մնաց մտած ուռած-փքված
26 այստեղ՝ հետո իմաստով
27 յոտն եկաց-ուռքի կանգնեց
28 է օժանդակ բայը գեղշված է
29 դ-ն դիմորդը հող է

¹⁴ զ հողը ցուցական իմաստով՝ այդ տեղը

³⁰ այստեղ նշանակում է՝ կապանք

ԴԱՍ ՏԱՄԵՎԵՑԵՐՈՐԴ

Ո ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 102. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	արմատ	արմատք
Հ.	(զ)արմատ	(զ)արմատս
Ս.Տ.	արմատոյ	արմատոց
Բ.	յարմատոյ	յարմատոց
Գ.	արմատով	արմատովք

Ինչպես նշվել է (§ 90), Ո հոլովման բառերի եզակի և հոգնակի ներգոյականի իմաստը դրսև որվում է ի(յ) նախորդով և անորոշ հայցականով: Եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտելիս որոշ բառեր վերջից ստանում են *ի* հոլովիչը՝ մարմին-ի մարմնի, երազ-յերազի, ջրհոր-ի ջրհորի, տօթ-ի տօթի և այլն:

§ 103. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) Շատ բառեր՝ ածուխ, աղիւս, ամպ, անասուն, արծաթ, բոյն (բունոյ), բոյս, բոց, գետ, գետին, գոմ, գուր, երգ, երկաթ, էշ (իշոյ), թուղթ, թոչուն, թուք, ժողով, իւղ, խոտ, ծառ, ծուխ, կշիռ, հողմ, ձոր, ճաշ, մոխիր, ներկ, ողբ, որս, պտուղ, ջուր (զործ. ջրով կամ ջուրք, հոգն. սեռ. ջրոց կամ ջուրց), սեխ, սէր, սեղան, սողուն, սուգ, տապ, քուն և այլն: Անեզական բառերից՝ դժոխք, կուրք (կոռց), հունձք, տիք (=տարիք, հասակ) և այլն:

բ) *Յի*-ով վերջավորվող բառերը՝ հելլենացի (հելլենացւոյ), հռովմայեցի, քաղաքացի, եբրայեցի, քաղղեացի, Կողբացի, Խորենացի և այլն:

գ) *Ի*-ով վերջավորվող մի քանի միավանկ և բազմավանկ բառեր՝ թի, դի, ձի, ոզի, որդի, հոգի, ոսկի:

Ծանոթութիւն. Բազմավանկ բառերի վերջին *ի*-ն *n* հոլովիչից առաջ դառնում է *ւ*՝ քաղաքացի-քաղաքացւոյ, որդի-որդւոյ:

դ) *Ուած* ածանցով կազմված բառերը՝ հարուած, կալուած, շինուած, յօդուած և այլն:

ե) Մի շարք անհոգնական և անեզական հատուկ անուններ՝ Շապուի (Շապիոյ), Սանատրուկ, Կարին, Տարօն, Հայք (Հայոց), Վայք, Տայք, Հոռոմք և այլն:

Վարժություն 63. Հոլովել Ո հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

աթոռ, մարմին, ամբար, բերան, արտ, գլուխ, հուր, գիտուն, պղինձ, ճիչ, դիպուած, սափոր, որդի, Փարպեցի, պահք, Վռամշապուհ, Հայք:

Վարժություն 64. Թարգմանել, որոշել Ո հոլովման բառերի հոլովն ու քիվը՝ առանձնացնելով անեզական և անհոգնական անունները:

Քանզի ոգւյ և հողմոյ անուն երբայեցերէն և յունարէն և ասորերէն նոյն է: Սքանչելի է և աշխարհն առատութեամբ ամենայն պտողոց: Մի՛ անսայք երազոց ձերոց գոր դուք տեսանէք: Չդուրս տաճարաց կոռցն փակեցին: Եւ ի սրոյն բերանոյ ապրեցուցին, և զկապեալս արձակեցին, և ի գբոյ հանին: Չայսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշինուած ամրոցին Գառնոյ: Եւ ի բոցոյն վազէր խարտեաշ պատանեկիկ: Ատեաց կինն զարքայն Արշակ. ասելով՝ թէ թաւ է մարմնով և թուխ է գունով: Եւ էին ատուրք հնձոց ցորենոյ: Արտօսրալիր ողբովք ճառագրենք զբազում հարուածս: Գտանէր զնոսա յամուրս աշխարհին Տայոց: Շատ յամառեաց այրն իջանել ի ձիոյն: Եւ այն կամ ի շատ ուտելոյ և ըմպելոյ լինի, կամ ի սաստիկ պահոց: Ելանէ հրաման ի Շապիոյ: Վահէվանեան մեհեանն մնացեալ է յերկրին Տարօնոյ:

Վարժություն 65. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել՝ ա ենթակետիւնը սեռական և տրական, բ-ինը՝ բացառական, գ-ինը՝ գործիական հոլովներով, իսկ դ-ինը՝ խ(յ) նախդրով հայցական հոլովով՝ ներգոյականի նշանակութեամբ:

ա) Քանզի ընդդիմակաց է (հուր) ջուր, և (լոյս) խաւար, և (ցուրտ) ջերմ: Այս են անուանք (որդիք) նորա: Ոչ կամէին անսալ (խորհուրդք) իմոց: Անվեհեր քաջաբար նման (թռչուն) յերիվարն հեծանէր:

բ) Առնուն ջերմութիւն (տապ) արեգականն: Ոմն քաջ (իմաստունք)-ն ասաց: Ժողովեաց եւթանասուն այր (ծերք): Եւ զխոզէ ասեն՝ եթէ հեղձնու յանուշ (հոտ):

գ) Կապեցին զոտսն և զձեռսն, և մեծաւ (ուժ) պրկեցին: Խօսէր համակ (ողորք), և աղաչէր զԱրշակ արքայ Հայոց: Սա շինէ զՄաժար ընդարձակագոյն և պայծառ (շինուածք): Մխիթարէր զհաւատացեալս յալիտենական (յոյս):

դ) Ժողովեցէք եղ (ամանք) ձեր: Որք ի նմանէ կերակրին և (ծոց) նորա հանգչին: Տեսանէի աշօք իմովք (երագ): Փայտս պահանգս դնէին (որմք)-ն:

Վարժություն 66. Թարգմանել գրաբար:

Բեռնակիր անասուններով ջուր էին կրում ջրհորներից: Աղյուսները թրծե-

ցեք հրով: Գետերի ջրերը գնում են ծովերը: Չորացան պտղաբեր ծառերի արմատները: Սև է նրանց մարմնի մորթը: Ծառը պտուղից է ճանաչվում: Երբ քնից պիտի արթնանաս: Ճիշերով և ողբերով սգում էին հարազատներին: Կուռքեր էին կռում ոսկուց, արծաթից, պղնձից և երկաթից: Թաքնվեցին ձորերում, գոմերում և ջրհորներում: Մի՛ խմեք ջուր պղտոր գետից: Սափորի մեջ ջուր չկա (ոչ գոյ):

Յաղագս մահուան Արշակայ թագաւորին Հայոց, թէ զհարդ մեռաւ յերկրին Խուժաստանի յԱնդմըշն բերդին ինքն ինքեամբ ձեռօք, և Դրաստամատն էր պատճառք¹ մահուան:

1

Այլ յայնմ ժամանակի դեռ տակաւին² ևս կայր կենդանի Արշակ արքայ Հայոց յերկրին իշխանութեանն թագաւորութեանն Պարսից ի կողմանս Խուժաստանի յԱնդմըշն բերդին. այս ինքն որ անուն Անյուշն բերդն կոչեն: Եւ զայնու ժամանակաւ խաղաղացաւ պատերազմ տալ Պարսից ընդ Հայս.³ զի Արշակունին թագաւորն Քուշանաց, որ նստէր ի Բաղխ քաղաքի, նա յարոյց տալ պատերազմ ընդ Սասանականին Շապուհ թագաւորին Պարսից: Եւ Շապուհ թագաւորն զամենայն զօրսն Պարսից գումարեալ խաղացոյց տալ պատերազմ ընդ նմա, և զորս միանգամ ածեալ էր գերութիւն յերկրէն Հայոց զամենայն այրև ձի գումարեալ խաղացոյց ընդ ինքեան, և զներքինին անգամ թագաւորին Հայոց Արշակայ տանէր ընդ ինքեան ի գործ պատերազմին:

Եւ էր ներքինի մի Հայոց թագաւորին Արշակայ, ոստիկան հաւատարիմ լեալ⁴, ներքինի սիրելի մեծի իշխանութեան և մեծի պատուի, և անուն Դրաստամատն: Իսկ իբրև եղև պատերազմ ընդ թագաւորին Քուշանաց և ընդ թագաւորն Պարսից, չարաչար տարածէին⁵ զօրսն Պարսից զօրքն Քուշանաց, և զբազումս կոտորեցին ի զօրացն Պարսից զօրքն Քուշանաց, և զբազումս ձերբակալ արարին, և զկէս փախստականս հալածական առնէին⁵: Իսկ Դրաստամատն ներքինին, որ յամս Տիրանայ թագաւորին Հայոց և Արշակայ որդոյն նորա թագաւորին Հայոց լեալ էր իշխան տան գաւառին և հաւատարիմ զանձուց Անգեղ բերդին, և ամենայն բերդացն արքունի՝ որ ի կողմանս յայնս⁶. տոյնպէս և յերկրին Ծոփաց ի Բնաբեղ բերդին զանձքն լեալ էին ընդ նովաւ⁷, և բարձ նորա ի վեր⁸ քան զամենայն նախարարացն: Եւ քանզի այս գործակալութիւն և մարդպետութիւն, որում հայրն կոչէին ներքինեաց՝ գործ լեալ էր ի բնէ ժամանակաց ի թագաւորութեանն Արշակունոյ, և զայս Դրաստամատն ներքինի զիշխանն զԱնգեղ⁹ տանն գերեալ տարեալ

Էր յերկիրն Պարսից ի ժամանակին՝ յորժամ կալան զԱրշակ արքայն Հայոց:

(Փաստոս Բուզանդ, 5-րդ, Է)

¹ գործածված է եզակի իմաստով
² հոմանիշ է *դեռ* մակբային
³ զայնու ժամանակաւ խաղաղացաւ
պատերազմ տալ Պարսից ընդ Հայս-այն
ժամանակ պարսիկները դադարեցրին
պատերազմները հայերի հետ
⁴ լինիմբ բայի անցյալ դերբայն է
⁵ անցյալ անկատարը անցյալ կատարյալի

իմաստով՝ տարածելին-նեղեցին,
հալածական առնելին-հալածեցին
⁶ որ ի կողմանս յայնս-որ գտնվում
էին այն կողմերում
⁷ ընդ նախդիրը գործիական հոլովի
հետ տակ, ենթարկվել իմաստով՝
նրա տնօրինության տակ էին
⁸ օժանդակ բայը (էր) զեղչված է
⁹ նախդիրը կրկնված է

ՈՒ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 104. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	ծով	ծովք	խրատ	խրատք
Հ.	(զ)ծով	(զ)ծովս	(զ)խրատ	(զ)խրատս
Ս.Տ.	ծովու	ծովուց	խրատու	խրատուց
Բ.	ի ծովէ	ի ծովուց	ի խրատուէ	ի խրատուց
Գ.	ծովու	ծովուք	խրատու	խրատուք

Եզակի բացառականում է հոլովակերտից առաջ *ու-*ն սովորաբար սղվում է, իսկ որոշ բառերում կարող է պահպանվել կամ չպահպանվել՝ ի դասէ-ի դասուէ, ի գանձէ-ի գանձուէ:

§ 105. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) Մի շարք բառեր՝ առաւօտ, արև, գանձ, դաս, զարդ, զէն (զինու), ժամ, ծով, ճակատ, նախանձ, շաբաթ, ուրբաթ, պար, վրէժ և այլն: Անեզական բառերից՝ բարք (բարուց), պարտք, վարք:

բ) Կենդանիների և թռչունների որոշ անուններ՝ աղուէս (աղուեսու), առեւծ, արջ, գրաստ, ինձ (ընձու), կաքաւ, կով, հաւ, որթ (=հորթ), ուլ, ուղտ, ցուլ և այլն:

գ) Մի շարք հատուկ անուններ՝ Աբգար, Աբրահամ, Խոսրով, Յոհան (Յոհանու), Յովհաննէս (Յովհաննու), Սոկրատէս (Սոկրատու), Յորդանան, Մարիամ (Մարեմու) և այլն:

ՈՒ հոլովման պատկանող *ասր, ծաղր, մեղր* բառերը, որոնք ունեն ներքին թեքման որոշ առանձնահատկություններ, հանդես են գալիս հոլովական տարբեր ձևերով, օրինակ՝ *ասր, սեռ.*՝ ասրոյ, ասրու, բաց.՝ յասրոյ, գործ.՝ աս-տը

րով, ասերբ. *ծաղր*. սեռ.՝ ծաղու, ծաղեր, ծաղրու, *մեղր*, սեռ.՝ մեղեր, գործ.՝ մեղերբ, մեղուաւ: Այս բառերի հոգնակի հոլովածն երբ գործածական չեն: Ուղիղ հոլովման պատկերն է՝ *ասր*, հայց. (գ)ասր, սեռ. տր. ասու, բաց. յասուէ, գործ. ասու:

Վարժություն 67. *Հոլովել ՈՒ հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝*

այգ, գահ, զգեստ, առիծ, դար, սպաս, համբաւ, սակաւ, ձագ, քէն (քինու), վարք, Յովսէփ:

Վարժություն 68. *Թարգմանել, որոշել ՈՒ հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:*

Մի՛ բանայցէք վաղվադակի գրքունսն մինչև ի ծագել արևուն: Եւ զարդարեցի զքեզ զարդու: Չտեղի ճակատուն շինէ դաստակերս: Եւ շրջէր ի մէջ առիծուց: Վարէ զիր իշխանութիւնն օրինօք մոգուց: Չերկիրն Սիւնեաց դասուք վանականաց լնոյր: Իսկ Խոսրով առեալ ի զանձուցն, հանէ մասն Շապհոյ: Եւ ի քո խրատուէ ատելի և ս կորեաւ աշխարհն Հայոց: Տլոք սպիտակօք և գիսաւոր նոխազօք առատացոյց զգոհս կրակի: Երկն ի ծովուն ունէր և զկարմրիկն եղեգմիկ:

Վարժություն 69. *Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխան հոլովով ու թվով:*

Ասա՛ դու մեզ զպատճառս (վնաս)-ն: Մեծի (ծաղր) արժանի է: Թեպէտ և բազում (զանձք) տէր են՝ աղքատ են ոգով: Չօր ծննդեան երանելոյն յիշէին յերկրորդ (ժամ) ատուրն: Անկան (գօր) ծառայիցն Դաւթի: Թուի՝ թէ (ծով) ելանիցէ: Եւ սկսաւ կարդալ գնա (առաւօտ) յորժամ ծագէր արեգակն: Լի էր (նախանձ) և (քէն): Կերայ զհաց իմ (մեղր) իմով: Յառաջ խաղային իւրեանց (զէնք)-ն ծածուկ վառեալ: Ոչ է արժան գործել (շաբաթ):

Վարժություն 70. *Թարգմանել գրաբար:*

Ծովի ջրերը աղի են: Հարդ և խոտ էինք տալիս ուղտերին: Երկիրը լուսավորվում է արև ի լույսով: Երգերով և պարերով կմտնեք քաղաքը: Տուլի միս ուտելը դարման է մարմնին: Հորդանանի կողմերում լավում էր Հովհաննեսի ձայնը: Խոսրովի զանձերից տալիս էր իշխաններին և գորավարներին: Իբրև արծիվ խոյանում էր դեպի կաքավների երամը: Աղվեսը կուտի ագռավի ձագերը: Հիվանդներին կերակրում էինք մեղրով: Շատ կենդանիներ են ապրում (բնակին) ծովերում և գետերում:

Յաղագս մահուան Արշակայ թագաւորին Հայոց, թէ զհարդ մեռաւ յերկրի Խուժաստանի յԱնդրըն բերդին ինքն ինքեամբ ձեռօք, և Դրաստամատն էր պատճառք մահուն:

2

Եւ այս Դրաստամատ էր յայնմ ճակատու, յորում վատթարեցին Քուշանքն զՇապուի արքայն Պարսից: Եւ Դրաստամատ գործեաց անհնարին քաջութիւն այնչափ կռուաւ ևս ի վերայ Շապիոյ արքայի, և ապրեցոյց զնա ի մահուանէ. և բազումս ի Քուշանաց անտի կոտորեաց, և զբազում զախոյաւնից¹ զգլուխս բերէր զառաջեաւ: Եւ զՇապուի թագաւորն Պարսից փրկէր ի նեղութենէն պատերազմին թշնամեաց անտի, ուր արգելին զնա ի խոռոն պատերազմին ի գօրաց անտի: Իսկ իբրև եղև յորժամ դարձաւ Շապուի թագաւորն Պարսից յերկիրն Ասորեստանի, և մեծ շնորհակալութիւն առնէր ներքինոյն Դրաստամատայն վաստակոցն, և ասէր ցնա Շապուի թագաւորն Պարսից. «Խնդրեա՛ դու ինչ յինէն. զինչ և խնդրեսցես, տաց քեզ և ոչ արգելից»: Եւ ասէ Դրաստամատ ցթագաւորն. «Ինձ ի քէն այլ ինչ ոչ պիտի, բայց տուր ինձ հրաման, զի երթայց տեսից զբնակ տէրն իմ զԱրշակ արքայ Հայոց: Եւ առ մի օր, իբրև ես երթայց առ նա, հրաման տուր՝ արձակել զնա ի կապանացն, և ես իշխեսցից լուանալ զգլուխս նորա և օժանել, և ազուցանել նմա պատմուճան, և արկանել նմա բազմականս, և դնել առաջի նորա խորտիկս, և տալ նմա զինի, և ուրախ առնել զնա արուեստականօքն մի օր ճիշդ»: Եւ ասէ թագաւորն Շապուի. «Խիստ են խնդրուածքդ, զոր խնդրեցերդ². զի յաւուրց ժամանակաց յորմէ³ թագաւորութիւնս Պարսից կանգնեալ է, և բերդն այն Անյուշ բերդ կոչեցեալ է, չիք որ մարդ եղեալ ի մարդկանէ՝ որ իշխեսցեալ է յիշեցուցանել թագաւորաց զոր յայնմ բերդի եղեալ զոք է թագաւորաց, յիշելով զայն մարդ՝ որ յայնմ բերդի զոք եղեալ է, թող թէ զնա զայր թագաւոր և զիմ ընկեր կապեալ եղեալ յայնմ բերդի զհակառակորդն, որ այնքան աշխատ արար զմեզ, և դու աւաղիկ զանձն ի մահ եղիր և յիշեցուցեր զԱնյուշն, որ ոչ էին լեալ երբէք օրէնք թագաւորութեանս Արեաց ի սկզբանէ: Բայց զի վասն⁴ քո մեծ վաստակք են առ իս, զոր ինչ խնդրեցերն՝ երթ՝ տուեալ լիցի քեզ. բայց քեզ արժան էր զօգուտ քո անձինդ խնդրել կամ աշխարհս կամ զաւառս կամ զանձս: Բայց յորժամ դու զայդ խնդրեցեր, անցեալ լիցիս զօրինօք⁵ Արեաց թագաւորութեանս. երթ տուեալ լիցի քեզ որ ինչ յինէնս խնդրեցեր փոխանակաց քոց»:

Եւ ետ նմա փուշտիպան մի հաւատարիմ. և հրովարտակ՝ արքունի մատանեան, զի զնացեալ⁶ երթիցէ նա ի բերդն յԱնդրըն, և զհարդ և կամք իցէ նո-

րա, գոր օրինակ և խնդրեացն՝ արասցէ կապելոյն Արշակայ, որ յառաջ թագաւորեալն էր ի Հայս: Եւ չոգաւ⁷ Դրաստամատն հանդերձ փշտիպանան և հրովարտական արքունի յԱնուշ բերդն, և ետես զտէրն բնակ. և արձակեաց զԱրշակ ի կապանացն երկաթեաց ի ձեռակապացն և յտիցն երկաթոց և յանրոց պարանոցէն շղթայիցն սարեացն⁸. և լուաց զգլուխ նորա. և լոգացոյց զանձն նորա: Եւ ագոյց նմա պատմունճան ազնիւ. և էարկ նմա բազմականս, և բազմեցոյց զնա, և եղ⁹ առաջի նորա ընթրիս ըստ օրինաց թագաւորաց, և եղ առաջի նորա զինի որպէս օրէն էր թագաւորացն. սքափեաց զնա և մխիթարեաց, և ուրախ առնէր զնա զուսանօք:

Եւ ի ժամ աղանդեր մատուցանելոյ՝ եղին առաջի նորա միրգ, խնձոր և վարունգ և ամիճ, զի կերիցէ. և եղին դանակ նմա, որպէս զի հատցէ և կերիցէ զհարդ և կամեսցի: Եւ Դրաստամատ մեծապէս ուրախ առնէր զնա. կայր յտն, և մխիթարէր զնա: Իսկ յորժամ արբեցաւ, և զինին եկն զակամբ¹⁰ նորա, արբեցաւ հպարտացաւ և ասէ. «Վա՛յ ինձ Արշակայ. այս և այս, և յայսմ չափու և այս անցք անցին ընդ իս»¹¹: Եւ զայս ասացեալ, զդանակն՝ որ ունէր ի ձեռինն, որով զմիրգն կամ զամիճն կամէր ուտել, եհար իսրտի իւրում. և անդէն սատակեցաւ, և մեռաւ անդէն ի նմին ժամուն մինչ դեռ կայր ի բազմականին: Իսկ յորժամ զայն ետես Դրաստամատն, հարձակեցաւ եհան ի նմանէ զնոյն դանակ, և եհար յիւրում կշտին. և անդէն մեռաւ և նա ի նմին ժամուն յայնմ:

(Փաստոս Բուզանդ, 5-րդ, Է)

¹ նախդիրը կրկնված է
² դ-ն դիմորոշ հող է
³ հոգնակի հարաբերչայի մոտ *որ* հարաբերականը եզակի թվով, որը գրաբարում սովորական է
⁴ փխ. վասն զի
⁵ անցեալ լիցիս գօրինօք-թող օրենքից դուրս եկած լինես, այսինքն՝ թող բացառություն լինես օրենքից

⁶ նույնանիշ է երթալ բային
⁷ չոգաւ- զնաց
⁸ յանրոց պարանոցէն շղթայիցն սարեացն- վզի օղակներից ու շղթաներից
⁹ եղ-դրեց
¹⁰ զինին գալ զակամբ հարբել
¹¹ վա՛յ ինձ Արշակայ. այս և այս, և յայսմ չափու և այս անցք անցին ընդ իս-վա՛յ ինձ, Արշակիս. որտեղի՛ց ուր ընկաւ և ի՛նչ օրի հասաւ

2. ԽԱՌՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄՆԵՐ

ԴԱՍ ՏԱՄՆՅՈԹԵՐՈՐԳ

Ի-Ա ԱՐՏԱՔԻՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 106. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	աշխարհ	աշխարհք
Հ.	(զ)աշխարհ	(զ)աշխարհս
Ս.Տ.	աշխարհի	աշխարհաց
Բ.	յաշխարհէ	յաշխարհաց
Գ.	աշխարհաւ	աշխարհաւք(օք)

§ 107. Այսպէս հոլովվում են՝

ա) Բազմաթիվ բառեր՝ ազգ, ամ (=տարի), ամպրոպ, բևեռ, գազան, գաւառ, գերեզման, գուսան, դաշտ, դեւ (դիւի), դպիր, ըմբիշ, իր, հրաման, ճանապարհ, նախարար, նահանգ, ոշխար, պատկեր, պարիսպ, պարտէզ (պարտիզի), սահման, վահան, վիշապ, փիղ և այլն: Անեզական բառերից՝ խելք, կառք, կեանք (կենաց), արտասուք (արտասուաց), աղաչանք, բաղձանք, յանցանք, զարմանք, հանգամանք, տառապանք և այլն:

բ) Որոշ բացառութիւններով այն բառերը, որոնք վերջում ունեն՝ *ակ, ալկան, արան, եակ, իկ, իչ, որդ, ոց, ու, ուկ, պան, ստան, որ* կամ *աոր*, օրինակ՝ ազարակ, ամբարտակ, աշտանակ, բանակ, կտակ, շինական, զանձարան, դատարան, դայեակ (դայեկի), սենեակ (սենեկի), մրրիկ, բրիչ, գրիչ, որսորդ, փողոց, լեզու, մեղու, բագուկ (բագկի), գեղջուկ, պարտիզպան, բուրաստան, զինուոր, սպասաւոր, դատաւոր և այլն:

Վարժություն 71. Հոլովել *Ի-Ա արտաքին հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝*

աղքատ, գաւազան, վեմ (վիմի), աղաղակ, բաժակ, լծակ, փախստական, ժամանակ, յաղթանակ, պահարան, դղեակ (դղեկի), կօշիկ, գործիչ (գործչի), եղջերու, ստրուկ, պահապան, աղանդաւոր, սպասաւոր, աչք, կամք, անարգանք:

Վարժություն 72. Թարգմանել, որոշել *Ի-Ա արտաքին հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը, առանձնացնել անեզական բառերը՝ դիմացը նշելով նրանց ուղղական հոլովածնը:*

Գինի սրսկեն մեղուանցացն, զի պարսն որ ելանիցէ՝ վաղվադակի անդ ի-
ջանիցէ: Հրաման տայ բնակչաց աշխարհին՝ ուսանել զխօսս և զլեզուս հայ-
կական: Գովութեան արժանի է և մեծարանաց: Իջանէր յերիվարէն, հանեալ
գտուերն իւր յարձակէր ի վերայ փղին: Բազումք ի գորականացն ոչ կարէին
հաւատալ սուտ ուխտին Վասակայ: Հրապուրեաց զմարդպետն իջանել ի կա-
ռաց անտի և հեծանել ի նժուգի: Ընդդէմ լինէր սուրբ եպիսկոպոսացն: Եւ շատ
ցաւեցոյց զմէջք փափուկ օրհորդին: Յորժամ գամ՝ արձակեն ի կապանաց: Ա-
պաշխարէր մեծաւ տառապանօք: Որք բազում թոշակօք և հեռագնաց ճանա-
պարհօք մաշէին զաուրս իրեանց ի դպրոցս ասորի զհտուրեան: Եւ զիւր նեն-
գաւոր խորհուրդն նամակաւ ծանուցանէր նմա: Աղաղակաւ արտասուօք
գտաճարն լնուին: Յամենայն քաղաքս և ի գաւառս՝ ուր և ընթեռնուին զիրա-
մանս արքունի՝ խնդութիւն և ուրախութիւն լինէր: Հատին զգլուխ սրբոյն սու-
սերաւ: Ի հացէ նորա ուտէր և ի բաժակէ նորա ըմպէր:

Վարժություն 73. Թարգմանել գրաբար:

Պատերազմով կամենում էր գրավել քաղաքը: Հայոց թագավորներից
ստացան գյուղեր, ազարակներ և գանձեր: Պարտեզի դուռը բաց է: Երգում
էին հրապարակներում տավիղներով և քնարներով: Գնում էին քաղաքից քա-
ղաք և գավառից գավառ և չէին գտնում իրենց (իրեանց) սիրելիներին: Եվ
այս է հրովարտակի պատճենը: Մեծ անարգանքով և տանջանքով նեղում էր
հավատացյալներին: Քաջաբար հարձակվեցին քաղաքների և բերդերի վրա
(ի վերայ): Չենք կամենա ողբալ մեր ազգի թշվառությունը: Թռչունները սըն-
վում են (սնանին) միջատներով: Պանդուխտ են ես օտար երկրում:

Յաղագս գորավարին Մուշեղայ Հայոց, թէ որպէս անկաւ¹ ի վերայ բանա- կին Շապոյ թագաւորին Պարսից և եհար զնա ի հարուածս անհնարինս², մինչ զի միաձի Շապուռ ճողարէր:

Ապա Մուշեղ որդի Վասակայ, ստրատելատն Հայոց Մեծաց ընտրեաց իւր
արս ընտիրս միամիտս³ ազատս ազգայինս քառասուն հազար, միաբանս
միակամս, և կազմեաց զնոսա ձիով և թոշակաւ և զինու. և առեալ զնոսա ընդ
իւր, երթալ նստել⁴ ի սահմանս Ատրպատճացն և պահել⁵ զաշխարհն Հայոց:
Ապա յայնմ ժամանակի կազմեաց պատրաստեցաւ Շապուռ արքայ Պարսից
ամենայն կազմութեամբ գորովք իւրովք, եկն եհաս յերկիրն Ատրպատականի.
և Մերուժանն առաջնորդ զնդին բանակի նորա, և բուն բանակն ուրեմն թա-
գաւորին ի Թաւրէշն բանակեալ էին:

Եւ հասանէր սպարապետն զօրավարն Հայոց Մուշեղ, անկանէր ի վերայ

բանակին քառասուն հազարաւ, և անդէն ձեռն ի գործ արարեալ⁶ կոտորէր: Ապա միաձի մագապուր թագաւորն Պարսից Շապուի ճողարեալ փախչէր. և զամենայն կարևան բանակին առ հասարակ ընդ սուր հանէր Մուշեղ հանդերձ զօրօքն Հայոց: Ջի բազումս կոտորէին. և զբազումս յաւագանոյն Պարսից ձերբակալս առնէին, և առնուին զգանձս թագաւորին Պարսից յաւարի. և ըմբռնէին զտիկնաց տիկիկն հանդերձ այլովք կանամբքն: Եւ զամենայն մաշկաւարզան ի բուռն արկանէր Մուշեղ սպարապետն, և զամենայն աւագանին՝ արս իբրև վեց հարիւր՝ հրամայէր մորթել զօրավարն Հայոց Մուշեղ, և լնու խոտով, և տայր բերել առ Պասպ արքայն Հայոց: Առնէր զայս ի վրէժս հօրն իւրոյ Վասակայ:

Բայց զկանայսն Շապիոյ թագաւորին Պարսից ոչ ումեք⁷ ինչ թոյլ տայր Մուշեղ զօրավարն Հայոց անարգել ինչ զնոսա ումեք. այլ ժանաւարս տայր նոցա կազմել ամենեցուն, և հանեալ արձակէր զամենեսեան զհետ առն նոցա⁸ Շապիոյ արքայի: Եւ ի պարսկացն ընդ նոսա արձակէր, զի երթիցեն առ Շապուի թագաւորն Պարսից ողջս և անարատս: Իսկ թագաւորն Պարսից զարմացեալ ընդ բարերարութիւնն Մուշեղի և ընդ քաջութիւնն և ընդ ազատութիւնն, զի ոչ արար ինչ մտա յաղագս կանանցն թշնամանս: Եւ էր ի ժամանակին յայնմիկ երկվարն Մուշեղի⁹, ճերմակ ձի մի. իսկ թագաւորն Պարսից Շապուի յորժամ առնոյր զինի ի մատունսն ըմպել⁵, յորժամ ուրախութեանն իւրոյ խրախութիւնս առնէր զօրացն իւրոց, ասէր. «Ճերմակաձին զինի արբցէ»¹⁰: Եւ ետ նկարել զտաշտ ի պատկեր զՄուշեղ ճերմակաւն. և ի ժամ ուրախութեանն իւրոյ դնէր զտաշտն առաջի իւր, և յիշէր հանապազ զնոյն բանս ասելով՝ թէ «Ճերմակաձին զինի արբցէ»:

Այլ¹¹ Մուշեղ և ամենայն զօրքն Հայոց անչափ առին զաւար ի բանակէն Պարսից, և անչափ լցան զանձօք և ստացուածովք. և բազում աւարամասն Պապայ պահէին թագաւորին իւրեանց. և զօրացն Հայոց՝ որ անդէն առ թագաւորին Պապայ էին մնացեալ՝ հանին աւարամասն և զօրավարացն Յունաց՝ որ էին առ թագաւորին Հայոց. սոյնպէս և ամենայն զօրացն տային բաշխել ի մեծամեծ աւարացն ածելոցն: Այլ¹² իբրև դարձան զօրքն Հայոց յաշխարհն իւրեանց, բազումք ի զօրացն Հայոց ամբաստանէին առ թագաւորին Պապայ զՄուշեղէ զսպարապետէն, թէ ընդէր արձակեաց զկանայս թագաւորին Պարսից զթշնամոյն մերոյ և թագաւորին Հայոց Պապայ. վասն այսր իրաց¹³ ոչ ինչ սակաւ լինէր թշնամութեամբ ընդ Մուշեղի մինչև ի բազում ժամանակս:

(Փաստոս Բուզանդ, 5-րդ, Բ)

¹ այստեղ՝ հարձակվեց

⁶ ձեռն ի գործ արարեալ-սկսեց

² եհար զնա ի հարուածս անհնարինս-
³ սոսկալի հարվածներով ջարդ սովեց նրան
⁴ այստեղ՝ հավատարիմ
⁵ գործածված են դիմավոր բայի
 նշանակութայնք՝ զնաց, նստեց
⁶ հայցակաճով նպատակի պարագա՝
 պահպանելու համար

⁷ ունեք-որև է մեկին
⁸ զհետ առն նոցա-իրենց ամուսնու ետև ից
⁹ էր ... Մուշեղի-Մուշեղն ունեք
¹⁰ արբեցէ-թող խմի
¹¹ այստեղ՝ իսկ
¹² այստեղ՝ բայց
¹³ վասն այսր իրաց-այս բանի պատճառով

Ի-Ա ՆԵՐՔԻՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 108. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	անձն	անձինք	թռն	թռունք
Հ.	(զ)անձն	(զ)անձինս	(զ)թռն	(զ)թռունս
Ս.Տ.	անձին	անձանց	թռնին	թռանց
Բ.	յանձնէ	յանձանց	ի թռնէ կամ ի թռանէ	ի թռանց
Գ.	անձամբ	անձամբք	թռամբ	թռամբք

Հոգնակի ուղղականը բառի վերջին բաղաձայնից առաջ ստանում է *ի* կամ *ու* ձայնավորները՝ վերջավորվելով *ինք*-ով կամ *ունք*-ով:

§ 109. Այս հոլովմամբ հոլովվում են *ն*-ով և նախորդող որևէ այլ բաղաձայնով վերջացող մի շարք բառեր՝ ազն. (=ցեղ, սերունդ, հոգն. ուղղ.՝ ազինք), ազն (=ազնվական, հոգն. ուղղ.՝ ազունք), ափն (ափունք), բեռն (բեռինք), բուռն (բռունք), գառն (գառինք), դաշն (դաշինք), եզն (եզինք), եղն (=եղնիկ, հոգն. ուղղ.՝ եղինք), լեռն (սեռ. տր.՝ լերին, բաց.՝ ի լեռնէ կամ ի լեռանէ, հոգն. ուղղ.՝ լերինք), խաշն (խաշինք), կամն (կամունք), հարսն (հարսունք), մասն (մասունք), մատն (մատունք), ողն (ողունք), տոռն (=պարսն, լար, հոգն. ուղղ.՝ տոռունք) և այլն:

Ծանոթություն 1. Հոգնակի ուղղականում *ինք*-ով վերջացող մի քանի բառեր բարդությունների մեջ վերջավորվում են *ունք*-ով, օրինակ, ազն-ազինք, բայց՝ դիցազն-դիցազունք. բեռն-բեռինք, բայց՝ մեծաբեռն-մեծաբեռունք և այլն:

Ծանոթություն 2. *Չեռն* և *ոսն* բառերը եզակի թվում հոլովվում են այս հոլովմամբ, իսկ հոգնակիում՝ արտաքին թեքման Ի-Ա և Ի հոլովմամբ՝ *ձեռն*. սեռ. տր.՝ ձեռին, բաց.՝ ի ձեռանէ, գործ.՝ ձեռամբ, հոգն. ուղղ.՝ *ձեռք*, սեռ. տր.՝ ձեռաց, բաց.՝ ի ձեռաց, գործ.՝ ձեռաք(օք). *ոսն*, սեռ. տր.՝ ոսին, բաց.՝ յոտանէ,

գործ.՝ ոտամբ, հոգն. ուղղ.՝ *ոտք*, սեռ. տր.՝ *ոտից*, գործ՝ *ոտիւք*:

Քար բառը եզակի թվում հոլովվում է *Ի* հոլովմամբ (սեռ. տր.՝ *քարի*, բաց.՝ *ի քարէ*, գործ.՝ *քարիւ կամ քարամբ*), իսկ հոգնակիում ունենում է այս հոլովման պատկանող բառերի նույն հոլովական ձևերը (ուղղ.՝ *քարինք*, սեռ. տր.՝ *քարանց*, բաց.՝ *ի քարանց*, գործ.՝ *քարամքք*):

Վարժություն 74. Հոլովել *Ի-Ա* ներքին հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

կաթն, սառն, նեռն (ներինք), առն (առինք=վայրի արու ոչխար), կառափն (կառափունք=գլուխ, գանգ), դիցազն, վեհանձն:

Վարժություն 75. Թարգմանել, որոշել *Ի-Ա* ներքին հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Թագաւորն տեսանէր զբաթ ձեռինն որ գրէր: Մատամքք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան: Իջանէր Մովսէս ի լեռնէն Սինայ: Յարձակէին ի վերայ գառանցն: Յանձա՞նց ինչ ունիցին զայնպիսի շարժումս: Դնէին ի վերայ ողինն Յոհանու: Հրային մասամբ ջեռուցանէ զամենայն զոյացեալս: Եւ նա գնաց զկնի նորա... իբրև զշուն տոռամբ: Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրահակք և սրկապանք նորեկ հարսանց:

Վարժություն 76. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխան հոլովով ու թվով:

Արշակ տիրէ երրորդ (մասն) աշխարհիս: Որ եղեր գանձն քո ի վերայ (խաշինք) քոց: Իջեալ էին յամրոցացն (լեռան)-ն Պարխարայ: Ես փրկեցի զքեզ (ձեռք) Մաուղայ: Յորժամ (քարինք) որ շինուածս առնիցէ: (Գառինք)-ն լինելոց են զայլք: Մի՛ որ իշխեսցէ մտանել (բեռն): Առնոյր Դաւիթ զքնարն և նուագէր (ձեռն) իւրով: Արբի զգինի իմ (կաթն) իմով: Ետես մեծն Սահակ զայս ամենայն չարիս (մասն)-ն Պարսից: Ո՞չ թողուցու... ոչխարն (լերինք):

եղեր-դրեցիր

արբի-խմեցի

Վարժություն 77. Թարգմանել գրաբար:

Կոփածո քարերով շինում էին տներ: Կալերում կալսում էին ցորենը կամով: Որդիներով և թոռներով գալիս հասնում է Հայաստան: Նավը բեռներից ծանրացավ և խորտակվեց: Երդվում է, որ այլևս չի խախտի դաշինքը: Կաթից պանիր է լինում: Գառների և ոչխարների բուրդը լվանում էինք գետում: Եզի լուծը ծանր է: Շրջում էին լեռներում և չէին կարողանում մտնել շեները:

կալսել-կասուլ

լինել-լինել(իմ)

Յաղագս թագաւորին Պապայ, թէ որպէս խտորեցան¹ ի թագաւորէն Յունաց. և կամ որպէս սպանաւ ի գորացն Յունաց:

Եւ շրջեաց² գմիտս իւր թագաւորն Պապ և խտորեաց զսիրտ իւր ի թագաւորէն Յունաց, և կամեցաւ խառնել զսէր իւր և առնել միաբանութիւն ընդ թագաւորին Պարսից: Եւ սկսաւ թիկունս իւր առնել զարքայն Պարսից, և արծակել անդրէն հրեշտակս յաղագս միաբանութեան: Եւ առաքէր հրեշտակս առ թագաւորն Յունաց, եթէ «Կեսարիաւ հետ՝ և տասն քաղաք մեր լեալ է, արդ ի բաց տուր³. և զՌուշա քաղաք շինեալ է նախնեացն մերոց. արդ եթէ ոչ կամիս խանգար ինչ առնել⁴, տուր ի բաց. ապա թէ ոչ, կռուիմք մեծաւ պատերազմաւ»: Այլ⁵ Մուշեղ և ամենայն իշխանքն Հայոց շատ եղին ի մտի⁶ արքային, զի մի՛ քակեսցէ զուխտ յերկրէն թագաւորութենէն Յունաց. և ոչ անսաց նոցա, և յայտնեաց զքնամտութիւն իւր՝ գոր ունէր ընդ թագաւորին Յունաց:

Այլ իշխանքն Յունաց և գորքն նոցին տակաւին էին յերկրինն Հայոց. և անուն իշխանացն միումն Տէրէնտ, միսումն Ադէ: Եւ յղեաց դեսպան մի զադտուկ թագաւորն Յունաց առ իշխանսն գորացն իւրոց՝ որ էին յերկրին Հայոց, և հրաման տայր սպանանել զթագաւորն Հայոց զՊապ: Եւ եղև իբրև ընկալան զայս հրաման ի թագաւորէն Յունաց իշխանքն իւր՝ որ էին ի Հայոց երկրին, սպասէին մահու ի դէպ՝ սպանանել զթագաւորն Հայոց զՊապ: Եւ եղև ի դիպան ժամանակի իբրև գիտացին Տէրէնդն և Ադէն զօրավարքն գորացն Յունաց՝ թէ միայն է թագաւորն Հայոց Պապ, և ամենայն մեծամեծքն և գորքն Հայոց չէին անդ. և էր թագաւորն Հայոց Պապ բանակեալ ի դաշտին ի Բագրաւանդ գաւառի ի Խու անուն տեղոյն, և բանակ գորացն Յունաց բանակեալ էր անդէն մօտ առ բանակին Հայոց արքային. ապա զօրավարն Յունաց հաց մեծապէս գործեալ⁷ յընթրիս հրաւիրեալ կոչեցին զմեծ թագաւորն Հայոց զՊապ մեծապէս ըստ արժանաւորութեան նորա, որպէս օրէն էր զայր թագաւոր ի հաց մեծ կոչել և առնէին կազմութիւն պատրաստութեան⁸:

Եւ եկեալ թագաւորն Պապ յընթրիս, մտեալ բազմեցաւ յուտել և յըմպել⁹: Եւ իբրև մտանէր արքայն ի խորանն Տէրէնդի զօրավարին Յունաց, և լեզուն սպարակիր հետևակն վահան ի ձեռն, սակուր զգօտույ, շուրջ ի ներքոյ գորմովք խորանին պատեալ պսակէին¹⁰. սոյնպէս և արտաքոյ կազմէին ի ներքոյ կուռ վառեալք և ի վերոյ հանդերձք զգեցեալք պատրաստէին¹¹: Իսկ թագաւորն Պապ համարէր ի միտս իւր թէ ի պատիւ ինչ նորա զայն առնիցեն: Եւ մինչ դեռ յընթրիսն ուտէր, սակրաւոր գորքն ի թիկանց կուտէ նորա կարգեալք պսակեալք կային շուրջ զնովա յամենայն կուտէ: Իբրև ընդ գինիս մտին, որպէս զառաջին ուրախութեանցն նուագն¹² մատուցին արքային Պապայ, և առ հասարակ թմբկահարք և սրնգահարք քնարահարք և փողահարք, իւրաքան-

չիր արուեստօք պէսպէս ձայնիք բարբառեցան: Եւ վահանաւոր լեզեռնին հրաման ետուն. և մինչ դեռ թագաւորն Պապ զուրախութեան գինին ունէր ի մատունս իւր, և նայէր ընդ պէսպէս ամբոյս զուսանացն, ահեակ ձեռածքն յարմուկն՝ յոր յեցեալ բազմեալ էր՝ ունէր տաշտ ոսկի ի մատունս իւր, իսկ աջ ձեռնն եղեալ էր ի դաստապան նրանին՝ գոր կապեալն էր յաջու ազդերն իւրում, և մինչ դեռ բերանն ի բաժակին էր յըմպելն, և աջօքն յառաջ կոյս պշուցեալ հայէր ընդ պէսպէս ամբոյսս զուսանացն, հրաման լինէր ակնարկելով զօրացն Յունաց: Եւ լեզեռն սակրաւորքն երկու ի թիկանց կուտէ կային ի սպասու ոսկիկմբէ վահանօքն յանկարծօրէն կից ի վեր առեալ¹³ զասկուրսն, զարկանէին թագաւորին Պապայ. մին կշիռ զույն հարկանէր¹⁴ սակրաւն, և միսն և ս սակրաւորն զաջ թաթ ձեռինն՝ որ կայր ի վերոյ դաստապանի նրանին՝ հարկանէր, կտրէր և ի բաց ընկենոյր: Անդէն ի բերանս տապալէր թագաւորն Պապ. և գինին տաշտիւն և արիւնն պարանոցին նովաւ հանդերձ ի վերայ բաժակակալ սկըռեղն անկանէր առ հասարակ. և անդէն սատակէր թագաւորն Պապ: Ընդ շփոթելոյ տաճարին խռովութեան¹⁵ Գնէլ տէր զաւառին Անձնացեաց յոտն կացեալ յիւրմէ բազմականէն, հանեալ զիր սուտերն՝ հարկանէր զմի ի լեզեռնաց անդի սպանանէր, յայնցանէ՝ որ հարին¹⁶ զթագաւորն: Ապա Տէրէնդ զօրավարին Յունաց զիր սուտերն հանեալ ամէր¹⁷, տարակաց ի գլխոյն Գնելոյ զսկաւառակն գլխոյն ի վերայ աչացն ի բաց ընկենոյր¹⁸: Եւ այլ ինչ ոք ոչ կարաց յանդգնել ասել ինչ ընդ նոսա և ոչ ինչ:

(Փաստոս Բուզանդ, 5-րդ, ԼԲ)

¹ այստեղ՝ երես դարձրեց
² գործածված է փոխել, շուտ
 տալ իմաստով
³ ի բաց տուր-ետ տուր
⁴ խանգար ինչ առնել-խռովութիւն
 առաջ բերել
⁵ այստեղ՝ թե՛ն, թե՛պետ
⁶ եղին ի մտի-հորդորեցին
⁷ հաց... գործեալ-հացկերոյք սարքեցին
⁸ առնէին կազմութիւն պատրաստութեան-
 ամեն բան կազմել պատրաստել էին
⁹ ի նախորդով և հայցակաճով անորոշ դերբայը
 նպատակի պարագա՝ ուտելու և ըմպելու
¹⁰ շուրջ ի ներքոյ գործովք խորանին
 պատեալ պսակէին-ներսը, սենյակի պատերի
 մոտ, շրջապատելով պահպանում էին

¹¹ տոյնպէս և արտաքոյ կազմէին ի ներքոյ
 կուտ վառեալք և ի վերոյ հանդերձք զգեցեալք
 պատրաստէին-նույնպէս և (սենյակից)
 դուրս պատրաստ կանգնած էին լավ
 սպառազինված, իսկ վրայից սովորական
 զգեստ հագած (զինվորներ)
¹² այստեղ՝ բաժակ, զավար
¹³ կից ի վեր առեալ-միասին վեր
 բարձրացնելով
¹⁴ կշիռ զույն հարկանէր-ուղիղ վիզն կտրեց
¹⁵ ընդ շփոթելոյ տաճարին խռովութեան-էրք
 սեղանատանը աղմուկ և շփոթոյրն ընկավ
¹⁶ յայնցանէ՝ որ հարին-նրանցից
 (զինվորներից) մեկին, որը խփել էր
¹⁷ այստեղ՝ խփեց
¹⁸ ի բաց ընկենոյր-շուտ տվեց

ՈՒ Ա ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 110. Հոլովման պատկերն է՝

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	մատանի	մատանիք
Հ.	(զ)մատանի	(զ)մատանիս
Ս.Տ.	մատանոյ	մատանեաց
Բ.	ի մատանոյ	ի մատանեաց
Գ.	մատանեա	մատանեաւք(օք)

Այս հոլովման դեպքում բառավերջի *ի* ձայնավորը *n* հոլովիչից առաջ դառնում է *ւ*, իսկ *ա*-ից առաջ՝ *ե*:

Եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է *ի(յ)* նախորդով և եզակի անորոշ հայցականով, իսկ հոգնակին *ի(յ)* նախորդով և հոգնակի անորոշ հայցականով՝ ի թշնամի=թշնամու մեջ, ի թշնամիս=թշնամիների մեջ:

Մի քանի բառերի եզակի ներգոյականի իմաստը, որոնք տրականում ունենում են նաև ոչ վերջավորությունը, սովորաբար դրսևորվում է *ի(յ)* նախորդով և *ոջ* վերջավորությամբ տրականով՝ տեղուոջ-ի տեղուոջ=տեղում, այգուոջ-յայգուոջ, կղզուոջ-ի կղզուոջ և այլն:

§ 111. Այս հոլովմամբ հոլովվում են՝

ա) *Ի*-ով վերջացող բազմավանկ բառերը (բացառություն են կազմում *ցի* վերջածանց ունեցող և *հոգի, ոգի, ոսկի, որդի* բառերը, որոնք ենթարկվում են Ո պարզ հոլովման, տե՛ս § 103)՝ աղանի, այգի, անդրի (=արձան), ապակի, արքունի, գարի, գերանդի, գերի, գինի, գոլորշի, գօտի, եկեղեցի, թշնամի, ծերունի, մորթի, շոգի, ոգնի, պատանի, փոշի և այլն:

բ) *Ենի, ոսի, ուի* վերջածանցով բառերը՝ առիւծենի, ձիթենի, թզենի, ցնցոտի, թագուտի, տիրուտի, Սմբատուտի, Տիգրանուտի և այլն:

գ) *Ունի*-ով վերջացող հատուկ անունները՝ Ամատունի, Արշակունի, Բագրատունի, Մանդակունի, Խոռխոռունի և այլն:

դ) *Իք*-ով վերջացող մի շարք անեզական հասարակ և հատուկ անուններ՝ արգասիք (արգասեաց), երախտիք, ընթրիք, հարսանիք, տանիք, կեղծիք, շարիք, Տնորիք (Տնորեաց), Աղձնիք, Միւնիք և այլն:

Վարժություն 78. Հոլովել ՈՒ Ա հոլովմամբ հետևյալ բառերը՝

եղևնի, մորի, կենդանի, մարի (=էգ թռչուն), արմատենի, պատասխանի, ջոռի, Արծրունի, Տաճատուտի, կարծիք, Աղձնիք:

Վարժություն 79. *Թարգմանել, որոշել Ռ-Ա հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը:*

Լուսնային գճեռս և գերեսս ի փոշույ: Ո՞ւր է տերևն թզենույ, ո՞ւր է ողկոյզն այգույ: Պատրաստէր զըմպելիսն արքայի յընտիր և համեղ գինեաց: Եւ այս էր պատճեն հրովարտակին զոր կնքեալ էր մատանեաւ թագաւորին: Եւ աքաղաղ՝ որ շրջի ի մէջ մարեաց սիգալով: Եւ քաղաքն էր ոսկի մաքուր՝ նման սուրբ և սպիտակ ապակույ: Ջանային և ոչ կարէին հանել զվնասակար խոզն յայգույ անտի: Ոչ ի մորենույ կթեն խաղող: Թագ կապեաց ի գլուխ նորա և ծիրանեօք զարդարեալ մեծացոյց զնա: Ամուրեացն և այրեացն ասեն: Եւ առաքեաց զծառայս իւր կոչել զհրաւիրեալսն ի հարսանիս:

Վարժություն 80. *Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել՝ ա ենթակետիկնը սեռական և տրական, ք-ինը՝ բացառական, գ-ինը՝ գործիական հոլովներով, իսկ ր-ինը՝ ի(յ) նախդրով և համապատասխան հոլովով՝ ներգոյականի նշանակությամբ:*

ա) Իսկ Վարազդատ թագաւորն պատգամ յղէր (պատասխանի)-ն առ զօրավարն Մանուէլ: Ելէ՞ք ի լեռոն և բերէ՞ք տերևս (ձիթենիք), և տերևս (արմաւենիք): Եւ անզգայ յարձակմամբ յաւարի առնուլ փութային զգանձս սուրբ (եկեղեցիք)-ն:

բ) Արկանէ կալ (գարի): Պատմեաց մի ոմն (մանկտի) անտի: Որք ունէին զկանայս (այլազգիք)-ն:

գ) Մի՛ արբենայք (զինի): Սկսան այնուիետև պատրել զոմանս (կարասի) և զոմանս ողորական բանիք: Միով (զօտի) ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս:

դ) Ատրուշանս շինէին ի բազում (տեղիք): Պատմեցէք (կղզիք) հեռաւորս: Բերէին և դնէին ի սուրբ (եկեղեցի)-ն:

Վարժություն 81. *Թարգմանել գրաբար:*

Թզենու տերևները դեղին են: Հանդերձները վնասվում են փոշուց: Արտաշեսի հրամանով բնակվեցին Տնորիքում: Ապակու բեկորները փայլում էին արևի ճառագայթներից: Թագավորը հրովարտակը կնքեց մատանիով: Ամբարները պիտի լցնեն զարիով և ցորենով: Քաջալերում էր պատանիներին քաջաբար մարտնչել: Ծերունիներից լսում էին իմաստուն խրատներ: Մանգաղներով և գերանդիներով կհնձեք արտերը: Բազում տեղերից գողեր և ավազակներ էին գալիս Արշակավան: Երգում և պարում էր պատանիների հետ:

Յաղագս Յոհաննու եպիսկոպոսի, և վարուց նորա, և անմտութեանն և շաղաշուտ խօսիցն և գործոցն, և նշանացն¹ որ յաստուծոյ ի վերայ նորա եղեն:

Այլ² Յոհան եպիսկոպոս, որդի Փառինայ հայրապետի, հինաւորց³. թէ արժան իցէ զնա կոչել եպիսկոպոս: Եւ էր սա այր կեղծատր, և երև եցուցանէր ինքն զանձն իւր⁴ մարդկան պահող և խորգահանդերձս. մինչ զի մոյգս անգամ ոչ ազանէր, այլ զամառն⁵ հեկով պատէր, և զձմեռն⁵ կեմով: Եւ յազահութեան առանց չափոյ էր հեղեալ, և ոչ կարէր տալ զազահութիւն իւր ընդ երկիւղին աստուծոյ⁶. այնչափ ինչ զի զիրս անարժանս և չհաւատալիս գործէր:

Չի էր երբեմն դիպեալ ի ճանապարհի ուրեմն⁷, զի նստէր նա ի գրաստու վերայ և գայր. եկն դիպեցաւ սմա օտար պատանի մի աշխարհական հեծեալ ի ձի, սուսեր ընդ մէջ, թուր զգօտույ, աղեղնակապարճ զմիջով. լուացեալ զհերս իւր օծեալ մերձեալ⁸, վարսակալ եղեալ ի գլուխ իւր, և օղիկ արկեալ զուսովք իւր. և գայր զճանապարհս իւր. թերևս յաւազակութենէ: Իսկ ձին՝ յորում հեծեալ՝ մեծ հասակաւ, և էր զունատր, զնացող, մինչ զի ի բացէ տեսանէր եպիսկոպոսն Յոհան զձին մեծապէս զարմացեալ՝ ակնակառոյց լինէր⁹: Ապա իբրև եկն մերձեցաւ հեծեալն մօտ ի նա անդր, ապա սպասեալ Յոհաննու՝ բռուն հարկանէր զերասանակաց ձիոյն, և ասէր. «Է՛ջ դու վաղվադակի ի ձիոյ այտի, զի բանք են ինձ ընդ քեզ»¹⁰: Ասէ այրն. «Ձի ոչ դու զիս գիտես և ոչ ես զքեզ, զի՞նչ այն բանք իցեն, գոր դու ընդ իս իցես խօսելոյ»¹¹: Մանաւանդ զի այրն արբեալ և ս դիպեցաւ, և շատ յամառեաց այրն իջանել ի ձիոյն: Ապա բռնադատեաց զնա Յոհան, իջոյց ի ձիոյ անտի. և առ տարաւ զնա մեկուսի ի ճանապարհէն: Եւ առնն խոնարհել հրամայէր և ասէր. «Չերիցութեան ձեռն դնեն ի վերայ քո»: Իսկ նա տայր պատասխանի զանձնէն¹², եթէ «Այր աւազակ սպանող չարագործ և խառնագնաց լեալ ի մանկութենէ իմմէ, ես ոչ ինչ եմ արժանի այդպիսի իրաց. և այժմ դեռ ի նմին գործ կամ»: Եւ շատ ի վեգ եկեալ¹³ յամառէր այրն, և նա և ս չար քան զնա: Ապա բռնաբար զգետնեալ զայրն, դնէր Յոհան զձեռն իւր՝ առնել զնա երէց. և յարուցեալ հրամայէր լուծանել զհանգոյցս մեկնոցին, և արկանել նմա աղաբողոն: Եւ ասէր. «Ե՛րթ ի գետը քո, և լիջի՛ր դու անդ երէց գեղջն՝ ուստի ես»: Եւ անգամ ոչ գիտէր զայրն թէ յորմէ գեղջէ իցէ: Ինքն Յոհան մատուցեալ բռուն հարկանէր զձիոյն, և ասէր. «Այս ինձ կօշիկք լիցին, փոխանակ զի երէց արարի զքեզ»: Իսկ այրն յամառեալ ի վերայ ձիոյն չառնոյր յանձն տալ. ապա բռնաբար յինքն հանեալ¹⁴ զձին, և գայրն արձակեաց: Եւ այս ամենայն իրքս վասն ձիոյն եղեն:

Ապա այրն թէ ոչ կամօք՝ աղէբողոն արկեալ, զնայր ի տուն իւր, և երթեալ

մտանէր ի մէջ ընդանեաց իրոց, ասէ ցկին իր և ցընդանիս. «Արի՛ք յաղօթս կամք»¹⁵: Եւ նոքա ասեն. «Մոլիս դու, դե՞օ ուրեմն հարաւ ի քեզ»: Իսկ նա ասէ. «Արի՛ք կամք յաղօթս, վասն զի երէց եմ»: Իսկ նոքա զարմացեալ, մերթ շիկնէին, մերթ ծիծաղէին. մինչև քազում անգամ յամառեալք, ապա ուրեմն հաւանեցան կալ յաղօթս ընդ նմա: Ապա ասէ կինն ցայրն իր. «Ո՞չ դու երախայ¹⁶ էիր, և չէիր մկրտեալ»: Ասէ այրն ցկինն իր. «Ապշեցոյց, չես յիշել. և ոչ ես յիշեցի զայդ ասել ցնա. զիս երէց արար, և ձին սանձաւ քամբաւ առ և անց»: Եւ ասեն ցայրն ընդանիքն իր. «Յարիցես¹⁷ անդրէն գնացես առ եպիսկոպոսն, և ասասցես. «Սկրտեալ չէի, զի՞ արարեր զիս երէց»»: Իսկ նորա¹⁸ յարուցեալ գնացեալ առ եպիսկոպոսն, ասէ ցնա. «Ես մկրտեալ չէի, զի՞ արարեր զիս երէց»: Եւ ասէ Յոհան. «Մափորով միով ջո՛ւր բերէք»: Եւ առեալ զջուրն էարկ զգլխով նորա, և ասէ. «Ե՛րբ, մկրտեցի զքեզ»: Եւ արձակէր զայրն վաղվաղակի յիրմէ:

(Փաստոս Բուզանդ, 6-րդ, Ը)

¹ նշանացն-այն հրաշքների
² օժանդակ բայը (եր) գեղջված է՝ այլ էր
³ այստեղ՝ նախկին
⁴ զանձն իւր-իրեն
⁵ զամառն-ամռանը. զմեռն-ձմռանը
⁶ ոչ կարէր տալ զագահութիւն իւր ընդ երկիւղին աստուծոյ-բառացի՝ չէր կարողանում իր ագահությունը տալ աստծու երկյուղի փոխարեն, այսինքն՝ իր ագահությունից աստծուց երկյուղ չունենալ
⁷ զի էր երբեմն դիպեալ ի ճանապարհի ուրեմն-մի անգամ պատահեց մի ճանապարհի վրա

⁸ մերձեալ, այստեղ՝ հարդարած
⁹ ակնակառույց լինէր-աչքը վրան մնաց
¹⁰ բանք են ինձ ընդ քեզ-քեզ հետ խոսելիք ունենալ
¹¹ փիս. խօսելոց
¹² զանձնէն-իր մասին
¹³ ի վէզ զալ-վիճել, հակառակվել, դեմ կանգնել
¹⁴ յինքն հանել-խլել, հափշտակել
¹⁵ ներկան ապառնու իմաստով՝ աղոթք անենք
¹⁶ երախայ, ի, ից, գ. դեռ չկնքված՝ չմկրտված, անկնունք (փոքր կամ մեծ)
¹⁷ յարիցես-վեր կկենաս
¹⁸ սեռական հոլովով ենթակա՝ անցյալ դերբայի մտո: Պետք է թարգմանել ուղղականով՝ նա

ԴԱՍ ՏԱՄՆՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԱՆԿԱՆՈՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄՆԵՐ

§ 112. Անկանոն կամ զարտուղի հոլովման բառերը, չնայած ունեն հոլովման որոշ օրինաչափություններ, շեղվում են հոլովման սովորական կանոններից և հանդես են գալիս հոլովական հատուկ ձևերով:

Անկանոն հոլովման ենթարկվող բառերն են՝ *այր* (=տղամարդ), *տէր*, *հայր*, *մայր*, *եղբայր*, *քոյր*, *կին*, *տիկին*, *գիւղ* (*գետ*), *աւր* (*օր*), *տիւ* (=ցերեկ): Այս բառերի մեջ հոլովիչներն առանձին կամ բոլոր հոլովներում նույնանում են արմատական ձայնավորների հետ:

Ներգոյական հոլովի իմաստը դրսև որվում է ընդհանուր ձևով՝ եզակին եզակի տրականով, իսկ հոգնակին՝ հոգնակի հայցականով և *ի(յ)* նախդրով:

ՀՈՒՆՎՄԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

1. Այր

2. Տէր

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	այր	արք	տէր	տեարք
Հ.	(զ)այր	(զ)արս	(զ)տէր	(զ)տեարս
Ս.Տ.	առն	արանց	տեառն	տեարց, տերանց
Բ.	յառնէ	յարանց	ի տեառնէ	ի տեարց, ի տերանց
Գ.	արամբ	արամբք	տերամբ	տերամբք

Այր, *տէր* բառերի մնան հոլովվում են նրանցով բարդված բառերը՝ սկեսրայր-սկեսրառն (նաև՝ սկեսրայրի, ի սկեսրայրէ), քեռայր-քեռառն, տանուտէր-տանուտեառն, պարտատէր-պարտատեառն (նաև՝ պարտատիրի, պարտատիրաց), գաւառատէր:

3. Հայր

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	հայր	հարք
Հ.	(զ)հայր	(զ)հարս
Ս.Տ.	հար(hօր)	հարց, հարանց
Բ.	ի հարէ (ի հօրէ)	ի հարց, ի հարանց
Գ.	հարք, հարամբ	հարքք, հարամբք

	4. Մայր		5. Եղբայր	
	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	մայր	մարք	եղբայր	եղբարք
Հ.	(գ)մայր	(գ)մարս	(գ)եղբայր	(գ)եղբարս
Ս.Տ.	մայր(մօր)	մարց	եղբար(եղբօր)	եղբարց
Բ.	ի մայրէ (ի մօրէ)	ի մարց	յեղբարէ (յեղբօրէ)	յեղբարց
Գ.	մարք	մարքք	եղբարք	եղբարքք

Հայր, մայր, եղբայր բառերի նման հոլովվում են նրանցով բարդված բառերը՝ նախահայր, նախամայր, տիրամայր, հորեղբայր և այլն:

	6. Քոյր		7. Կին	
	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	քոյր	քորք	կին	կանայք
Հ.	(գ)քոյր	(գ)քորս	(գ)կին	(գ)կանայս
Ս.Տ.	քեռ (քուեր)	քերց (քուերց)	կնոջ	կանանց, կանաց
Բ.	ի քեռէ	ի քերց	ի կնոջէ	ի կանանց, ի կանաց
Գ.	քերք	քերքք	կանամբ կամ կնաւ	կանամքք

Քոյր բառի նման հոլովվում են նաև *հօրաքոյր* (հօրաքեռ), *մօրաքոյր* (մօրաքեռ) բառերը, իսկ *կին* բառի նման՝ *առնակին* բառը:

	8. Տիկին		9. Գիւղ	
	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	տիկին	տիկնայք	գիւղ	գիւղք
Հ.	(գ)տիկին	(գ)տիկնայս	(գ)գիւղ	(գ)գիւղս
Ս.Տ.	տիկնոջ	տիկնայց, տիկնաց	գեղջ	գիւղից
Բ.	ի տիկնոջէ	ի տիկնայց, ի տիկնաց	ի գեղջէ	ի գիւղից
Գ.	տիկնամբ կամ տիկնաւ	տիկնամքք	գիւղիւ	գիւղիւք

10. Ար (օր)

11. Տի

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
Ու.	ար(օր)	աուրք	տի	տիք
Հ.	(գ)ար (գօր)	(գ)աուրս	(գ)տի	(գ)տիս
Մ.Տ.	աուր	աուրց	տուրնջեան	-
Բ.	յարէ (յօրէ)	յաուրց	ի տուրնջենէ	-
Գ.	աուրք	աուրքք	տուրնջեամբ	-

Տի բառը հոգնակի թվում ունի միայն ուղղական և հայցական հոլովածն երբ:

Վարժություն 82. *Թարգմանել, որոշել անկանոն հոլովման բառերի հոլովն ու թիվը:*

Ի մարց իրեանց պահանջէին հաց և գինի: Կանայք յարանց իրեանց, և մանկունք ի հարց իրեանց, և մարք ի բերանոյ տղայոց իրեանց յափշտակէին զկերակորն: Մինչև զոսկերս անգամ հարցն բրեաց ի գերեզմանաց: Ոչ ոք կարէ երկուց տերանց ծառայել: Նման է առն, որ շինիցէ տուն ի վերայ հողոյ առանց հիման: Շունք կերակրին ի փշրանաց անկելոց ի սեղանոյ տեառն իրեանց: Բայց մնաց Աթանազենի որդի ի Բամբըլնէ ի քնէ թագաւորին: Իսկ թագաւորն Տրդատիոս հանդերձ միաբանութեամբ կնաւ իւրով Աշխէն տիկնաւ, և քերք իւրով Խոսրովիդիստով, հրաման ետ ի ժողով կոչել միաբանութեամբ ամենայն զօրաց իւրոց: Որ էր ի գաւառէն Բագրևանդայ, ի գեղջէն որ կոչի Եղեգեակ: Յայն աուրսն երկիրն ի շարժմանէ ոչ դադարէր: Իբրև գառնեւ այնպէս խորտակեաց զամենայն ոսկերս իմ, զի ի տուրնջենէ մինչև ի գիշեր մատնեցայ: Ելէ՞ք ամենայն արք պատերազմողք: Հրամայեաց և յամենայն գեղս վանս շինել:

Վարժություն 83. *Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված բառերը դնել համապատասխանաբար սեռական և տրական, բացառական, գործիական հոլովներով:*

ա) Եւ արկանէ զրգռութիւն ի մէջ (եղբարք): Պատմեաց (հայր) իւրում, և (եղբարք) իւրոց: Եւ էր նա կին Գարեգնի (տէր)-ն Ռշտունեաց գաւառին: Ետես զգինդսն և զապարանջանսն ի ձեռսն (քոյր) իւրոյ: Երթային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազմութիւն (արք) և (կանայք): Նմանեցաւ արքայութիւնն երկնից (այր), որ սերմանիցէ սերմն բարի յագարակի իւրում:

բ) Յովբ (գիւղք) հարկս առնոյր: Արհմն և Ռմիգղ (հայր) ծնան և ոչ (մայր): Մի՛ ստանար նախատինս (արք) չարաց: Գնային (գիւղ)-ն լռելեայն:

գ) Տունն լի էր (արք) և (կանայք): Այր ոմն Անանիա անուն հանդերձ (կին) իրով Սասիիրա վաճառեաց ագարակ: Կոյսք ի կուսաստանաց (մարք)-ն հանդերձ ի հրապարակս հասանէին: Սատակէ զամենայն ծնունդս Արգամայ հանդերձ (հայր)-ն:

Վարժություն 84. Թարգմանել գրաբար:

Իմ քույրերն ու եղբայրները բնակվում են գյուղում: Երեխաներին խլեցին մայրերի գրկից: Սպարապետը եղբայրներով և քույրերով հանդերձ վերադարձավ իր (հոր) երկիրը: Հայտնի՞ր քո (քում) հորն ու մորը: Կանայք բաժանվում էին իրենց (իւրեանց) ամուսիններից: Մշակում էր իր (իւրոյ) տիրոջ այգին: Որդին սիրվում է հոր և մոր կողմից: Կանանց և տղամարդկանց, ծերերին և երեխաներին գերի էին տանում: Ուրախությամբ անցան իմ (իմոց) կյանքի օրերը: Հրաման ունեին գյուղերում շինել ատրուշաններ:

վերադառնալ-դառնալ

անցնել-անցանել

ՅԱՂԱԳՍ ՆՈՐԻՆՆՆՈՒ

Երբեմն² տոյն Յոհան անցաներ առ այգեօք ուրումն³. և էր ժամանակն զայգիսն յատելոյ: Աղաղակէր⁴ առ նա այր մի յայգույն, և ասէ. «Օրհնեա՛, տեր եպիսկոպոս, զմեզ և զայգիսս»: Ասէ Յոհան. «Փուշ և տատասկ բուսցի»: Ասէ այրն. «Ի մարմինդ քո բուսցի փուշ և տատասկ, փոխանակ զի տարապարտուց անիծանես զմեզ»: Եւ եղեն նշանք յաստուծոյ. զի իբրև չոգա⁵ եպիսկոպոսն ի վանս իւր, հասին հարուածք ի վերայ նորա, սկսաւ ընդ ամենայն անդամս մարմնոյ նորա որպէս զփուշ հարկանել⁶: Եւ մեծապէս շտապեալ անկեալ ի տանջանս չարաչարս հարուածոց, և ի մեծ տագնապի կայր ատուրս բազումս: Ապա յղեաց կոչեաց առ ինքն զայգորդն, աղաչեաց զնա առնել ի վերայ նորա⁷ աղօթս, զի փրկեսցի նա ի ցառոցն: Այգորդն ասէր. «Իսկ ես ո՞վ եմ, զի կարեմ զոք⁸ օրհնել կամ անիծանել. թող թէ՛⁹ զայր եպիսկոպոսս»: Իսկ նա բռնադատէր զնա յայնժամ. մինչև յառնէր այգորդն կայր յաղօթս և ասէր. «Տէր աստուած, դու գիտես՝ զի ես այր մեղաւոր եմ և անարժան, ոչ գիտեմ զաղմուկս՝ յորում ըմբռնեցայս¹⁰. դու փրկեա՛ զիս յայս ի չարէս¹¹, զի ասեմ՝ թէ զայր եպիսկոպոս դու անիծեր, և ասեմ քո բանիւ եղև: Ջի լաւ էր ինձ մահ, քանզի չգիտեմ զայս՝ զոր ինչ զինէն¹² ասեմ»: Եւ զայս ասացեալ՝ անդէն բժշկեցաւ եպիսկոպոսն, և սկսաւ յամենայն մարմնոցն փուշն ի բաց թափել. և էր իբրև զփուշ խտտոց. վաղվաղակի յարուցեալ ողջացաւ յախտէն:

(Փասարոս Բուզանդ, 6-րդ, Թ)

¹ նորին - նույն	անդամներն սկսեցին ծակծկվել, կարծես փշից
² մի անգամ	⁷ այստեղ նշանակում է՝ իր
³ առ այգեօք ուրումն - մեկի այգիների մոտով	⁸ գոք-մեկին
⁴ գործածված է անց. կատարյալի իմաստով՝	⁹ բող թէ-այն էլ
⁵ ծայն տվեց	¹⁰ ոչ գիտեմ զաղմուկս՝ յորում ըմբռնեցայս-
⁶ չոգաւ-գնաց	չգիտեմ ինչպես ընկա այս փորձանքի մեջ
⁷ սկսաւ ընդ ամենայն անդամս մարմնոյ	¹¹ նայտիքը կրկնված է
նորա որպէս զփուշ հարկանել-նրա մարմնի բոլոր	¹² զինէն-իմ մասին

ՀԱՄԱՆՈՒՆ ԲԱՌԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 113 Համանուն բառերն ընդհանրապես ենթարկվում են տարբեր հոլովումների, իսկ որոշ դեպքերում հոլովվում են նույն հոլովմամբ:

ա) Տարբեր հոլովում ունեցող համանուն բառերի օրինակներ.

- Այր, առն, արամբ (=տղամարդ)
- Այր, այրի, այրի (=քարանձավ)
- Գայլ, գայլոյ, գայլով (=գայլ գազանը)
- Գայլ, գայլի, գայլի (=բերանակապ)
- Դար, դարու (=100 տարի)
- Դար, դարի, դարի (=բարձր տեղ, դարավանդ)
- Խաղ, խաղու կամ խաղոյ, խաղով (=խաղալը, այլև՝ ծաղր, կատակ)
- Խաղ, խաղի, խաղի (=խաղաղ՝ ծանծաղ ջուր, ճահիճ)
- Կար, կարոյ, կարով (=կարելը, այլև՝ պարան)
- Կար, կարի, կարի (=կարողություն)
- Հազար, հազարոյ, հազարով (=մառուլ բույսը)
- Հազար, հազարի, հազարաւ (=1000)
- Հոր, հորոյ, հորով (=փոս)
- Հոր, հորի, հորի (=փեսա)
- Մայր, մար (մօր), մարբ (=մայր)
- Մայր, մայրի, մարի (=մայրի ծառը)
- Որթ, որթոյ, որթով (=խաղողի տունկ)
- Որթ, որթու (=հորթ)
- Սան, սանու կամ սանի (=սան, սանիկ)
- Սան, սանի, սանի (=կաթսա)
- Փող, փողի, փողի (=պարանոց, վիզ)
- Փող, փողոյ, փողով (=մանր դրամ)
- Օդ, օդոյ, օդով (=օդ)
- Օդ, օդի, օդի (=ոտնաման)

- բ) Նույն հոլովում ունեցող համանուն բառերի օրինակներ.
- Բայ, բայի, բայից (=խոսքի մասը)
- Բայ, բայի, բայից (=գազանների՝ հատկապես արջի որջ)
- Նուագ, նուագի, նուագաց (=երգ, տաղ)
- Նուագ, նուագի, նուագաց (=գավաթ, բաժակ)
- Սարդ, սարդի, սարդից (=դավնի ծառը)
- Սարդ, սարդի, սարդից (=սարդ միջատը)
- Սարդ, սարդի, սարդից (=սարյակ թռչունը)

Վարժություն 85. *Թարգմանել, գտնել համանուն բառերը՝ որոշելով նրանց հոլովումը, հոլովն ու թիվը:*

Խնունդ գալուսն աղբերաց: Մի՛ մերժեր զխրատ մօր քո: Եւ զարդարեաց գտունն ակամբք պատուականօք: Առնուն զջուրս ծովուն զաղին և զղառնն, արկանեն ի սանս: Ժողովէր բովանդակ զամենայն ոսկերս սանին: Ահա ես բնակեմ ի տան մայր փայտից: Բագում գայլք շրջին ի հանդերձս զառանց: Եւ ետ կապել զնա ձեռս յետս, և արկանել զայլ ի բերան նորա: Գործ մի մեծ է՝ այր հաւատարիմ գտանել: Փախստեայս արկանել յամուր այրս ի զաւառին Մանանաղոյ: Օճ ի բոյն հաւուց ձագուց դիմեսցէ: Բայց Տիրան հաւն նորա պատգամս խիստս յղեաց առ որդի իւր Արշակ: Առաքէ զՍմբատ ասպետ, զհայր Բագարատայ՝ ածել զկոյսն Աշխէն՝ դուստր Աշխադարայ: Ի թիկանց կուսէ լերինն Մասեաց շինեաց ձեռակերտ:

ետ կապել-կապել տվեց

ՅԱՂԱԳՍ ՆՈՐԻՆ ՅՈՋԱՆՆՆՈՒ

Սոյն Յոհան եպիսկոպոս՝ որդի Փառինայ յորժամ երթայր առ թագաւորն¹ Հայոց, խաղակատակ լինէր² նոցա. որպէս³ խաղալով² զանձն իւր կրթեր յագահութեան, որուն ծարաւեալ պասքեալ փափաքեր⁴, սակայն միահանէք այն էին նորա⁵: Ի չորք անկեալ յոտս և ի ձեռս⁶ սողէր առաջի թագաւորացն, և զուղտու զձայն⁷ ածեր կառաչելով, զօրէն ուղտու այնպէս փարելով⁸: Ընդ կառաչելն⁹ ապա մի մի բան խառնելով առնէր ի ձայն կառաչելոյն, ասելով՝ թէ «Ուղտ եմ, ուղտ եմ, և զարքայի զմեղս⁷ բառնամ. դի՛ք¹⁰ ի վերայ իմ զմեղս արքայի, թող բառնամ»: Իսկ թագաւորքն զմտրհակս զիւղաց կամ զագարակաց գրեալ և կնքեալ դնէին ի վերայ ողինն Յոհաննու փոխանակ ընդ մեղաց իւրեանց. և ի թագաւորացն Հայոց ստացաւ իւր զմեղս և ագարակս և զանձս յուղտն լինելոյ և զմեղսն բառնալոյ ըստ բանիցն: Այսպիսի էր այրս Յոհանն

կապեալ յըռժողութեան¹¹ և յագահութեան զամենայն աուրս կենաց իւրոց. զայսպիսի գործս գործէր վասն ագահութեան, որ չէր արժան:

(Փաստոս Բուզանդ, 6-րդ, Ժ)

¹ փիս. քագաւորսն
² խաղակատակ լինել-խեղկատակություն՝ միժոտություն անել. խաղալ այստեղ՝ ծամածոություն՝ միժոտություն անել
³ այստեղ՝ այսպես օրինակ
⁴ որում ծարաւեալ պատքեալ փափաքէր-որին անհագաբար փափագում էր
⁵ սակայն միահանէք այն էին նորա-և (այդ խեղկատակությունները) նրան իբրև միջոց էին ծառայում

⁶ ի չորք անկեալ յոտս և ի ձեռս-ոտքերի և ձեռքերի վրա ընկած, չորեքբար
⁷ նախադիրը կրկնված է
⁸ շրջելով, ման գալով
⁹ ընդ նախորդով և հայցական հողովով անորոշ դերբայն իբրև ժամանակի պարագա՝ կառաչելիս, կառաչելու ժամանակ:
¹⁰ դի՛ք-դրեք
¹¹ կապեալ յըռժողութեան-վարակված ժլատությամբ՝ կծծիությամբ

ԴԱՍ ՏԱՄԵՆՆԵՐՈՐԴ

ԴԵՐԲԱՅՆԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

114. Գրաբարում հոլովվում են անորոշ, անցյալ և ենթակայական դերբայները, ըստ որում անորոշ դերբայը հոլովվում է միայն եզակի թվով, իսկ անցյալ և ենթակայական դերբայները՝ և՛ եզակի, և՛ հոգնակի թվով: Անորոշ և անցյալ դերբայները հոլովվում են արտաքին թեքման Ո պարզ, իսկ ենթակայականը՝ Ի-Ա խառն հոլովմամբ: ՈՒ լծորդության բայերի *ու* խոնարհիչը թեք հոլովմեքում սղվում է (թողուլ-թողլոյ), իսկ անցյալ դերբայի *ես* երկբարբառը դառնում է *ե* (մնացեալ-մնացելոյ): Հոլովման օրինակներ.

Եզակի

ՈՒ.	տեսանել	հնացեալ	պատերազմող
Հ.	(զ)տեսանել	(զ)հնացեալ	(զ)պատերազմող
Ս.Տ.	տեսանելոյ	հնացելոյ	պատերազմողի
Բ.	ի տեսանելոյ	ի հնացելոյ	ի պատերազմողէ
Գ.	տեսանելով	հնացելով	պատերազմողաւ

Նոզնակի

ՈՒ.	հնացեալք	պատերազմողք
-----	----------	-------------

Հ.	(գ)հնացեալս	(գ)պատերազմողս
Մ.Տ.	հնացելոց	պատերազմողաց
Բ.	ի հնացելոց	ի պատերազմողաց
Գ.	հնացելովք	պատերազմողաւք(օք)

§ 115. Գերբայներից անորոշը և ապառնին ունեն միայն անկախ գործածություն, իսկ անցյալ և ենթակայական դերբայները կարող են գործածվել և՛ գոյական անունների հետ, և՛ անկախ:

Անցյալ և ենթակայական դերբայները գոյական անունների հետ գործածվում են թե՛ նախադաս, թե՛ ետադաս: Նախադաս գործածվելիս այս դերբայները հոլովով ու թվով սովորաբար չեն համաձայնում իրենց գոյական լրացյալների հետ, իսկ ետադաս գործածության դեպքում համաձայնում են, օրինակներ՝ Մի՛ ընկղմեսցի նա հաւատոց մերոց ի մէջ *ալեկոծեալ ծովու* մեղաց (Եղիշէ, էջ 152): *Կանթելիք վառելովք...* գտորբն յուղարկեցին (Բուզ., 5-րդ, ԻԴ): Որ իջին ի դժոխս *պատերազմօղ զինուքն* իւրեանց (Եզեկ., ԼԲ, 27): Մի՛ լինիք ընկեր *առն բարկացողի*, ընդ *բարեկամի գայրացողի* մի՛ բնակեր (Առակ., ԻԲ, 24):

§ 116. Երբ երկու կամ ավելի բայեր ունենում են նույն ենթական, սովորաբար նրանցից առաջինը դրվում է անցյալ դերբայով, որը թարգմանվում է աշխարհաբար կամ անորոշ դերբայի գործիական հոլովով, կամ հաջորդ դիմավոր բայի դեմքով ու թվով, օրինակ՝ Եւ մտեալ ի նաւ անց յայնկոյս և եկն ի քաղաք իւր (Մատթ., Թ, 1) = Եվ նավ մտավ (կամ մտնելով) անցավ այն կողմը և եկավ իր քաղաքը: Այս դեպքում ենթական հաճախ դրվում է սեռական հոլովով և թարգմանվում աշխարհաբար ուղղական հոլովով, օրինակ՝ Եւ լուեալ Արտաշիսի գայսպիսի իմաստուն բանս, գնաց յեզր գետոյն (Խոր., 2-րդ, Ծ) = Եվ Արտաշեսը լսելով այսպիսի իմաստուն խոսքեր, գնաց գետի ավիր: Նոցա թողեալ վաղվադակի գնաւն և գիայր իւրեանց, գնացին զհետ նորս (Մատթ., Դ, 22) = Նրանք թողնելով նավը և իրենց հորը, գնացին նրա ետև ից:

Վարժություն 86. *Թարգմանել, որոշել անորոշ, անցյալ և ենթակայական դերբայների հոլովն ու թիվը. դուրս գրել անցյալ և ենթակայական դերբայներն իրենց գոյական լրացյալների հետ միասին՝ բացատրելով, թե ինչպես են համաձայնել նրանք վերջիններիս հետ:*

Ձտիւ և զգիշեր ոչ դադարէր ի խրատելոյ և ի բողոքելոյ: Արեգակն ծագելովն և վերանալով և ի մուտս դառնալով, և լուսին աճմամբ լրլով և նուագելով: Զօրավարն Վաչէ կատարէր վաղվադակի գասացեալսն արքայի: Տացէ ինձ հաց ուտելոյ և հանդերձ զգեմլոյ: Եւ արք պատերազմօղք որ ածին աւար: Զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ի բաց: Էառ իւր Արշակ զկինն սպանելոյն

զՓառանձեմն: Թունից և սպանող դեղոց աղբիւրս բոխիցէ: Ջորս բաժանեաց Մովսէս յարանցն պատերազմողաց: Արբ սրտիւ զուարճացելով զգինի քո: Եւ ի բազմութենէ դիականացն անկելոց՝ յստակ ջուրք գետոյն յարիւն դառնային: Եւ նեղելոց և տարակուսելոց օգնական և վերակացու, և ջատագով ամենայն զրկելոց լինէր նա: Ջանալով զցայգ և զցերեկ՝ թարգմանեաց զկտակարանս ամենայն: Ոչ որ արկանէ կապերտ անթափ ի վերայ հնացեալ ձորձոյ:

Վարժութիւն 87. *Հողովել հետևյալ կապակցութիւնները՝ դրանք համաձայնեցնելով զոյական անունների հետ դերբայների գործածության կանոններին համապատասխան:*

Այր պատերազմող, ծնեալ մանուկ, հայր ծերացեալ, հուր բորբոքեալ:

Վարժութիւն 88. *Թարգմանել, ընդգծված բայերը դնել անցյալ դերբայով, իսկ ենթակաները՝ սեռական հոլովով:*

Իսկ *Արտաազդ* և *Տիրան իմանալ* զխորհուրդն նորա, դարան գործեալ յորս սպանին զՄաժան, զոր տարեալ թաղեցին ի Բագնացն աւանի իբր զքրմապետ: *Առնուլ* այնուիտևս *երանելին* զհաւատացեալս իւր, դիմեալ իջանէր յանկարգ և յանդարման տեղիս Գողթան: Եւ *իմանալ եղբարք* իջուցին զնա ի Կեսարիա: Եւ *մտանել կաթողիկոսն* Հայոց հանդերձ երանելեան Մաշտոցի առ թագաւորն Վռամշապուհ: Չայս *տեսանել թագաւորն Քուշանաց* ոչ հանդուրժէր ելանել ընդ առաջ նորա պատերազմաւ: Եւ *նա* (նորա) *հրամայել* կոչել զմոզսն և զամենայն աւագան դրանն: Եւ *նա* սիրով *ընկալուլ* զնա: Եւ *նոքա* (նոցա) *տեսանել* զհազարապետն և զգօրականսն, դադարեցին ի հարկանելոյ զՊօղոս: Եւ *նոքա լսել* (լուեալ) զայս ի թագաւորէն՝ փութացուցանէին զնա:

Վարժութիւն 89. *Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բայերը դնելով անցյալ դերբայով, իսկ ենթակաները՝ սեռական հոլովով:*

Թագաւորն իր մոտ (առ ինքն) *կանչելով* նախարարներին՝ առատ պարգևներ տվեց (ետ) նրանց (նոցա): *Երանելին առնելով* իր աշակերտներին, գնում է Մամոսատ քաղաքը: *Թշնամիները ասպատակեցին*, ավերեցին երկիրը: *Նախարարները ստանալով* կայսրի հրովարտակը, ընթերցում են այն գորքերի առջև (առաջի): *Հովսեփը տեսնելով* իր եղբայրներին՝ ուրախացաւ: Իսկ *նա բարկանալով*, հրամայեց զլխատել նրանց (զնոսա): *Նրանք թողնելով* հայրենի երկիրը, փախան օտար աշխարհ:

ՅԱՂԱԳՍ ԱՂՍՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆՆ ՆԱՅԿԱՅ

«Այս¹, ասե՛², Հայկ գեղապատշաճ և անճնեայ, քաջագանգուր, խայտակն և հաստաբազուկ³: Սա ի մէջ սկայիցն քաջ և երևելի լեալ⁴, և ընդդիմակաց ամենեցուն, որք ամբառնային զձեռն՝ միապետել ի վերայ ամենայն սկայիցն և դիւցազանց: Սա խրոխտացեալ ամբարձ զձեռն ընդդէմ⁵ բռնաւորութեանն Բելայ, ի տարածանել ազգի մարդկան ընդ լայնութիւն⁶ ամենայն երկրի, ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն, անհուն, խօլաց և ուժաւորաց: Քանզի անդ՝ մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր, սուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով՝ ջանային տիրել ի վերայ միմեանց. ուր պատահմունք ի դէպ ելանէին Բելայ⁷ բռնանալ ունել զամենայն երկիր: Որում⁸ ոչ կամեցեալ հնազանդ լինել Հայկայ, յետ ծնանելոյ զորդի իւր զԱրամանեակ ի Բաբելոնի՝ չու արարեալ գնայ յերկիրն Արարադայ, որ է ի կողմանս հիւսիսոյ, հանդերձ որդուք իւրովք և դստերօք և որդուց որդուք, արամբք զօրաւորօք, թուով իբրև՝ երեքհարիւր, և այլովք ընդոճօք և եկօք յարեցելովք ի նա¹⁰ և բողբ աղխիւ: Երթեալ բնակել ի լեռնոտին միում ի դաշտավայրի, յորում¹¹ սակաւք ի մարդկանէ յառաջագոյն գրուելոցն դադարեալ բնակէին. զորս հնազանդ իւր արարեալ Հայկ շինէ անդ¹² տուն բնակութեան կալուածոց և տայ ի ժառանգութիւն Կարմեայ՝ որդոյ Արամանեակայ»: Այս արդարացուցանէ զանգիր հին ասացեալ զրոյցս:

«Եւ ինքն խաղայ, ասե՛², այլով աղխիւն ընդ արևմուտս¹³ հիւսիսոյ, զայ բնակել ի բարձրաւանդակ դաշտի միում, և անուանէ զանուն լեռնադաշտին Հարք, այս ինքն թէ հարք են աստէն բնակեալք՝ ազգի տանն Թորգոմայ: Շինէ և գիւղ մի, և անուանէ յիւր անուն՝ Հայկաշէն»: Յիշի աստանօր ի պատմութեանս՝ ի հարաւոյ կողմանէ¹⁴ դաշտիս այսորիկ, առ երկայնամաստի միով լեռամբ¹⁵, բնակեալ յառաջագոյն արք սակաւք, ինքնակամ հնազանդեալ¹⁶ դիւցազինն: Արդարացուցանէ և այս զասացեալ զրոյցս անգիրս:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, Ժ)

¹ Հայկ բառի լրացումն է՝ այս Հայկը
² միջանկյալ մախադասութիւն է
³ ժամողակ բայը (էր) բացակայում է
⁴ լինիմ բայի անցյալ դերբայն է,
գործածված է դիմավոր բայի (էր) իմաստով
⁵ ընդ լայնութիւն-լայնությամբ
⁶ անդ-այն ժամանակ
⁷ պատահմունք ի դէպ ելանէին Բելայ-
Բելին պատահաբար հաջողվեց
⁸ որում-որին
⁹ իբրև, այստեղ՝ մոտ, մոտավորապես
¹⁰ եկօք յարեցելովք ի նա-նրան

հարած եկվորներով
¹¹ յորում-որտեղ
¹² անդ-այնտեղ
¹³ ընդ մախդիրը հայցական հոլովի
հետ արտահայտում է ուղևորման իմաստ՝
դէպի հյուսիս-արևմուտք, կամ կարելի է
ըմբռնել հյուսիս արևմուտքով նշանակությամբ
¹⁴ բացառական հոլովը ներգոյականի
իմաստով՝ այս դաշտի հարավային կողմում
¹⁵ առ մախդիրը գործիական հոլովի հետ
մոտ իմաստով՝ մի երկայնամիտ լեռան մոտ
¹⁶ հնազանդեալ-հնազանդվեցին

ԴԱՍ ԶՄԱՆԵՐՈՐԴ

ԳԵՐԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ

§ 117. Գ-րաբարի դերանունները ութ տեսակ են՝ անձնական, ցուցական, ստացական, փոխադարձ, հարցական, հարաբերական, անորոշ, որոշյալ:

Գ-րաբարի որոշ դերանուններ հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ համապատասխան հոլովիչներով, իսկ որոշ դերանուններ՝ առանց հոլովիչների՝ արմատների յուրահատուկ փոփոխություններով: Նկատի ունենալով այդ փոփոխությունները, դերանունների հոլովումը, ի տարբերություն անվանական հոլովման, կոչվում է դերանվանական հոլովում:

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԳԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 118. Անձնական դերանուններն են՝ *ես, դու, նա, ինքն, իր*, որոնք հոլովվում են հետևյալ կերպ.

	Եզակի Նոգնակի		Եզակի Նոգնակի		Եզակի Նոգնակի	
Ու.	ես	մեք	դու	դուք	նա	նոքա
Հ.	(զ)իս	(զ)մեզ	(զ)քեզ	(զ)ձեզ	(զ)նա	(զ)նոսա
Ս.	իմ	մեր	քո	ձեր	նորա	նոցա
Տ.	ինձ	մեզ	քեզ	ձեզ	նմա	նոցա
Բ.	յինէն	ի մէնջ	ի քէն	ի ձէնջ	ի նմանէ	ի նոցանէ
Գ.	ինն	մեւք(մեօք)	քն	ձեւք(ձեօք)	նովաւ	նոքաւք (նոքօք)

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	ինքն	ինքեանք	-	իրեանք
Հ.	(զ)ինքն	(զ)ինքեանս	-	(զ)իրեանս
Ս.	ինքեան	ինքեանց	իր	իրեանց
Տ.	ինքեան	ինքեանց	իր	իրեանց
Բ.	յինքեմէ	յինքեանց	յիրմէ	յիրեանց
Գ.	ինքեամք	ինքեամքք	իրն, իրեաւ, իրեամք	իրեամքք

§ 119. *Ես* դերանվան եզակի ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է

ի(յ) նախորդով և եզակի հայցականով՝ *իս*, իսկ հոգնակին՝ հոգնակի հայցականով՝ *ի մեզ*: Մյուս անձնական դերանունների ներգոյական հոլովի իմաստն արտահայտվում է ընդհանուր ձևով՝ *ի(յ)* նախորդով, եզակի տրական և հոգնակի հայցական հոլովներով:

§ 120. *Ինքն* դերանունը կարող է գործածվել առաջին դեմքի նշանակությամբ՝ Ինքեանք ի նմին կառյ ենք (Յովբ, Դ, 19)=Մենք (ինքներս) նույն կավից ենք:

Ինքն դերանունը (առանձին կամ *իսկ* բառի հետ միասին) հաճախ գործածվում է մյուս դերանունների, ինչպես և գոյականների հետ սաստկական նշանակությամբ՝ ես ինքն, դու ինքն, նա ինքն, մեք ինքեանք, նոյն ինքն, ինքն թագաւորն: Օրինակ՝ Եւ ես ինքն մարդ եմ (Գործ., Ժ, 26)=Հենց ես էլ (ինքս էլ) մարդ եմ: Դու ինքն ես թագաւոր իմ և աստուած իմ (Սաղմ., ԽԳ(ԽԴ), 5): Այլ նա ինքն գթած էր (Սաղմ., ՀԷ(ՀԸ), 38): Ես ինքն իսկ եմ, ասէ. կամիմ ի ներքս մտանել և տեսանել զձեզ (Եղիշէ, էջ 148): Այլ և ինքն թագաւորն հրամանի նորա անասյր (Եղիշէ, էջ 88): Եւ ինքեանք իսկ հարքն մեր հպարտացան և անօրինեցան (Նէեմ., Թ, 16):

Ինքն դերանվան փոխարեն անձնական դերանունների, այլև գոյականների հետ սաստկական նշանակությամբ կարող է գործածվել *իքնին* բառը (առանձին կամ *իսկ* բառի հետ միասին)՝ Դուք ինքնին գիտէք (Գործ., Ժ, 28)=Հենց դուք (դուք ինքներդ) գիտէք: Ես ինքնին իսկ, ասէ, փութայի ջանալ կատարել (Բուզ., 4-րդ, Դ): Եւ նա ոչ գիտէ թէ երկիրն ինքնին բերէ զպտուղ (Մարկ., Դ, 27):

Ինքն դերանվան պես անձնական դերանունների հետ սաստկական նշանակությամբ կարող են գործածվել *ինձէն*, *մեզէն* (երբեմն՝ մեզոյն), *քեզէն* (երբեմն՝ քեզոյն), *ձեզէն* (երբեմն՝ ձեզոյն) բառերը (առանձին կամ *իսկ* բառի հետ միասին), որոնք բացառական հոլովի մթագնված ձևեր են. օրինակ՝ Դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք (Եղիշէ, էջ 135)=Հենց դուք (դուք ինքներդ) լավ գիտէք: Մեր մեզէն ողջ ենք դիցն օգնականութեամբ (Եղիշէ, էջ 9): Ջել և զմուտ ճանապարհաց քոց ես ինձէն գիտեմ (Եսայի, ԼԷ, 28):

Այս բառերը կարող են գործածվել առանձին՝ դերանվան նշանակությամբ, օրինակ՝ Ո՛չ ահա ձեզէն իսկ արժան էր անդէն դատաստան առնել վասն այդպիսի անարժան ուսմանց (Եղիշէ, էջ 27)=Չէ՞ որ դուք ինքներդ պետք է դատաստան անեիք այդպիսի անարժան ուսմունքների համար:

§ 121. *Անձն* գոյականը գրաբարում հաճախ գործածվում է (առանձին կամ *իմ*, *քո*, *մեր*, *ձեր*, *իւր*, *իւրեանց* բառերի հետ միասին) անձնական դերանվան նշանակությամբ՝ Իսկ նա տայր պատասխանի գանձնէն (Բուզ., 6-րդ, Ը)=Իսկ նա պատասխան տվեց իր մասին: Քանզի անձամբ անձին օգնել ոչ կարեին կորեան (Յովբ, Դ, 20)=Որովհետև իրենք իրենց չէին կարողանում օգնել, կորան: Փրկեցեր զանձն իմ ի մահուանէ (Սաղմ., ԾԵ(ԾԶ), 13)=Փրկեցիր ինձ մահից: Վարաներ յանձն իւր (Ազ., Բ, 24)=Վարանում էր ինքն իր մեջ:

Վարժություն 90. *Թարգմանել, որոշել անձնական դերանունների հոլովման և թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:*

Ես և եղբարք իմ հարազատ այսօր հրաժարիմք ի քէն: Իսկ ես ո՞վ եմ, զի աղաչես դու զիս: Հանդերձ նորքօ յառաջ խաղայր սպարապետն Հայոց Վասակ: Եւ աղաչէր զնոսա մարդասէրս լինել: Չիք ի մնա նենգութիւն: Եւ իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց: Ոչ ունի արմատս յինքեան: Գովիչք իմ ինն երդնուիւն: Ծառք բողբոջեն պտղովք իւրեանց: Առնու ի մնանէ գօր յօգնակաւորութիւն ինքեան: Նոքա ոչ հաւատացին մնա: Գործովք իւրեանց ուրացեալ են ի մնանէ: Եւ ինքեանք դառնային, և ի մի վայր ժողովէին: Մեռաւ յերկրին Խուժաստանի յԱնդրըշն բերդին ինքն ինքեանք ձեռօք: Բագունք ի ձէնջ լաւագոյնք էք քան զիս արութեամբ: Ի քէն տանջանք և ի մէնջ յանձնառութիւնք: Նովաւ եկեղեցիքն պարծին իբրև քաջ և կատարեալ զինուոր: Քեւ փրկեցայց ի փորձութենէ:

Վարժություն 91. *Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված անձնական դերանունները դնել համապատասխան հոլովով ու թիվով:*

Ապստամբել (դու) կամեցաւ Ենանոս: Թագաւորն և մեծամեծքն ոչ երբեք մեկնէին (նա): Ոչ եթէ (ինքն) հակառակ էր, այլ ընկերին: Քանզի պատուէր ընկալայ (դու): Չա՞յս ամենայն կամենայիք լսել դուք (ես): Ուսան գոպրութիւն հայրենի աշխարհին (իւրեանք): Հանէր զգէն իւր (ինքն): Ոչ ունիւմ ինձ օգնական բաց (դու): Ես նոյն պատմեմ (դուք): Եւ նա համակ անարգեանց (ես): (Դու) զքշնամիս մեր հարցուք, և անուամբ քով արհամարհեսցուք զյարուցեալսն ի վերայ մեր:

Վարժություն 92. *Թարգմանել գրաբար:*

Իրենք իրենց ձեռքերով այրեցին կրակատները: Խորամանկությամբ պատվում էր նրանց: Մենք ձեզ երբեք չենք լսի: Թագավորը խնդրում էր նրանից սեր և խաղաղություն: Չէր ընկերը ի՞նչ (զի՞նչ) է խնդրում ինձնից: Մի՛լքիր ինձ: Քեզանից ենք կամենում ուսանել ճշմարիտը: Նրանցից ոմանց (զոմանս) մեծարում էր պարզակներով և ընծաներով: Կուսուցանեն նաև իրենց որդիներին: Մենք չենք երկնչում ձեզանից:

Վարժություն 93. *Թարգմանել՝ ուշադրություն դարձնելով ա՛նձն քառի ընդգծված ձևերի նշանակության վրա:*

Եթէ ասիցենք եթէ մեղս ինչ մեք ոչ ունիմք, *զանձինս* խաբենք: Եկա՛յք, *զանձինս անձամբք* մխիթարեսցուք: Փրկեցեր ի վշտաց *զանձն իմ*: Եւ ամենայն

պատրաստութեամբ *զանձն* զարդարեալ, հարկանէր զիշխանացն սպասաւորութիւնսն: *Անձամբ անձին* այր իւրաքանչիւր զվճիռ վատ մահու... տեսանէր: Ի տագնապի զկառավարն և *զանձինս* կացուցանեն: Ոչ ոք կարէ լինել երաշխատոր *անձին իւրում*: Բազում անգամ ողորմիմ *անձանց ձերոց*: Մեծաւ տրտմութեամբ խռովեալ տարակուսէր *յանձն իւր*: *Անձամբ անձին* ամէր զբեռն ծանրութեան:

ՅԱՂԱԳՍ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԵՎ ՄԱՆՈՒԲՆՆ ԲԵԼԱՅ

Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր ասէ¹, թէ ի հաստատել Տիտանեանն Բելայ զթագաւորութիւն իւր առ ամենեսեան² առաքէ ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց առ Հայկ արամբք հաւատարմօք, զալ մնա ի հնազանդութիւն և կեալ խաղաղութեամբ³: «Բնակեցեր, ասէ, ի մէջ ցրտութեան սառնամանեաց. այլ ջեռուցեալ մեղկեալ՝ զցրտութիւն սառուցեալ քո հպարտացեալ բարուցոյ, և հնազանդեալ ինձ՝ կեալ՝ ի հանդարտութեան, ո՛ր հաճոյ է քեզ յերկրիս իմում բնակութեան»: Եւ ի բաց դարձուցեալ Հայկայ զպատգամաւորսն Բելայ՝ խըստութեամբ պատասխանեաց: Դառնայ առաքեալն անդրէն ի Բաբելոն:

Ապա զօրաժողով լինի ի վերայ նորա Տիտանեանն Բէլ ամբոխիս հետևակ զօրաց. զայ հասանէ ի հիւսիսի, յերկիրն Արարաղայ, մերձ ի տունն Կադմեայ: Փախստական լինի Կադմոս առ Հայկ, քաջընթացիկս առաջի իւր առաքէ. «Գիտեա՛, ասէ, ո՛վ մեծոյ դիւցազանց, զի դիմեալ զայ ի վերայ քո Բէլ յաւերժիւք քաջօք և երկնադիօք հասակօք սկայիւք մրցողօք: Եւ իմացեալ իմ զմերձ լինելն ի տուն իմ՝ փախեալ, և զամ արասիկ տագնապաւ: Արդ աճապարեա՛ խորիել զոր ինչ գործելոց ես»:

Իսկ Բէլն, յանդուզն և անճոռնի զօրութեամբ ամբոխիս, որպէս յորձան ինչ սաստիկ ընդ զառ ի վայր հեղեղեալ՝ փութայր հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ, ի սիրտ և ի մարմին վստահացեալ արանց զօրաւորաց: Աստ ուշիմ և խոհեմ սկայն քաջազանգուրն և խալտակնն, աճապարեալ հաւաքէ զորդիս իւր և զթռունս, արս քաջս և աղեղնաւորս, թուով յոյժ նուազունս, և զայլսն և ս որ ընդ իւրով ձեռամբ. հասանէ յեզր ծովակի միոյ, որոյ աղի են ջուրքն, մանունս⁴ ունելով յինքեան ձկունս: Եւ կոչեցեալ զօրս իւր՝ ասէ ցնոսա. «Յելանելն մեր հանդէպ ամբոխիսն Բելայ, դիպել ջանասցուք տեղոյն, ուր անցեալ կայցէ⁵ ի մէջ խռան քաջացն Բէլ: Չի կամ մեռցուք, և աղիս մեր ի ծառայութիւն Բելայ կացցէ, կամ զաջողութիւն մատանց մերոց ի նա ցուցեալ ցրուեսցի ամբոխսն, և մեք եղիցուք յաղթութիւն ստացեալք»:

Եւ յառաջ կոյս անցեալ բովանդակ ասպարէզս՝ հասանեն ի միջոց ինչ դաշտաճև՝ լերանց բարձրագունից: Եւ յաջմէ՛ ջուրց հոսանաց ի բարձրաւան-

դակում կուռ կալով ի տեղոջ⁷, ի վեր գերեսս ամբարձեալ՝ երևեցաւ նոցա բազմութիւն անկարգ հրոսակի ամբոխոյն Բելայ, ցան և ցիր յանդուզն յարձակմամբ ընդ երեսս երկրին սուրալով. իսկ Բէլ հեզ և հանդարտ ամբոխի մեծաւ ի ձախմէ⁶ ջուրցն ի վերայ ոստոյ⁸ միոյ, իբրև ի դիտանոցի: Ծանեաւ⁹ Հայկ զխումբ վառելոյ¹⁰ ջոկատին, յորում Բէլ առաջի ամբոխին եկեալ հասեալ¹¹ ընտրիւք և վառելովք ոմամբք. և երկար միջոց ճանապարհի ընդ նա և ընդ ամբոխն¹²: Եւ ինքն գլխանոց ագուցեալ երկաթի, նշանաւորօք վերջիւք¹³, և տախտակս պղնձիս քիկանց և լանջաց, և պահպանակս բարձից¹⁴ և բազկաց. գօտևորեալ զմէջսն, և յահեկէ գտորն երկսայրի. և նիզակ անարի ի ձեռնին իւրում աջոյ և յահեկումն վահան, և ընտիրք յաջմէ և ի ձախմէ: Եւ տեսեալ Հայկին զՏիտանեանն կուռ վառեալ, և զարս ընտիրս ընդ նմա աջինս և ահեկինս՝ կարգէ զԱրամանեակն երկու եղբարքք ընդ աջմէ¹⁵, և զԿադմոս և զայս երկուս յորդոց իւրոց ի ձախմէ, զի արք կորովիք էին յաղեղն և ի սուսեր. և ինքն առաջի, և զայս հրոսակին զկնի իւր կարգեաց. երեքանկիւնի իմն կարգեաց ձևով, հանդարտ յառաջ մատուցեալ:

Եւ հասեալ երկոցունց կողմանց սկայիցն ի միմեանս՝ ահագին դողդոմունս ի վերայ երկրի առնէին շահատակելով, և ահս պակուցանողս տարագութ¹⁶ յարձակմանցն սկայագունքն զմիմեամբք¹⁷ արկանէին: Անդ ոչ սակաւք երկոցունց կողմանց արք յաղթանդամք բերանոյ սրոյ դիպեալք՝ տապալ յերկիր կործանէին, և մարտն յերկոցունց կողմանց մնայր անպարտելի: Չայսպիսի անակնունելի դիպուած տարակուսանաց տեսեալ արքայն Տիտանեան զարհուրեցաւ, և ի նոյն բլուր ուստի էջն՝ վերջոտնեալ ելանէր¹⁸. Քանզի խորհէր ի միջոցի ամբոխին ամբանալ, մինչև հասցէ բովանդակ գօրն, զի միսանգամ ճակատ յօրինեսցէ: Չայս իմացեալ աղեղնաւորին Հայկայ՝ յառաջ վարէ զինքն, մօտ հասանէ յարքայն, յի քարշէ զլայնալիճն, դիպեցուցանէ զերեքնեանն կրծից տախտակին, և շեշտ ընդ մէջ քիկանցն թափանցիկ լեալ՝ յերկիր հարստի սլաքն. և այսպէս ճոխացեալն Տիտանեան կործանի յերկիր զարկուցեալ, և փշէ զոգին: Իսկ ամբոխն տեսեալ զայսպիսի ահագին գործ քաջութեան՝ փախեան իւրաքանչիւր դէպ երեսաց իւրեանց: Եւ վասն այսորիկ այսչափ բաւական լիցի ասել:

Բայց գտելի ճակատուն շինէ դաստակերտ, և անուն կոչէ Հայք, վասն յաղթութեան պատերազմին. այսորիկ աղագաւ և զաւառն այժմ անուանի Հայոց Չոր: Իսկ զբլուրն, ուր քաջամարտկօքն անկաւ Բէլ՝ անուանեաց Հայկ Գերեզմանս, որ այժմ ասին Գերեզմանակք: Բայց զդիակն Բելայ պաճուճեալ դեղովք, ասէ, հրամայէ Հայկ տանել ի Հարք, և թաղել ի բարձրաւանդակ տեղոջ, ի տեսիլ կանանց և որդոց իւրոց: Իսկ աշխարհս մեր կոչի յանուն նախնւոյն մերոյ Հայկայ՝ Հայք:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, ԺԱ)

¹ նկատի ունի Մար Աբաս Կատինային
² *ամ* նախդիրը հայցական հոլովի
 հետ *վրա* իմաստով՝ ամենքի վրա
³ դերբայական երկրորդական
 նախադասություն է, որի ենթական դրված է
 տրական հոլովով, իսկ ստորոգյալները՝
 անորոշ դերբայով
⁴ ձկունս բառի որոշիչն է՝ մանր
⁵ ուր անցեալ կայցէ-ուր անցած կանգնած կլինի
⁶ բացառականը ներգոյականի իմաստով
⁷ կոռ կալով ի տեղող-ամուր դիրք գրավելով
⁸ այստեղ՝ բլուր իմաստով
⁹ ծանեաւ-ճանաչեց

¹⁰ վառեալ-սպառագինված
¹¹ օժանդակ բայը զեղչված է
¹² նախադասության ստորոգյալը
 (էր, կայր) չի արտահայտված
¹³ նշանատրօք վերջիւք-նշաններ
 ունեցող վերջերով
¹⁴ բարձք. այստեղ՝ ազդրեր
¹⁵ ընդ նախդիրը բացառականի
 հետ ներգոյականի իմաստով
¹⁶ այստեղ՝ ձև երով
¹⁷ գ նախդիրը գործիականի հետ *վրա* իմաստով
¹⁸ վերջոտնեալ ելանել-ետ
 քաշվելով բարձրանալ

ԴԱՍ ՔՍԱՆՄԵԿԵՐՈՐԴ

ՅՈՒՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 122. Յուցական դերանուններն են՝ *սա, դա, նա, այս, այդ, այն, տյն, նոյն*, որոնց հիմքում ընկած են ս, դ, ն արմատական հնչյունները:

Ծանոթություն. Այս, այդ, այն, տյն, դոյն, նոյն դերանուններով և այէս (պիսի), չափ, քան բառերով կազմվում են նաև հետևյալ ցուցական դերանունները՝ այսպէս, այդպէս, այնպէս, տյնպէս, դոյնպէս, նոյնպէս, այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, նոյնպիսի, այսքան, այդքան, այնքան, նոյնքան, այսչափ, այդչափ, այնչափ, նոյնչափ:

§ 123. Սա, դա, նա

Եզակի

Ու.	սա	դա	նա
Հ.	(զ)սա	(զ)դա	(զ)նա
Ս.	սորա	դորա	նորա
Տ.	սմա	դմա	նմա
Բ.	ի սմանէ	ի դմանէ	ի նմանէ
Գ.	սովաւ	դովաւ	նովաւ

Նոգնակի

ՈՒ.	սոքա	դոքա	նոքա
Հ.	(զ)սոսա	(զ)դոսա	(զ)նոսա
Ս.	սոցա	դոցա	նոցա
Տ.	սոցա	դոցա	նոցա
Բ.	ի սոցանէ	ի դոցանէ	ի նոցանէ
Գ.	սոքաւք(օք)	դոքաւք(օք)	նոքաւք(օք)

Վարժութիւն 94. Թարգմանել, որոշել սա, դս, նա ցուցական դերանունների հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:

Ձշառաւիղ արմատոյ դորա թողէ՞ք յերկրի: Ձի սոքա աւելի վնասակար են գազանացն՝ քան թէ գազանքն սոցա: Չիք հաւատք ի սմա: Ձներքին և գարտաքին աղտեղութիւնս մեր նոքօք սրբեմք: Ի նմանէ կերակրին և ի ծոց նորա հանգչին: Կամ նա զսա ապականէր, կամ սա զնա: Աչք մեր գիջացեալ են արտասուօք ի կծութենէ ծխոյ դորա:

Վարժութիւն 95. Թարգմանել, գրաբար:

Հավատացե՞ք դրան: Նրանք ուրախանում են սրանցով: Չենք վախենում սրանից: Դրանով կնքեց հրովարտակները: Դրա միսը չի ուտվում: Դրանցից կլրեն մանգաղներ և խոփեր: Դրա մեջ չկա (ոչ գոյ) խոնավութիւն:

§ 124. Այս, այդ, այն

Այս, այդ, այն դերանունները հոլովվում են երկու ձևով՝ կարճ և երկար: Երկար ձևերը հանդես են գալիս եզակի թվի թեք և հոգնակի թվի բոլոր հոլովներում:

Եզակի

ՈՒ.	այս	այդ	այն
Հ.	(զ)այս	(զ)այդ	(զ)այն
Ս.	այսը, այսորիկ	այդը, այդորիկ	այնը, այնորիկ
Տ.	այսմ, այսմիկ	այդմ, այդմիկ	այնմ, այնմիկ
Բ.	յայսմ, յայսմանէ	յայդմ, յայդմանէ	յայնմ, յայնմանէ
Գ.	այսու, այսուիկ	այդու, այդուիկ	այնու, այնուիկ

Նոգնակի

ՈՒ.	այսք,	այդք,	այնք,
-----	-------	-------	-------

Հ.	այտքիկ (զ)այս, (զ)այտսիկ	այդոքիկ (զ)այդ, (զ)այդոսիկ	այնոքիկ (զ)այնս, (զ)այնոսիկ
Ս.	այսց, այսոցիկ	այդց, այդոցիկ	այնց, այնոցիկ
Տ.	այսց, այսոցիկ	այդց, այդոցիկ	այնց, այնոցիկ
Բ.	յայսց, յայսցանէ կամ յայսոցիկ	յայդց, յայդցանէ կամ յայդոցիկ	յայնց, յայնցանէ կամ յայնոցիկ
Գ.	այտքիւք (այտքիւմքք)	այդոքիւք (այդոքիւմքք)	այնոքիւք (այնոքիւմքք)

Ծանոթութիւն. Հոգնակի հայցականում *այս* և *այդ* դերանունների կարճ ձևերը *ս* հոլովակերտ չեն ստանում: Հոգնակի գործիականում այս դերանունները հոլովվում են միայն երկար ձևերով՝ *այտքիւք, այդոքիւք, այնոքիւք*:

§ 125. *Այս, այդ, այն* դերանունները գործածվում են գոյական անունների հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս:

Նախադաս գործածվելիս *այս, այդ, այն* դերանունները՝ ա) հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյական անուններին, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական, մասամբ էլ՝ գործիական հոլովներից, որտեղ մնում են եզակի, բ) հոլովվում են կարճ ձևով, դ) իրենց վրա են կրում գոյականների նախդիրները:

Հոլովման օրինակ

Եզակի

- ՈՒ. այս ժամանակ
- Հ. (զ)այս ժամանակ
- Ս. այսը ժամանակի
- Տ. այսմ ժամանակի
- Բ. յայսմ ժամանակէ
- Գ. այսու ժամանակաւ

Հոգնակի

- այս ժամանակք
- (զ)այս ժամանակս
- այսց ժամանակաց
- այսց ժամանակաց
- յայսց ժամանակաց
- այսու ժամանակաւք(օք) կամ
- այտքիւք ժամանակաւք(օք)

Ծանոթութիւն 1. Նշված կանոններն ունեն շեղումներ. ա) երբեմն *այս, այդ, այն* դերանունները հանդես են գալիս երկար ձևերով՝ *այնորիկ* գրչի (Կոր., Ը), *այտքիկ* թագաւորք (Ա. Մնաց., Ա, 43). բ) հոլովով ու թվով կարող են չհամաձայնել գոյականներին՝ *այն սերմանէ* (Եզմիկ, 2-րդ, Ժ), *այս գործով* (Բուգ., 4-րդ, Դ), *այս սեանց* (Ազ., ՃԲ, 737). գ) գոյականը կարող է ստանալ

համապատասխան դերանվան հոդը՝ *այդ* հրամանիդ (Փարպ., 2-րդ, ԻԶ), *յայսմ* ժամանակիս (Բուզ., 5-րդ, Գ):

Ետադաս գործածվելիս *այս*, *այդ*, *այն* դերանունները՝ ա) հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյական անուններին. բ) հոլովվում են երկար ձևով. գ) գոյականի նախդիրները (բացի *առ* նախդրից) կրկնվում են դերանունների վրա. դ) գոյականները ստանում են համապատասխան դերանվան հոդը՝ *ս*, *դ*, *ն*:

Հոլովման օրինակ

	Եզակի	Տոգնակի
ՈՒ.	ժամանակս այս	ժամանակքս այսոքիկ
Հ.	(գ)ժամանակս զայս	(գ)ժամանակսս զայսոսիկ
Ս.	ժամանակիս այսորիկ	ժամանակացս այսոցիկ
Տ.	ժամանակիս այսմիկ	ժամանակացս այսոցիկ
Բ.	ի ժամանակէս յայսմանէ	ի ժամանակացս յայսցանէ
Գ.	ժամանակաւս այսուիկ	ժամանակաւք(օք)ս այսոքիք

Ծանոթություն 2. Նշված կանոններն ունեն մասնակի շեղումներ. ա) երբեմն *այս*, *այդ*, *այն* դերանունները հոլովվում են կարճ ձևով՝ բանակի *այնր* (Փարպ., 3-րդ, ՀԷ), ի մեծ գահոյս *յայսմ* (Եղիշէ, էջ 83). բ) հոլովով ու թվով կարող են չհամաձայնել գոյականներին՝ *արքս այս* (Գործ., ԺԶ, 17), *բանքն այն* (Բուզ., 5-րդ, ԼԸ), *ի խորհրդիս յայս* (Փարպ., 3-րդ, ԿԶ). գ) նախդիրները կարող են չկրկնվել դերանունների վրա՝ ըստ բանիդ *այդմիկ* (Ծննդ., ԽԳ, 8), զքաղաքօքն *այնոքիք* (Յեսու, ԺԹ, 8). դ) գոյականը կարող է չստանալ համապատասխան դերանվան հոդը՝ *ի տեղուջէ* յայդմանէ (Ծննդ., ԺԳ, 14), *ի ժամանակի* անդ յայնմիկ (Բուզ., 4-րդ, ԻԵ), յամբարիշտ *աշխարհէ* աստի յայսմանէ (Բուզ., 5-րդ, ԻԳ):

Վարժություն 96. *Թարգմանել, որոշել անկախ գործածված այս, այդ, այն ցուցական դերանունների հոլովն ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:*

Պատիւս և պարզես այնոցիկ շնորհէր: Երանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս: Այդմ ես լինիմ երաշխատոր: Բազումք այնոքիկ էին, որ իբրև լսէին՝ գովէին զպատասխանիսն: Այնմ ոչ էր տեղեակ: Ոչ այնու միայն զարմանալի է: Եւ յայնմանէ խնդրէր Սահակ փախչել յԱրշակայ: Փրկեա՛ զիս յայնցանէ, ոյք գործեն զանօրէնութիւն: Եւ այնու ցուցանէ՝ թէ տկար էր Զրուանն: Այսմ հաւատացեալ Արշակ, յի՛ գնոյն իսկ զՎարդան առ Գնէլ:

Վարժություն 97. *Թարգմանել, որոշել գոյականների հետ գործածված այս, այդ, այն դերանունների հոլովն ու թիվը՝ բացատրելով հոդերի ու նախդիրների կիրառությունը:*

Ուստի՞ է ինձ միս՝ տալ ամենայն ժողովրդեանս այսմիկ: Պատգամս յղեր օրինակասս այսուիկ: Մի՞թե ի վիմէս յայսմանէ հանիցեմք ձեզ ջուր: Եւ մինչ դեռ պատասխանի այսց թղթոց ոչ էր ընկալեալ, վախճանի Աբգարիոս: Շինեաց նորոգեաց զամենայն եկեղեցիս կողմանցն այնոցիկ: Անկանէր ի պատերազմին յայնմիկ մեծ սպարապետն Հայոց Վաչէ: Իբրև ելանիցէք ի տանէն կամ ի քաղաքէն յայնմանէ: Դու ես ապաւէն իմ ի նեղութենէս յայսմանէ: Եւ պատմեաց նմա Յովնաբան զամենայն բանս զայսոսիկ: Մի՛ ուտիցէք յայդմ ծառոյ: Յայն քաղաքս և տունս և ի գեղս զամենայն համբարեն: Յայնմ տեղոջ ծածկեցին զմարմին սրբոյն Դանիէլի ընդ հողով: Այսու օրինակաւ խորհեցաւ առնել զիշխանութիւնս Պարսից յանապատ աւերակ:

Վարժություն 98. *Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված դերանունները դնել գոյականի պահանջած հոլովով ու թիվով:*

Եւ մխիթարեաց զքեզ տեպեամբ (այդ): Այսուհետև մխիթարեցէք զմիմեանս բանիքս (այսոքիկ): Յօժարեցին զարքայ՝ փոյթ առնել վասն պիտոյիցն (այնոքիկ): Եւ տայ պատերազմ ընդ նախարարսն (այնոքիկ): Եւ ի ժամանակին (այն) յիշեաց թագաւորն Պապ զհին գրոյցսն: Դու կարող ես փրկել զիս ի պղծութենէս (այս): Եւ (այնք) ժամանակաց մինչև ի քո հայրենի աթոռո՞ մեք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք: Ի վերայ (այդ) վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ: Չ(այն) ժամանակաւ երթեալ հասանէր եպիսկոպոսապետն Վրթանէս ի մեծն յառաջին ի մայրն եկեղեցեացն Հայոց:

Վարժություն 99. *Հոլովել հետևյալ կապակցությունները:*

Այս ճանապարհ, արւն(օրն) այն, ծառայդ այդ, դուստրս այս, այն պարիսպ, այդ բան:

Վարժություն 100. *Թարգմանել գրաբար՝ այս, այդ, այն դերանունները գործածելով գոյականների հետ նախադաս:*

Այս քարերով կշինեն իմ տունը: Չենք հավատում այդ խոսքերին: Այն մատանիով կկնքես հրովարտակը: Խմում էին այս գետի ջրից: Այդ պատերազմում կհաղթեն իրենց թշնամիներին: Այս պատվերները չենք մոռանա: Ես կլինեն միջնորդ այդ գործի: Օրըստօրե գեղեցկացան այս քաղաքները: Այդ գե-

րիներից շատերը մեռան ճանապարհին: Չէր կամենում այն գինուց ըմպել: Այգիներ էին տնկում այս դաշտերում:

Վարժություն 101. *Թարգմանել գրաբար՝ այս, այդ, այն դերանունները գործածելով գոյականների հետ ետադաս:*

Այդ օրը կխավարի արեգակը: Այս գետերը սկիզբ են առնում այն լեռների բարձունքներից: Այդ դեղերով բուժեցին վիրավորներին: Սի՛ համեք ջուր այն ջրհորից: Այդ քաղաքը կոչվեց նրա անունով: Թշնամու գորբերը այն կողմից էին հարձակվում: Այդ հրամանները անմիջապես կկատարվեն: Այս քաղաքի հրապարակները գեղեցիկ են: Այդ անտառներում գազաններ են բնակվում: Հեռացեք այս քաղաքից, գնացեք այն քաղաքը:

§ 126. *Սոյն, դոյն, նոյն*

Եգակի

ՈՒ.	սոյն	դոյն	նոյն
Հ.	(գ)սոյն	(գ)դոյն	(գ)նոյն
Ս.	սորին	դորին	նորին, նորուն
Տ.	սմին	դմին	նմին
Բ.	ի սմին	ի դմին	ի նմին
Գ.	սովին, սովիմբ	դովին, դովիմբ	նովին, նովիմբ

Նոգնակի

ՈՒ.	սոքին, սոյնք	դոքին, դոյք	նոքին, նոյնք
Հ.	(գ)սոսին, (գ)սոյնս	(գ)դոսին, (գ)դոյնս	(գ)նոսին, (գ)նոյնս
Ս.	սոցին, սոցուն, սոցունց	դոցին, դոցուն, դոցունց	նոցին, նոցուն, նոցունց
Տ.	սոցին, սոցուն, սոցունց	դոցին, դոցուն, դոցունց	նոցին, նոցուն, նոցունց
Բ.	ի սոցունց	ի դոցունց	ի նոցունց
Գ.	սոքիմբք, սովիմբք	դոքիմբք, դովիմբք	նոքիմբք, նովիմբք, նոքումբք

Ծանոթություն 1. *Դոյն* դերանունն իմաստով համապատասխանում է *դա, այդ* դերանուններին և թարգմանվում աշխարհաբար դրանց համապատասխան ձևերով, օրինակ՝ Ըստ դմին օրինակի կորիցեն (Ագ., ԺԸ, 198)=Դրանման (այդ ձևով) կկորչեն:

Ծանոթություն 2. Խիստ հազվադեպ եզակի սեռականում *սոյն* դերանունն ունենում է *սորուն*, հոգնակի գործիականում՝ *սորումքք* ձևերը, իսկ *դոյն* դերանունը հոգնակի գործիականում՝ *դորումքք* ձևը:

§ 127. *Սոյն, դոյն, նոյն* դերանունները գոյականների հետ գործածվում են նախադաս և սովորաբար հոլովով ու թվով համաձայնում նրանց: Հոգնակի ուղղականում և հայցականում այդ դերանունները գոյականների հետ գործածվում են սովորաբար եզակի թվով կամ *սաքին, դոքին, նոքին, գոսսին, գրոսին, զնոսին* ձևերով, իսկ հոգնակի գործիականում համաձայնում են միայն հոլովով՝ թվով մնալով եզակի:

Հոլովման օրինակ

	Եզակի	Հոգնակի
ՈՒ.	նոյն ճանապարհ	նոյն կամ նոքին ճանապարհ
Հ.	(զ)նոյն ճանապարհ	(զ)նոյն կամ (զ)նոսին ճանապարհս
Ս.	նոքին ճանապարհի	նոքին ճանապարհաց
Տ.	նմին ճանապարհի	նոքին ճանապարհաց
Բ.	ի նմին ճանապարհի	ի նոցունց ճանապարհաց
Գ.	նովին ճանապարհաւ	նովին ճանապարհաւք(օք)

Ծանոթություն. Նկատվում են հետևյալ շեղումները նշված կանոններից. ա) խիստ հազվադեպ *սոյն, դոյն, նոյն* դերանունները դրվում են գոյականից հետո՝ Եւ սոքա աստուածս զնոյնս քարոզեն (Եզնիկ, 3-րդ, Բ), Չօրէնս և պաշտօն զնոյն ունի (Փարպ., 2-րդ, ԻԱ). բ) հաճախ հոլովով ու թվով չեն համաձայնում գոյականին՝ ի սոյն ժամու (Գ Թագ., ԺԹ, 2), ի նոյն ամսեան (Կոր., ԻԴ, 15), նոյն շաղօք (Խոր., 2-րդ, ՉԹ):

Վարժություն 102. *Թարգմանել, որոշել աշ, դոշ, նոշ դերանունների հոլովն ու թիվը:*

Եւ որ բառնայ քարինս՝ նոքիմքք չարչարեսցի: Եւ որդոյն պատուիրեաց վասն իր նմին յաշտ առնել: Նովին կապանօք զնախարարսն և զքահանայսն հրամայեաց պահել: Կին թագաւորին և ս գրգռէր զթագաւորն սովին բանիւք: Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին... Աղուանք... և այլ և ս որ ի սմին կողմանց: Յաղագս նոքին Յովհաննու: Ի նմին ամի վախճանեցաւ Արշէգ: Նովիմք զմաղծս հնացեալս հնարին բժիշկք հատանել: Դովին մարմնովն պարտաւորեաց զնեղսն աստուածախառն մարմնովն: Նովին իսկ անուամբ անուանին: Որ փորէ խորխորատ՝ ի նոյն անկցի:

Վարժություն 103. Հողովել հետևյալ կապակցությունները:

Սոյն հրաման, նոյն գետ, դոյն օրինակ:

Վարժություն 104. Թարգմանել գրաբար. այս, այդ, նույն դերանունները փոխարինել համապատասխանաբար առջև, դրջև, նույն դերանուններով՝ համաձայնեցնելով իրենց լրացյալներին նշված կանոնների համաձայն:

Ըստ այդ հրամանի հեռացան այդ քաղաքից: Նրանք խմում էին այս ջրից: Այդ քարերով կշինեք ամբարտակը: Բնակվում էինք նույն ավանում: Սրանով պատժում էր նրանց: Նույն նշաններից ճանաչում է նրան: Առաջնորդվում էին նույն ցուցումներով: Նույն գետի ջրերով ոռոգում էինք դաշտերը: Նույն ծովն են գնում այս գետերը: Նրանք նույն երկրից էին և նույն լեզվով էին խոսում: Պատմում է նույն թագավորի և իշխանների մասին (յաղագս):

ՅԱՂԱԳՍ ԱՐԱՅԻ, ԵՎ ՄԱՃՈՒԱՆ ՆՈՐԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԻ Ի ՇԱՄԻՐԱՄԱՅ

Արայ սակաւ ամօք յառաջ քան զվախճանելն Նինոսի խնամակալեաց¹ իւրոց հայրենեացն, նոյնպիսում շնորհի արժանաւորեալ ի Նինոսէ՝ որպէս և հայրն իւր Արամ: Բայց վաւաշն այն և բորբորիտոնն Շամիրամ ի բազում ամաց լուեալ² զգեղեցկութենէ նորա՝ ցանկայր հասանել. այլ՝ ոչ ինչ յայտնապէս զայսպիսիս իշխէր գործել: Իսկ յետ վախճանելոյն, կամ փախստական լինելոյն Նինոսի ի Կրետէ, որպէս հաւանեալ եմ⁴, համարձակ պատուելով Շամիրամայ⁵ զախտն՝ առաքէ հրեշտակս առ Արայն զեղեցիկ՝ ընծայիլք և պատարագօք, բազում աղաչանօք և խոստմամբ պարգևաց, զալ առ նա⁶ ի Նինոսէ, կամ առնուլ կնութեան և թագաւորել ի վերայ ամենայնի՝ որոց տիրէր և Նինոս, և կամ կատարել զկամս ցանկութեան⁷ նորա և դառնալ մեծաւ պատարագօք և խաղաղութեամբ ի տեղի իւր:

Եւ ի բազում անգամ երթն եկութեան հրեշտակագնացութեանն լինել⁸, և յոչ հաւանել Արային, ի սաստիկ ցասման լեալ Շամիրամայ՝ ի վախճանի պատգամաւորութեանն առնու զբազմութիւն զօրաց իւրոց, և փութայ երթալ հասանել յերկիրն Հայոց ի վերայ Արայի: Բայց որչափ դիմացն⁹ էր նշանակեալ, ոչ այնչափ ի սպանանել¹⁰ զնա և ի հալածել¹⁰ փութայր, քան թէ ի նուաճել կամ զբռնալ ածել¹¹, զի լցցէ զկամս ցանկութեան⁷ իւրոյ. զի առ յոյժ ցանկականի մոլեգնութեանն¹², ի բանսն որ զնմանէ՝ որպէս ի տեսութիւն¹⁴ շամբջութեամբ վառեալ էր¹³: Գայ հասանէ տագնապալ ի դաշտն Արայի, որ և յանուն նորա անուանեալ Այրարատ: Եւ ի լինել ճակատուն՝ պատուէր տայ զօրապետաց

խորոց, թէ դէպ լինիցի՝ հնարել ապրեցուցանել զԱրայն: Իսկ ի լինել մարտին՝ հարկանի զօրն Արայի, մեռանի և Արայ ի պատերազմին ի մանկանցն¹⁵ Շամիրամայ: Դիակապուտս առաքէ տիկինն յետ յաղթութեանն ի տեղի ճակատուն, խնդրել ի մէջ դիականացն անկելոց զըղծալին իւր և զտարփածուն: Գտանեն զԱրայն մեռեալ ի մէջ քաջամարտկացն, և հրամայէ դնել զնա ի վերնատան ապարանիցն:

Իսկ ի գրգռել միսանգամ զօրացն Հայոց ի մարտ պատերազմի⁷ ընդ տիկնոջն Շամիրամայ, քինախնդիր լինել մահուանն Արայի, ասէ. «Հրամայեցի աստուածոցն լեզու զվերս նորա, և կենդանացի»: Միանգամայն և ակն ունէր դիրքութեամբ վիկութեան իւրոյ կենդանացուցանել զԱրայ, ցնորեալ ի տըռփական ցանկութենէն: Իսկ իբրև նեխեցաւ դի նորա՝ հրամայէ ընկենույ ի վիհ մեծ և ծածկել. զմի ոմն ի հոմանեաց իւրոց զարդարեալ ունելով ի ծածուկ՝ համբաւէ զնմանէ այսպէս. «Լիզեալ աստուածոցն զԱրայ և կենդանացուցեալ լցին զփափագ մեր և զհեշտութիւն. վասն որոյ առաւել յայսմ հետէ պաշտելիք են ի մէնջ և փառաւորեալք, իբրև հեշտացուցիչք և կամակատարք»: Կանգնէ¹⁶ և նոր իմն¹⁷ պատկեր¹⁸ յանուն դից, և մեծապէս զոհիւք պատուէ, ցուցանելով ամենեցուն, իբր թէ այս զօրութիւն աստուածոցն կենդանացուցին զԱրայ: Եւ այսպէս համբաւեալ զնմանէ ի վերայ երկրիս Հայոց, և հաւանեցուցեալ զամենեսեան՝ դարբարեցուցանէ զխազմն:

Եւ որ ինչ յաղագս Արայի կարճառօտիւ և այսչափ շատ լիցի յիշատակել: Սա կեցեալ ամս՝ ծնաւ զԿարդոս:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, ԺԵ)

¹ այստեղ՝ *թագալորել* իմաստով
² լուեալ-լսելով
³ գործածվածց է *բայց* իմաստով
⁴ հաւանեալ եմ-համոզված եմ
⁵ ենթական դրված է սեռական հոլովով
անորոշ դերբայի գործիական հոլովի
մոտ, որը հազվադէպ կիրառություն է
այստեղ՝ *ինքն* դերանվան իմաստով իր մոտ
⁷ սեռականով ավելադրություն է
⁸ ի բազում անգամ երբևէկութեան
հրեշտակագնացութեանն լինել-երբ պատգամա-
վորները շատ անգամ գնացին եկան
⁹ ենթական դրված է սեռական հոլովով
անցյալ դերբայի մոտ՝ դեմքն էր ցույց

տալիս, դեմքից երևում էր
¹⁰ /ի նախդիրն անորոշ դերբայի
հետ նպատակի իմաստով
¹¹ զքեզամբ ածել-ծեռքը գցել
¹² առ յոյժ ցանկակականի մոլեգնութեանն-
մոլեգին ցանկության (կրքի) պատճառով
¹³ այսինքն՝ շամբըութեամբ վառեալ էր
ի բանն, որ զնմանէ-տոփանքով սիրահարվել
էր այն գրույցներին, որ նրա մասին (պատմում էին)
¹⁴ որպէս ի տեսութիւն-ինչպէս տեսնելիս լիներ
¹⁵ այստեղ՝ զինվոր իմաստով
¹⁶ այստեղ՝ կանգնեցնում է
¹⁷ իմն-ինչ-որ, մի
¹⁸ այստեղ՝ արձան իմաստով

ԴԱՍ ԶՄԱՆԵՐԿՈՒԹԵՐՈՐԳ

ՄՏԱՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 128. Ստացական դերանուններն են՝ *իմ, քո (քոյ), մեր, ձեր, իւր*, որոնք առաջացել են անձնական դերանունների սեռական հոլովածներից և հոլովվում են տարբեր ձևով՝ արտաքին թեքման Ո պարզ հոլովմամբ. եզակի տրականում ստանում են *ու՛մ*, իսկ եզակի բացառականում՝ *է* հոլովակերտ մասնիկները: Ներգոյականի իմաստն արտահայտվում է ընդհանուր ձևով՝ *ի(յ) նախդրով*, եզակի տրական և հոգնակի հայցական հոլովներով.

Եզակի

ՈՒ.	իմ	քո,	քոյ	մեր	ձեր	իւր
Հ.	(զ)իմ,	(զ)քո,	(զ)քոյ	(զ)մեր	(զ)ձեր	(զ)իւր
Մ.	իմոյ	քոյ,	քոյոյ	մերոյ	ձերոյ	իւրոյ
Տ.	իմում	քում,	քոյում(քոյոյ)	մերում	ձերում	իւրում
Բ.	յիմմէ	ի քումէ,	ի քոյոյ	ի մերմէ	ի ձերմէ	յիւրմէ
Գ.	իմով	քով,	քոյով	մերով	ձերով	իւրով

Նոգնակի

ՈՒ.	իմք	քոք		մերք	ձերք	իւրք
Հ.	(զ)իմս	(զ)քոյս		(զ)մերս	(զ)ձերս	(զ)իւրս
Մ.	իմոց	քոց,	քոյոց	մերոց	ձերոց	իւրոց
Տ.	իմոց	քոց,	քոյոց	մերոց	ձերոց	իւրոց
Բ.	յիմոց	ի քոց,	ի քոյոց	ի մերոց	ի ձերոց	յիւրոց
Գ.	իմովք	քովք,	քոյովք	մերովք	ձերովք	իւրովք

§ 129. Ստացական դերանունները գործածվում են գոյականների հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս՝ սովորաբար հոլովով ու թվով համաձայնելով նրանց, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական, մասամբ էլ գործիական հոլովներից, որտեղ դրվում են եզակի թվով:

Հոլովման օրինակ

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	իմ տուն	իմ տունք	տուն իմ	տունք իմ

Հ.	զիմ տուն	զիմ տուն	գտուն իմ	գտուն իմ
Ս.	իմոյ տան	իմոց տանց	տան իմոյ	տանց իմոց
Տ.	իմում տան	իմոց տանց	տան իմում	տանց իմոց
Բ.	յիմմէ տանէ	յիմոց տանց	ի տանէ իմմէ	ի տանց իմոց
Գ.	իմով տամբ	իմովք տամբք	տամբ իմով	տամբք իմովք

Ծանոթություն. Քո (Քոյ) ստացական դերանունը նախադաս գործածվելիս սովորաբար հոլովվում է քոյ, իսկ ետադաս՝ քո հիմքերով՝ քոյոյ տան, քոյում տան, տան քոյ, տան քում և այլն:

Վարժություն 105. *Թարգմանել, որոշել ստացական դերանունների հոլովը ու թիվը՝ եզակին դարձնելով հոգնակի, իսկ հոգնակին՝ եզակի:*

Եւ առաքէր յիրմէ նմա պատարագս հաշտութեան: Զգաւառն և զծովն անուանէ իւրով անուամբն: Որոնէ հովիւ զհանդերձս իւր: Հող ոսից իմոց ջանայ լինել: Եւ մագ մի ի գլխոյ ձերմէ ոչ կորիցէ: Որ է ի տէրութեան քում: Զգիր ողջունի քոյոյ տեսի: Եւ կերակրես զամենեսեան կամովք քովք: Հանապագ տեսանեն զերեսս հօր իմոյ: Իմովք ականջօք լուայ ի Գնելայ: Ոչ ընդունիմ ի տանէ քումմէ զուարակս, և ոչ ի հօտից քոց նոխագս: Յաշխարհի ձերում փառատրեցան:

Վարժություն 106. *Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված ստացական դերանունները դնել համապատասխան հոլովով ու թվով:*

Ամենայն մարդ գերմն վաստակոց (իւրք) ժողովէ: Ի ձայնէ որոտալոյ (քո) սարսիցեն: Ինքն (իւրք) ձեռօքն լուանայր զամենեսեան: (Ձեր) խորհրդի գործեն զայն անօրէնութեան չարիս մարգպանն և մոզպետն: Հաւաքէ գորղիս (իւր) և զթռունս: Իսկ աշխարհս (մեր) կոչի յամուն նախնւոյն (մեր) Հայկայ՝ Հայք: Զգեա՝ ձեռամբ (քո) զգաւագանդ (քո) ի վերայ գետոյն: Տայր հրաման Վասակայ (իւր) զօրավարին զօր ժողովէ: (Իւրք) ձեռօք խորտակեաց զհաստատուն կնիք մատանւոյն:

Վարժություն 107. *Հոլովել հետևյալ կապակցությունները:*

Քոյր իմ, մեր գիւղ, քո հրաման, հայր ձեր, եղբայր իւր:

Վարժություն 108. *Թարգմանել գրաբար, գոյականների հետ գործածված դերանունները դնել նախադաս կամ ետադաս՝ համաձայնեցնելով հոլովով ու թվով ըստ նշված կանոնների:*

Թոթափում էր իր ոտքերի փոշին: Թագավորը հրամայեց իր գորավարին: Քո ձեռքով կգրես այդ: Իր կամքով իշխանությունը թողնում է հայոց նախարարներին: Գնում է Հայոց երկիրը իր որդիներով և թռռներով հանդերձ: Չեր խոսքերով թշնամություն էք գրգռում: Գրի՛ր մեր ազգի պատմությունը: Ահա մոտենում է ձեր փրկության ժամանակը: Մեր ձայնից ճանաչում են մեզ: Ամեն ինչ կլինի քո կամքի համաձայն (ըստ): Բազում ազգեր են ապրում մեր երկրում: Մեր այգիներն առատ բերք կտան:

ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 130. Փոխադարձ դերանուններն են՝ *միմեանց, իրերաց*, որոնք հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ *ա* հոլովիչով, ըստ որում միայն հոգնակի թվով և չունեն ուղղական հոլովածն:

ՈՒ.	-	-
Հ.	(գ)միմեանս	(գ)իրեարս
Ս.	միմեանց	իրերաց
Տ.	միմեանց	իրերաց
Բ.	ի միմեանց	յիրերաց
Գ.	միմեամբք	իրերաւք(օք)

Վարժություն 109. *Թարգմանել, որոշել փոխադարձ դերանունների հոլովը:*

Կորիւնք առիւծու լքին զմիմեանս: Ջիա՞րդ իցեն թշնամիք միմեանց Որմիգղն և Արիմնն: Երկու հակառակք իրերաց՝ միմեանց ծախիչք են: Գազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին: Անդ պատահեցին միմեանց եղջերուք և տեսին զերեսս յիրեանց: Մեկնեցան ի միմեանց առնակիմն և կոյսն: Որ ընդ միմեանս կռուին, և միմեանց հակառակ են: Նա և ազատակոյտն, խառնաճաղանճ ամբոխին հանդերձ, զմիմեամբք դիզանէին ի միմեանց վերայ: Եւ հրաժարեցաք ի միմեանց և ելաք ի նաւն:

Վարժություն 110. *Թարգմանել գրաբար:*

Հայրն ու որդին բաժանվեցին միմյանցից: Մխիթարում էին միմյանց և ասում: Ողջույն էին տալիս միմյանց: Չկարողացավ նրանց իրարից բաժանել: Հարգում և սիրում էին իրար: Հպարտանում և ուրախանում էին միմյանցով: Նրանք իրար նման չեն: Խլում էին ավարը իրար ձեռքից: Չանում էին տիրել միմյանց վրա (ի վերայ): Դեսպաններ էին առաքում միմյանց մոտ:

Յաղագս Շամիրամայ, թէ էր աղագաւ կոտորեաց զորդիս իւր, և թէ ո՛րպէս փախստական լինի ի Ջրաղաշտ մոզէ ի Հայս, և մեռանի ի Նինուսայ որդւոյ իւրմէ:

Սա հանապազ յամառնայինման¹ ի խաղալն իւրում ի կողմանս հիւսիսոյ ի քաղաքն ամարաստանի² զոր շինեաց ի Հայս՝ կողմնապէտ և վերակացու Ասորեստանի և Նինուէի թողու զՋրաղաշտ մոզ՝ նահապէտ Մարաց: Եւ զայս աշապէս բազում ժամանակս կարգեալ³ Շամիրամայ՝ ամենն ին հաւատայ մնա յարդարել⁴ զիւր իշխանութիւնն:

Եւ բազում անգամ յանդիմանեալ յորդոց իւրոց վասն սաստիկ և վառաշ պոռնկական բարուց իւրոց՝ կոտորէ զամենեսեան, և ապրի կրտսերագոյնն միայն, որ է Նինուսա: Բարեկամաց և հոմանեաց իւրոց պարզևելով զամենայն իշխանութիւն և զգանձս՝ ոչ ինչ վասն որդոց իւրոց փոյթ յանձին ունէր⁵: Քանզի և այրն նորա Նինուս ոչ, որպէս ասի, մեռեալ թաղեցաւ ի մմանէ ի Նինուէ յարքունիսն, այլ իմացեալ զախտասէր բարս նորա և զչարասէր, թողեալ զքազաւորութիւնն՝ փախստական անկանէր ի Կրետէ: Իսկ ի հասակ և ի միտս հասեալ որդոց նորա՝ յիշեցուցանեն մնա զայս ամենայն, կարծելով ցածուցանել զնա ի դիւական պակշոտութենէն, և աւանդել զիշխանութիւնն և զգանձս՝ որդոց իւրոց: Ընդ որ առաւել զայրագնեալ՝ սատակէ զամենեսեան. և մնայ միայն, որպէս վերագոյնն ասացաք, Նինուսա:

Իսկ ի լինել սխալանաց ինչ Ջրաղաշտի առ տիկիինն, և հակառակութեան ի ներքս անկանէ⁶, պատերազմ ի վերայ նորա յարուցանէ Շամիրամ, քանզի բռնանալ ի վերայ ամենայնի խորհէր մարն: Եւ ի սաստկանալ պատերազմին՝ փախստական լինի Շամիրամ յերեսաց Ջրաղաշտի ի Հայս: Աստ ժամանակ վրէժխնդրութեան պատեհ գտեալ Նինուսայ՝ սպանանէ զմայրն և ինքն թագաւորէ ի վերայ Ասորեստանի և Նինուէի: Ահա ասացաք և յաղագս մահուանն Շամիրամայ, թէ ուստի՝ և ո՛րպէս:

(Մովսէս Խորենացի, 1-ին, ԺԷ)

¹ ամեն ամառ, ամառները

² ամառանոցային

³ այստեղ՝ կարգավորելով

⁴ այստեղ՝ վարել, ղեկավարել

⁵ փոյթ յանձինն ունել-հոգ տանել

⁶ իսկ ի լինել սխալանաց ինչ Ջրաղաշտի առ տիկիինն, և հակառակութեան ի ներքս անկանել-իսկ երբ Ջրաղաշտը տիկնոջ դեմ մի սխալանք գործեց, և մեջտեղը հակառակութիւնը ընկաւ

ԴԱՍ ԶՄԱՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ

ՀԱՐՑԱԿԱՆ-ՀԱՐԱՔԵՐԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 131. Հարցական դերանուններն են՝ *ո՞, ո՞վ, զի՞, զի՞նչ, քանի՞, ո՞ր, ո՞րպես, ո՞րչափ, որքա՞ն, ե՞րբ, ինչպիսի՞, ո՞ւր, յո՞ (=*ուր*), ուստի՞ (=*որտեղից*), ո՞րպիսի*: Հարաբերական դերանունները նույն այս դերանուններն են առանց հարցականի:

Հարցական-հարաբերական դերանուններից հոլովվում են միայն *ո՞, ո՞վ, զի՞, զի՞նչ, ո՞ր, քանի՞, ըստ որում ո՞, ո՞վ, զի՞, զի՞նչ* դերանունները հոլովվում են դերանվանական, իսկ *ո՞ր, քանի՞* դերանունները՝ անվանական հոլովմամբ: *Ո՞ր*-ը հոլովվում է *n* հոլովիչով, եզակի տրականում ստանալով *ու՛մ*, բացառապանում՝ է հոլովակերտ մասնիկները, իսկ *քանի՞-ն* Ո-Ա խառն հոլովմամբ:

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի
Ու.	ո՞, ո՞վ	ո՞յք	զի՞, զի՞նչ
Հ.	զո՞, զո՞վ	զո՞յս	զի՞, զի՞նչ
Ս.	ո՞յք	ո՞յց	է՞ր
Տ.	ո՞ւմ	ո՞յց	ի՞մ, հի՞մ, էրո՞ւմ
Բ.	յու՛մէ՞	յո՞յց	յի՛մէ՞, առ ի՛մէ՞, զմ՞է՞
Գ.	-	-	ի՞

Ո՞, ո՞վ դերանունները եզակի բացառականում հանդիպում են նաև *յու՛մէ՞* ձևով, իսկ գործիական հոլովում նրանց պակասած ձևերի փոխարեն գործածվում են *ո՞ր* դերանվան համապատասխան ձևերը՝ *որո՞վ, որո՞վք*:

Ձի՞, զի՞նչ դերանունների *զ-ն* նախդիր է, որը պահպանվում է բացառական հոլովում, որտեղ հանդես է գալիս նաև *առ* նախդիրը:

Ձի՞, զի՞նչ, է՞ր, ի՞մ, հի՞մ, էրո՞ւմ, յի՛մէ՞, առ ի՛մէ՞, զմ՞է՞ նշանակում են *ի՞նչ, ինչո՞ւ, ինչո՞ն համար, ինչի՞ց, ինչպե՞ս*: Այս իմաստներով գործածվում են նաև *ընդէ՞ր, վասն է՞ր, է՞ր աղագաւ, զիա՞րդ* հարցական բառերը:

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
Ու.	ո՞ր	ո՞րք	քանի՞	քանի՞ք
Հ.	զո՞ր	զո՞րս	զքանի՞	զքանի՞ս
Ս.	որո՞յ	որո՞ց	քանո՞յ կամ քանո՞յ	քանեա՞ց
Տ.	որո՞ւմ	որո՞ց	քանո՞յ կամ քանո՞յ	քանեա՞ց
Բ.	յորմէ՞	յորո՞ց	ի քանո՞յ կամ ի քանո՞յ	ի քանեա՞ց
Գ.	որո՞վ	որո՞վք	քանեա՞ւ կամ քանո՞վ	քանեա՞ւք (քանեօ՞ք)

§ 132. Հարցական-հարաբերական դերանուններից գոյականի հետ գործածվում են՝ *զի՞նչ, քանի՞, ո՞ր, ո՞րչափ, ո՞րպէս, որքա՞ն, ինչպիսի՞, որոնք* լինում են միայն նախադաս: *Ո՞ր* դերանունը հոլովով ու թվով սովորաբար համաձայնում է իր լրացյալին, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներից, իսկ մյուս հարցական-հարաբերական դերանուններն ընդհանրապես չեն համաձայնում. օրինակներ՝ *Յորո՞ւմ տեղո՞ջ* և ինքն իսկ արժանի եղև առնույլ գկատարեալ նահատակութիւնն (Եղիշէ, էջ 118): *Չորո՞ց վկայից* ասես (Ագ., Ի, 223): *Ո՞ր ցաւք* չպաշարիցեն զոգիս նոցա (Թոռն., Ա, էջ 102): Տեսէք *որպիսի գրով* գրեցի առ ձեզ իմով ձեռամբ (Գաղ., Չ, 11) և այլն:

Վարժութիւն 111. *Թարգմանել, առանձնացնել հարցական և հարաբերական դերանունները՝ որոշելով նրանց հոլովն ու թիվը:*

Ո՞ր ես դու և ուստի՞ գաս կամ յո՞ երթաս: Ո՞վ է ի գաւիթս: Ո՞ գիտասցէ զինչ գործիցեմք: Ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ: Չմէ՞ դարձուցանես զերեսս քո ի մէնջ: Յունմէ՞ առնուն զհարկս: Եւ եթէ գայլ էր, զգառնն զՈրմիզդ հի՞մ ծնանէր: Ո՞րպէս ընթեռնուս: Արարին՝ որպէս ուսանն: Ուր եսն երթամ, դուք ոչ կարէք գալ: Ո՞ր առնէր զյաշուն կամ ի՞: Որո՞վ իշխանութեամբ առնես զայդ: Չի՞ խորհիք ի միտս ձեր: Չի՞նչ է այս, զոր լսենս զբէն: Չինչ խնդրեսցես, տաց քեզ: Ե՞րբ ի քնոյ զարթիցես: Ո՞րքան է զօրութիւն քո, արա՛: Հրեշտակք երբ լսեն զանուն աստուծոյ, ուրախ լինին: Բաշխեաց, ո՞րչափ և կամեցանն:

Վարժութիւն 112. *Թարգմանել գրաբար:*

Ո՞ր քաղաքից ես գալիս: Ո՞ւմ խոսքերով եք դա հաստատում: Ինչո՞ւ չանսացիր իմ խոսքերին: Ո՞վ է նրա հայրը: Որտեղի՞ց ես ճանաչում ինձ: Ումի՞ց են վախենում քո որդիները: Ո՞ր ես գնում նրանք: Ինչո՞ւ այս ծառը պտուղ չի տալիս: Ո՞վքեր են արժանի այդ մեծ պատվին: Ո՞ւմ է կամենում արքան փառավորել, եթե ոչ ինձ: Ինչո՞ւ պիտի մխիթարեն քեզ: Ո՞ւմ պատկերն է սա: Քանի՞ տարով մեծ ես նրանից: Ի՞նչ ես խորհում նրա մասին: Ո՞ւմ պիտի տաս այդ ընծաները:

ՅԱՐԶԱԿՈՒԾՆ ԱՄԱՆԱՅ Ի ՄԵՋ ԵՒ ՊԱՐՏՈՒԾՆ, ԵՒ ԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱՇԻՄԻ ԸՆԴ ԼՈՍԱԸ

Չայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամենայնի, յինքեանս արկանելով¹ և գկէս Վրաց աշխարհին, մեծաւ ամբոյխի տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ժողովէ և Արտաշէս զիւրոյ զօրացն բազմութիւն, և լինի

պատերազմ ի մէջ երկրիս երկոցունց ազգացն քաջաց և աղեղնատրաց: Սա-
կաւ ինչ տեղի տայ² ազգն Ալանաց, և գնացեալ անցանէ ընդ գետն մեծ Կուր,
և բանակի առ եզերք գետոյն ի հիւսիսոյ. և հասեալ Արտաշիսի բանակի ի
հարաւոյ, և գետն ընդ մէջ նոցա:

Քայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զօրացն Հա-
յոց ածեն առ Արտաշէս, զխաղաղութիւն խնդրէր արքայն Ալանաց, տալ Ար-
տաշիսի զի՛նչ և խնդրեցէ. և երդմունս և դաշինս ասէր հաստատել մշտնջե-
նաւորս, որպէս զի մի՛ և ս մանկունք Ալանաց ասպատակաւ հինից³ ելցեն յաշ-
խարհն Հայոց: Եւ ի չառնուլ յանձն Արտաշիսի առ ի տալ⁴ զպատանին, զայ
քոյր պատանոյն յափն գետոյն ի դարաւանդ մի մեծ, և ի ձեռն քարզմանչաց
ձայնէ ի բանակն Արտաշիսի.

Քեզ ասեմ, այր քաջ Արտաշէս,

Որ յաղթեցեր քաջ ազգին Ալանաց.

Ե՛կ հաւանեա՛ց բանից

Աչազեղոյ դատերս Ալանաց՝

Տալ զպատանիդ.

Չի վասն միոյ քինու ոչ է օրէն դիւցազանց՝

Չայլոց դիւցազանց զարմից

Բառնալ զկենդանութիւն,

Կամ ծառայեցուցանելով

Ի սորկաց կարգի պահել.

Եւ թշնամութիւն յախտենական

Ի մէջ երկոցունց ազգաց քաջաց հաստատել:

Եւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի իմաստուն բանս, գնաց յեզր գետոյն. և տե-
սեալ զկոյսն գեղեցիկ, և լուեալ ի մմանէ բանս իմաստութեան, ցանկացաւ կու-
սին: Եւ կոչեցեալ զդայեակն իւր Սմբատ, յայտնէ նմա զկամս սրտի իւրոյ, առ-
նուլ զօրիորդն ի կնութիւն իւր, և դաշինս և ուխտս հաստատել ընդ ազգի քա-
ջացն, և զպատանին արձակել ի խաղաղութիւն: Եւ հաճոյ թուեցեալ Սմբա-
տայ, յղէ առ արքայն Ալանաց՝ տալ զտիկին օրիորդն Ալանաց զՍաթինիկ ի
կնութիւն Արտաշիսի: Եւ ասէ արքայն Ալանաց.

Եւ ուստի՞ տացէ⁵ քաջն Արտաշէս

Հազարս ի հազարաց և բիւրս ի բիւրոց

Ընդ քաջազգոյ կոյս օրիորդիս⁶ Ալանաց:

Չայս տեղի առասպելաբանելով վիպասանքն յերգելն իւրեանց ասեն.

Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեւան գեղեցիկ,

Եւ հանեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն,

Եւ անցեալ որպէս զարծուի սրաթն ընդ գետն,

Եւ ձգեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն,
 Ընկէց ի մէջք⁷ օրիորդին Ալանաց.
 Եւ շատ ցաւեցոյց զմէջք⁸ փափուկ օրիորդին,
 Արագ հասուցանելով ի բանակն իւր:

Որ և ճշմարտութեամբ ունի այսպէս: Քանզի պատուեալ է առ Ալանս մորթ կարմիր, լայքա շատ և ոսկի բազում տուեալ ի վարձանս⁹, առնու զտիկին օրիորդն Սաթինիկ: Այս է ոսկէօղ շիկափոկ պարանն: Դոյնպէս զհարսանեաց առասպելեալ երգեն, այսպէս ասելով.

Տեղ ոսկի տեղայր¹⁰ ի փեսայութեանն Արտաշիսի.

Տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթինկանն:

Քանզի սովորութիւն իսկ էր թագաւորացն մերոց, փեսայութեամբ ի դուռն տաճարին հասանել¹¹ դահեկանս ճապաղել իբրև զհիւպատեանն հռովմայեցոց. սապէս և թագուհեացն¹² յառազաստին՝ մարգարիտ: Այս է ճշմարտութիւն բանիցս:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, Ծ)

1 յինքեանս արկանելով-իբենց կողմը ձգելով	7 փխ. ի մէջս
2 տեղի տայ-նահանջում է	8 փխ. զմէջս
3 ասպատակաւ հինից-ավազակային հարձակմամբ	9 տուեալ ի վարձանս-վարձանք տալով
4 առ ի տալ-տալու	10 տեղ ոսկի տեղայր-ոսկի անձրև էր տեղում
5 ուստի՞ տացէ-ո՞րտեղից պիտի տա	11 փեսայութեամբ ի դուռն տաճարին
6 ընդ... օրիորդիս-այս օրիորդի փոխարեն	հասանել-իբրև փեսա՝ դահիճի դուռը հասնելիս
	12 սապէս և թագուհեացն-նույնպէս և թագուհիները

ԴԱՍ ՔՍԱՆՉՈՐՄԵՐՈՐԴ

ԱՆՈՐՈՇ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 133. Անորոշ դերանուններն են՝ *ոմն, որ, իմն, ինչ, այլ, միս (մես)*: Ոմն, որ դերանունները հոլովվում են խառն՝ դերանվանական-անվանական, իմն-ը և ինչ-ը՝ դերանվանական, այլ-ը և միս-ը՝ անվանական հոլովումներով:

§ 134. *Ոմն, որ*

Իմն, ինչ

	Եզակի	Նոգնակի		Եզակի	
ՈՒ.	ոմն	որ	ոմանք	իմն	ինչ
Հ.	(զ)ոմն	(զ)որ	(զ)ոմանս	(զ)իմն	(զ)ինչ

Ս.	ուրումն	ուրուք	ոմանց		իրիք
Տ.	ումեմն	ումեք	ոմանց		իմիք
Բ.	յումեմնէ	յումեքէ	յոմանց	յիմեմնէ	յիմեքէ
Գ.	ոմամբ	-	ոմամբք	-	իւիք

Ոք դերանունը եզակի գործիական հոլով չունի. պակասը լրացվում է *ոմն* դերանվան գործիական հոլովածև ով՝ *ոմամբ*: Հոգնակի թվում *ոմն*, *ոք* դերանունները հոլովվում են նույն ձևով:

Իմն, *ինչ* դերանունները հոգնակի թվով չեն հոլովվում:

§ 135. *Ոմն*, *ոք* դերանունների վերաբերյալ պետք է իմանալ հետևյալը.

ա) Անկախ գործածվելիս նշանակում են *մարդ*, *մի մարդ*, *մեկը*, իսկ հոգնակին՝ *ոմանք*, *մի քանիսը*. օրինակ՝ Ասէ ոմն (=մեկը, մի մարդ) ցնա (Գուլ., ԺԳ, 23): Եթէ զարիւնն ոք (=մեկը) ըմպիցէ՝ սատակի (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Ումեմն (=մեկին) ետ հինգ քանքար (Մատթ., ԻԵ, 15): Չգոյշ լէ՛ր, մի՛ ումեք (=որևէ մեկին) ասիցես (Մատթ., Ը, 4): Փառքն յումեքէ՞ (=ո՞ւմ կողմից) յաջողեալ էին նմա (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Եւ ոմանք յերկուացան (Մատթ., ԻԸ, 17):

բ) Որպես որոշիչ գործածվելիս նշանակում են *մի*, իսկ հոգնակի գոյականի հետ՝ *մի քանի*. օրինակ՝ Եւ ոմն երիտասարդ (=մի երիտասարդ) զհետ երթայր նորա (Մարկ., ԺԳ, 51): Ի կնոջէ ումեմնէ (=մի կնոջից) ծնաւ (Եղիշէ, էջ 26): Ծառայ ոք (=մի ծառա) իցէ (Թռռն., Բ, էջ 435): Ի բռնաւորէ ումեքէ (=մի բռնակալի կողմից) վտարանդի վարեալ (Թռռն., Ա, էջ 283): Եւ կանայք ոմանք (=մի քանի կանայք) որ բժշկեալ էին յայսոց չարաց և ի հիւանդութեանց (Գուլ., Ը, 2):

գ) *Ոք* դերանունը հիմնականում գործածվում է հարցական, ժխտական, թեական (պայմանական), իսկ *ոմն-ը*՝ հաստատական նախադասություններում. օրինակ՝ Էր ոմն ի վեր քան գնա զօրագոյն և փառաւորագոյն (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Առաքէ ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց առ Հայկ (Խոր., 1-ին, ԺԱ): Եթէ ուտէր ոք՝ չվնասէր (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Եւ ոչ ոք տայր նմա (Գուլ., ԺԵ, 16): Չիք ոք մարդ եղեալ ի մարդկանէ (Բուդ., 5-րդ, Է): Մի՞թէ և զարալիզէն և ս ոք կարիցէ ասել (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ): Մի՞ ոք օտար հաղորդեսցէ քեզ (Առակ., Ե, 17):

§ 136. *Իմն*, *ինչ* դերանունների վերաբերյալ պետք է իմանալ հետևյալը.

ա) Անկախ գործածվելիս նշանակում են *բան*, *մի բան*, *որևէ բան*. օրինակ՝ Եւ ինչ (=բան, որևէ բան) ոչ ունէին ուտել (Մարկ., Ը, 1): Ոչ իմիք (=մի բանի) ազդիցէ այնուհետև (Մատթ., Ե, 13): Չիք ինչ (=որևէ բան) որ բնութեամբ չար է (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Քանզի և ոչ արարիչ իրիք (=որևէ բանի) էր (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Չի որ շարժին և փոփոխի՝ չէ եական. այլ կամ լեալ յումեքէ և յիմեքէ (=մի բանի կողմից), և կամ հաստատեալ ի չգոյէ (Եզնիկ, 1-ին, Բ):

բ) Որպես որոշիչ գործածվելիս նշանակում են *մի*, *որևէ*, *ինչ-որ*, *մի քանի*.

օրինակ՝ Եւ գորութիւն իմն ծածուկ կառավար (Եզնիկ, 1-ին, Գ) = Եվ (կա) կառավարող մի գաղտնի գորություն: Ջի ոչ ոք ուներ նշանակ ինչ յայտնի (=որևէ բացահայտ օրինակ) բարերար կոչելոյ զԱստուած (Եզնիկ, 1-ին, ԺԳ): Եւ արուեստագէտ միայն միւթոյ իմիք (=ինչ-որ նյութի) գնա համարիցին (Եզնիկ, 3-րդ, ԺԷ): Ապա եթէ իբր ի պղծոյ իմեքէ արարածոց (=ինչ-որ պիղծ արարածից) հրամայէր հրաժարել (Եզնիկ, 3-րդ, ԺԱ):

գ) Հաճախ *ինչ* դերանունը գործ է ածվում որպէս թարմատար, հատկապէս հարցական, ժխտական և թեական (պայմանական) մախադասություններում՝ արտահայտելով անորոշություն կամ ասատկացնելով, մեղմացնելով խոսքի իմաստը: Այս դեպքում այն աշխարհաբար կամ չի թարգմանվում, կամ թարգմանվում է *ինչ-որ, որևէ, որևէ ձևով, կերպով, երբեք, ամենևին, բնավ, բոլորովին* բառերով. օրինակ՝ Կարծեցի թէ նոքա նենգութեամբ ինչ ետուն մնա զերդումն (Բուգ., 4-րդ, ԾԳ) = Կարծեցի թէ նրանք նենգությամբ նրան երդվեցրին: Յորժամ վնաս ինչ առնիցեն (Եղիշէ, էջ 63) = Երբ որևէ վնաս հասցնեն: Ապա թէ ի վերայ հայ հողոյն խիստ ինչ բարբառեսցի (Բուգ., 4-րդ, ԾԳ) = Իսկ եթէ հայկական հողի վրա խիստ ձևով խոսի: Քանզի չմարթի բնութեան իմիք՝ առանց կամաց՝ մերթ բարի լինել, մերթ չար (Եզնիկ, 1-ին, ԺԳ) = Ուրովիետև ինչ-որ (որևէ) էություն առանց կամքի չի կարող մերթ բարի լինել, մերթ՝ չար: Ոչ ինչ զանգիտեսց գալ յատեան հրապարակյին (Եղիշէ, էջ 129) = Ամենևին (բնավ) չվախեցավ գալ ներկայանալ հրապարակային ատյանին: Եւ արատ ինչ ոչ գոյ ի քեզ (Երգ., Դ, 7) = Եվ ամենևին (բնավ, բոլորովին) արատ չկա քո մեջ:

դ) *Իմն* դերանունը հաճախ գործածվում է անունների գործիական հոլովի, ձևի պարագայի պաշտոն կատարող բառերի և բայերի հետ՝ արտահայտելով անորոշություն, ստանալով *ինչ-որ, մի տեսակ, մի ձևով, կարծես* բառերի իմաստը. օրինակ՝ Փակեալ զերկինս իբրև արահակաւ իմն (Ագ., ԿԹ, 549) = Փակեց երկինքը կարծես ինչ-որ (մի տեսակ) վարագույրով: Երև էր իմն ի վերայ ամենեցուն աստուածային շնորիք (Եղիշէ, էջ 69) = Կարծես մի տեսակ աստվածային շնորհ էր երևում բոլորի վրա: Մտադեր իմն անսացիք անմտացն (Ա Կորնթ., ԺԱ, 19) = Կարծես սիրով (հոժարությամբ) լսեցիք անմիտներին: Յետ մահուանն Սանատրկոյ արքայի շփոթի իմն թագաւորութիւնն (Խոր., 2-րդ, ԼԷ) = Սանատրուկ արքայի մահից հետո թագավորության մեջ ինչ-որ (ինչ-որ ձևով) խառնաշփոթություն է ընկնում:

ե) *Իմն, ինչ* դերանունները երբեմն գործածվում են կրկնությամբ՝ *իմն իմն, ինչ ինչ, իրիք իրիք, իմիք իմիք, իւիք իւիք*, որոնք ունեն հոգնակի նշանակություն՝ արտահայտելով *տարբեր, զանազան, պեսպես, տեսակ-տեսակ, մի քանի* իմաստներ. օրինակ՝ Վասն իրիք իրիք տեսութեանց (Եզնիկ, 1-ին, ԻԳ) = Չանազան բաներ կատարելու համար: Եւ ըստ մնանութեան ձկանցն օրինակի գտանէ զնոսա իւիք իւիք (=տեսակ-տեսակ) (Թռռն., Բ, էջ 69):

§ 137. Հաճախ *ոք, ինչ* դերանունները գործածվում են հարցական դերանունների հետ և հոլովվում միասին.

	Եզակի		Նոգնակի		Եզակի	
ՈՒ.	ո՞ք	ոք	ո՞յք	ոմանք	զի՞նչ	ինչ
Հ.	զո՞ք	ոք	զո՞յս	ոմանս	զի՞նչ	ինչ
Ս.	ո՞յր	ուրուք	ո՞յց	ոմանց	է՞ր	իրիք
Տ.	ո՞ւմ	ումեք	ո՞յց	ոմանց	ի՞մ	իմիք
Բ.	յումե՞ք	ումեքէ	յո՞յց	ոմանց	առ իմե՞ք	իմեքէ
Գ.	(որո՞վ)	ոմամք	(որո՞վք)	ոմամքք	ի՞ր	իրիք

Ձի՞նչ ինչ կապակցությունը հոգնակի թվով չի հոլովվում:

§ 138. *Այլ, միւս*

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի
ՈՒ.	այլ	այլք	միւս
Հ.	(զ)այլ	(զ)այլս	(զ)միւս
Ս.	այլոյ	այլոց	միւսոյ
Տ.	այլում	այլոց	միւսում
Բ.	յայլմէ	յայլոց	ի միւսմէ
Գ.	այլով	այլովք	միւսով

Այլ և *միւս* դերանունները հոլովվում են *n* հոլովիչով, եզակի տրականում ստանալով *ում*, իսկ բացառականում՝ *է* հոլովակերտները: *Միւս* դերանվան հոգնակի ձևերը սովորական չեն:

Հաճախ *այլ* դերանունն անորոշ նշանակությամբ գործածվում է *ոմն, ոք, իմն, ինչ* դերանունների հետ և հոլովվում միասին՝ այլ ոմն, այլոյ ուրումն, այլում ումնն... այլ ոք, այլոյ ուրուք, այլում ումեք... այլք ոմանք, այլոց ոմանց... այլ ինչ, այլ իմն, այլոյ իրիք, այլում իմիք...:

§ 139. *Ոմն, ոք* դերանունները գոյականների հետ գործածվելիս դրվում են հիմնականում ետադաս՝ համաձայնելով հոլովով ու թվով:

	Եզակի	Նոգնակի	
Ու.	աշակերտ ոմն	աշակերտ ոք	աշակերտք ոմանք
Հ.	(զ)աշակերտ ոմն	(զ)աշակերտ ոք	(զ)աշակերտս ոմանս
Ս.	աշակերտի ուրումն	աշակերտի ուրուք	աշակերտաց ոմանց

Տ. աշակերտի ումեմն	աշակերտի ումեք	աշակերտաց ոմանց
Բ. յաշակերտե ումեմնե	յաշակերտե ումեքե	յաշակերտաց ոմանց
Գ. աշակերտա ոմամբ	աշակերտա ոմամբ	աշակերտաք(օք) ոմամբք

Ոմն դերանունը (մասամբ էլ՝ *ոք*) հաճախ դրվում է գոյականից առաջ՝ համաձայնելով հոլովով ու թվով. օրինակ՝ Էին ուրումն Սկեւեայ Հրէի քահանայապետի եւթն որդի (Գործ., ԺԹ, 14): Եւ գտանել գոմանս զաշակերտս (Գործ., ԺԹ, 2):

§ 140. *Իմն, ինչ* դերանունները սովորաբար դրվում են գոյականից հետո և ընդհանրապես համաձայնում հոլովով ու թվով, բացի հոգնակի թվի հոլովմենից, որտեղ մնում են անփոփոխ, եզակի ուղիղ ձևով:

	Եզակի	Նոգնակի
Ու.	տունկ ինչ	տունկք ինչ
Հ.	(գ)տունկ ինչ	(գ)տունկս ինչ
Մ.	տնկոյ իրիք	տնկոց ինչ
Տ.	տնկոյ իմիք	տնկոց ինչ
Բ.	ի տնկոյ իմեքե	ի տնկոց ինչ
Գ.	տնկով իւիք	տնկովք ինչ

§ 141. *Այլ* դերանունը սովորաբար նախադասվում է գոյականին և հոլովով ու թվով համաձայնում նրան, բացի հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովմենից, որտեղ ընդհանրապես մնում է եզակի:

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	այլ ազգ	այլ ազգք
Հ.	(գ)այլ ազգ	(գ)այլ ազգս
Մ.	այլոյ ազգի	այլոց ազգաց
Տ.	այլում ազգի	այլոց ազգաց
Բ.	յայլմե ազգե	յայլոց ազգաց
Գ.	այլով ազգաւ	այլովք ազգաւք(օք)

Հաճախ *այլ* դերանունը նախադասվելիս հոլովով ու թվով մնում է անհամաձայն՝ «խառնեալ ընդ այլ դեղոյ» (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ), «այլ տոհմէն»

(Փարսյ., 2-րդ, ԽԵ) կամ համաձայնում է հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովներում՝ «այլքն հնախօսք» (Խոր., 1-ին, Ձ), «գայլս... գունդս» (Խոր., 2-րդ, Է). կամ հանդես է գալիս ետադաս գործածությամբ՝ «ագգի այլում» (Դան., Բ, 44):

§ 142. Միս դերանունը դրվում է գոյականից առաջ և համաձայնում հոլովով ու թվով. հոգնակի հոլովաձև երի հետ չի գործածվում:

Եզակի

ՈՒ.	միս կողմն
Հ.	(գ)միս կողմն
Ս.	միսոյ կողման
Տ.	միսում կողման
Բ.	ի միսմ կողմանէ
Գ.	միսով կողմամբ

Երբեմն *միս* դերանունը հանդիպում է ետադաս գործածությամբ՝ «ի գալուստ ամին միսոյ» (Ագ., Բ, 23) կամ նախադաս գործածվելիս հոլովով չի համաձայնում՝ «ի միս կողմանէ» (Խոր., 1-ին, Լ):

Վարժություն 113. *Թարգմանել, որոշել անկախ գործածված անորոշ դերանունների հոլովն ու թիվը:*

Ոչ յունեքէ առի զհաց բռնի: Այլք հատանէին ոստս ի ծառոց: Չգոյր ինչ ժամանակակից Աստուծոյ: Ոչ իմիք կարօտանայ: Ումեմն ետ հինգ քանքար և ումեմն երկուս և ումեմն մի, իւրաքանչիւր բստ իւրում կարի և գնաց: Թէ կարօտ եղև յայլմէ նիւթ մուրանալ: Յորժամ իցէ ոք ուրուք թշնամի: Հրամայէ ումանց ի նոցանէ երթալ ի գաւառն Աղիովտի: Ոչ այլ իւիք խոշտանգէ: Բայց զկանայսն Շապիոյ թագաւորին Պարսից ոչ ումեք ինչ թոյլ տայր Մուշեղ զօրավարն Հայոց անարգել: Թէ որպէս ստուեր իրիք ոչ երբէք հեռանայ յիմեքէն:

Վարժություն 114. *Թարգմանել՝ բացատրելով, թե նախադաս և ետադաս անորոշ դերանունները հոլովով ու թվով ինչպես են համաձայնել իրենց լրացյալներին:*

Հարիւրապետի ուրումն ծառայ չարաչար հիւանդացեալ՝ մերձ էր ի վախճանել: Ի կնոջէ ումեննէ ծնաւ: Ի չարէ ումեքէ արարչէ կարծիցին: Առաքէ բազում համարձակութեամբ, հանդերձ Սանատրկաւ ոմամբ: Կանայք ոմանք որ բժշկեալ էին յայսոց չարաց և ի հիւանդութեանց: Քանզի չմարթի բնութեան իմիք առանց կամաց՝ մերթ բարի լինել, մերթ չար: Եւ ինքն խաղայ, ասէ, այլով աղխին ընդ արև մուտս հիւսիսոյ: Եւ չէ կարօտ այլում օգնականի: Իսկ ի միստում աւուրն ընդ այգն ընդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանիս: Մասամբ միով ուրախացաւ, և միսով և ս մասամբ տրտմեցաւ մինչև ի մահ: Չնոյն բաշաղանս այլովք պատմութեամբք կարկատեցին: Դէպ լինէր ոմանց եղբարց ի Հայաստան աշխարհէս: Քանզի ոչ ուրուք մեծ թագաւորի կայր ի նմա ձեռնարկութիւնք այսպիսիք: Թէ են ինչ ցաւք՝ որ վասն մեղաց լինին: Եւ ի մտոյ հրաժարեցոյց իբրև ի պղծոյ և ի խոտանէ իմեքէ:

Վարժութիւն 115. *Հոլովել հետևյալ կապակցութիւնները՝ այր ոք, կին ոմն, ծառ ինչ, այլ թագաւորութիւն, ազգ այլ, միս ար (օր):*

Վարժութիւն 116. *Թարգմանել գրաբար:*

Իր բարեկամներից մեկին չէր ճանաչում: Նրանցից ոմանց չէր հավատում: Ոմն հարյուրապետի դուստրը հիվանդ էր: Որևէ մեկի կողմից չէր սիրվում: Մի՞թե ինչ-որ բանի կարիք եք զգում: Հետո երևաց ուրիշ կերպարանքով: Եկան մի ինչ-որ տեղ: Ինչ-որ բույսից դեղ էր պատրաստում: Կգա նրանց տերը և այգին կտա ուրիշ մշակների: Մեկին կսիրի, իսկ մյուսին կատի: Իսկ մյուս օրը հրամայեց սպանել նրան: Մյուս դռնով (ընդ դուռն) ներս մտեք:

կարիք զգալ-կարօտանալ

ՅԱՂԱԳՍ ՄԵԾԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ՝ ՈՐ ԵՂԵՎ Ի ՁԻՐԱԲ, ԵՎ ՍԱՏԱԿՄԱՆ ԱՄԲԱՐՇՏԻՆ ՄԵՆՐՈՒԺԱՆԱՅ

Ազդ արարեալ Մեհրուժանայ յերկիրն Խորասանայ առ Շապուհ զամենայն օգնականութիւն Թէոդոսի զոր արար առ Պապ՝ ելանէ հրաման ի Շապուհոյ՝ ամենայն զօրացն Պարսից երթալ ընդ Մեհրուժանայ ի Հայս ի պատերազմ: Դոյնալէս ազդեն¹ ինքնակալին Թէոդոսի Պապ և Տերենտիանոս զՇապուհոյ, թէ ամենայն զօրացն հրամայեաց ելանել ի վերայ մեր, բայց ի դրանկացն: Ապա և Աւգոստոսն Թէոդոս հրամայեաց Ադդէի կոմսին մեծի երթալ յօգնականութիւն Պապայ, առնուլ զամենայն զօրս Յունաց, ոչ զոք թողուլ՝ 128

գոր ոչ առցե. այլ և զհետև ակա պահապանս քաղաքացն, որք զմեռաքսեայսն ունէին զվիշապս²:

Եւ խմբեցաւ պատերազմն ի դաշտին որ կոչի Չիրաւ, և մատեան ճակատ առ ճակատ: Եւ մանկունք քաջ նախարարացն Հայոց, ինքնական նահատակեալք, մտին ի մէջ ճակատուցն, առաջնորդութեամբ սպարապետին իւրեանց Սմբատայ ասպետի, որդոյ Բագարատայ, որ³ յազգէն Բագրատունեաց: Ելին և ի գորացն Պարսից համատիք նոցա, և խաղացին ի մէջ ճակատուցն. և ցիրք ընդ ցիրս լինէին: Եւ ի դառնալ մանկանցն Պարսից, ընդ հուպ դարձեալ մերոցն զհետ նոցա⁴, օրինակ իմն որպէս փոթորիկ յանտառէ տերևաթափ, այնպէս երազ յերկվարացն առեալ⁵ նիզակօք, դի ցուրտ յերկիր ընկեցնուին, ոչ կարելով նոցա⁶ յիւրեանց ճակատն մտանել: Իսկ յորժամ պարսիկքն զմերն շրջէին⁷ նոքա ի վահանափակն Յունաց իբր յամուր քաղաք մտանէին, առ ոչ ինչ վնասելոյ: Քանզի այնպէս արար Գորգոնոս իշխան հետևակ գորուն, իբր պարսպաւ պատեաց վահանօք զճակատն Պապայ:

Քանզի գօրքն Յունաց վառեալ էին ի զէնս ոսկոյ և արծաթոյ, և երկվարք նոցա նոյնպէս զարդու, և էր տեսանել⁸ իբրև զպարիսպ ինչ, յորոց յուրվք ի ջղեայ և ի կաշեայ պահպանակաց զգեստուն զկարծրութեան վիմաց բերէին երևոյթս⁹. և ի վերայ նոցա անխալամ գէսք¹⁰ նշանք արձակեալք իբր զսաղարթս ինչ հովանաւոր ծառոց: Բայց զվիշապացն մանուածս¹¹, ահագին բերանաբացութեամբ ուռուցեալ ի փչմանէ օդոյն¹², ոչ ինչ ուրեք կարեմ նմանեցուցանել, այլ միայն իբրև զլեռն ինչ աղամանդեայ խոնարհիլ¹³ ի ծով—բովանդակ ճակատն Յունաց ի պարսկական գօրսն: Քանզի և զնոսա էր տեսանել իբրև զհգօր ինչ գետ առ ի կողմն ի լայն ծաւալեալ. արդարև զջրոյ գոյն զրահագետացն բերէր տեսութիւն¹⁴:

... Իսկ ի ծագել արեգականն ընդդէմ մերոց գօրացն, ի պղնձապատ վահանացն նշոյք զլերամբքն փայլատակէին իբրև յամպոյ մեծէ, և ի նոցանէ ի դուրս ոստչէին ի մերոց նախարարացն քաջ զրահաւորք՝ որպէս փայլատականց ճառագայթք. յորոց միայն ի տեսութենէն զանգիտեալ պարսկական գունդն, սակաւ ինչ և մերն, վասն ոչ կարել¹⁵ հայել ընդդէմ արեգականն ծագման: Իսկ ի բաղխել զմիմեանս՝ եղև ի վերայ հովանի ամպոյ, և հողմ սաստիկ ի մերոցն կուսէ ընդդէմ պարսկականին փչեալ: Եւ ի խառնակել մարտին՝ պատահէ Կամսարականն Սպանդարատ խմբի մեծի, յորում էր քաջն Շերգիր Դեկաց արքայ, զգլուխ միջին զնդին պնդութեամբ զտեղի ճակատուն կալեալ¹⁶: Եւ յարձակեալ Սպանդարատ, և հերձեալ զխումբն, որպէս զշանթահար յերկիր կործանէր զքաջն, և զխումբն պտուտեալ՝ ի փախուստ դարձուցանէր: Եւ այսպէս ի վերին օգնականութենէն գօրացեալ առ հասարակ գօրքն Յունաց և Հայոց, դիակամբք թշնամեացն լցին զդաշտն ամենայն, և զմնա-

ցորդսն ամենայն ի փախուստ շրջեալ հալածեցին: Ընդ որս և գնումայր Ա-
դուանից արքայ խոցոտեալ ի Մուշեղայ որդոյ Վասակայ Մամիկոնենի, հա-
մին ի պատերազմն:

Բայց ամբարշտին Մեիրուծանայ վիրաւորեալ ձին՝ ոչ կարաց երագել ընդ
փախստեայսն. որում աճապարեալ հասանէ սպարապետն Հայոց Մմբատ, և
զորս ընդ մնայն էին կոտորեալ ձերբակալ առնէ զվատշուէրն յեզեր շամբին
Կոզայովտի: Եւ զմտաւ ածեալ, թէ զուցէ թափիցէ¹⁷ զնա մեծն Ներսէս, այնու-
րիկ աղագաւ ոչ ածէ ի բանակն. այլ զտեղեօքն զտանէ պատրաստական առ
ի կորուստ ամբարշտին զոմանս խորանաւորս հուր լուցեալ, և շամփուր եր-
կաթի՝ միս խորովելոյ. զոր ջեռուցեալ, կրկնեաց բոլորեալ որպէս պսակ, և յոյժ
արտաշէկ արարեալ, ասէ. «Պսակեն գրեզ, Մեիրուծան, քանզի ի խնդիր էիր
թագաւորել Հայոց. և ինձ ասպետիս պարտ է գրեզ պսակել ըստ սովորական
իշխանութեան իմոյ հայրենեաց»: Եւ մինչ ղեռ տաքն էր իբրև զհուր՝ եղ¹⁸ ի
գլուխն Մեիրուծանայ, և այնպէս սատակեցաւ չարն: Եւ յայնմ հետէ խաղա-
ղեցաւ երկիրն, ընդ ձեռամբ Պսակայ նուաճեալ:

(Մովսէս Խորենացի, 3-րդ, ԼԷ)

¹ այստեղ՝ տեղեկացնելու, իմաց
տալու իմաստով
² զմետաքսեայսն ունէին զվիշապս-կրում
էին մետաքսայ վիշապանկար դրոշմեր
³ ստորոգյալը (եր) զեղչված է
⁴ ընդ հուպ դարձեալ մերոցն զհետ
նոցա-մերոնք անմիջապէս հասնում
էին նրանց հետևից
⁵ այստեղ ցած գցելու իմաստով
⁶ սեռական հոլովով դրված ենթական
անորոշ դերբայի գործիական հոլովի
մոտ՝ *նրանք չկարողացան*
⁷ այստեղ ետ դարձնելու իմաստով
⁸ էր տեսանել-կարելի էր տեսնել
⁹ զկարծրութեան վիմաց բերէին երևոյթս-
կարծր քարերի տեսք էին ստանում

¹⁰ ստորոգյալը (կային) զեղչված է
¹¹ զվիշապացն մանուածս-վիշապների
(վիշապի նկարով դրոշակներ) զպարումները
¹² ահագին բերանաբացութեամբ ուռուցեալ
ի փշմանէ օդոյն-քամուց ուռչելով ահագին
կերպով բացել էին բերանները
¹³ անորոշ դերբայը *իլ* մասնիկով 5-րդ
դարում խիստ հազվադէպ է հանդիպում
¹⁴ տեսութիւն. այստեղ՝ տեսք, տպավորություն
¹⁵ փխ. կարելոյ
¹⁶ զգլուխ միջին գնդին պնդութեամբ
զտեղի ճակատուն կալեալ-ճակատի մեջ-
տեղում ամուր կանգնած էր՝ միջին
գնդի գլուխն անցած
¹⁷ այստեղ՝ ազատել, փրկել
¹⁸ եղ-դրեց

ԴԱՍ ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՈՐՈՇՅԱԼ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

§ 143. Որոշյալ դերանուններն են՝ *ամենեքին, ամենեքեան* (=ամենքը, բոլորը, ամենքն էլ, բոլորն էլ), *բոլորեքին, բոլորեքեան* (=բոլորը, բոլորն էլ), *ամենայն, այլև՝ ամէն, բոլոր, իրաքանչիւր, համայն, հանուր(ց), ողջոյն*:

Ամենեքին-ամենեքեան, բոլորեքին-բոլորեքեան, ամենայն դերանունները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ, ըստ որում *ամենեքին-ամենեքեան, բոլորեքին-բոլորեքեան* դերանունները հոլովվում են միայն հոգնակի թվով՝ *ու* հոլովիչով, իսկ *ամենայն* դերանունը՝ միայն եզակի թվով՝ *ի* հոլովիչով:

Ու.	ամենեքին, ամենեքեան	բոլորեքին, բոլորեքեան
Հ.	(զ)ամենեսին, (զ)ամենեսեան	(զ)բոլորեսին, (զ)բոլորեսեան
Ս.	ամենեցուն, ամենեցունց	բոլորեցուն, բոլորեցունց
Տ.	ամենեցուն, ամենեցունց	բոլորեցուն, բոլորեցունց
Բ.	յամենեցունց	ի բոլորեցունց
Գ.	ամենեքումքք	բոլորեքումքք

ՈՒ.	ամենայն
Հ.	(զ)ամենայն
Ս.	ամենայնի
Տ.	ամենայնի
Բ.	յամենայնէ
Գ.	ամենայնիւ

Ծանոթություն. Երբեմն *բոլոր* դերանունը հանդիպում է հոլովված ձևով՝ եզակի տրական և գործիական հոլովներով. *Բողորումս* Հայոց զօրութեամբ օտար ազգաց խորհէր տիրել (Խոր., 3-րդ, Գ): Եթէ հաւատասա *բոլորով* սրտի քով (Գործ., Ը, 7):

§ 144. *Իրաքանչիւր* դերանվան հոմանիշ ձևերն են *անձնիր* կամ *անցնիր*, որոնք խիստ սակավ գործածություն ունեն: *Իրաքանչիւր* դերանունն ուղիղ ձևով կարող է գործածվել նաև թեք հոլովների իմաստով՝ թարգմանվելով աշխարհաբար *յուրաքանչյուրն իր, ամեն մեկս մեր, ամենքն իրենց, ամեն մեկդ ձեր* և նման իմաստներով. օրինակ՝ Ումեմն ետ հինգ քանքար և ումեմն երկուս և ումեմն մի, ըստ իրաքանչիւր կարի (=յուրաքանչյուրին իր կարողության չափ), և գնաց (Մատթ., ԻԵ, 15): Ապա արձակեաց զմարգիկսն յիրաքանչիւր տեղիս (Շղիշէ, էջ 12) =Հետո զինվորներին ուղարկեց ամեն մեկին իր տեղը:

§ 145. *Ամենեքին-ամենեքեան* դերանունը գործածվում է գոյականի հետ և՛

նախադաս, և՛ ետադաս՝ հոլովով ու թվով համաձայնելով իր լրացյալին. օրինակ՝ Վասն զի արհալիրք ի Տեառնէ անկան ի վերայ ամենեցուն բնակչաց զաւառացն (Բ Մնաց., ԺԵ, 5): Յայնժամ ի մի վայր ժողովեալ նախարարացն ամենեցուն (Փարպ., 2-րդ, ԻԷ): Սի ի հարիւրոց յամենեցունց պիտանեացն առնու պատանդս (Խոր., 2-րդ, ԿԵ):

Ամենայն դերանունը գործածվում է գոյական անվան հետ նախադաս և ետադաս, սակայն տարածվածը նախադաս գործածությունն է: Այն հոլովով ու թվով չի համաձայնում իր լրացյալին. օրինակ՝ Թաքստեամբ ապրէր հանդերձ ամենայն գօրօքն իւրովք (Եղիշէ, էջ 18): Եւ գործակալք ամենայն յինում ձեռին են (Փարպ., 2-րդ, ԽԵ):

Ծանոթություն. Երբեմն *ամենայն* դերանունը, մանավանդ ետադաս գործածվելիս, համաձայնում է միայն հոլովով՝ «անդրանիկ ամենայնի մեռելոցն» (Բուգ., 4-րդ, Ե), «լեռնականօքն ամենայնիս» (Խոր., 2-րդ, Ծ), «ի ժողովրդէնէն յամենայնէն» (Ա Թագ., Բ, 13):

§ 146. *Իւրաքանչիւր* դերանունը գործածվում է գոյականի հետ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս, իսկ մյուս որոշյալ դերանունները՝ միայն նախադաս, որոնք հոլովով ու թվով չեն համաձայնում իրենց լրացյալներին. օրինակ՝ Այս են որդիքն Իսրայելի՝ ըստ իւրաքանչիւր տեղեացն (Եզր, Բ, 1): Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն (Եղիշէ, էջ 15): Բոլոր ընտանեօքն (Խոր., 3-րդ, ԼԱ): Հանուրց մարդկութեանս (Խոր., 1-ին, Գ): Ի վերայ ողջոյն ազգի (Եղիշէ, էջ 90):

Վարժություն 117. *Թարգմանել, որոշել որոշյալ դերանունների հոլովը:*

Եւ զի այս այսպէս՝ է ամենեցուն յայտնի է. որ կամին ուսանել: Եւ դու տիրես ի վերայ ամենայնի: Այսք էին ամենեքեան, որ ունէին զկանայս յայլազգեացն: Իսկ այն ո՞վ էր որ որսացաւ ինձ որս և երեր մատոյց, և կերայ յամենայնէ: Առատ ռոճկօք ուրախ առնէր զամենեսեան, և զուարթագին զինքն ցուցանէր ամենեցուն: Ուսաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց մարզպանն: Դարձեալ փութայ ամենեքումքք հանդերձ: Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցունց մեր արարիչ: Եւ զայս իբրև ասաց, եղեալ ծունր ամենեքումքք՝ եկաց յաղօթս: Անարգս և վատթարս յաչս ամենեցուն զնոսս ցուցանէին: Քանզի ոչ բոլորեցունց դիպի մարտիրոսութեան վիճակն: Այլ որպէս յամենայնի մոլորեցան հերձուածողք:

Վարժություն 118. *Թարգմանել, բացատրել, թե որոշյալ դերանունները հոլովով ու թվով ինչպես են համաձայնել իրենց լրացյալներին:*

Եւ եկին ամենեքեան ծերքն Իսրայելի: Ջղուռն քաղաքին պահէր մինչև ի գալն Արտաշիսի և զօրացն ամենեցուն: Եւ սպան զամենեսեան զեղբարսն իւր

սրով: Չկնի իսկ եկելոցս մարգարեիւքն ամենեքումքք ծանօթս տայ: Սիրեսցես... յամենայն սրտէ քումմէ: Սոյն օրինակ և ամենայն գիրք հոգեպատումք նշանակեալ ունին զբաշութիւնս ամենայն զօրաց: Չայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամենայնիւ... մեծաւ ամբոխի տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Սի ի հարիւրոց յամենեցունց պիտանեացն առնու պատանդս:

Ծանոթս տալ-իր մասին ծանոթութիւն տալ

Վարժութիւն 119. Թարգմանել գրաբար:

Բերում էին գրքերը և այրում բոլորի առջև (առաջի): Առատ պարգևներ կտա բոլորին: Ամենքը վախենում էին նրանից: Ամեն ինչից հարկ էին պահանջում: Ողջույն հղեց իր տերութեան բոլոր ազգերին: Ամեն ինչում դու արդար ես: Հանդիմանվում է բոլորի կողմից: Բոլոր գերիներին գլխատեցին քաղաքի հրապարակում: Այգու բոլոր ծառերը ծաղկեցին: Ամբողջ սրտով սիրում էր իր որդիներին: Ամենքին հայտնի է, որ նա քաջ է: Բոլոր կողմերից պաշարեցին քաղաքը:

ԱՐՏԱԲԱՋԴԱՅ ԹԱԳԱԲՈՐՈՒԹԻՒՆՆ¹, ԵՎ ՆԱԼԱԾԵԼ ԶԵՂԲԱՐՍ ԻԻՐ ԵՎ ԶՔՈՐՍ, ԵՎ ՄԱՆ ՆԱՆԴԵՐՁ ԱՅԼԱԲԱՆԵԼՈՎ

Յետ Արտաշիսի թագաւորէ Արտաւագղ որդի նորա, և հալածէ յԱյրարատոյ զամենայն եղբարս իւր ի գաւառս Աղիովտայ և Առբերանոյ, զի մի՛ բնակեացեն յԱյրարատ ի կալուածս արքայի. բայց միայն զՏիրան պահէ փոխանորդ իւր, զի որդի ոչ գոյր նորա: Որ յետ սակաւ ինչ ատուրց թագաւորելոյն իւրոյ, անցեալ զկամբջան Արտաշատ քաղաքի՝ որսալ կինճս և իշավայրիս զակամքք Գինայ, աղմկեալ ի ցնորից իմն խելագարանաց², ընդ վայր յածելով³ երիվարան, անկանի ի խոր իմն մեծ, և խորատոյգ լեալ՝ անհետի:

Զսմանէ երգիչքն Գողթան առասպելաբանեն այսպէս. եթէ ի մահուանն Արտաշիսի բազում կոտորածք լինէին ըստ օրինի հեթանոսաց. դժուարի⁴, ասեն, Արտաւագղ՝ ասելով ցեալոյն.

Սինչ դու գնացեր,

Եւ գերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար,

Ես աւերակացս ո՞ւմ թագաւորեն:

Վասն որոյ անիծեալ զնա Արտաշիսի՝ ասաց այսպէս.

Եթէ դու յորս հեծցիս⁵ յԱզատն ի վեր ի Մասիս,

Զքեզ կալցին քաջք,

Տարցին յԱզատն ի վեր ի Մասիս.

Անդ կայցես, և զլոյս մի՛ տեսցես:

Զրուցեն զամանէ և պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում՝ կապեալ երկաթի շղթայիւք. և երկու շունք հանապազ կրծելով զշղթայսն, ջանայ ելանել և առնել վախճան աշխարհի, այլ ի ձայնէ կռանարկութեան դարբնաց զօրանան, ասեն, կապանքն: Վասն որոյ և առ մերով իսկ ժամանակաւ՝ բազումք ի դարբնաց, զհետ երթալով առասպելին, յաւուր միաշարքաւոջ երիցս կամ չորիցս բախեն զսալն, զի զօրասցին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ: Բայց է ճշմարտութեամբ այսպէս, որպէս ասացաքս վերագոյն:

Այլ ոմանք ասեն և ի ծնանելն զսա դիպեալ պատահարաց իմն. զոր⁶ համարեցան կախարդել զսա կանանց⁷ զարմիցն Ածդահակայ. վասն որոյ զնոսա բազում չարչարեաց Արտաշէս: Եւ զայս նոյն երգիչքն յառասպելին ասեն այսպէս, եթէ.

Վիշապագունք գողացան զմանուկն Արտաւազդ,

Եւ դև փոխանակ եղին:

Բայց ինձ արդարացեալ⁵ թուի լուրն այն, թէ ի ծննդէնէն և եթ մոլութեամբ լեալ⁹, մինչ նովիմք¹⁰ և վախճանեցաւ: Եւ առնու զքազաւորութիւնն Տիրան եղբայր նորին:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, ԿԱ)

¹ այստեղ՝ *բագավորելը* իմաստով

² աղմկեալ ի ցնորից իմն խելագարանաց-ինչ-որ ցնորքից շփոթվում, խելագարվում է

³ ընդ վայր յածել-վայր ընկնել

⁴ այստեղ՝ նեղանում է

⁵ եթէ դու յորս հեծցիս-թե դու

(ձի) հեծնես որսի գնաս

⁶ ուղիղ խնդիրը կրկնված է (զոր, զսա).

պետք է թարգմանել որևէ մեկը

⁷ անորոշ դերբայի մոտ ենթական դրված է տրական հոլովով. համարեցան կախարդել զսա կանանց-կարծում են,

թե սրան կախարդել են կանայք

⁸ այստեղ՝ ճշմարիտ, արդարացի

⁹ մոլութեամբ լեալ-խելագար է եղել

¹⁰ նովիմք-նույնով, այսինքն՝ նույն հիվանդությամբ

ԳԵՐԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՄԱԿԲԱՅՆԵՐ

§ 147. Գրաբարում մի շարք բառեր՝ *աստ, անդ, այսր, այրր, անդր, աստի, այտի (այդի), անտի*, անկախ գործածվելիս հանդես են գալիս որպէս մակբայներ. օրինակ՝ Եւ անդ (=այնտեղ) պահեցէք զնոսա զգուշութեամբ (Եղիշէ, էջ 146): Չիա՞րդ մտեր այսր (=այստեղ) (Մատթ., ԻԲ, 12): Թողէք անդր (=այնտեղ) զառաջին յանցանս ձեր (Եղիշէ, էջ 165): Զանգի անդ (=այն ժամանակ) մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր, սուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով՝ ջանային տի-

րել ի վերայ միմեանց (Խոր., 1-ին, Ժ): Եւ անտի (=այնտեղից) չուեալ՝ յուտանն ի Դուին մտանէին (Փարպ., 3-րդ, էջ 157):

§ 148. Գերանվանական մակբայները հաճախ գործածվում են նաև գոյական անունների հետ: Այս դեպքում պետք է նկատի ունենալ հետևյալը.

1. Գրանք նշանակությամբ փոխարինում են *այս, այդ, այն* ցուցական դերանուններին կամ *ս. յ, ն* ցուցական հոդերին. օրինակ՝ Էջ դու վաղվաղակի ի ձիոյ այտի (Բուգ., 6-րդ, Ը), փխ., Էջ դու վաղվաղակի ի ձիոյդ յայդմանէ=ցած իջիր իսկոյյն այդ ձիուց (կամ՝ ձիուցդ): Յաշխարհէ աստի չեն (Յովհ., ԺԷ, 16), փխ. Յաշխարհէս յայսմանէ չեն=այս աշխարհից չեն: Թաքեայց ի դաշտի աստ (Ա Թագ., Ի, 5), փխ. Թաքեայց ի դաշտիս յայսմիկ=կթաքնվեմ այս դաշտում: Եւ ոչ ի տար աշխարհ այսր զհետ նոցա զնայաք (Եղիշէ, էջ 184), փխ. Եւ ոչ ի տար աշխարհս յայս զհետ նոցա զնայաք=և ոչ էլ նրանց հետևից այս օտար աշխարհը կգնայինք (բառացի՝ գնում էինք):

2. Հաճախ էլ այդ բառերը չեն արտահայտում ցուցական դերանունների կամ հոդերի նշանակություն և չեն թարգմանվում աշխարհաբար համապատասխան դերանուններով ու հոդերով. օրինակ՝ Ի պտղոյ անտի ծառն ճանաչի (Մատթ., ԺԲ, 33)=Պտղից է ծառը ճանաչվում: Ապա իմացեալ Ջրուանայ, ասէ. «Երկու որդիք են յորովայնի անդ» (Եզնիկ, 2-րդ, Ա)=Ապա Ջրվանն իմաւալով ասում է՝ «Երկու որդիներ կան որովայնում»: Չարթոյց զուրբսն ի քնոյ անտի (Եղիշէ, էջ 151)=Քնից զարթնեցրեց սրբերին: Եթէ որպէս նոքա ի բանտի անդ անիծանէին զքեզ (Եղիշէ, էջ 143)=Թե ինչպես նրանք բանտում անիծում էին քեզ:

§ 149. Գերանվանական մակբայներն ունեն նաև գործածության հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. *Աստ, անդ, այդր* բառերը գործածվում են ներգոյականի իմաստ արտահայտող *ի(յ)* նախդրով տրականի հետ. օրինակ՝ Գտանէր յամրոցի անդ (Բուգ., 3-րդ, Ը): Արկէք զդա ի գուր մի յանապատի աստ (Ծննդ., ԼԷ, 22): Գրեցի ձեզ ի թոթի այդր (Ա Կորնթ., Ե, 9):

2. *Այսր, անդր* բառերը գործածվում են *ի(յ)* նախդիր ունեցող ուղևորման հայցականի հետ. օրինակ՝ Եթէ ո՞չ գայցէ ի տօն այսր (Յովհ., ԺԱ, 56): Մտեալ ի սենեակ անդր՝ ելաց (Ծննդ., ԽԳ, 30): Գայր հասանէր ի տեղի անդր (Թռն., Բ, էջ 501):

Ծանոթություն. Երբեմն *անդր* բառը կարող է գործածվել ներգոյականի իմաստ արտահայտող *ի(յ)* նախդրով հայցականի հետ. օրինակ՝ Եւ ձկունք, որ ի գետ անդր էին՝ սատակեցան (Ելք, Է, 21):

3. *Աստի, այտի (այդի), անտի* բառերը գործածվում են բացառական հոլովի հետ. օրինակ՝ Հանին զՅովսէփի ի գրոյ անտի (Ծննդ., ԼԷ, 28): Առաքեցից զմի յաշակերտաց աստի իմոց (Խոր., 2-րդ, ԼԲ): Ել նա յատենէ անտի (Թռն., Բ, էջ 562): Ել ի տապանէ այտի (Ծննդ., Ը, 16):

Վարժություն 120. *Թարգմանել, որոշել, թե ո՞ր հոլովների հետ և ի՞նչ նշանակությամբ են գործածվել դերանվանական մակբայները:*

Լուարո՛ւք (=լսեցե՛ք) յագգականաց այտի դորա: Իբրև մերձեցան ի բանակ անդր: Ածե՛ք այսր և ի կապելոցն, որք են ի բանտի անդ: Եւ դարձուցին զնա ի ջրհորոյ անտի: Ջախոռապետն արքային Պարսից զլխատեր ի ներքս յասպաստանի անդ: Ոչ հաւանէր նա իջանել յանապատէ անտի: Եմուտ այրն ի տուն անդր: Նոքա եկեալ ցուցանէին ի քաղաքի անդ: Ոչ կարէին հանել ըզվնասակար խոզն յայգոյ անտի: Լուայ զձայն քո ի դրախտի աստ և երկեայ: Թերևս ամաչեացեն յորդոյ աստի իմմէ:

Վարժություն 121. *Թարգմանել՝ բաց թողած բառերի տեղ դնելով համապատասխան դերանվանական մակբայներ:*

Երթայր վաղվաղակի ի դաշտ...: Հոսեր արիւնն ի վիրէ...: Ինքն կերակրեաց ի սակաւ հացէ զժողովորդն յանապատի...: Եկն եմուտ ի խորան...: Յամենայն ծառոց որ իցեն ի ներքս դրախտի... մի՛ ուտիցէք: Ես աւասիկ ախոյեան ելանեմ քեզ ի մերոց զօրաց..., և դու ինձ ի յունականաց...: Ընկենուիւն յերիվարէ... զպատանեակն Գնել: Ի պարսպէ... ի ձոր... ընկենուիւն զնոսա:

Վարժություն 122. *Թարգմանել գրաբար, ընդգծված բառերի փոխարեն գործածել համապատասխան մակբայներ:*

Այն աղբյուրից էին ջուր տանում: Կմտնեք այն քաղաքը: Այս անապատում էին բնակվում: Շապուի թագավորը փախչում էր այս պատերազմից: Ոչխարներն արածում են այդ դաշտում: Նավը ընկղմվեց (ընկղմեցաւ) այս ծովի մեջ: Այն տեղում տնկում էին այգիներ: Այս գիւնուց էինք ըմպում: Կվերցնեք այդ ալյուրը և կլցնեք այդ ամանի մեջ: Այդ գյուղից հարկ էին պահանջում:

ՎԱՍՆ ՁԵՌԱԿԵՐՏԻՆ, ՈՐ ԿՈՉԻ ԵՐՈՒԷՆԴԱԿԵՐՏ

Քաղցր է ինձ ասել և յաղագս գեղեցիկ դաստակերտին Երուանդակերտի, գոր յօրինեաց¹ նոյն ինքն Երուանդ գեղեցիկ և չքնաղ յօրինուածովք: Քանզի զմիջոց հովտին մեծի լնու մարդկութեամբ և պայծառ շինուածովք՝ լուսաւոր որպէս սկան բիր: Իսկ շուրջ զմարդկութեամբն² ծաղկոցաց և հոտարանաց կազմութիւն, որպէս շուրջ զբբովն զայլ բոլորակութիւն³ ական: Իսկ զբազմութիւն այգեստանոյ⁴ իբր զարտն անանց խիտ և գեղեցիկ ծիր⁵. որոյ հիւսիսային կողմանն դիր կարակնաձև՝ արդարև գեղաւոր կուսից յօնից դարաւան-

դաց համեմատ⁶: Իսկ ի հարաւոյ հարթութիւն⁷ դաշտաց՝ ծնօտից պարզութեան գեղեցկութիւն⁸: Իսկ գետն բերանացեալ դարաւանդօք ափանցն՝ գերկթերթիսն նշանակէ շրթունս⁹: Եւ այսպիսի գեղեցկութեան⁷ դիր՝ անքթթելի իմն գոգցես ի բարձրաւանդակ թագաւորանիստն զհայեցուածսն ունի¹⁰. և արդարև բերրի և թագաւորական դաստակերտն:

Ձայս ամենայն զգործեցեալսն Երուանդայ պարզէ է մեծն Տրդատ մարդկան ազգին Կամսարականաց, որպէս մտերմաց և արեան կցորդաց¹¹ ազգին Արշակունեաց. զոր յիրում տեղտօջն պատմեսցոյք...:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, ԽԲ)

¹ այստեղ՝ կառուցեց, շինեց

² շուրջ զմարդկութեամբն-բնակութեան

շուրջը: Այս և հաջորդ մի քանի նախադասութիւններում բայ-ստորոգյալը կամ բաղադրյալ ստորոգյալի հանգույցն արտահայտված չեն

³ այստեղ՝ բոլորակ

⁴ այգեստանոյ-այգիների

⁵ իբր զարտև անանց խիտ և գեղեցիկ ծիր-մմանվում էր խիտ արտև-անունքի գեղեցիկ գծին

⁶ ամբողջ նախադասութիւնը պետք է թարգմանել այսպես. որի հյուսիսային կողմի կամարածն դիրքը իսկպպես

համեմատվում էր գեղեցիկ կույսերի հոնքերին

⁷ վերացականը թանձրացականի փոխարեն. հարթութիւն դաշտաց-հարթ դաշտերը

⁸ ծնօտից պարզութեան գեղեցկութիւն-(հիշեցնում էին) ծնօտների գեղեցիկ ողորկութիւնը

⁹ ամբողջ նախադասութիւնը պետք է թարգմանել այսպես. իսկ գետը ափերի

բարձրութիւններով պատկերանում էր մի բերան՝ իր երկու շրթունքներով

¹⁰ կարծես անթարթ հայացքն ուղղել է

թագաւորանիստ բարձրավանդակի վրա

¹¹ արեան կցորդ-արյունակից

ՅԱՂԱԳՄ ՇԻՆՈՒԲԾՈՅ ԱՄՐՈՅԻՆ ԳԱՌՆՈՅ

... Ձայսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշինուած ամբոցին Գառնոյ, զոր որձաքար և կոփածոյ վիճօք, երկաթագամ և կապարով մածուցեալ. յորում շինեալ և տուն հովանոց¹, մահարձանօք², սքանչելի դրօշուածովք բարձր քանդակաւ, ի համար քեռ իրոյ Խոսրովիդիստոյ, և գրեալ ի մնա գլիշատակ իր հելլենացի գրով...:

(Մովսէս Խորենացի, 2-րդ, Դ)

¹ տուն հովանոց-հովանոց

² մահարձան-արձան

ԱԾԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 150. Գրաբարում ածականները լինում են երկու տեսակ՝ որակական և հարաբերական:

Որակական ածականները ունեն համեմատության երեք աստիճան՝ դրական, համեմատական, գերադրական:

§ 151. Ածականի համեմատական կամ բաղդատական աստիճանը կազմվում է երկու ձևով՝ ա) (ա)զոյն վերջածանցով, բ) քան նախադրությամբ:

ա) *Գոյն* ածանցը դրվում է ածականի ուղիղ ձևի վրա, օրինակ՝ մեծ-մեծագոյն=ավելի մեծ, հզոր-հզորագոյն=ավելի հզոր, լաւ-լաւագոյն=ավելի լավ և այլն: Հարկ է կարծել՝ թէ էր ոմն ի վեր քան գնա զօրագոյն և փառաւորագոյն (Եզնիկ, 2-րդ, Գ)=Պետք է կարծել, թե նրանից վեր ավելի զորեղ և փառավոր մեկը կար:

Ծանոթություն. Երբեմն *զոյն* ածանցով կազմված ածականներն արտահայտում են գերադրական իմաստ. օրինակ՝ Ապրի կրտսերագոյնն միայն, որ է Նիմուսա (Խոր., 1-ին, ԺԷ)=Ազատվում է միայն ամենափոքրը՝ Նինվասը:

բ) *Քան* նախադրությունը դրվում է սովորաբար դրական աստիճանից, երբեմն էլ *զոյն* ածանցով կազմված ածականներից հետո, այնուհետև՝ համեմատելի բառը հայցական հոլովով և *զ* նախդրով. օրինակ՝ մեծ քան գերկիր=երկրից ավելի մեծ, բարձրագոյն քան գնա=նրանից ավելի բարձր և այլն: Մեծ քան զոսա այլ պատուիրան ոչ գոյ (Մարկ., ԺԲ, 31)=Սրանցից ավելի մեծ պատվիրան չկա: Բաղդր է նա քան զնեղու խորիսխ (Մաղմ., ԺԸ(ԺԺ), 11)=Նա մեղրի խորսխից ավելի քաղդր է: Մին բարձրագոյն էր քան զմիսն (Դան., Ը, 3)=Մեկը մյուսից ավելի բարձր էր: Չի՞նչ հզորագոյն քան զառեծ (Դատ., ԺԴ, 18)=Ի՞նչն է առյուծից ավելի հզոր:

§ 152. Գրաբարում ածականի գերադրական աստիճանը հատուկ ձև չունի: Այդ իմաստն արտահայտվում է *կարի, յոյժ, սաստիկ, անհնարին* և սաստկական իմաստ ունեցող այլ մակբայների միջոցով, որոնք դրվում են սովորաբար ածականի ուղիղ ձևի վրա. օրինակ՝ Ծածկեալ յոյժ բարակ կտաւով (Փարպ., էջ 29)=Ծածկելով շատ բարակ կտավով:

Ծանոթություն. Բարդ բառերի կազմության մեջ հանդիպող *ամեն* բառը արտահայտում է ոչ թե գերադրական, այլ *ամեն ինչ* իմաստը. օրինակ՝ Թորոյր... զգաւառն Այրարատու... զամենաբոյսն. զամենաբոլոխն, զամենալին... (Փարպ., էջ 9)=Թողեք (բառացի՝ թողնում էր) ամեն ինչ բուսեցնող, ամեն ինչ բխեցնող, ամեն ինչով լի Արարատյան գավառը:

§ 153. Ածականներն ունեն անվանական հոլովում, հոլովվում են արտաքին թեքման *Ի, Ո, Ի-Ա, Ո-Ա*, մասամբ էլ *ՈՒ* հոլովմամբ:

Ծանոթություն. Մի քանի ածականներ եզակի տրականում ստանում են *ուս* հոլովակերտ՝ հին-հնոյ-հնում, նոր-նորոյ-նորում, վերին-վերնոյ-վերնում և այլն:

ա) *Ային, ին* վերջածանց ունեցող ածականները հոլովվում են Ո հոլով-մամբ՝ դաշտային-դաշտայնոյ, ամառնային-ամառնայնոյ, վերին-վերնոյ, վերջին-վերջնոյ և այլն:

բ) *Ի*-ով վերջացող բազմավանկ ածականները հոլովվում են Ո-Ա խառն հոլովմամբ՝ սիրելի-սիրելոյ-սիրելեալ, բարի-բարոյ-բարեալ, առաքինի-առաքինոյ-առաքինեալ, իմանալի-իմանալոյ-իմանալեալ, գեղանի-գեղանոյ-գեղանեալ, պիտանի-պիտանոյ-պիտանեալ և այլն:

գ) *Գոյն* վերջածանց ունեցող ածականները հոլովվում են Ի հոլովմամբ՝ մեծագոյն-մեծագունի-մեծագունից, լուսագոյն-լուսագունի-լուսագունից, վեհագոյն-վեհագունի-վեհագունից, ազնուագոյն-ազնուագունի-ազնուագունից և այլն:

դ) *Ը*-ով և նախորդող որևէ բաղաձայնով վերջացող *թանձր, կարծր, մանր, ծանր, փոքր, քաղցր* ածականները հոլովվում են ՈՒ հոլովմամբ և ունեն ներքին թեքման որոշ առանձնահատկություններ: Եզակի թվի թեք հոլովներում *ը*-ն ընկնում է, իսկ հոգնակի ուղղականը վերջավորվում է *ունք*-ով:

Հոլովման օրինակ.

	Եզակի	Ղոգնակի
ՈՒ.	փոքր	փոքունք
Հ.	(գ)փոքր	(գ)փոքունս
Ս.Տ.	փոքու	փոքունց
Բ.	ի փոքուէ	ի փոքունց
Գ.	փոքու	փոքունքք

Ծանոթություն. *Բարձր* ածականը եզակի թվում հոլովվում է (ը)*ը*-ով վերջացող բառերի նման, իսկ հոգնակի թվում՝ ներքին թեքման Ա հոլովմամբ:

ՈՒ.	բարձր	բարձունք
Հ.	(գ)բարձր	(գ)բարձունս
Ս. Տ.	բարձու	բարձանց
Բ.	ի բարձուէ	ի բարձանց
Գ.	բարձու	բարձանքք

Մնացած ածականների հոլովման վերաբերյալ դրոշակի կանոններ չկան, նրանց հոլովումն իմանալու համար պետք է դիմել գրաբարի բառարաններին:

**ԱԾԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ**

§ 154. Գրաբարում ածականները դրվում են գոյական անուններից և՛ առաջ, և՛ հետո, սակայն ավելի տարածվածը նախադաս գործածությունն է:

§ 155. Որպես ընդհանուր կանոն, նախադաս ածականները հոլովով ու թվով չեն համաձայնում գոյականներին: Նախդրավոր հոլովներում նախդիրները դրվում են ածականի վրա: Հոլովման օրինակ.

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	սիրելի եղբայր	սիրելի եղբարք
Հ.	(զ)սիրելի եղբայր	(զ)սիրելի եղբարս
Ս. Տ.	սիրելի եղբար(եղբօր)	սիրելի եղբարց
Բ.	ի սիրելի եղբար(եղբօրէ)	ի սիրելի եղբարց
Գ.	սիրելի եղբարք	սիրելի եղբարքք

Ծանոթություն. Երբեմն նախադաս ածականները հոլովով ու թվով համաձայնում են իրենց լրացյալներին. օրինակ՝ *ի ձեռն պատուատորի զօրագլխի ուրուք* (Եղիշէ, էջ 44), *ի ձեռաց կորովեաց աղեղնատրաց* (Խոր., 2-րդ, ԿԵ), *սիրելեաց վկայիցն* (Ազ., էջ 10), *ի մեծի տան* (Եզնիկ, 1-ին, Գ), *ի հնոց ժամանակաց* (Բուզ., 4-րդ, Ե), *ի չարէ արարչէ* (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ) և այլն:

Այս դեպքում անեզական գոյականների հոգնակի գործիականի հետ ածականները սովորաբար համաձայնում են միայն հոլովով. օրինակ՝ *մեծաւ թշնամանօք* (Բուզ., 3-րդ, Գ), *բացաւ աջօք* (Եղիշէ, էջ 125) և այլն:

§ 156. Ետադաս ածականները, որպես կանոն, հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյականներին: Հոլովման օրինակ.

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	ազգ քաջ	ազգք քաջք
Հ.	(զ)ազգ քաջ	(զ)ազգս քաջս
Ս. Տ.	ազգի քաջի	ազգաց քաջաց
Բ.	յազգէ քաջէ	յազգաց քաջաց
Գ.	ազգաւ քաջաւ	ազգաւք(օք) քաջաւք(օք)

Ծանոթություն. Ետադաս ածականները խիստ հազվադեպ չեն համաձայնում իրենց լրացյալներին հոլովով ու թվով. օրինակ՝ *ի քաղաքի մի փոքր* (Խոր., 2-րդ, ԳԱ), *թաղեաւ կաճեայ* (Խոր., 3-րդ, Թ), *զպաղատանս արտաստալից* (Կոր., Ը) և այլն:

Արքունի բառը թե՛ նախադաս և թե՛ ետադաս գործածվելիս միշտ մնում է անհամաձայն:

Վարժություն 123. Հորովել հետևյալ կապակցությունները՝ ածականները հորովով ու թվով համաձայնեցնելով գոյականներին:

Բարեկամ սիրելի, այր առաքինի, գորավար քաջ, ընկեր հաւատարիմ, մեծ քաղաք:

Վարժություն 124. Թարգմանել, բացատրել, թե նախադաս և ետադաս ածականները հորովով ու թվով ինչպես են համաձայնել իրենց լրացյալներին:

Իմաստուն կանայք շինեցին տունս, իսկ անգգամքն ձեռք իրեանց կործանեցին: Մեծա խնդութեամբ ընդունէին զչարչարանս: Սակայն Վաղարշ մեռանի ի ձեռաց կորովեաց աղեղնատրաց: Պաշտէք զկուռս համերս և անշունչս: Այսօր թագաւորք օտարք տիրեն ի վերայ մեր: Յորժամ զաներեւութեն և զնորին զՎշունջենաւոր զօրութենէն ճառիցէ որ: Ամիսս վեց օձանէին իւրովք անուշիւք: Ախտք մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ: Դարձեալ հրաման տայր վասն առաքինոյն Գայիանեայ: Եւ եղ զիս ի վերայ լերին միոյ բարձու յոյժ:

Վարժություն 125. Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված ածականները հորովով ու թվով համաձայնեցնել ընդգծված լրացյալներին:

Եւ ածին զիշխանսն թագաւորին (զհաւատարիմ): Բայց (ամբարիշտ(ն)) Մեհրուժանայ վիրաւորեալ ձին՝ ոչ կարաց երագել ընդ փախստեայսն: (Մեծ) անարգանօք տանջէր զամենեսեան: Հոգով իւրով (սուրբ) մխիթարեսցէ զձեզ հանապազ: Դարձարո՛ք ի ճանապարհաց ձերոց (չար): Եկեալ հասանէր առ իս հրաման առն միոյ (պատուական) Յովսէփ կոչեցելոյ: Հասանեն և զօրքն (կայսերական): Եւ զօրութեամբ (բազում) տային վկայութիւն առաքեալքն: Եւ նեղեալքն յայտց (պիղծ) բժշկէին:

Վարժություն 126. Թարգմանել գրաբար՝ ածականները հորովով ու թվով համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին, ըստ որում առաջին երեք նախադասությունների ածականները գործածել նախադաս, իսկ մյուսներինը՝ ետադաս:

Մեծ սիրով սիրում էր նրան: Ըստ հին ավանդության զոհեր էին մատուցում իրենց աստվածներին: Սպանվում է իր հարազատ եղբոր կողմից: Կրնակվեն ավերակ քաղաքներում և անշեն տներում: Սրբությամբ են պահում առաքինի մարդկանց հիշատակը: Բազում վիրավորներ ընկան այն մեծ պատերազմում: Ուղարկվում է պատգամավորներ Հայաստան հավատարիմ մարդկանցով: Օգնություն էին ստանում իրենց սիրելի բարեկամներից: Ինչո՞ւ եք թշնամություն գցում իմ երկու հարազատ եղբայրների մեջ: Փոքր ամաններով ջուր էին հանում խոր ջրհորից: Ինձ ասում են՝ դուրս ելիր (էլ արտաքս) այս գեղեցիկ այ-

գուց: Մեծ և հզոր գորքով հարձակվում է թշնամու բանակի վրա: Միջնաբերդն ամրացրեց բարձր պարսպով:

գցել-արկանել

ՎԵՐԱՑԱԿԱՆԸ ԹԱՆՁՐԱՑԱԿԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

§ 157. Գրաբարում հաճախ ածականը ստանում է *ուրիւն* ածանցը՝ վերածվելով վերացական գոյականի, որը սովորաբար դրվում է սեռական հոլովով և գործածվում ածականի իմաստով: Այդ բառերը պետք է թարգմանել աշխարհաբար որպես ածական, օրինակ՝ Բազմասցի ի ձեզ ողջոյն *մարդասիրութեան* մերոյ (Եղիշէ, էջ 9)=Թող շատանա ձեզ վրա մեր մարդասիրական ողջույնը: Բնակեցեք, ասէ, ի մէջ *ցրտութեան* սառնամանեաց (Խոր., 1-ին, ԺԱ)=Բնակվեցիր, ասում է, ցուրտ սառնամանիքների մէջ:

Երբեմն այսպիսի վերացական գոյականները դրվում են ուղիղ ձևով, իսկ նրանց հատկացյալները՝ սեռական հոլովով: Մրանք նույնպես աշխարհաբար պետք է թարգմանել իբրև որոշիչ-որոշյալի կապակցություններ. օրինակ՝ Վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր, եթէ յո՞ թափեցից *զղառնութիւն թիւնից*, կամ ո՞ր բացատրեցից *զբազմութիւն նետիցն* (Եղիշէ, էջ 7)=Այդ պատճառով էլ ինքն իր մէջ ալեկոծվում էր, թէ ո՞ւմ վրա թափեմ դառն թույներս կամ ո՞ր արձակեմ բազմաթիվ նետերս:

Վարժություն 127. *Դուրս գրել սեռական հոլովով և ուղիղ ձևով գործածված վերացական գոյականներն իրենց լրացյալների և լրացումների հետ միասին՝ դիմացը տալով աշխարհաբար թարգմանությունը:*

Պարտ է մեզ, ասէ, յայսպիսում բարեխառնութեան օրոց և մաքրութեան ջուրց և երկրի, քաղաք և արքունիս շինել բնակութեան: Չմի առաքինութիւն հաւատոյ զգեցան: Պատուհասէր զնա բանիւք խստութեան: Այլ և մարմնոյն նեղութեամբք առաւել և ս բարձին զրեռն ծանրութեան: Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ, և անուն կոչէ Հայք, վասն յաղթութեան պատերազմին: Ապաքէն զայդ կամիս՝ զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ: Եւ երդուաւ ինձ յիրեանց օրէնս քրիստոնէութեանն: Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն: Չայն ամենայն ոյժ պնդութեան տեսեալ Լիկիանէս զարմացաւ: Եւ հրաժարեալք ի միմեանց համբուրիս սրբութեանն՝ խաղայր գնայր... ի քաղաքս երկուս Ատորոց: Մատակարարէ անբաւ բազմութեամբ յոստանն, կանամբք, արամբք և ընտանեօք, զանպակասութիւն հացի և զինւոյ, զանուշահոտ զմեղրահամ քաղցրութիւն բանջարացն:

ԵՂՇ ԱՂԱՆԴՈՑ

(Հատուած)

Մինչ չև բնաւ էր ինչ¹, ասեն, ոչ երկինք և ոչ երկիր և ոչ այլ ինչ արարածք՝

որ յերկինս կամ յերկրի, Ջրուան ոմն անուն էր², որ քարզմանի բախտ կամ փառք: Չհազար ամ յաշտ արար³ զի թերևս որդի մի լինիցի նմա, որում անուն Ռոմիզդ, որ գերկինս և գերկիր և զամենայն որ ի նոսա՝ առնիցէ. և յետ հազար ամի յաշտ առնելոյ՝ սկսաւ ածել զնտաւ⁴, ասէ. «Օգո՞ւտ ինչ իցէ յաշտս զոր առնեմ, և լինիցի⁵ ինձ որդի Ռոմիզդ, եթէ ի գուր ինչ ջանայցեմ»: Եւ մինչ դեռ նա զայս խորհէր, Ռոմիզդ և Արհմն յղեցան յարգանդի մօր իրեանց. Ռոմիզդն ի յաշտն առնելոյ, և Արհմն ի յերկուանալոյ անտի: Ապա իմացեալ Ջրուանայ, ասէ. «Երկու որդիք են յորովայնի անդ, որ ոք ի նոցանէ վաղ առ իս հասցէ՝ զնա քագաւոր արարից»⁵. և ծանուցեալ⁶ Ռոմբզդի զխորհուրդս հօրն՝ յայտնեաց Արհմենին. ասէ. «Ջրուան հայր մեր խորհեցաւ՝ թէ ոք ի մէնջ վաղ առ նա երթիցէ, զնա քագաւորեցուցէ»: Եւ զայն լուեալ Արհմենին ծակեաց զորովայնն, և ել եկաց⁷ առաջի հօրն: Եւ տեսեալ զնա Ջրուանայ, ոչ գիտաց եթէ ո՞ր ոք իցէ. և հարցանէր՝ եթէ «Ո՞վ ես դու»: Եւ նա ասէ. «Ես եմ որդին քո»: Ասէ զնա Ջրուանն. «Իմ որդին անուշահոտ և լուսատր է, և դու խաւարին և ժանդահոտ ես»: Եւ մինչ դեռ նոքա զայս ընդ միմեանս խօսեին, ծնեալ Ռոմբզդի ի ժամու իւրում լուսատր և անուշահոտ, եկն եկաց առաջի Ջրուանայ: Եւ տեսեալ զնա Ջրուանայ, գիտաց՝ եթէ Ռոմիզդ որդի նորա է, վասն որոյ զյաշտն առնէր. և առեալ զբարսմունսն՝ զոր ի ձեռին իւրում ունէր, որովք զյաշտն առնէր, ետ ցՌոմիզդ և ասէ. «Տայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի, յայսմեհետ դու վասն իմ առնիցես»: Եւ ի տալ Ջրուանայ⁸ զբարսմունսն ցՌոմիզդ և օրհնել զնա, մատուցեալ Արհմենի առաջի Ջրուանայ՝ ասէ զնա. «Ո՞չ այնպէս ուխտեցեր՝ թէ ո՞ք երկուց որդուցն ինձոց յառաջ առ իս հասցէ, զնա քագաւոր արարից»: Եւ Ջրուանն առ ի չըրելոյ⁹ զուխտն՝ ասէ ցԱրհմնն. «Ա՛յ սուտ և չարագործ, տուեալ լիցի¹⁰ քեզ քագաւորութիւնն ինն հազար ամի, և զՌոմիզդ ի վերայ քո արքայ կացուցեալ¹¹. և յետ ինն հազար ամի Ռոմիզդ քագաւորեսցէ, և զինչ կամիցի առնել՝ արասցէ»: Յայնժամ սկսան Ռոմիզդ և Արհմնն առնել արարածս. և ամենայն ինչ՝ զոր Ռոմիզդ առնէր՝ բարի էր և ուղիղ, և զոր ինչ Արհմնն գործէր՝ չար էր և թիւր:

(Եզնիկ Կողբացի, 2-րդ, Ա)

¹ մինչ չև բնաւ էր ինչ-քանի դեռ

բնավ ոչինչ գոյություն չունէր

² Ջրուան ոմն անուն էր-Ջրվան անունով մեկը կար

³ յաշտ արար-զոհ արեց

⁴ ածել զնտաւ-մտածել

⁵ արարից-կանցն

⁶ իմանալով

⁷ ել եկաց-ելավ-կանգնեց

⁸ ի տալ Ջրուանայ-երբ Ջրվանը տվեց

⁹ առ ի չըրելոյ-չորժելու համար

¹⁰ տուեալ լիցի-բող տրվի

¹¹ կացուցեալ-նշանակած լինեն

ԹՎԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆ

§ 158. Գրաբարում թվականները երեք տեսակ են՝ քանակական, դասական և անձներական.

ԶԱՆԱԿԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 159. Քանակական թվականներն են՝ մի, երկու, երեք, չորք, հինգ, վեց, եթն (եօթն), ութ, ինն, տասն, ապա 11-ից մինչև 16-ը մասնակի փոփոխություններով միավորները սկզբից բարդվում են *տասն* թվականի *տասան* ձևին՝ մետասան, երկուտասան, երեքտասան, չորեքտասան, հնգետասան, վեչտասան, այնուհետև 17-ից մինչև 19-ը միավորը և տասնավորը միանում են *և* շաղկապով՝ եթնևտասն, ութևտասն (կամ ութուտասն), իննևտասն, իսկ *քսանից* սկսած միավորները *և* շաղկապով հարադրվում են տասնավորներին վերջից՝ քսան և մի, քսան և երկու..., երեսուն և երեք..., քառասուն և ութ..., յիսուն և չորք..., վաթսուն և հինգ..., երանասուն և ինն..., ութսուն և վեց..., իննսուն և եթն..., հարեր, հարեր և մի..., երկերիւր, երեքհարիւր, չորեքհարիւր, հինգհարիւր, վեցհարիւր, եթնհարիւր, ութհարիւր, իննհարիւր, հազար, բեր (բիւր) և այլն:

Ծանոթություն 1. Հարյուրավորներին, հազարավորներին և բիւր-ին սկզբից ավելացող թվականները կցվում կամ հարադրվում են առանց շաղկապի՝ հինգհարիւր կամ հինգ հարիւր, երկու հազար, երկու բիւր և այլն:

Ծանոթություն 2. Հարյուրավորներին և հազարավորներին բարդվող միավորները միանում են *և* շաղկապով, իսկ միավորներից բարձրերը՝ թե՛ շաղկապով, թե՛ առանց շաղկապի. օրինակ՝ Երկերիւր ութսուն և եթնս, և այլ և ս եթն հարեր և քառասուն այր (Եղիշէ, էջ 120): Հարք երեք հարեր և ութևտասն (Խոր., 2-րդ, Գ): Հազար և երեսուն և վեց (Եղիշէ, էջ 120): Յերկերիւր և ի հընգետասան բիւրոց ամաց (Թռռն., Ա, էջ 332): Չորք հազարք և հինգ հարեր չափովն (Եգեկ., ԽԸ, 33) և այլն:

§ 160. Քանակական թվականները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ ենթարկվելով տարբեր հոլովումների:

1. *Մի* թվականը հոլովվում է *n* հոլովիչով՝ միայն եզակի թվով, սեռականում ստանում է նաև *nջ* վերջավորությունը, իսկ տրականում՝ *ում* հոլովակերտը՝ սեռ.՝ միոյ, միոջ, տր.՝ միում, բաց.՝ ի միոջէ, ի միոյ, գործ.՝ միով:

2. *Երկու, երեք, չորք* թվականները հոլովվում են միայն հոգնակի թվով, ըստ որում *երկու* թվականը հոլովվում է *ու*, իսկ մյուսները՝ *ի* հոլովիչով:

Հ.	(զ)երկուս	(զ)երիս	(զ)չորս
Ս. Տ.	երկուց	երից	չորից
Բ.	յերկուց	յերից	ի չորից
Գ.	երկուք	երիք	չորիք

Ծանոթություն. Երկու թվականը ուղղական հոլովում խիստ հազվադեպ հանդիպում է *երկուք* ձևով. օրինակ՝ Լերինքն երկուք (Բուզ., 4-րդ, ԾԳ):

3. *Հինգ*-ից սկսած՝ մյուս բոլոր թվականները հոլովվում են և՛ եզակի, և՛ հոգնակի թվով:

4. *Հինգ, վեց, ութ, ինն, մետասան, երկուտասան, երեքտասան, չորեքտասան, հնգետասան, վեշտասան* թվականները և բոլոր տասնավորները, սկսած քսանից՝ *քսան, երեսուն, քառասուն, յիսուն, վաթսուն, եփսոսուն, ութսուն, իննսուն*, հոլովվում են Ի պարզ հոլովմամբ: Թեք հոլովներում տասնավորների վերջնականի *ու*-ն սղվում է՝ երեսնի, քառասնի և այլն:

Եզակի

Նոգնակի

Ու.	հինգ	ինն	քսան	հինգք	ինունք	քսանք
Հ.	(զ)հինգ	(զ)ինն	(զ)քսան	(զ)հինգս	(զ)ինունս	(զ)քսանս
Ս. Տ.	հնգի	ըննի	քսանի	հնգից	ըննից	քսանից
Բ.	ի հնգէ	յըննէ	ի քսանէ	ի հնգից	յըննից	ի քսանից
Գ.	հնգիւ	ըննիւ	քսանիւ	հնգիւք կամ հնգօք	ըննիւք	քսանիւք

Նոգնակի թվում *ինն* թվականը հոլովվում է նաև *ու* հոլովիչով՝ *ինունք, ինունց, յինունց, իննուք* (կամ՝ *իննամբք*):

5. *Եւթն* (եօթն) թվականը հոլովվում է ներքին թեքման Ա հոլովմամբ՝ սեռ.-տր.՝ եւթան, բաց.՝ յեւթանէ, գործ.՝ եւթամբ, հոգն., ուղղ.՝ եւթանք, սեռ.-տր.՝ եւթանց, բաց.՝ յեւթանց, գործ.՝ եւթամբք:

6. *Տասն, եւթն տասն, ութն տասն, ինն տասն* թվականները հոլովվում են ներքին թեքման Ի-Ա խառն հոլովմամբ՝ *տասն*. սեռ.-տր.՝ տասիւն. բաց.՝ ի տասնէ, գործ.՝ տասամբ, հոգն. ուղղ.՝ տասունք, սեռ.-տր.՝ տասանց, բաց.՝ ի տասանց. գործ.՝ տասամբք: *Տասն* բաղադրիչ ունեցող նշված բարդ թվականները հոգնակի ուղղականում *ն*-ից առաջ ստանում են *ա* ձայնավոր՝ *եւթն տասանք, ութն տասանք, ինն տասանք*:

7. Բոլոր հարյուրավորները հոլովվում են Ո պարզ հոլովմամբ՝ *հարեր*. սեռ.-տր.՝ հարիւրոյ, բաց.՝ ի հարիւրոյ, գործ.՝ հարիւրով, հոգն. ուղղ.՝ հարերք, սեռ.-տր.՝ հարիւրոց, բաց.՝ ի հարիւրոց, գործ.՝ հարիւրովք:

8. Հազար թվականը հոլովվում է արտաքին թեքման Ի-Ա խառն հոլովմամբ՝ սեռ.-տր.՝ հազարի, բաց.՝ ի հազարէ, գործ.՝ հազարաւ, հոգն., ուղղ.՝ հազարք, սեռ.-տր.՝ հազարաց, բաց.՝ ի հազարաց, գործ.՝ հազարաւք (օք):

9. Բեր (բիր) թվականը հոլովվում է ՈՒ պարզ հոլովմամբ. սեռ.-տր.՝ բիրու, բաց.՝ ի բիրէ, գործ.՝ բիրու, հոգն. ուղղ.՝ բերք, սեռ.-տր.՝ բիրուց, բաց.՝ ի բիրուց, գործ.՝ բիրուք:

Բեր թվականը հանդիպում է նաև տարբեր հոլովիչներով հոլովված՝ բիրաւ կամ բիրեաւ, բիրօք, բիրոց, բիրով:

10. Հարադրական կազմություն ունեցող թվականների հոլովման ժամանակ սովորաբար հոլովվում է միայն վերջին բաղադրիչը:

	Եզակի	Նոգնակի
ՈՒ.	երեսուն և հինգ	երեսուն և հինգք
Հ.	(գ)երեսուն և հինգ	(գ)երեսուն և հինգս
Ս. Տ.	երեսուն և հնգի	երեսուն և հնգից
Բ.	յերեսուն և հնգէ	յերեսուն և հնգից
Գ.	երեսուն և հնգիւ	երեսուն և հնգիւք

ԳԱՍԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ

§ 161. Գասական թվականները կազմվում են քանակական թվականներից *երորդ* կամ *րորդ* ածանցներով՝ երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, տասներորդ, մետասաներորդ, հարիւրերորդ կամ հարիւրորդ, երկերիւրերորդ, հազարերորդ և այլն:

Մի քանակական թվականի համար իբրև դասական թվականի ձև գործածվում է *առաջին* բառը, որը հանդիպում է նաև *առաջնորդ*, *առաջներորդ* ձևերով:

Հարադրական կազմություն ունեցող թվականների դեպքում ածանցը դրվում է բոլոր բաղադրիչների վրա՝ քսաներորդ առաջին (կամ՝ քսաներորդ առաջնորդ, քսաներորդ առաջներորդ), քսաներորդ երկրորդ, յիսներորդ երկնեորդ, հազարերորդ քսաներորդ հինգերորդ և այլն:

§ 162. Գասական թվականները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ՝ եզակի և հոգնակի թվով:

1. *Առաջին* թվականը հոլովվում է *n* հոլովիչով, եզակի տրականում գուգահեռաբար ստանում է *մւմ*, իսկ եզակի բացառականում՝ է հոլովակերտները՝ սեռ.՝ առաջնոյ, տր.՝ առաջնոյ, առաջնում, բաց.՝ յառաջնոյ, յառաջնմէ, գործ.՝ առաջնով, հոգն. ուղղ.՝ առաջինք, սեռ.-տր.՝ առաջնոց, բաց.՝ յառաջնոց, գործ.՝ առաջնովք:

2. Մյուս դասական թվականները հոլովվում են արտաքին թեքման Ի-Ա

խառն հոլովմամբ, այն տարբերությամբ միայն, որ եզակի տրականում գու-գահեռաբար ստանում են նաև *մւմ* հոլովակերտը՝ *հինգերորդ*. սեռ.՝ հինգերորդի, տր.՝ հինգերորդի, հինգերորդում, բաց.՝ ի հինգերորդէ, գործ.՝ հինգերորդաւ, հոգն. ուղղ.՝ հինգերորդք, սեռ.-տր.՝ հինգերորդաց, բաց.՝ ի հինգերորդաց, գործ.՝ հինգերորդաք (օք):

3. Հարադրական կազմություն ունեցող դասական թվականները սովորաբար հոլովվում են իրենց բոլոր բաղադրիչներով՝ հազարերորդ քսաներորդ վեցերորդ-հազարերորդի քսաներորդի վեցերորդի և այլն:

ԱՆՁՆԵՐԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀՈՒՈՎՈՒՄԸ

§ 163. Անձներական թվականները կազմվում են քանակական թվականներից *եքին, եքեան* ածանցներով՝ երկոքին կամ երկոքեան, երեքին-երեքեան, հնգեքին-հնգեքեան, տասնեքին-տասնեքեան, չորեքսասանեքին-չորեքտասանեքեան և այլն:

Անձներական թվականները ցույց են տալիս այս կամ այն քանակով առարկաների միասին վերցված լինելը, օրինակ՝ վեցեքին կամ վեցեքեան=վեցն էլ, վեցն էլ միասին:

§ 164. Անձներական թվականները հոլովվում են անվանական հոլովմամբ, միայն հոգնակի թվով և *մ* հոլովիչով:

Ու.	երկոքին,	երկոքեան
Հ.	գերկոսին,	գերկոսեան
Մ. Տ.	երկոցուն,	երկոցունց
Բ.	յերկոցունց	
Գ.	երկոքումբք	

ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՈՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ

§ 165. Քանակական, դասական և անձներական թվականները գործածվում են գոյական անունների հետ և՛ նախադաս, և՛ տեսադաս:

ա) Ետադաս գործածվելիս թվականներն ընդհանրապես հոլովով ու թվով համաձայնում են գոյական անուններին, որոնք քանակական և անձներական թվականների հետ դրվում են միայն հոգնակի, իսկ դասականների հետ՝ միայն եզակի թվով. օրինակ՝ ամացն քառասնից (Գործ., Է, 30), ամսովք ութիք (Թռռն., Ա, էջ 355), նախարարքն երեքեան (Եղիշէ, էջ 160), սեանցն քսանեցունց (Ելք, ԼՁ, 24), յամսեանն մետասաներորդի (Ծննդ., Ը, 5), յամի քսաներորդի եւթներորդի (Գ Թագ., ԺՁ, 15):

Ուղղական և հայցական հոլովներում ետադաս քանակական թվականը մեծ մասամբ թվով չի համաձայնում գոյականին. օրինակ՝ հարք երեք հարիւր և ութն տասն (Խոր., 2-րդ, Գ), ատուրս քառասուն (Գուկ., Գ, 2) և այլն:

բ) Նախադաս գործածվելիս քանակական և դասական թվականներն ընդհանրապես հոլովով ու թվով չեն համաձայնում գոյական անուններին, իսկ անձներական թվականները համաձայնում են, ըստ որում քանակական թվականների հետ գոյական անունները կարող են դրվել և՛ եզակի, և՛ հոգնակի, անձներականների հետ՝ միայն հոգնակի, իսկ դասականների հետ՝ միայն եզակի թվով. օրինակ՝ ինն հազար ամի (Եզնիկ, 2-րդ, Ա), ի տասն դահեկան (Ծննդ., ԻԳ, 22), քառասուն և ութ բեր սպառազինօք (Թռն., Ա, էջ 361), ի հինգերորդ ամի (Կոր., Է), յիններորդ օրէն (Գևտ., ԻԳ, 27), քսանեցունց սեանցն (Ելք, ԻԶ, 19), երանեցունց գառանցն (Թիւք, ԻԹ, 5) և այլն:

Երբեմն նախադաս քանակական թվականները կարող են հոլովվել, ըստ որում միայն հոգնակի թվով՝ համաձայնելով հոգնակի գոյական անվան հետ. օրինակ՝ երկոտասանից առաքելոցն (Փարպ., 3-րդ, Գ), երբանց ատուրց (Եզնիկ., ԽԵ, 25) և այլն:

Առանձին դեպքերում դասական թվականները կարող են հոլովով համաձայնել գոյական անվանը՝ ի չորրորդում ատուրն (Եղիշէ, էջ 180), ի հինգերորդի ամի (Կոր., Զ) և այլն:

1. Մի թվականը, նախադաս թե ետադաս, հոլովով համաձայնում է գոյականին, որը հանդես է գալիս միայն եզակի թվով. օրինակ՝ ի միմում ատուր (Եզնիկ, 2-րդ, ԺԳ), ի միոջէ ի հօրէ (Եզնիկ, 1-ին, ԻԸ), միով ակամբ (Երգ., Գ, 9) և այլն:

Ծանոթություն. Ետադաս գործածվելիս մի թվականը ստանում է անորոշ դերանվան նշանակություն՝ այր մի=մի մարդ, ինչ-որ մարդ:

2. Երկու, երեք, չորք թվականները, նախադաս թե ետադաս, հոլովով համաձայնում են գոյականներին, որոնք դրվում են միայն հոգնակի թվով. օրինակ՝ յերկուց բնութեանց (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ), եղբարքք երիւք (Եղիշէ, էջ 191), ի չորից հիւթից (Եզնիկ, 1-ին, ԻԳ) և այլն:

Երբեմն նկատվում են անհամաձայնության դեպքեր՝ հատկապես գործիական հոլովում՝ երեք մանկամբքն (Եզնիկ, 2-րդ, ԻԷ), երկու քարընկեցօք (Փարպ., 3-րդ, ՀԶ), յերեք ժամուց (Ագ., ԺԷ, 181) և այլն:

Վարժություն 128. *Թարգմանել, առանձնացնել նախադաս և ետադաս գործածված թվականներն իրենց լրացյալների հետ միասին և բացատրել, թե հոլովով ու թվով ինչպես են համաձայնել միմյանց հետ:*

Ի միոջէ ի հօրէ երկու որդիք ծնան: Կապեցին գնա երիւք կարովք նորովք: Ի քարգմանութիւն դառնային հանդերձ արամբք երկուք: Ի չորից հիւթից յօղեալ է: Որ հեռի էր յԵրուսաղեմէ հարեր և վաթսուն ասպարիսաւ: Եւ ի կա-

տարել ամացն քառասնից՝ երևեցաւ նմա յանապատի... հրեշտակ Տեառն: Եւ եղև յետ աուրոց քսան և հնգից մոզպետն ինքնին մոզօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ: Արդ ի սկզբան երկոտասաներորդ ամի թագաւորութեան իւրոյ գունդ կազմէր անհամար բազմութեամբ: Եւ կոչեցին զպալիսն արքունի յամսեանն առաջնում, յաւուրն երեքտասաներորդի: Եւ նստաւ տապանն յեթներորդում ամսեանն ի քսան և յեթն ամսոյն ի լերինս Արարատայ: Յամի քսաներորդի եթներորդի Ասայի արքայի Յուդայ, թագաւորեաց Չամբրի: Եւ ձուլեաց նմա չորս օղամանեակս ոսկիս ի չորեցունց կողմանց նորա: Լինէր խօսմակից ի մէջ թագաւորացն երկոցունց: Ընկէց ի ձեռաց իւրոց զտախտակսն երկոսին: Հանդերձ Արշակունի տիկնան, և մանկամբքն երկոքումբք՝... հասանէր ի գաւառն Կարնոյ:

Վարժություն 129. *Թարգմանել գրաբար, Տի, երկու քվականները գործածել նախադաս, իսկ մյուսները՝ ետադաս, համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին հոլովով ու թվով:*

Բոլորին կապեցին մի շղթայով: Երկու վկաներով հաստատեցին այդ խոսքերը: Սի օրում անցան այդ ճանապարհը: Մեռնում է Մծբինում՝ թագավորելով քսանհինգ տարի: Երեք տարի մնացին օտար երկրում: Չորս ամսից հետո (յետ) դարձյալ սկսվեց պատերազմը: Տասնմեկ ամիս պաշարեցին բերդը: Ութը տարով մեծ էր նրանից: Վաճառեցին իրենց ուղտերը երեք հարյուր հիսուն դահեկանի: Տասներկու զինվորներից չորսին գլխատեցին: Հինգ նախարարներով հանդերձ ներկայացավ (հանդիման եղև) թագավորին:

Վարժություն 130. *Թարգմանել գրաբար, առաջին երեք նախադասությունների դասական քվականները գործածել նախադաս՝ եզակի ուղիղ ձևով, իսկ մյուսներինը՝ ետադաս, համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին հոլովով ու թվով:*

Վռանչապուռի թագավորի հինգերորդ տարում հորինվեցին հայոց նշանագրերը: Ութերորդ ամսում պատգամավորներ է ուղարկում նրա մոտ: Առաջին սրահի լայնությունը հիսուն կանգուն էր: Յոթերորդ օրը (օրում) նրան իր մոտ կանչեց: Հենց առաջին օրվանից հավատարմության երդում էր պահանջում նրանից: Տասնմեկերորդ ամսից հետո թշնամու զորքը պարտության մատնվեց: Երկրորդ դահլիճի սյուների խոյակները պատեց ոսկով: Այդ քաղաքը շինեց իր թագավորության քսաներեքերորդ տարում: Յոթերորդ ամսվա տասնհինգերորդ օրում տոն էր: Երկրորդ հրովարտակով նախարարներին կանչում է Տիգրան:

Վարժություն 131. *Թարգմանել, փակագծերի մեջ առնված անձներական քվականները դնել իրենց ընդգծված լրացյալների հոլովով:*

Եւ թշնամութիւն յախտենական ի մէջ (երկոքեան) *ազգաց* քաջաց հաստատել: Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի լուիցէ *կողմանցն* (երկոքեան): Եւ ինքն էր կաղ (երկոքեան) *նտից* իւրոց: Այնպէս կենդանւոյն մորթեցին *գտորբսն* (երեքին): (Երկոքեան) *կողմանց* բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ դիաթաւալ խաղային: Այլ սրբոյն Պատրոսի (չորեքտասանեքեան) *թղթովք* պատմէ զիւր առաքելակիցս և նիզակակիցս:

Վարժութիւն 132. *Թարգմանել գրաբար, թվական անունների փոխարեն դնել համապատասխան անձներական թվականներ՝ նախադաս կամ ետադաս, հոլովով ու թվով համաձայնեցնելով ընդգծված լրացյալներին:*

Չորս *կողմից* քաղաքը պատեց պարսպով: Յոթ *երեցներին* էլ մորթեց մի գբում: Այդ մեծ պատերազմում երկու *կողմերն* էլ մնացին անպարտելի: Տասներկու *որդիներով* և *թռռներով* գալիս հասնում է այդ երկիրը: Ութ *եղբայրներին* էլ պատվիրեց զգուշանալ նրանցից: Երկու *գետերից* էլ ջուր էին տանում: Երեք *երկրների* բոլոր նախարարներին իր մոտ կանչեց: Քսան սպառազինված (վառեալ) *մարդկանցով* հարձակվեց թշնամու բանակի վրա:

ԵՂԾ ԱՂԱՆԿՈՑ

(Հատուած)

Արդ՝ մեր թողեալ զնոսա, հարցցուք զսոսա. Ջրուանն, զոր յառաջ քան զամենայն ինչ ասեն, կատարեալ՞ ոք էր, թէ անկատար: Եթէ ասիցեն՝ եթէ կատարեալ էր, լուիցեն¹՝ եթէ կատարեալն յումմէ՞ կարօտանայր խնդրել որդի, որ գայցէ և զերկինս և զերկիր առնիցէ. զի եթէ կատարեալ էր, ինքն իսկ կարող էր առնել զերկինս և զերկիր: Ապա եթէ անկատար էր, յայտ է, թէ էր ոմն ի վեր քան զնա², որ զնորա թերակատարութիւնն լնուլ կարէր: Եւ եթէ էր ոք ի վեր քան զնա, մնա³ պարտ էր առնել զերկինս և զերկիր և զամենայն որ⁴ ի նոսա՝ առ ի ցուցանելոյ՝ զիւր բարերարութիւնն և զօրութիւն. և ոչ Ջրուանայ որդի շնորհել, որ զերկինս և զերկիր և զամենայն որ⁴ ի նոսա՝ առնիցէ:

Այլ, ասեն, փառաց առնէր զյաշտն:

Հարցցուք. փառքն յումեքէ՞ յաջողեալ էին մնա, թէ վասն զի մշտնջենաւոր էր՝ փառաւոր էր: Եթէ յումեքէ պարզս եալ էին մնա փառքն, հարկ է կարծել՝ թէ էր ոմն ի վեր քան զնա զօրագոյն և փառաւորագոյն, ուստի ի նա փառքն հասին: Ապա եթէ չէր ոք ի վեր քան զնա, ի գուր էր զյաշտն հազարամեան առնել. զի փառքն ոչ եթէ անձնաւոր ինչ են, այլ ի յաջողութենէ ուրուք անուանին

փառք, որպէս ի չաջողութենէ ուրուք անուանի թշուառութիւն. և երկոքին ի դիպակ արգասիք են, և ոչ անձանց հաստատութիւնք:

Եւ այլ և ս. զի եթէ արեգակն և լուսին չն և ս էին լեալ, որով ժամքն և ատուրք և ամիսք և տարիք կարգին, հազար ամն ուստի՞ երևէր. զի չէին⁶ ի միջի լուսատուրքն, որք զթիւ ատուրց և ամսոց և տարեաց կարգէին, այլ յայտ է՝ թէ անմտութեամբ լի են բաջադանքն:

Դարձեալ թէ⁷ երկինք և երկիր և որ ի նոսայն՝ չէին⁶, ո՞ր առնէր զյաշտն կամ ի՞ր: Յորժամ երկիր չէր և ոչ տունկք ինչ որ ի նմանէ, զբարսմունսն ուստի՞ գտանէր ունել ի ձեռին. կամ բնաւ զի՞նչ իսկ յազէր, զի անասունք չն և ս էին արարեալ: Եւ որ քան զամենայն անմտագոյն է, զհազար ամ, ասեն, յաշտ արար. և յետ հազար ամին յերկուացաւ, ասէ՝ թէ լինիցի՞ ինձ որդի Ռմիգդ, և եթէ չլինիցի, և ի զուր ինչ վաստակիցիմ: Եւ այնու ցուցանէ՞ թէ տկար էր Ջրուանն և կարօտ⁸ և առանց գիտութեան⁹, և պատճառք¹⁰ չարեացն նոյն է, և ոչ Արիմն: Չի եթէ նորա չէր յերկուացեալ¹¹, որպէս ասենն, Արիմնն ոչ լինէր¹²՝ զոր չարեացն արարիչ համբաւեն. այլ ինքն երկմտեաց, որ անհաւատն է և լի անկարգութեամբ...:

(Եզնիկ Կողբացի, 2-րդ, Գ)

¹ լուիցեն-կլսեն, թող լսեն

² Էր ոմն ի վեր քան զնա-նրանից վեր մեկը կար

³ ենթական դրված է տրական հոլովով պարտ էր միադիմի բայի մոտ՝ *նա պիտի*

⁴ ստորոգյալը (են) զեղչված է

⁵ *առ* նախդիրը բացառականի հետ նպատակի իմաստով՝ ցույց տալու համար

⁶ այստեղ՝ *չկային* իմաստով

⁷ գործածված է *եթե* իմաստով

⁸ այստեղ՝ կարիք ունեցող, կարիքավոր

⁹ առանց գիտութեան-տգետ, անգետ

¹⁰ պետք է թարգմանել եզակի իմաստով

¹¹ չէր յերկուացեալ-երկմտած

չլինէր, չկասկածեր

¹² ոչ լինէր. այստեղ՝ չէր լինի

ԴԱՍ ԶՍԱՆՈՒԹԵՐՈՐԴ

ՊԱՏՃԱՌԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ

§ 166. Գրաբարի պատճառական բայերը կազմվում են *migsan* (< ոյց+ան) ածանցով, որն ավելանում է անցյալ կատարյալի հիմքին, որից հետո դրվում է *ել* դերբայական մասնիկը: Այսպիսով, տարբեր լծորդության բայեր պատճառական դառնալիս վերածվում են Ե լծորդության բայերի: Պատճառական բայերը հիմնականում կազմվում են չեզոք սեռի բայերից. օրինակ՝ վազել, անց. կատ. հիմք՝ վազեաց-վազեցուցանել (=վազեցնել), յիշել-յիշեաց-յիշեցուցանել (=հիշեցնել), անցանել-անց-անցուցանել (=անցկացնել), զգալ-զգաց-զգացուցանել (-զգացնել), զարմանալ-զարմաց-զարմացուցանել (=զարմացնել), բազմիմ-բազմեաց-բազմեցուցանել (= բազմեցնել), ուսանիմ-ուս-ուսուցանել (=սովորեցնել), թռչիմ-թռ-թռուցանել (=թռցնել), փախչիմ-փախ-փախուցանել (=փախցնել), ջեռնուլ-ջեռ-ջեռուցանել (=տաքացնել), զգենուլ-զգեց-զգեցուցանել (=հագցնել), զարթնուլ-զարթ-զարթուցանել (=զարթնեցնել) և այլն:

Սի քանի բայերի պատճառականի կազմության ժամանակ *migsan* ածանցի *ց*-ն դառնում է *ս* կամ *զ*՝ կորնչիմ-կորուսանել, ելանել-ելուզանել (=դուրս հանել, դուրս բերել), ընկլնուլ-ընկլուզանել (= կուլ տալ, ընկղմել), փլչիմ-փլուզանել/փլուցանել (=փլցնել):

§ 167. Պատճառական բայերը խոնարհվում են Ե լծորդության ածանցավոր բայերի նման, ըստ որում ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում *migsan* ածանցը պահպանվում է, իսկ անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում այդ ածանցի *ան* բաղադրիչն ընկնում է: Անցյալ կատարյալ ժամանակի եզակի թվի 3-րդ դեմքում *migsan* ածանցի *mig* բաղադրիչը շեշտված դառնում է *ոյց*՝ թաքուցանել-թաքոյց, մատուցանել-մատոյց, իջուցանել-իջոյց: Բուն հրամայականի եզակի թվի 2-րդ դեմքում սուր շեշտի հետևանքով *յ* և *ց* հնչյուններն ընկնում են՝ բազմեցուցանել-բազմեցոյց-բազմեցո՛, լցուցանել-լցոյց-լցո՛, ուսուցանել-ուսոյց-ուսո՛:

Պատճառական բայերն ընդհանրապես խոնարհվում են ներգործաձև: Խոնարհման օրինակ. *ուսուցանել*, ներկայի հիմք՝ *ուսուցան*, անցյալ կատարյալի հիմք՝ *ուսոյց*:

ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ներկա

Անցյալ անկատար

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
1-ին դ.	ուսուցանեմ	ուսուցանեմք	ուսուցանեի	ուսուցանեաք
2-րդ -	ուսուցանես	ուսուցանեք	ուսուցանեիր	ուսուցանեիք
3-րդ -	ուսուցանե	ուսուցանեն	ուսուցաներ	ուսուցանեին

Անցյալ կատարյալ

	Եզակի	Նոգնակի
1-ին դ.	ուսուցի	ուսուցաք
2-րդ -	ուսուցեր	ուսուցեք(իք)
3-րդ -	ուսոյց	ուսուցին

ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Առաջին ապառնի

Երկրորդ ապառնի

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
1-ին դ.	ուսուցանիցեմ	ուսուցանիցեմք	ուսուցից	ուսուցուք
2-րդ -	ուսուցանիցես	ուսուցանիցեք	ուսուցես	ուսուցիք
3-րդ -	ուսուցանիցե	ուսուցանիցեն	ուսուցե	ուսուցեն

ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Բուն հրամայական

Հորդորական հրամայական

	Եզակի	Նոգնակի	Եզակի	Նոգնակի
2-րդ դ.	ուսո՛ւ	ուսուցե՛ք	ուսուցի՛ր	ուսուցի՛ք

Արգելական հրամայական

	Եզակի	Նոգնակի
2-րդ դ.	մի՛ ուսուցաներ	մի՛ ուսուցանեք

Ապառնի դերբայ՝ ուսուցանելոց, անցյալ դերբայ՝ ուսուցեալ, ենթակայական դերբայ՝ ուսուցանող կամ ուսուցող:

§ 168. Գրաբարում պատճառականի իմաստն արտահայտվում է նաև անորոշ դերբայի հետ տալ բայի հարադրությամբ: Խոնարհիման ժամանակ անորոշ դերբայը մնում է անփոփոխ, խոնարհվում է միայն տալ բայը (տալ բայի խոնարհումը տես § 170). օրինակ՝ Եւ նա ետ բերել ... աղ (Բուզ., 4-րդ, ԾԳ) = Եվ նա բերել տվեց ... աղ: Ետ տանել մնա թուղթ աղաչանաց (Խոր., 2-րդ, Լ): Շատ տայր ընպել (Բուզ., 5-րդ, ԼԵ):

Վարժություն 133. *Կազմել հետևյալ բայերի պատճառականը ուսանալով.*

ա) գնալ, հեռանալ, զարմանալ, յագենալ, մեղմանալ. բ) հնչել, հասանել, զարկանել, բնակել, փայլել. գ) յոգնիմ, նստիմ, թռչիմ, սնանիմ, շիջանիմ, դ) լնուլ, հեղձնուլ, զգենուլ, զարթնուլ, ջեռնուլ:

Վարժություն 134. *Խոնարհել դարձուպանել, հատուպանել, լուեցուպանել, սնուպանել, լյուպանել պատճառական բայերը:*

Վարժություն 135. *Թարգմանել, որոշել պատճառական բայերի ժամանակը, դեմքն ու թիվը:*

Բայց փոխանակ իմ թագաւորեցո՛ղ զԱրշակ գորդի իմ: Չգոյշ լինիցիք, գուցե՛ որ զձեզ մոլորեցուցանիցէ: Թեթևացուցին գնան՝ թափեալ զցորեանն ի ծովն: Մի՛ թաքուցաներ յինէն զբան գոր ես հարցից քեզ: Եւ զզեցուցեն զպատմուճանն առնն այնմիկ գոր արքայն սիրէ, և հեծուցեն գնա յերիվարն արքունի: Դու բխեցուցեր զաղբերս և զվտակս, դու ցամաքեցուցեր զգետս սաստիկս: Արդ եթէ կամիս ուսանել զճշմարիտն, քաղցրացո՛ղ զղառնութիւն սրբտիդ: Մեծագոյ բարբառով զլերինս հնչեցուցանէին: Եւ գտեալ յԱսիայ պղնձաճոյղ ոսկեգօծ պատկերս զԱրտեմիդեայ և զՀերակլեայ և զԱպողոնի, տայ բերել յաշխարհս մեր: Եւ հեծուցէք զՍողոմոն գորդի իմ ի ջորուջն ինում, և իջուցէք գնա ի Գեհոն: Չեղբայրն իւր ետ կորուսանել:

Վարժություն 136. *Թարգմանել գրաբար:*

Նստեցրեց նրան իր կառքում: Ամենքից վերև (ի վերոյ քան զամենեսեսան) բազմեցրին Արշակ թագավորին: Քաղցով և ծարավով տառապեցնում էին գերված զինվորներին: Իջեցրին նրան կախաղանից: Միջնաբերդն ամրացնում էր բարձր պարիսպներով: Շատերին բնակեցրին հեռավոր տեղերում:

Մի՛ թաքցրեք նրանց ձեր տներում: Արևը տաքացնում է երկիրը: Շտապ հասցրո՛ւ այս նամակը թագավորին: Արթնացրե՛ք նրանց քնից: Ինչո՞ւ վշտացրիր քո ընկերոջը: Հայոց երկրից հող և ջուր է բերել տալիս:

տաքացնել-ջեռուցանել

ԵՂԾ ԱՂԱՆԴՈՑ

(Հատուած)

Դարձեալ ասեն. «Զբարսմունսն զոր ի ձեռին ունէր, ցորդին իւր ցՈրմիզդ ետ, և ասէ. «Յայժմ ես վասն քոյ յաշտ առնէի, յայսմ հետէ դու վասն իմ առնիցես»:

Արդ եթէ նա վասն նորա յաշտ առնէր, զի որդի լինիցի նմա¹, իսկ Որմիզդ վասն նորա յո՞ր սակս² առնէր, միթէ կասկած ինչ ուստեք էր նմա, և այնր աղագաւ պատուիրէր նմա վասն իւր յաշտ առնել, միթէ յորմէ զորդի՞ն խնդրեաց, թէ գուցէ ընդ որդոյն տալոյ՝ զնա բաժ առնուցու³: Եթէ այն ինչ ի մտի էր նորա, բարսմունքն ինչ ոչ կարէին օգնել. և ի տալ զբարսմունսն չասաց սա՛ թէ «Դու ինձ յաշտ առնիցես», զի ցուցցէ թէ էր ո՞ն՝ որում նա վասն որդոյն յաշտ առնէր. և որդոյն պատուիրեաց վասն իւր նմին յաշտ առնել:

Եւ եթէ էր ոք ի վեր քան զնա և քան զորդին, որում զյաշտն առնէին, զնա պարտ էր իմանալ պատճառ իրեանց և արարիչ ամենեցուն, և ոչ զԶրուան պատճառ Որմիզդի և Արիմենի. և զնոսա արարիչ չարեաց և բարեաց: Քան Չրուանայ որդի արարիչ տայր, որ ի վերն քան զՉրուանն էր, ինքն իսկ իւրովի չկարէ՞ր գերկինս և գերկիր և որ ինչ ի նոսա՛ առնել, որպէս յառաջագոյնն ասացաւ, և զիւր զօրութիւնն և զբարերարութիւնն ցուցանել: Կամ թէ յորդոյն իւրմէ Արիմենայ կասկած ինչ էր նմա⁴, և վասն այնորիկ զբարսմունսն յՈրմիզդ⁵ տայր, զի նոքօք յաշտ արարեալ վերագունին՝ անկասկած լինիցի, ապաքէն պարտ էր ունեք⁶ ի միջի լինել, որում զյաշտն առնէր: Եւ եթէ էր ոք ի միջի՞ որում օրէն էր զյաշտն առնել, ապա Չրուանն չէր մշտնջենաւոր, այլ յունեթէ եղեալ: Եւ պարտ է խնդրել յունէ՛ նայն⁷ եղև. և ո՛վ էր՝ ում ինքն զյաշտն առնէր, և ով այն՝ որում որդոյն հրամայեաց վասն իւր յաշտ առնել: Չի ոչ է մարթ ունեք սկիզբն առնուլ լինելոյ⁸, եթէ ոչ յայլմէ առնուցու զլինելն. և աստուած միայն կարող իցէ առնել յոչընչէ ինչ որպէս և կամի: Եւ արդ ո՞վ իցէ որ զՉրուանն արար, եթէ ոչ աստուած, որում և զյաշտն առնէր. որ և որդի այնպիսի ետ նմա, զի գերկինս և գերկիր և որ ի նոսա՛ առնիցէ: Եւ այն են զարմանք⁹ զի ինքն ոչ արար, և որդոյն Չրուանայ կարող է տալ զառնելն:

Այլ չէր¹⁰ ոք ի միջի, ասեն, որում Չրուան զյաշտն առնէր. եթէ այնպէս իցէ,

և ոչ Զրուանն իսկ էր¹⁰ . և մեծի ծաղու արժանի է, զի չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր¹¹ :

(Եզնիկ Կողբացի, 2-րդ, Ե)

¹ այստեղ` իրեն
² յոր սակս-ինչ նպատակով` պատճառով
³ միթէ յորմէ զորոյի^օն խնդրեաց, թէ զուցէ
ընդ որոյոյն տալոյ` զնա բաժ առնուցու-մի^օքն
նրանից (էր կասկածում), որից խնդրեց որոյին`
(մտածելով), թե որոյին տալու դիմաց
զուցէ հատուցում պահանջի
⁴ էր նմա-նա ուներ
⁵ սովորական է` ցՌրմիզդ
⁶ ենթական *պարտ էր* միադիմի բայի
մոտ տրական հոլովով` մեջտեղը

պիտի լիներ մեկը
⁷ *Ս*-ն հող է, իսկ յ-ն ավելացել է
վերջինինս պատճառով
⁸ զի ոչ է մարթ ումեք սկիզբն առնուլ լինելոյ-
որովհետև հնարավոր չէ, որ մեկը
լինելու սկիզբ առնի
⁹ այն են զարմանք-զարմանալին այն է
¹⁰ այստեղ` չկար
¹¹ չէրն չէին վասն չէին յաշտ առնէր-չեղածը
(նա, որ չկար) չեղածին չեղածի համար
զոհ էր մատուցում

ԴԱՍ ԶՍԱՆԻՆՆԵՐՈՐԴ

ԱՆԿԱՆՈՆ ԲԱՅԵՐ

§ 169. Գրաբարում կան մի շարք բայեր, որոնք անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում ունենում են տարբեր կարգի շեղումներ, իսկ ներկայի հի-քից կազմվող ժամանակներում չեն շեղվում խոնարհման ընդհանուր կանոններից: Այդպիսի բայերը կոչվում են անկանոն բայեր: Անկանոն բայերի մի մասը, որոնք խոնարհման մեջ հանդես են գալիս մասնակի շեղումներով, նըշվել են անցյալ կատարյալի հիմքի և նրա ժամանակների կազմության համապատասխան բաժիններում (տե՛ս § 40, 42, 43): Ստորև տրվում են մնացած անկանոն բայերը, որոնք ըստ իրենց շեղումների կամ անկանոնությունների բաժանվում են երկու խմբի: Առաջին խմբի բայերն անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ժամանակներում խոնարհվում են մասնակիորեն հնչյունափոխված արմատներով, իսկ երկրորդ խմբի բայերն ընդհանրապես խոնարհվում են այլ հոմանիշ արմատներով: Վերջին խմբի բայերը մաս կակասավոր բայեր են:

§ 170. Առաջին խմբի բայերն են` *առնել, դնել, երդնուլ, լսել, հարկանել, ճանաչել, յառնել, տալ, տանել (իմ)*, որոնք անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում խոնարհվում են հետևյալ կերպ.

1. *Առնել* (=անել, կատարել, ստեղծել, դարձնել). անցյալ կատարյալի հիմքն է *արար*. անց. կատ.՝ արարի, արարեր, արար, արարաք, արարեք(իք),

արարին, 2-րդ ապ.՝ արարից, արասցես, արասցէ, արասցուք, արասջիք, արասցեն, բուն հրամ.՝ արա՛, արարէ՛ք, հորդ. հրամ.՝ արասջի՛ր, արասջի՛ք, անց. դերբայ՝ արարեալ, ենթ. դերբայ՝ արարող: Խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց. կատ.՝ արարայ, 2-րդ ապ.՝ արարայց և այլն:

2. *Գնել*, անց. կատ.՝ եղի, եղիր (եղեր), եդ, եդաք, եղիք, եղին, 2-րդ ապ.՝ ե-
ղից, դիցես, դիցէ, դիցուք, դիջիք, դիցեն, բուն հրամ.՝ դի՛ր, դի՛ք, հորդ. հրամ.՝
դիջի՛ր, դիջի՛ք, անց. դերբայ՝ եղեալ: Խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց.
կատ.՝ եդայ, եդար, եդաւ, եդաք, եդայք, եդան, 2-րդ ապ.՝ եդայց, դիցիս, դիցի,
դիցուք, դիջիք, դիցին:

3. *Երդնուլ*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *երդ*. անցյալ կատարյալում, բուն
հրամայականում և 2-րդ ապառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրա-
վորաձև, իսկ 2-րդ ապառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝
երդուայ, երդուար, երդուաւ, երդուաք, երդուայք, երդուան, 2-րդ ապ.՝ եր-
դուայց, երդուիցես, երդուիցէ, երդուիցուք, երդուիջիք, երդուիցեն, բուն հրամ.՝
երդուի՛ր, երդուարո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ երդուիջի՛ր, երդուիջի՛ք, անց. դերբայ՝ եր-
դուեալ:

4. *Լսել*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *լու*. անցյալ կատարյալում և 2-րդ ա-
պառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորաձև, իսկ 2-րդ ապառնու
մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ լուայ, լուար, լուաւ, լուաք,
լուայք, լուան, 2՞րդ ապ.՝ լուայց, լուիցես, լուիցէ, լուիցուք, լուիջիք, լուիցեն,
բուն հրամ.՝ լու՛ր, լուա՛յք կամ լուարո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ լուիջի՛ր, լուիջի՛ք, անց.
դերբայ՝ լուեալ, ենթ. դերբայ՝ լսող:

5. *Հարկանել*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *հար*, անց. կատ.՝ հարի, հարեր,
հար կամ եհար, հարաք, հարէք(իք), հարին. 2-րդ ապ.՝ հարից, հարցես, հար-
ցէ, հարցուք, հարջիք, հարցեն, բուն հրամ.՝ հա՛ր, հարէ՛ք, անց. դերբայ՝ հա-
րեալ: Խոնարհվում է նաև կրավորաձև. անց կատ.՝ հարայ, 2-րդ ապ.՝ հարայց
և այլն:

6. *Ծանաչել*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *ծան*. խոնարհվում է խառն խո-
նարհմամբ. անց. կատ.՝ ծանեայ, ծանեար, ծանեաւ, ծանեաք, ծանեայք, ծա-
նեան, 2-րդ ապ.՝ ծանեայց, ծանիցես, ծանիցէ, ծանիցուք, ծանիջիք, ծանիցեն,
բուն հրամ.՝ ծանի՛ր, ծանեա՛յք կամ ծաներո՛ւք. հորդ. հրամ.՝ ծանիջի՛ր, ծանի-
ջի՛ք, անց. դերբայ՝ ծանուցեալ, ենթ. դերբայ՝ ճանաչող:

7. *Յարնել* (=առողջանալ, վեր կենալ). անցյալ կատարյալի հիմքն է *յար*.
խոնարհվում է խառն խոնարհմամբ՝ անց. կատ.՝ յարեայ, յարեար, յարեաւ,
յարեաք, յարեայք, յարեան, 2-րդ ապ.՝ յարեայց, յարիցես, յարիցէ, յարիցուք,
յարիջիք, յարիցեն, բուն հրամ.՝ արի՛, արի՛ք. հորդ. հրամ.՝ յարիջի՛ր, յարիջի՛ք,
անց. դերբայ՝ յարուցեալ:

8. *Տալ*. անց. կատ.՝ տուու, տուուր, տու, տուաք, տուուք, տուուն, 2-րդ ապ.՝
տաց, տացես, տացէ, տացուք, տացիք, տացեն, բուն հրամ.՝ տո՛ւր, տո՛ւք, հորդ.

հրամ.՝ տաջի՛ր, տաջի՛ք, անց. դերբայ՝ տուեալ, ենթ. դերբայ՝ տուող: Խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց. կատ.՝ տուայ, տուար, տուաւ, տուաք, տուայք, տուան, 2-րդ աս.՝ տուայց, տացիս, տացի, տացուք, տաջիք, տացին:

9. *Տանել(իմ)*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *տար*. անց. կատ.՝ տարայ, տարար, տարաւ, տարաք, տարայք, տարան, 2-րդ աս.՝ տարայց, տարցիս (տարցես), տարցի (տարցէ), տարցուք, տարջիք, տարցին (տարցեն), բուն հրամ.՝ տա՛ր, տարա՛յք, հորդ. հրամ.՝ տարջի՛ր, տարջի՛ք, անց. դերբայ՝ տարեալ, ենթ. դերբայ՝ տանող:

§ 171. Երկրորդ խմբի բայերն են՝ *գալ*, *երթալ*, *ըմպել*, *լինել(իմ)*, *ունել(իմ)*, *մտնել*, որոնք անցյալ կատարյալի հիմքից կազմվող ձևերում խոնարհվում են հետևյալ կերպ.

1. *Գալ*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *եկ*. խոնարհվում է ներգործաձև, իսկ բուն հրամայականի հոգնակի թվի 2-րդ դեմքում՝ կրավորաձև: Երկրորդ ասպառնիում, սկսած եզակի թվի 2-րդ դեմքից, վերջավորություններից առաջ ավելանում է *ես*: Անց. կատ.՝ եկի, եկիր, եկն, եկաք, եկիք, եկին, 2-րդ աս.՝ եկից, եկեսցես, եկեսցէ, եկեսցուք, եկեսջիք, եկեսցեն, բուն հրամ.՝ եկ, եկա՛յք, հորդ. հրամ.՝ եկեսջի՛ր, եկեսջի՛ք, անց. դերբայ՝ եկեալ, ենթ. դերբայ՝ եկող:

2. *Երթալ*. անցյալ կատարյալում խոնարհվում է *չոգ*, իսկ մյուս ժամանակներում՝ *երթ* արմատներով: Անցյալ կատարյալում և 2-րդ ասպառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորաձև, իսկ 2-րդ ասպառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ. անց. կատ.՝ չոգայ, չոգար, չոգաւ, չոգաք, չոգայք, չոգան, 2-րդ աս.՝ երթայց, երթիցես, երթիցէ, երթիցուք, երթիջիք, երթիցեն, բուն հրամ.՝ երթ, երթա՛յք, հորդ. հրամ.՝ երթիջի՛ր, երթիջի՛ք, անց. դերբայ՝ երթեալ:

3. *Ըմպել*. խոնարհվում է *արբենալ* բայի *արբ* արմատով՝ անց. կատ.՝ արբի, արբեր, արբ կամ էարբ, արբաք, արբէք(իք), արբին, 2-րդ աս., արբից, արբցես, արբցէ, արբցուք, արբջիք, արբցեն, բուն հրամ.՝ արբ, արբէ՛ք, հորդ. հրամ.՝ արբջի՛ր, արբջի՛ք, անց. դերբայ՝ արբեալ: Խոնարհվում է նաև կրավորաձև՝ անց. կատ.՝ արբայ, 2-րդ աս.՝ արբայց և այլն:

4. *Լինել(իմ)*. անցյալ կատարյալում խոնարհվում է *եղանիմ* բայի *եղ* արմատով, իսկ երկրորդ ասպառնիում՝ զուգահեռաբար և՛ *եղ*, և՛ *լի* արմատներով: Մնացած ձևերում խոնարհվում է միայն *լի* արմատով: Անց. կատ.՝ եղէ, եղեր, եղև, եղաք կամ եղեաք, եղէք, եղեն, 2-րդ աս.՝ եղէց, եղիցիս կամ եղիցես, եղիցի, եղիցուք, եղիջիք, եղիցին, կամ լիցիմ, լիցիս, լիցի, լիցուք, լիջիք, լիցին, բուն հրամ.՝ լե՛ր, լերո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ լիջի՛ր, լիջի՛ք, անց. դերբայ՝ լեալ:

5. *Ունել*, իմ (բռնել, համարել և այլն), խոնարհվում է *կալուլ* կամ *կալնուլ* բայի *կալ* արմատով. անց. կատ.՝ կալայ, կալար, կալաւ, կալաք, կալայք, կալան, 2-րդ աս.՝ կալայց, կալցիս, կալցի, կալցուք, կալջիք, կալցին, բուն հրամ.՝ կալ՛ կամ կա՛, կալա՛յք կամ կալարո՛ւք, հորդ. հրամ.՝ կալջի՛ր, կալջի՛ք, անց. դերբայ՝ կալեալ:

6. *Ուտել*. անցյալ կատարյալի հիմքն է *կեր*. անցյալ կատարյալում և 2-րդ ապառնու եզակի 1-ին դեմքում խոնարհվում է կրավորածն, իսկ 2-րդ ապառնու մյուս ձևերում՝ խառն խոնարհմամբ, անց. կատ.՝ կերայ, կերար, կերա կամ եկեր, կերաք, կերայք, կերան, 2-րդ ապ.՝ կերայց, կերիցես, կերիցե, կերիցուք, կերիջիք, կերիցեն, բուն հրամ.՝ կե՛ր, կերա՛յք, հորդ. հրամ.՝ կերիջի՛ր, կերիջի՛ք, անց. դերբայ՝ կերեալ, ենթ. դերբայ՝ կերող:

Վարժություն 137. *Թարգմանել, որոշել անկանոն բայերի ժամանակը, դեմքն ու թիվը:*

Ա. Յարեա Դաիթ և փախեալ յաւոր յայնմիկ յերեսաց Սաուդայ: Բայց ծանիր զանիրաւութիւնս քո: Սի՛ տացուք զդատերս մեր ուստերաց ժողովրդոց օտարաց: Արասցուք մնա վերնատուն մի փոքրիկ, և դիցուք ի մնա մահիճս և սեղան և աթոռ և աշտանակ: Գովեսցին ամենեքեան՝ որ երդնուն նովա: Ծանեալ Հայկ զխումբ վառելոյ ջոկատին: Լուա զայս ամենայն թագաւորն ի բերանոյ մեծ հազարապետին: Չհազար ամ յաշտ արար՝ զի թերևս որդի մի լինցի մնա: Եւ դու ետուր ինձ պատասխանի իբրև ընկերի: Եւ տարցես նախ յայն տեղ՝ ուր բնակ իսկ իցէ հողն: Չթիկունս իմ հարին մեղաւորք:

Բ. Երթ ի գեղ քո և լիջիր դու անդ երէց՝ ուստի ես: Արբջիք ջուր ի ջրհորոց ձերոց: Ես եղէց մնա ի հայր, և նա եղիցի ինձ յորդի: Ոչ կերայց հաց և ոչ արբից ջուր ի տեղոջս յայսմիկ: Չոգաւ յանդիման եղև թագաւորին Պարսից Շապիոյ: Եւ արք պարսիկք... որք էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ և ետ ի ձեռս նորա: Դիր զայդ առաջի քո և կե՛ր: Քանզի իբրև եկին հասին հրամանք հրովարտակացն ի մեծ թագաւորէն Յունաց առ Տրդատ արքայն Հայոց Մեծաց՝ ոչ սակաւ ինչ խռովութիւն եղև ի մէջ աշխարհին Հայոց: Եկա՛յք, երթիցուք ուխտ դիցուք և դաշինս կռեսցուք ընդ ամենայն ազգս հեթանոսաց: Մեսն եկն և փարատեաց գերկիւղն:

Վարժություն 138. *Թարգմանել գրաբար:*

Ա. Ես նրանց չլսեցի և տվեցի հրաման: Դանաչիր, թե ովքեր են քո թշնամիներն ու բարեկամները: Սկրտված չէի, ինչո՞ւ ինձ արիր երեց: Հովնանը վեր կացավ և գնաց Նինվե: Չգիտեր, թե ինչ պատասխան տա այդ խոսքերին: Երբեք սուտ չի երդվում: Ինչ որ կասի քեզ՝ կանես: Թագ կդնենք նրա գլխին (ի գլուխ) և կնծարենք նրան: Դրան Հայոց մարզպան արեք: Ոսկի և արծաթ կտաք նրանց: Այս ընծաները կտանես քո հավատարիմ մարդկանց: Երբ մոտեցավ (մերձեցաւ) տանը, լսեց երգերի և պարերի ձայն: Իր դստերը կտա նրան կնության (ի կնութիւն): Ականջ դրեք իմ խոսքերին:

Բ. Բռնեցին նրան, շրթաներով կապեցին ձեռքերն ու ոտքերը: Մատուցեք

մեզ գինի, որ խմենք: Իսկ նրանք եկան հասան Հայոց երկիրը: Լսեցեք բոլորդ, որ իմ ամուսնու մահը իմ պատճառով (վասն իմ) եղավ: Ապա գնացին հաղթեցին Պարսից զորքին: Առավ նրա պտղից և կերավ: Թող խաղաղություն լինի ամբողջ աշխարհում: Ինչո՞ւ եկաք ինձ մոտ: Թող չխամի գինի և օղի: Որսորդը մի կաքավ բռնեց: Կգնաս կբռնես նրան և կբերես ինձ մոտ:

ԵՂԾ ԱՂԱՆԳՈՑ

(Հատուած)

Հրամանա՞ւ¹, ասեն, մեռանիցին մարդիկ, թե առանց հրամանաց:

Նախ պարտինք գիտել՝ թե զի՞նչ հրամանք իցեն, և ուստի՞ բան հրամանացն ընդ աշխարհ տարածեալ իցէ:

Հրաման կապեալ² վասն մահուան՝ յաստուածատուր գիրս ոչ ուրեք գտանեմք. քանզի Տէրն մահու և կենաց՝ և կարճել իշխել զհրամանն իր և երկայնել: Որպէս առ ջրհեղեղան ասէ, եղիցին ատուրք կենաց մարդկանս այսորիկ հարիւր և քսան ամ. և վասն բազմութեան անօրէնութեանն պակասեցոյց ի նոցանէ զքսանն: Եւ որպէս առ Ադամ ասէ. յաւուր յորում ուտես ի պտղոյ ծառոյն, ի նմին մեռանիս. և առ իւրում բարերարութեանն, և վասն որդէծնութեան և մարդկան յաշխարհի սերելոյ. ներեաց նմա ինն հարիւր և երեսուն ամ, զի մի՞ գեղեցիկ ստեղծուածն իւր համօրէն ջնջեսցի: Եւ վասն արտասուացն Եգեկիայի արքայի՝ յաւելաւ նմա հնգետասան ամ: Եւ վասն ապաշխարութեան մինուէացոցն՝ ոչ կորոյս զբաղաքն յաւուրն երրորդի ըստ քարոզութեան մարգարէին իւրոյ:

Եւ ոչ որպէս քաղեայքն աստեղանշմարք, որ և զծննդոց պատճառս և զմահուանց՝ յաստեղաց իբրև ի կենդանեաց³ դնեն: Որպէս թե յորժամ ծնանիցինն, անդէն և մահուանքն իւրաքանչիւր ուրուք անվրէպ սահմանիցին. և ըստ այն ոչ յառաջել ումեք մեռանել հնար իցէ, և ոչ յամենալ:

Այլ յանդիմանեն զնոսս և պատերազմացն դէպք. զի ի միում ատուր բիւրք բիւրոց մարդկան կոտորին այլ և այլ տիովք կէսք մատաղօրեայք, և կէսք երիտասարդք, և այլք ի կատարեալ հասակի ծերութեան. որոց ծնունդքն ի միում ժամու չէին, և մահքն ի միասին եղանին:

Եւ դարձեալ թե յաստեղաց⁴ էին պատճառք ծննդոց, ընդէ՞ր ի հնդիկս⁵ ոչ որ երբէք սպիտակ ծնաւ, և ոչ յայլ աշխարհս այնպիսի ինչ երևակ⁶. մի թե ա՞նդր միայն ոչ եհաս աստղն սպիտակարար, և ոչ յայլ աշխարհս աստղն սև ազործ: Եւ ատամունքն հնդկին ուստի՞ իցեն այնչափ սպիտակ:

Դարձեալ բախտաւորութեանց և չուառութեանց՝ զաստեղան դնեն պատ-

ճառս. որպէս թէ աստեղատունք ինչ իցեն, և ըստ դիպելոյ պատճառաւորաց աստեղացն յաստեղատունսն⁷ նոյնպիսիք և ծնունդքն լինիցին:

Մինչ դեռ առիժն, ասեն, յաստեղատանն իցէ՝ և ծնանիցի որ, թագաւոր լինելոց է. և մինչդեռ եզն է՝ և ծնանիցի որ, հօօր և բարենշան գալոց է,⁸ և մինչ դեռ խոյն է՝ և ծնանիցի որ, մեծատուն լինելոց է, և որպէս նայն⁹ թաւ և ասուել է. և յորժամ կարիժն է՝ և ծնանիցի որ, չար և մեղանշական լինելոց է: Եւ այլքն և ս այլոց ազգի ազգի իրաց պատճառք լինին: Որպէս թէ յորժամ Կռոնոսն¹⁰ յաստեղատունն մտանիցէ, թագաւոր մեռանի, որ եղև իսկ երկիցս, որպէս ասենն, առ Թէոդոսիւ կայսերք. և քաղեայքն պնդեալ էին՝ թէ մեռանի թագաւորն, և նա ոչ մեռաւ, զի յամօթ լիցի սափասուտ¹¹ արուեստգիտութիւնն:

Արդ նախ զայն ասասցեն. ո՞ր էհան զայնպիսի երկրական անուանս՝ զգիշակեր և զխտակերս յերկինս, զի պատճառք ծննդեան մարդկան լինիցին. զի որ որ ուրուք պատճառ ծննդեան կարիցէ լինել, նա ի վեր քան զնա՝ որոյ պատճառն է՝ պարտի լինել իմաստութեամբ¹²: Արդ հասարակաց¹³ մտօք հայեցեալ, տեսցուք ո՞ր ի վեր իցէ, մարդն՝ որ անասնոյն տիրէ, թէ անասունն՝ որ մարդոյն ի հարկի կայ,¹⁴ և ոչ միայն ի հարկի կայ, այլ և կերակուր նորա է: Եւ գազանացն զկէսն փախստականս եղեալս տեսանենք, և զկէսն յանտառախիտ մայրիս ամրացեալ՝ յորժամ զբարբառ միայն մարդոյն լսիցեն: Քանզի գահ և զերկիւղ մարդոյն՝ արկեալ է արարչին ի վերայ գազանացն և սողնոցն և անասնոցն և թռչնոց, վասն առաւել զնա պատուելոյն...

(Եզնիկ Կողբացի, 2-րդ, ԺԳ, ԺԴ)

¹ *հրաման* բառն այստեղ և շարունակութեայն մեջ գործածվում է *ճակատագիր* իմաստով
² այստեղ՝ *սահմանված* իմաստով
³ զծննդոց պատճառս և զմահուանց՝ յաստեղաց իբրև ի կենդանեաց-ծնունդների ու մահերի պատճառք աստղերն են՝ իբրև կենդանիներ
⁴ գործածված է ուղղական հոլովի նշանակութեամբ՝ աստղերը
⁵ պետք է հասկանալ՝ սև ամօթք, նեգր
⁶ էակ (սև ամօթք իմաստով)
⁷ և ըստ դիպելոյ պատճառաւորաց

աստեղացն յաստեղատունսն-և պատճառ դարձող ինչպիսի աստղեր որ հանդիպում են այդ աստղատներուն
⁸ այստեղ՝ լինելու է
⁹ մ-ն հող է
¹⁰ Երևակ կամ Սատուրն մոլորակը
¹¹ սափասուտ-սուտու՛մուտ
¹² նա ի վեր քան զնա՝ որոյ պատճառն է՝ պարտի լինել իմաստութեամբ-իմաստութեայն պիտի բարձր լինի նրանից, որի (ծննդան) պատճառն է
¹³ այստեղ՝ պարզ
¹⁴ ի հարկի կայ-ծառայում է

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐՈՐԴ

ՊԱԿԱՍԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐ

§ 172. Պակասավոր են կոչվում այն բայերը, որոնք չունեն առանձին ժամանակներ կամ եղած ժամանակներում՝ առանձին դիմավոր ձևեր: Այդ կարգի բայերից են՝ գալ, երթալ, ընայել, լինել(իմ), ունել(իմ), ուտել (տես § 171): Գրաբարում պակասավոր բայեր են նաև՝ *եմ, պարտել(իմ), գոլ, կայ, գոգ, չիք:*

1. *Եմ*, ունի ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակները. ներկա՝ եմ, ես, է, եմք, էք, են. անցյալ անկատար՝ էի, էիր, էր, էաք, էին. 1-ին ապառնի՝ իցեմ, իցես, իցե, իցեմք, իցեք, իցեն:

Ծանոթություն. Բուն հրամայականում *եմ* բայն ունենում է *եր, էք* կամ *երո՞ւք* ձևերը, որոնք առանձին չեն գործածվում, հանդիպում են միայն *ողջ* բառի հետ՝ *ողջ եր* (=ողջ եղիր), *ողջ էք* կամ *ողջ երուք* (=ողջ եղեք):

2. *Պարտել*, իմ(=պետք լինել, պարտավոր լինել, պարտք ունենալ). ունի ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակները. ներկա՝ պարտիմ, պարտիս, պարտի, պարտիմք, պարտիք, պարտին, անցյալ անկատար՝ պարտեի, պարտեիր, պարտեր, պարտեաք, պարտեիք, պարտեին, 1-ին ապառնի՝ պարտիցիմ, պարտիցիս, պարտիցի, պարտիցիմք, պարտիցիք, պարտիցին: Այս բայը չպետք է շփոթել *Ե* լծորդության *պարտել* (=հաղթել) կանոնավոր բայի հետ:

3. *Գոլ* (=լինել, գոյություն ունենալ), ունի ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակները, ըստ որում անցյալ անկատարում և առաջին ապառնիում գործածական են միայն եզակի և հոգնակի 3-րդ դեմքերը. ներկա՝ գոմ, գոս, գոյ, գոմք, գոյք, գոն, անցյալ անկատար՝ գոյր, գոյին, 1-ին ապառնի՝ գուցե, գուցեն:

4. *Կայ* (=կա). ունի միայն ներկա, անցյալ անկատար և առաջին ապառնի ժամանակների եզակի և հոգնակի 3-րդ դեմքերը. ներկա՝ կայ, կան, անցյալ անկատար՝ կայր, կային, 1-ին ապառնի՝ կայցե, կայցեն: Այս բայը չպետք է շփոթել Ա լծորդության *կալ* (=մնալ, կանգնել) կանոնավոր բայի հետ: *Կայ* բայի ժխտականը կազմվում է *չ մասնիկով՝ չկայ, իսկ կալ* բայինը՝ *ոչ-ով՝ ոչ կայ* (=չի մնում, չի կանգնում):

5. *Գոգ* (=ասա). ունի միայն երկրորդ ապառնի (բացի եզակի բժի 1-ին դեմքից), բուն և հորդորական ժամանակները. 2-րդ ապառնի՝ գոգցես, գոգցե, գոգցուք, գոգջիք, գոգցեն, բուն հրամայական՝ գո՛գ, գոգե՛ք, հորդորական հրամայական՝ գոգջի՛ր, գոգջի՛ք:

6. *Չիք* (=չկա). ունի միայն այս ձևը:

§ 173. Պակասավոր բայերի գործածության վերաբերյալ պետք է նկատի ունենալ հետևյալը.

ա) *Եմ, գոլ* բայերի 3-րդ դեմքերը (*եմ* բայինը սովորաբար շեշտված), ինչպես նաև *չիք* բայը ուղղական հոլովով բառերի հետ գործածվելիս արտահայտում են *կա, գոյություն ունի* իմաստը. օրինակ՝ Ոչ ոք ից է որ օգնից էք (Բ. օր., ԻԸ, 32)=Ոչ ոք չկա, որ քեզ օգնի: Է ճանապարհ որ թուի յաչս մարդկանք է ուղիղ ից է (Առակ., ԺԴ, 12)=Ճանապարհ կա. որ մարդկանց թվում է, թե ուղիղ է: Ջուր ոչ գոյր ի մնա (Ծննդ., ԼԷ, 25)=Նրա մեջ ջուր չկար: Չիք ինչ յերկրի՝ որ մնան է մնա (Յովբ., ԽԱ, 24)=Երկրի վրա չկա մի բան, որ մնան է մրան:

բ) *Եմ, գոլ, կայ* բայերի 3-րդ դեմքերը, ինչպես նաև *չիք* բայը սեռական (երբեմն էլ տրական) հոլովով բառերի հետ գործածվելիս արտահայտում են *ունենալու* իմաստ. օրինակ՝ Էր նորա աղջիկ մի (Ծննդ., ԺԶ, 1)=Նա մի աղջիկ ուներ: Ոչ գոյր իւր արու որդի (Փարպ., 1-ին, ԺԸ)=Նա չուներ արու որդի: Կայցէ՞ ձեր հայր կամ եղբայր (Ծննդ., ԽԴ, 19)=Ունե՞ք դուք հայր կամ եղբայր: Չիք սորա իշխանութիւն (Թոռն., Բ, էջ 562)=Սա իրավունք չունի:

գ) *Եմ* և *կայ* բայերը (սովորաբար դրանց 3-րդ դեմքերը) ներգոյականի իմաստ ունեցող (նախորդով տրական և հայցական) բառերի հետ գործածվելիս արտահայտում են *գտնվելու, կա* իմաստը. օրինակ՝ Չու արարեալ գնայ յերկիրն Արարադայ որ է ի կողմանս հիւսիսոյ (Խոր., 1-ին, Ժ)=Չվում գնում է Արարադի երկիրը, որը գտնվում է հյուսիսային կողմում: Կապեցի շղթայիւք և կայ ի գանձի իմում (Բուգ., 4-րդ, ԾԳ)=Շղթաներով կապեցի, և գտնվում է իմ գանձարանում:

դ) *Եմ, գոլ* բայերի եզակի 3-րդ դեմքերը, գործածվելով անորոշ դերբայի հետ, արտահայտում են *պիտի, պետք է, կարելի է, կարող է, հնարավոր է* իմաստները: Այս դեպքում անորոշ դերբայի հետ կարող է դրվել տրական հոլովով խնդիր, որն աշխարհաբար թարգմանվում է ուղղական հոլովով որպես ենթակա. օրինակ՝ Էր ինձ ...*իմել* այսօր յերկրի անձանօթում (Խոր., 1-ին, ԻԶ)=Այսօր ես պիտի լինեի անձանոթ երկրում: Ոչ գոյ մեզ բանալ գբերանս մեր (Դան., Գ, 33)=Մենք չենք կարող մեր բերանը բացել: Ի Յոբայ փորձանաց է ուսանել (Եզնիկ., 1-ին, ԺԺ)=Հորի փորձություններից պետք է սովորել:

Պարտիմ պակասավոր բայն անորոշ դերբայի հետ գործածվելիս արտահայտում է հարկադրական եղանակի իմաստ՝ *պիտի, պետք է*: Անորոշ դերբայն այս դեպքում աշխարհաբար թարգմանվում է դիմավոր բայով. օրինակ՝ Բայց գայն և ս պարտիմք գիտել (Եզնիկ, 1-ին, ԻԳ)=Բայց այն էլ պիտի իմանանք:

Վարժություն 139. Թարգմանել, բացատրել, թե ո՞ր հոլովների հետ և ինչ իմաստով են գործածված *եմ, գոլ, չիք* պակասավոր բայերը:

Ի բաց կային գանձք՝ և ոչ ոք էր որ յափշտակէր: Եւ այլ և սաստեղք են, որ ի տարուջ հազիւ մի անգամ հասանեն ի նոյն տեղի: Ոչ ոք էր, որ օգնէր Արշամայ: Եւ էին բազում ապաստորք արքունի: Բայց ինքն եթէ իցէ և եթէ չիցէ՝ զայն ոչ գիտէ, զի չէ ի բանաւորաց և ի մտաւորաց: Գոյ յոյս թէ շուն որ կենդանի է՝ լաւ է քան զառեւծ մեռեալ: Էր ոմն ի վեր քան գնա: Եթէ գոյր ոք երեխայ ի բազմութեան զօրուն՝ զզիշերն ամենայն մկրտեցին: Յորժամ տեսանէին ուրեք դուրս փակեալ՝ նշան էր այս այնոցիկ՝ թէ կերակուր ինչ գուցէ ի ներքս: Էին և այլ տուրքք արք և կանայք: Եւ դրախտն ոչ եթէ յերրորդ երկինս իցէ... այլ յերկրի: Նիստ ի գետնի, զի չիք աթոռ: Եւ արք պարսիկք, որք... էին ի քաղաքի կայսեր: Եւ եթէ այլ ոք չգոյր դատաւոր, և առ հայրն չկարէ՞ին երթալ:

Վարժութիւն 140. *Թարգմանել, բացատրել, թե ի՞նչ իմաստով են գործածված ընդգծված ե՞ծ, գրչ, կայ, չիք պակասավոր բայերը և սեռական հոլովով դրված բառերը:*

Էր դուստր մի *Անդրովկայ* ուրումն: Բերան է *նոցա*, և ոչ խօսին: Է որդի մի *Հովնաթանու* հաշմն ոտիւք: Էր ներքինի մի Հայոց թագաւորին *Արշակայ*: Եւ լուսնի չիք իւր լոյս առանձին: Իսկ *Վահանայ* էր քոյրաթիւ ի Մամիկոնեան տոհմէն: *Ոյր իցեն* երկու հանդերձ՝ տացէ զմին այնմ, *ոյր ոչն գուցէ*. և *ոյր կայցէ* կերակուր՝ նոյնպէս արասցէ: *Ոչ գոյին նորա* որդիք, այլ դստերք միայն: Գատաստան *կայ իմ* ընդ քեզ: *Աղուեսոց* որջք *գոն և թռչնոց* երկնից բոյնք: *Ոչ գուցէ նոցա* հովիւք: *Վիշապի* այլազգ ինչ բնութիւն չէ՝ եթէ ոչ օձի, այն յայտ իսկ է:

Վարժութիւն 141. *Թարգմանել՝ ուշադրութիւն դարձնելով, թե ի՞նչ նշանակութեամբ են գործածված ե՞ծ, գրչ, և պարսեչ(ի՞ծ) պակասավոր բայերն անորոշ դերբայի և տրական հոլովի կամ միայն անորոշ դերբայի հետ:*

Չի քաջ *արանց* է յարձակ դաշտի և յազատ տեղուջ *կռուել*: Նա այր ժանտ է, և ոչ գոյ խօսել ընդ նմա: Այլ անդ էր լսել զձայնս լալոյ և զձայնս գուժի: Եւ այլ ինչ ոչ իցէ անդ *տեսանել*՝ բայց միայն ջուր և հուր և կաւ և մոխիր: Է և զայս *իմանալ*՝ թէ ոչ զի ես միայն արժանի եղայ խորհրդոյն: Չի արդ ժամ իսկ է մեզ ի քնոյ *զարթնոյ*: Եւ ընդ այն է *զարմանալ*, զի և ի ծառս համրացեալս՝ գտանին կերպարանք մարդկան: Եւ անդ էր *տեսանել* նոր գոմն Ողիսևս: Ոչ այժմ *թագաւորել է նմա*, և ոչ ի վախճանի՝ որպէս ասենն՝ յաղթել կարէ: *Ոչ պարտի* օրէնդիրն օրէնս *դնել*:

Վարժութիւն 142. *Թարգմանել գրաբար, ընդգծված բառերը դնել սեռական հոլովով, իսկ ունենալ բայի համար գործածել ե՞ծ, գրչ, կայ, չիք պակասավոր բայերից որևէ մեկը:*

Դուք իրավունք չունեք դատելու նրանց: *Ես* ունեն եղբայրներ և քույրեր: Ամեն ինչ, որ *նա* ուներ, տվեց նրան: *Նրանք* չունեն ոսկի և արծաթ իրենց տներում: Այդ *թագավորները* շատ գանձեր կունենան: *Դրանք* արու գավակ չունեն: *Մենք* հույս չունենք, որ նրանք այսօր կգան: Այդ երկրի *քաղաքները* պարիսպներ չունեն:: Հունաց *կայսրն* ուներ մի գեղեցիկ դուստր:

ԵՂԱՆԱԿԻՉ ԲԱՅԵՐ

§ 174. Գրաբարում կան բայեր, որոնք անորոշ դերբայի հետ գործածվելիս արտահայտում են եղանակիչ իմաստ, այսինքն՝ անորոշ դերբային տալիս են այս կամ այն եղանակի, հատկապես հարկադրականի իմաստ: Այդ կարգի բայերը կոչվում են եղանակիչ բայեր: Պակասավոր բայերը նաև եղանակիչ բայեր են: Եղանակիչ-պակասավոր բայեր են նաև հետևյալները. *արժան է* (=պետք է, պատշաճ է), *պարտ է* (=պետք է), *պիտոյ է* (=պետք է), *օրէն է* (=կարելի է, սովորություն է, վայել է), *անկ է* (=վայել է, պատշաճ է), *վայել է* (=հարմար է, վայել է), *մարթ է* (=կարելի է), *հնար է* (=հնարավոր է, կարելի է), *հարկ է* (=պետք է), *ի դէպ է* (=հարմար է, տեղին է), *ի ճահ է* (=հարմար է, պատշաճ է), *փոյթ է* (=հոգն է, հոգ ունի), *կամ է* (=ցանկալի է), *պատշաճ է* կամ *պարտ և պատշաճ է* (=պատշաճ է, պետք է, հարմար է), *հասանէ* (=վիճակված է, պիտի լինի), *մարթի* (=կարելի է, հնարավոր է, համարվում է), *պիտի* (=պետք է, հարկավոր է) և այլն:

Եղանակիչ բայերի մոտ ենթակայի իմաստ արտահայտող բառը դրվում է տրական հոլովով, որը պետք է թարգմանել աշխարհաբար ուղղական հոլովով, իսկ անորոշ դերբայը՝ դիմավոր բայով: Օրինակներ՝ *Որոց պարտ է պաշտել* գնա և առնել գկամս նորա (Ագ., Ե, 52)=Որոնք պետք է պաշտեն նրան և կատարեն նրա կամքը: *Ինձ պիտոյ է* ի քէն *մկրտել* (Մատթ., Գ, 14)=Ես պետք է քեզինց մկրտվեմ: *Եւ ոչ պիտի մեզ այր սպանանել* (Բ, Թագ., ԻԱ, 4)=Եվ մենք չպետք է մարդ սպանենք: *Չէր մարթ մարմնատորի* անմահ *կալ* (Եզնիկ, 1-ին, ԺԸ)=Մարմնավորը չէր կարող անմահ մնալ:

Հաճախ եղանակիչ բայերը գործածվում են միայն անորոշ դերբայի հետ, առանց տրականով ենթակայի՝ արտահայտելով ընդհանուր բնույթի հարկադրական իմաստ: Այս դեպքում անորոշ դերբայն աշխարհաբար թարգմանվում է անորոշ դերբայով, իսկ եղանակիչ բայերը՝ իրենց արտահայտած համապատասխան իմաստներով. օրինակ՝ *Սկսցուք ուստի արժան է սկսանել* (Եղիշէ, էջ 5)=Սկսենք այնտեղից, որտեղից պետք է սկսել: *Յերբայեցուց լեզու երկին չմարթի ասել* (Եզնիկ, 4-րդ, Է)=Երբայեցիների լեզվով չի կարելի ասել երկինք:

Ունիմ անկանոն-պակասավոր բայը նույնպես կարող է եղանակիչ իմաստով գործածվել անորոշ դերբայի հետ, սակայն տարբեր դեմքերով՝ արտա-

հայտելով կարողանալ իմաստը. օրինակ՝ Սոյնպէս ունիս նայել և ընդ ջուրս ծովու (Թոռն., Բ, էջ 28)=Այսպէս էլ կարող ես նայել ծովի ջրերին:

Վարժություն 143. Թարգմանել՝ ուշադրություն դարձնելով ընդգծված ե-ղանակիչ բայերի, անորոշ դերբայների և տրական հոլովով դրված խնդիրների իմաստի և կիրառության վրա:

Ի դէպ էր ինձ անսալ ձեզ: Եւ չէ հնար լուսնի յերկիր իջանել: Բայց պարտ և պատշաճ էր նոցա ոչ միայն ընդ արեգական և լուսնի ընդ արարածս զարմանալ, այլ և ընդ գեղեցիկ պարզ և անդադար ընթացից արշաւանս աստեղաց: Չէր մարթ անմարմնոցն ընդ կանայս մարմնատուրս ամուսնանալ: Պիտոյ է ինձ յղել զքեզ առ թագաւորն Պարսից Շապուի: Արժան է քեզ ուրախ լինել այսօր: Եւ զի՞ պիտոյ է մեզ բնաւ մի ըստ միոջէ թուել: Եւ ինձ ասպետիս պարտ է զքեզ պսակել ըստ սովորական իշխանութեան իմոյ հայրենեաց: Որով յայտ է, թէ երկուց անարարաց ի միասին չէ մարթ լինել: Չոր ձեզ պարտ է ընդունել:

Վարժություն 144. Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը փոխարինելով համապատասխան եղանակիչ բայերով (ճարթի, պարտ է, պարշաճ է, ի դէպ է, ճարթ է, հնար է), դիմավոր բայերը դնելով անորոշ դերբայով, իսկ ենթակաները՝ տրական հոլովով:

Ինչպե՞ս (զիա՞րդ) այդ կարող է լինել: Նա պետք է գնա Տիզբոն և պատասխան տա արքային: Անկարելի է, որ նրանք մոռանան ձեր երախտիքը: Պատշաճ էր, որ դուք էլ նրանց որդիներին խնամեիք: Հարմար է, որ մենք ելնենք այս քաղաքից և գնանք այն քաղաքը: Ես պետք է Հռոմն (Հռովմ) էլ տեսնեմ: Այն չէր կարող վրիպել:

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՆԱՅՈՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ (Հատուած)

Քանզի ի բառնալ ազգին Արշակունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգուց¹. և բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ՝ որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին², սկիզբն արարեալ յամացն Արշակայ արքայի որդւոյն Տիրանայ, և կռուէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդւոյն Վռամշապիոյ: Եւ իբրև գնա և ս մերժեաց ի թագաւորութենէն, ի նախարարասն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն. զի թէպէտ և գանձն³ յարքունիս Պարսկաց երթայր, սակայն այրուծին Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի: Վասն որոյ և աստուածպաշտութիւնն բարձրագլուխ կամակարու-

թեամբ⁴ երևելի լինէր յաշխարհին Հայոց, ի սկզբան տէրութեանն Շապիոյ արքայից արքայի մինչև յամն երկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի՝ որդոյ Վռամայ, գոր եգիտ սատանայ իւր գործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ի բաց, և ելից զնա իբրև զպատկանդարան դեղեալ նետիւք: Եւ ըսկըսաւ եղջեր ածել⁵ անօրէնությամբ, գոռոզանայր, և գոռալով հողմն հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի, և թշնամի և հակառակորդ երևեցուցանէր իւր զհաւատացեալքս ի Քրիստոս, և նեղեալ տագնապէր անխաղաղասէր կենօք:

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խռովութիւն և արինհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր⁶, եթէ յո՞⁷ թափեցից զդառնութիւն թիւնատր, կամ ո՞ր բացատրեցից⁸ զբազմութիւն նետիցն: Եւ առ յոյժ յիմարութեան⁹ իբրև զգազան կատաղի յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց, եհար մինչ ի քաղաքն Մծբին, և բազում զաւառս Հռոմոնց աւերեաց ասպատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար. կուտեաց զաւար և զգերի, և ահաբեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին:

Իսկ երանելի Թէոդոս կայսր՝ քանզի էր խաղաղասէր... ոչ կամեցաւ ընդ առաջ նորա ելանել պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արևելից, առաքեաց առ նա բազում զանձիւք: Եւ արք պարսիկք, որք փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան և էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ և ետ ի ձեռս նորա: Եւ զամենայն գոր ինչ ասաց ի ժամանակին կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արգել զնա ի բազում բարկութենէն¹⁰, և դարձաւ անդրէն ի քաղաքն իւր Տիգրոն:

Եւ իբրև ետես անօրէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ չարութիւն նորա, սկսաւ այլ և ս խորհուրդ յաւելուլ, որպէս ոք զի ի հուր բորբոքեալ յաւելու բազում նիւթս փայտից: Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ դրոյտեցոյց զբազումս ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ գոր բանիւք սպառնալեօք, էր՝ գոր կապանօք և տանջանօք, և էր՝ գոր չարաչար մահուամբ վախճանէր: Յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց. և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեսեան: Եւ իբրև ետես՝ եթէ վարատեալ¹¹ ցրուեցան ի բազում կողմանս, ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ճախակողմանն՝ որք կապեալ էին ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջռեալք իբրև զհնոց առ այրել¹² զուխտ սուրբ եկեղեցոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիք բնակեալ ի կեանս իւրեանց իբրև ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք ի մարմին իբրև զկենդանի ի գերեզմանի...: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոցն¹³ հզօրագոյնս կռուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին ի նոցանէ: Այսպիսի իմն եկեալ

հասեալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկանին՝ չզգան, և եթէ հարկանեն՝ չիմանան. և իբրև ոչ գտանի արտաքին թշնամի, ընդ անձիս իւրեանց մարտ եղեալ կռուին...:

Արդ զի՞ կոծիս, զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞ շիջանիս. զի՞ կոչես ի խորհուրդ զայնոսիկ՝ որոց զոգիսն ձեր ի ձէնջ քաղեալ՝ հանեալ է զանապականդ յապականութիւն, և զապականելի մարմինդ գէշաքարշ արարեալ իբրև զազիր մեռելոտի ի բաց ընկեցեալ: Ապաքէն զայդ կամիս՝ զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ. տեսջի՛ր յորժամ յայտնեսցի, ապա զիտասցես գելս կատարածի դորս:

Ասեն մոզքն. «Արքայ քաջ, աստուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ և զյաղթութիւն, և ոչ ինչ կարօտ են նոքա մարմնատր մեծութեան. բայց եթէ ի մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և ազիւնս, որ են ի տէրութեան քում, յայնժամ և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ մտցէ ընդ օրինօք քովք: Արդ զմի բան զմեր վաղվադակի կատարեա՛ր դու, արքայ. զօր գումարեա՛ և զունդ կազմեա՛ խաղա՛ գնա՛ դու յերկիրն Քուշանաց. և զամենայն ազգս ժողովեա՛ և անցո՛ ըստ Պահ դուռն ի ներքս¹⁴. և դու անդէն արա՛ քեզ բնակութիւն: Յորժամ արգելուս և փակես զամենեսեան ի հեռաօր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց. և որպէս երևիս մեզ ի դենիս մերում¹⁵, տիրես դու և երկրին Քուշանաց, և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քո իշխանութիւնդ: Բայց միայն զաղանդ քրիստոնէից բարձ ի միջոյ»:

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն թագաւորին և մեծամեծացն, որ էին ի նմին բանի. հրովարտակս գրէր, պնդադեսպանս արձակէր յամենայն տեղիս տէրութեան իւրոյ: Եւ այս է պատճեն հրովարտակին.

«Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ՝ արեաց և անարեաց, բազմասցի ի ձեզ որջոյն մարդասիրութեան մերոյ. դուք ողջ լերուք, և մեք մեզէն ողջ ենք դիցն օգնականութեամբ:

«Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղացաք զնացաք յերկիրն Յունաց, և առանց գործոյ պատերազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն: Դուք զբարի զմտաւ ածէք, և անսպառ լերուք յուրախութեան. բայց զբանս զայս կատարեցէք վաղվադակի, զոր ասեմքս:

«Մեք ի մտի եղաք անվրէպ խորհրդովք խաղալ զնալ յաշխարհն արև ելից, աստուածոցն օգնականութեամբ դարձուցանել ի մեզ զտէրութիւնն Քուշանաց. դուք իբրև զհրովարտակս զայս տեսանէք՝ անխափան վաղվադակի այրև ձի գումարեցէք առաջոյ քան զիս, յանդիման լիջիք ինձ յԱպար աշխարհին»:

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհին Հայոց, ի Վրաց և յԱ-
դուանից...:

(Եղիշէ, Էջ 6-10)

¹ օրինօք մոգուց-մոգերի կրոնով
² որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին-
ովքեր չէին ընդունում նույն կրոնը
³ *զանձ*. այստեղ նշանակում է *հարկ*
⁴ բարձրագլուխ կամակարութեամբ-
ազատ ու համարձակ
⁵ եղջեր ածել-հոխորտակ
⁶ յանձն իւր տարաբերէր-ինքն իր
մեջ պէկոծվում էր
⁷ յո՞-ո՞ւմ վրա
⁸ ո՞ւր բացատրեցից-ո՞ւր արձակեմ

⁹ առ յոյժ յիմարութեան-աստիկ
հիմարութեան պատճառով
¹⁰ արգել զնա ի բազում բարկութենէն-
իջեցրեց նրա մեծ բարկությունը
¹¹ հոմանիշ է հաջորդ բային
¹² առ այրել-այրելու համար
¹³ ընդ վախճանել շնչոցն-շունչները փչելիս
¹⁴ անցո՛ւ ըստ Պահ դուռն ի ներքս-
անցկացրու Պահ դռնից ներս
¹⁵ ի դեմիս մերում-մեր
գուշակությունների մեջ

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՍԵԿԵՐՈՐԴ

ԲԱՂԱԴՐՅԱԼ ԺԱՍԱՆԱԿՆԵՐ

§ 175. Գրաբարի բաղադրյալ ժամանակները կազմվում են անցյալ և ա-
պառնի դերբայներով և *եմ, լինիմ* օժանդակ բայերի համապատասխան ձև ե-
րով:

Եմ օժանդակ բայը բաղադրյալ ժամանակներ է կազմում թե՛ անցյալ, թե՛
ապառնի դերբայների, իսկ *լինիմ* բայը՝ միայն անցյալ դերբայի հետ:

§ 176. *Եմ* բայն անցյալ դերբայի հետ կազմում է երեք բաղադրյալ ժամա-
նակ՝ ներկա (վաղակատար-հարակատար ներկա), անցյալ (վաղակատար-
հարակատար անցյալ), ապառնի:

Ներկա

(վաղակատար-հարակատար ներկա)
գտեալ եմ, գտեալ ես, գտեալ է
գտեալ եմք, գտեալ էք, գտեալ են

Անցյալ

(վաղակատար-հարակատար անցյալ)

գտեալ էի, գտեալ էիր, գտեալ էր
գտեալ էաք, գտեալ էիք, գտեալ էին

Ապառնի

գտեալ իցեմ, գտեալ իցես, գտեալ իցէ
գտեալ իցեմք, գտեալ իցէք, գտեալ իցեն

Ներկա, անցյալ և ապառնի ժամանակներում անցյալ դերբայն աշխարհաբար քարգմանվում է վաղակատար կամ հարակատար դերբայներով: *Եմ* բայը ներկայում քարգմանվում է ներկայի համապատասխան ձևերով (եմ, ես է, ենք, էք, են), անցյալում՝ անցյալ անկատարի ձևերով (էի, էիր, էր, էինք, էիք, էին), ինչպես նաև *լինիմ* բայի ըղձականի և պայմանականի անցյալ ժամանակներով (լինեի, կլինեի...), իսկ ապառնիում՝ *լինիմ* բայի ըղձականի և պայմանականի ապառնի ժամանակներով (լինեմ, կլինեմ...), ինչպես նաև *եմ* բայի ներկայի ձևերով (եմ, ես, է...): Ներգործական սեռի բայերը մույն ձևերով կարող են արտահայտել նաև կրավորական իմաստ. օրինակ՝ *սիրեալ եմ*=սիրել եմ կամ սիրվել եմ, սիրած եմ կամ սիրված եմ. *սիրեալ էի*=սիրել էի կամ սիրվել էի, սիրած էի կամ սիրված էի, սիրած լինել կամ սիրված լինեի, սիրած կլինեի կամ սիրված կլինեի. *սիրեալ իցեմ*=սիրած լինեմ կամ սիրված լինեմ, սիրած կլինեմ կամ սիրված կլինեմ, սիրել եմ կամ սիրվել եմ, սիրած եմ կամ սիրված եմ:

Հաճախ *եմ* բայով և անցյալ դերբայով կազմված ներկա, անցյալ և ապառնի ժամանակների եզակի 3-րդ դեմքերի մոտ ենթակայի իմաստով իբրև խնդիրներ գործածված դերանունները և գոյականները դրվում են սեռական հոլովով, որոնցով արտահայտվում են բայի դեմքն ու թիվը. օրինակ՝ *ես տեսեալ եմ. դուք տեսեալ էք, արքայ տեսեալ է* ձևերի փոխարեն լինում են՝ *տեսեալ է իմ, տեսեալ է ձեր, տեսեալ է արքայի*: Այս ձևերով արտահայտվում են միայն ներգործական և չեզոք իմաստներ: Ահա մի քանի բնագրային օրինակներ. Եւ զՈռնա քաղաք *չինեալ է նախնեացն* մերոց (Բուզ., 5-րդ, ԼԲ)=Ոռնա քաղաքն էլ մեր նախնիներն են չինել: *Իմ եթէ չէր եկեալ և խօսեցեալ ընդ մոսա* (Յովհ., ԺԵ, 22)=Եթե ես եկած և խոսած չլինեի նրանց հետ: Մինչև *ձեր խնդրեալ ինչ իցէ* ի մնանէ (Մատթ., 2, 8)=Նախքան դուք նրանից որևէ բան կխնդրեք:

§ 177. *Եմ* բայն ապառնի դերբայի հետ կազմում է երեք բաղադրյալ ժամանակ՝ ներկա (ապառնի ներկա), անցյալ (ապառնի անցյալ), ապառնի:

Ներկա

(Ապառնի ներկա)

գտանելոց եմ, գտանելոց ես, գտանելոց է

գտանելոց ենք, գտանելոց էք, գտանելոց են

Անցյալ

(Ապառնի անցյալ)

գտանելոց էի, գտանելոց էիր, գտանելոց էր
գտանելոց էաք, գտանելոց էիք, գտանելոց էին

Ապառնի

գտանելոց իցեն, գտանելոց իցես, գտանելոց իցէ
գտանելոց իցենք, գտանելոց իցէք, գտանելոց իցեն

Ապառնի դերբայն աշխարհաբար թարգմանվում է ապառնի (կատարելի) դերբայով: Եւ բայը ներկա և անցյալ ժամանակներում թարգմանվում է ներկայի և անցյալի անկատարի համապատասխան ձևերով (են..., էի...), իսկ ապառնիում՝ ներկայի ձևերով (են, ես, է...), ինչպես նաև *լինիմ* բայի ըղձականի և պայմանականի ապառնի ժամանակներով (լինեն, կլինեն...): Ներգործական սեռի բայերը նույն ձևերով կարող են արտահայտել նաև կրավորական իմաստ. օրինակ՝ *սիրելոց եմ* = սիրելու եմ կամ սիրվելու եմ. *սիրելուց էի* = սիրելու էի կամ սիրվելու էի. *սիրելոց իցեն* = սիրելու եմ կամ սիրվելու եմ, սիրելու լինեն կամ սիրվելու լինեն, սիրելու կլինեն կամ սիրվելու կլինեն:

§ 178. Անցյալ դերբայով և *լինիմ* բայով բաղադրյալ ժամանակներ կազմելիս անցյալ դերբայը մնում է անփոփոխ, իսկ *լինիմ* բայը խոնարհվում է, որով որոշվում են բայի եղանակը, ժամանակը, դեմքն ու թիվը:

Սահմ. ներկա՝ գտեալ լինիմ, գտեալ լինիս, գտեալ լինի, գտեալ լինիմք, գտեալ լինիք, գտեալ լինին:

Սահմ. անց. անկատար՝ գտեալ լինէի, գտեալ լինէիր, գտեալ լինէր, գտեալ լինէաք, գտեալ լինէիք, գտեալ լինէին:

Սահմ. անց. կատարյալ՝ գտեալ եղէ, գտեալ եղիր, գտեալ եղև, գտեալ եղաք (կամ եղեաք), գտեալ եղէք, գտեալ եղեն:

Ստոր. 1-ին ապառնի՝ գտեալ լինիցիմ, գտեալ լինիցիս, գտեալ լինիցի, գտեալ լինիցիմք, գտեալ լինիցիք, գտեալ լինիցին:

Ստոր. 2-րդ ապառնի՝ գտեալ եղէց, գտեալ եղիցիս (կամ եղիցես), գտեալ եղիցի, գտեալ եղիցուք, գտեալ եղիջիք, գտեալ եղիցին, կամ՝ գտեալ լիցիմ, գտեալ լիցիս, գտեալ լիցի, գտեալ լիցուք, գտեալ լիջիք, գտեալ լիցին:

Բուն հրամայական՝ գտեալ լե՛ր, գտեալ լերո՛ւք:

Հորդորական հրամայական՝ գտեալ լիջի՛ր, գտեալ լիջի՛ք:

Արգելական հրամայական՝ գտեալ մի՛ լինիր, գտեալ մի՛ լինիք:

Այս բաղադրյալ ձևերն ունեն հիմնականում կրավորական նշանակություն և աշխարհաբար թարգմանվում են տարբեր իմաստներով. օրինակ՝ *սիրեալ լինիմ* = սիրվում եմ, սիրած եմ լինում կամ սիրված եմ լինում, սիրած կլինեն կամ սիրված կլինեն, սիրած լինեմ կամ սիրված լինեմ. *սիրեալ եղև* = սիրվեց, սիրած եղավ կամ սիրված եղավ:

§ 179. Բաղադրյալ ժամանակներում *եմ* և *լինիմ* բայերի փոխարեն երբեմն հանդես են գալիս *կայ* և *ունիմ* բայերը, օրինակ՝ *գրեալ կայ* (Փարպ., 1-ին, ԺԷ)՝ գրված է, *եկեալ... կայր* (Եզնիկ, 2-րդ, Դ)՝ եկել էր, *կապեալ կան* (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ)՝ կապված են, *փակեալ ունի* (Թոռն., Բ, էջ 18)՝ փակել է, *նշանակեալ ունին* (Կոր., Բ)՝ նշանակած ունեն, նշանակել են:

Վարժություն 145. *Թարգմանել, դուրս գրել բաղադրյալ ժամանակներով դրված բայերը՝ որոշելով նրանց եղանակը, ժամանակը, դեմքն ու թիվը:*

Ո՞չ գիտես, զի խորհեալ է Գնել սպանանել զբեգ: Եւ կինն նորա յոյի էր, և հասեալ էին աուրք ծննդեան իւրոյ: Եթէ սոլորեալ ինչ իցեմ, արարեք զիս խելամուտ: Ի գառանցն լինելոց են գայլք, որ կոտորելոց են գաուրք գառիս: Անիծեալ լիցի օրն, յորում ծնայ: Որ լսելոցն իցէ՝ լուիցէ, և որ արհամարհելոցն իցէ արհամարհեսցէ: Վասն զի լուեալ էր զնմանէ՝ թէ այր չար և անզգամ է: Ուր եղեն ժողովեալ հարք: Չի այս որդի իմ մեռեալ էր և եկեաց, կորուսեալ էր և գտաւ: Մանրագորաւ բազում անգամ բժիշկք քուն ածեն այնցիկ՝ որոց քուն հատեալ իցէ յաչաց: Եւ նա ելանելոց է և ունելոց զաշխարհս, և ի սնոտի յոյս կապեալ կան անհաւատք. որպէս և Հրեայք՝ որ ի գուր ակնկալութիւն կապեալ կան, եթէ Դաւիթ գալոց է՝ շինել զԵրուսաղէմ: Անկեալ կայր այն Գարեգին ի մէջ անկելոցն:

Վարժություն 146. *Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բայերը դնելով համապատասխան բաղադրյալ ժամանակներով:*

Ինչ որ *լինելու* է՝ կլինի: Դուք մի՛ քննեք իմ գործերը, որ *կատարելու* եմ: Եվ *գրված էր* նամակում այսպես: Ներս չէինք կարողանում մտնել, որովհետև դուրը *փակված էր*: Այդ խոսքերը *լսած կլինի*: Ձեզանից մեկը *մատնելու* է ինձ: Նրա ջուրը աղբյուրի ակունքից է *պոտորված*: *Եկել էին* փղերով և անչափ զորքով: Եթե *քաղցած լինի*, կերակրիր նրան: Սրանք *բնակվելու* են Արարատյան գավառում: *Հեռացել էին* մեր երկրի սահմաններից: Եթե *տեսնելու լինես* նրան, ուղարկիր ինձ մտո: Ճանապարհին որդիներից մեկը *կորել էր*: *Ծնվել է* օտար աշխարհում: Նրանց շտեմարանները *լցված էին* ցորենով:

Վարժություն 147. *Թարգմանել՝ ուշադրություն դարձնելով ընդգծված բաղադրյալ ժամանակների և սեռական հոլովով խնդիրների իմաստի վրա:*

Իմ զի աղ և հաց *կերեալ* է յաշխարհին ձերում, գոթ և սէր ունիմ ընդ աշ-

խարհն ձեր: Հայր քո երդմնեցոյց զմեզ՝ մինչ չև *վախճանեալ էր նորա: Լուեալ է իմ վասն քո և վասն բժշկութեանդ: Բայց թեպէտ և նորա ւտերեալ էր ատրու-
շան մի, և բազում չարչարանօք հարեալ էր զպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ
զանգիտեաց զալ յատեան հրապարակին: Այլ յայսմ ամենայնէ յայտ է՝ եթէ ոչ
երբէք լեալ է *Չրուանայ* հայր աստուածոց: Նոյնպէս և մոլորութիւնն դիւաց
խաբեաց զդիցապաշտս Հայոց, եթէ զոմն Արտաւազդ անուն *արգելեալ իցէ
դիւաց: Չի՞* կոչես ի խորհուրդ զայնոսիկ, *որոց* զոգիսն ձեր ի ձէնջ քաղեալ՝
հանեալ է զանապականդ յապականութիւն: *Լուեալ է մեր* յառաջնոցն՝ որք
քարոզեցին զճշմարտութիւնն: *Էր* ոմն երիտասարդ ի քաղաքի, *որոյ* բազում և
մեծամեծս չարիս *գործեալ էր:**

Վարժութիւն 148. *Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բայերը դնելով հա-
մապատասխան բաղադրյալ ժամանակներով, իսկ անունները (դերանուն,
գոյական)՝ սեռական հոլովով:*

Մենք լսել ենք նրա քաջութեան մասին: *Ես պատվիրել եմ* քեզ կերակրել:
Նա իր երեսը *ծածկել էր:* *Դուք չե՞ք կարդացել* այդ նամակը: *Նրանք մոռա-
ցած կլինեն* այս խոսքերը: *Դու* ինքդ *ես* ծնել մեզ: *Մենք տեսել էինք* այդ քա-
ղաքը: *Թագավորը չէր հայտնել* իր խորհուրդը բոլորին: *Նա տեսել է* նրան:
Գնելը խորհել էր սպանել քեզ: *Դու խմե՞լ էիր* այս ջրից: *Դա եղել է* շատ պա-
տերազմներում: *Դրանք են շինել* այս գեղեցիկ ապարանքը:

ՎԱՄՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՆԱՅՈՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ (Հատուած)

Որոց ոգիքն թուլացեալ են յերկնատր առաքինութենէն՝ յոյժ ընդ ահի¹ ան-
կեալ է բնութիւն մարմնոյ. յամենայն հողմոյ շարժի, և յամենայն բանէ խռո-
վի, և յամենայն իրաց դողայ. երազագէտ է այնպիսին ի կեանս իւրում, և յան-
գիտ կորուստն յուրակի ի մահուան իւրում: Որպէս և ասաց ոմն ի հնումն.
մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է: Որ զմահ ոչ գիտէ, եր-
կընչի ի մահուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկնչի ի մմանէ:

Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն ի միտս մարդոյ յանուսումնութենէ: Կոյր
զրկի ի ճառագայթից արեգական, և տգիտութիւն³ զրկի ի կատարեալ կենաց:
Լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մտօք: Որպէս մեծ է ոգի քան զմարմին՝ այսպէս մեծ
է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց:

Եթէ ոք կարի առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ, և⁴ մտօքն աղ-
քատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան զբազումս. որպէս և տեսանենք իսկ՝ ոչ
միայն ի չափատր մարդիկ, այլ և յոր⁵ մեծն է քան զամենայն: Թագաւոր եթէ
ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ ի վիճակին իւրում վայելելոյ
գոյ: Իսկ եթէ առ մարմնատրս⁶ այսպէս, որչափ և ս առաւել առ հոգև որն⁶...:

Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խոր-

հըրդոյն, և պատրաստեալ հորն՝ մինչև ուրոք ի նա վիչեալ⁷ վառումն նորա յայտնի ինացաւ⁸ երկիւղածացն Աստուծոյ, սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ շարութեանն. և անբժշկական վերս յոգիս և ի մարմինս տեսանէր⁹ :

Մերք շանթեր գալարեր իբրև զօճ թիւնաւոր, մերք պարզեր գոչեր իբրև զառիւծ գայրացեալ. գելոյր, գլորեր, տապալեր երկդիմի մտօք և զխորհուրդս կամացն կամեր կատարել: Քանզի ձեռն արկանել և ունել ոչ կարէր,-վասն զի ոչ էին համագունդ ի միում վայրի առ մնա,-սկսաւ այնուիտեսն յառաջ կոչել զկրտսերս յաւագաց և զանարգս ի պատուականաց և զտգէտս ի գիտնոց և զանարիս ի քաջ արանց. և զի¹⁰ մի մի թուիցեն, այլ զամենայն զանարժանսն յառաջ մատուցանէր և զամենայն զարժանաւորսն յետս տանէր. մինչև զհայր և զորդի քակեր ի միմեանց:

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգութիւնս զայս, առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտնչէր. քանզի տեսանէր զնոսա ջերմագոյն յաստուածպաշտութեան, մանաւանդ որք էին յազգէ նախարարացն Հայոց, և անմեղութեամբ ունէին զտուրք քարոզութիւն առաքելոցն և զմարգարէից: Պատրեր զոմանս ի նոցանէ ոսկով և արծաթով, և զբագումս այլով եւս առատ պարգև օք. իսկ զոմանս ագարակօք և մեծամեծ գեղօք, զոմանս պատուովք և իշխանութեամբք մեծամեծօք: Եւ այլ և ս սնտոի յոյս ոգոց առաջին դնէր. և այսպէս հրապուրէր և յորդորէր հանապազ. «Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգութեան յանձին կալջիք¹⁰», և զճեր մոլորութիւնդ սրտի մտօք դարձուսջիք ի ճըշմարտութիւն երեւելի մերոց դից օրինացս¹¹, ի մեծութիւնս և յաւագութիւնս հասուցից հաւասար իմոյ սիրելի նախարարացս, և առաւել և ս զանցուցից»¹²: Եւ այսպէս կեղծաւորութեամբ խոնարհեցուցանէր զինքն առ ամենեսեան, խօսելով ընդ նոսա ի պատճառս սիրոյ¹³, զի խորամանկութեամբ որսալ մարթասցէ զնոսա ըստ առաջին խորհրդականացն խրատուց: Եւ զայս առնէր սկսեալ ի չորրորդ ամէն մինչև մետասաներորդ ամն իւրոյ տէրութեանն:

(Եղիշէ, էջ 14-17)

¹ ընդ ահիւ-երկյուղի մեջ

² յանգիտ կորուստն յուղարկի ի մահուան իւրում-մահանալիս անդառնալի կորստյան է մատուցում

³ պետք է թարգմանել՝ տգետը

⁴ այստեղ՝ բայց

⁵ բացակայող հարաբերայի նախ-դիրը դրված է հարաբերականի վրա՝ փխ. ի մնա որ

⁶ առ նախդիրը հայցականի հետ

վերաբերության իմաստով՝ մարմնավոր

բաների վերաբերմամբ

⁷ մինչև ուրոք ի նա վիչեալ-դեռ ոչ որ նրա վրա չփչած

⁸ յայտնի ինացաւ-հայտնի դարձալ

⁹ յոգիս և ի մարմինս տեսանէր-հոգիների և մարմինների համար պատրաստում էր

¹⁰ յանձին կալջիք-հանձն առնէր

¹¹ ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոց դից օրինացս-մեր երևելի աստվածների կրոնի ճշմարտութեանը

¹² առաւել և ս զանցուցից-էլ ավելի կբարձրացնեն

¹³ ի պատճառս սիրոյ- սիրո պատրվակով

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ

ՄԱԿԲԱՅ

§ 180. Գրաբարում մակբայները, ըստ իրենց արտահայտած իմաստի, լինում են չորս տեսակ՝ տեղի, ժամանակի, ձևի, չափի և աստիճանի:

Տեղի մակբայներ

Տեղի մակբայներն են՝ *այդր* (=այդտեղ), *այդրէն* (=այդտեղ, նույն տեղը), *այրուստ*//*յայրուստ* (=ուրիշ տեղից), *այրուր* (=ուրիշ տեղ), *այլ ուրեմն*, *այլ ուրեք* (=ուրիշ տեղ), *այսր* (=այստեղ), *այսր անդր* (=այս ու այն կողմ), *այսրէն* (=այստեղ, նորից այստեղ), *այտի*//*այդի* (=այդտեղից), *անդ* (=այնտեղ), *անդէն* (=այնտեղ, նույն տեղը), *անդուստ* (=այնտեղից, այն կողմից), *անդր* (=այնտեղ, դեպի այնտեղ), *անդրէն* (=նույն տեղը), *անտի* (=այնտեղից), *առաջուստ*//*յառաջուստ* (=առջևից), *աստ* (=այստեղ), *աստանօր* (=այստեղ), *աստէն* (=այստեղ, այստեղից), *աստի* (=այստեղից), *աստուստ* (=այստեղից), *արտաքուստ* (=դրսից), *արտաքս* (=դուրս), *ի բաց* (=հեռու), *բացուստ*//*ի բացուստ* (=հեռվից), *զճանապարհայն* (=ճանապարհիին), *ի մօտոյ*, *ընդ մօտոյ* (=մոտից, մոտերը), *մօտ ի մօտ* (=իբար մոտ, մոտերը), *յայսկոյս* (=այս կողմ, այստեղ), *յայնկոյս* (=այն կողմ, այնտեղ), *յետս* (=ետ, դեպի ետ, ետևից), *յետուստ* (=ետևից), *ի ներքս* (=ներս), *ուստէք* (=մի տեղից), *ուրեք* (=մի տեղ), *ի վեր*, *ի վայր* (=վայր, ցած) և այլն:

Ժամանակի մակբայներ

Ժամանակի մակբայներն են՝ *ամարայնի* կամ *ամարանի* (=ամռանը), *ամ ըստ ամէ* (=տարեցտարի), *ամ յամէ*, *ամի ամի* (=տարեցտարի), *այգուն* (=առավոտյան), *ընդ այգս այգուն* (=առավոտյան), *այգուն այգուն* (=ամեն առավոտ), *այգուց*//*յայգուց* (=առավոտվանից, վաղը, առավոտյան), *այժմ այժմիկ*, *այնուհետև*, *այսուհետև*, *այսօր*, *անագան* (=ուշ), *անագան ուրեմն*, *սպա*, *առաւօտու*//*առաւօտուց* (=առավոտյան), *ընդ առաւօտն*//*ընդ առաւօտս* (=առավոտյան), *առժամայն* (=խկույն), *առ ժամանակ մի* (=մի առ ժամանակ), *արդ* (=այժմ), *արդէն*//*արդէն իսկ*, *գարնանայնի* (=գարնանը), *գիշերայն*//*գիշերի* (=գիշերը, գիշերով), *դարձեալ*, *դեռ*, *դեռևս*, *եռանդ* (=երեկ չէ մյուս օրը), *երբ*, *երբեմն երբեմն*, *երբէք* (=երբեմն, մի անգամ, մի ժամանակ), *երբէք երբէք*, *երեկ*, *ժամանակ առ ժամանակ*, *ընդ ժամանակս ժամանակս*//*ըստ ժամանակս ժամանակս* (=ժամանակ առ ժամանակ), *իբրև* (=երբ), *իսկոյն*, *կանխա*

(=շուտ), *հանապագա/հանապագորդ* (=միշտ, շարունակ), *հանապագոր* (=ամեն օր), *հերոս/ի հերոսն հետև* (=անցյալ տարի), *ծմերայնի/ծմերանի* (=ճրմ-ռանը), *մերթ ընդ մերթ*, *միւս անգամ*, *միշտ*, *յայնժամ* (=այն ժամանակ), *յար* (=միշտ, շարունակ), *յարածամ* (=միշտ), *յառիտեան*, *յորժամ* (=երթ), *նախ*, *նոյնհետայն* (=իսկույն), *նոյնժամայն* (=նույն ժամին, իսկույն), *վաղվաղակի* (=շուտով, իսկույն), *վաղիւ/ի վաղիւ անդր/ի վաղիւն/առ վաղիւ* (=հաջորդ օրը, վաղը, առավոտյան), *տարածամ* (=վաղածամ), *ցանկ կամ ցանգ* (=միշտ, շարունակ, մինչև վերջ), *ցարդ/ցարդ և ս* (=մինչև այժմ), *օր ըստ օրէ, օր քան օր* (=օրեցօր) և այլն:

Չև ի մակբայներ

Չև ի մակբայներն են՝ *ակամայ/յակամայ*, *այլ ընդ այլոց* (=տարբեր ձևով), *անձամբ անձին* (=ինքն իրեն, ինքն իր կողմից), *առաւելապէս*, *առնաբար/առնապէս* (=տղամարդու պէս, քաջաբար), *արագ*, *արագ արագ*, *ահ ընդ ահ* (=վախով/խելով), *արմատաքի* (=արմատով, արմատից), *աքացի* (=ոտքով, քացով), *բերանացի* (=բերանով), *բռնի*, *բռնցի* (=բռով), *գլխիվայր*, *գլխովին/ի գլխովին*, *դիրաւ կամ դիրեաւ* (=հեշտ կերպով), *գուր/ի գուր*, *իւրովի/իւրովին*, *լռելեայն*, *խառն ի խուռն*, *խիտ առ խիտ*, *կաղ ի կաղ/կաղ ի կաղս/կաղս ի կաղս* (=կաղալով), *կեղծս ի կեղծս* (=կեղծ, շինծու կերպով), *կենդանոյն* (=ողջ-ողջ), *կերպս կերպս/ի կերպս կերպս* (=զանազան ձևերով), *հազիւ*, *հազիւ հազիւ*, *ի հարկէ/հարկաւ* (=բռնի կերպով, ակամա), *ձեռն ի ձեռն* (=ձեռքով), *ճեպ ի ճեպոյ* (=շտապելով), *յանգէտս* (=չիմանալով), *յանպատրաստից*, *յանգզաստից/յանգզաստուց* (=հանկարծ), *ընդ վայր*, *վայրապար* (= իզուր տեղը), *վարկպարագի* (=վայրիվերո), *տարապարտուց/ի տարապարտուց* (=իզուր տեղը, իզուր), *փոյթ ի փոյթոյ* (=շտապելով) և այլն:

Չափի և աստիճանի մակբայներ

Չափի և աստիճանի մակբայներն են՝ *առաւել*, *բազում անգամ*, *զամ քան զզամ* (=քիչ-քիչ), *զամու զամու* (=շատ անգամ), *երկիցս* (=երկու անգամ), *երրիցս* (=երեք անգամ), *կարի*, *կրկին*, *կրկնակի*, *հազ քան զհազ* (=քիչ-քիչ), *հասարակ առ հասարակ* (=հավասար չափով), *հնգիցս*, *յաճախ*, *յոյովակի/յոյով անգամ* (=շատ անգամ), *յոյժ*, *շատ*, *սաստիկ*, *ի սպառ*, *ստեպ*, *ստեպ ստեպ*, *վերստին/ի վերստին* և այլն:

§ 181. Կան մակբայներ, որոնք հաճախ գործածվում են մեկից ավելի մակբայական նշանակությամբ. այսպէս, օրինակ՝ *անդ* մակբայը գործածվում է և՛ տեղի, և՛ ժամանակի իմաստով՝ Շինէ անդ (=այնտեղ) տուն բնակութեան (Խոր., 1-ին, Ժ): Քանզի անդ (=այն ժամանակ) մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր...

շանային տիրել ի վերայ միմեանց (Խոր., 1-ին, Ժ):

Տարբեր մակբայական իմաստով են գործածվում նաև հետևյալ մակբայները. *անդէն* (1. այնտեղ, 2. այն ժամանակ), *անդրէն* (1. այնտեղ, նույն տեղը, 2. նորից), *աստ* (1. այստեղ, 2. այս ժամանակ), *աստէն* (1. այստեղ, այստեղից, 2. այս ժամանակից, այժմվանից), *անդուստ* (1. այնտեղից, 2. այն ժամանակից) և այլն:

§ 182. Գրաբարում շատ մակբայներ կազմվում են տարբեր խոսքի մասերից մակբայակերտ ածանցներով՝ *բար, պէս, օրէն, ակի, անակի, ոյն, այն, ի, ցի(ացի), իցս, եք(էք), աքի*. օրինակ՝ քաջաբար, առիծաբար, սաստկապէս, գեղեցկապէս, ազատօրէն, վաղվադակի, փութանակի, միահաղոյն (=միանգամից, միաժամանակ), առժամայն, բռնի, բերանացի, բազմիցս, երբեք (երբեք), արմատաքի և այլն:

Վարժություն 149. *Թարգմանել, դուրս գրել տեղի մակբայները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:*

Քանի՜ վարձկանք իցեն ի տան հօր իմոյ հացալիցք, և ես աստ սովամահ կորնչիմ: Յոտն կաց այդի, թող ես այդր բազմեցայց: Վասն որոյ արժան է մեզ աստանօր մեծ գործ կատարել: Եւ քարշեալ ի բաց ընկեցին զմարմինս նոցա: Մի՛ այլ ուրեք երթիցես քաղել հասկ: Ելանէին ի վեր, և կործանէին զպարիսպ նորա: Յարուցեալ թագաւորն ել արտաքս: Տեսեալ զնա ի բացուստ՝ ոչ ծամեան: Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց: Չելանեմ, քանզի աստէն մեռանիմ: Թողեալ էր զոմանս ի նախարարացն անդէն յաշխարհին Հայոց: Անթիւ բազմութիւն մարդկան ի ներքս բնակեցուցանէ:

Վարժություն 150. *Թարգմանել գրաբար՝ ընդզօված բառերը փոխարինելով համապատասխան տեղի մակբայներով (արտաքուստ, ի ներքս, անդր, աստ, յայսկոյս, անտի, ի հեռուստ, (յ)այլուստ, ի բաց, աստի, ի վայր, այտի, այլ ուրեք, արտաքս):*

Խորտակում էին դռները և դրսից ներս մտնում: Ամեն կողմերից հավաքվեցին այնտեղ: Այստեղ պետք է շինել արքունի ապարանքը: Այնտեղից եկան գետի այս կողմը: Հեռվից տեսան նրան և ճանաչեցին: Ուրիշ տեղերից բերում էին մթերքներ (համբաբս) և ուտում: Հեռու կացեք մեզանից: Այստեղից ընկավ ցած: Այդտեղից իջի՛ր և ուրիշ տեղ գնա: Նրանց դուրս հանեցե՛ք տանից: Հրաման տվեց նրան ներս կանչել:

Վարժություն 151. *Թարգմանել, դուրս գրել ժամանակի մակբայները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:*

Ոչ կարի վաղ առնիցէ և ոչ յոյժ անագան: Գարձաւ անդրէն ի քաղաքն իւր

Տիգրան: Յորժամ յաջ ոտնս յենուի, գաջ լեառն ընդ գետին տանէի. յորժամ ի ձախ ոտնն յենուի, զձախ լեառն ընդ գետին տանէի: Ընդ առաւօտս առաւօտս բանային զդրոմս տաճարին: Վաղին պատասխանի արասցուք քեզ: Իսկ ի վաղիւ անդր մատուցեալ առնոյր հրաման դահճապետն վասն սրբոյն Գայիանայ սպանման: Խորշակահար լինի ամարայնի որդի անօրէն: Երբեմն տյն Յոհան անցանէր առ այգեօք ուրումն. և էր ժամանակ զայգիսն յատելոյ: Կամ զերկիր՝ որ հանապազ բրեմք, և ցանկ կոխեմք և զաղբ զմեր և զանասնոց մերոց ի նա հեղումք: Եւ երբէք երբէք խաւարեցուցանէ: Եւ անդէն թագաւորն ի ներքս կոչեցեալ զդպրապետսն, հրամայէր գրել հրովարտակ: Վաղվաղակի հանէք զպատմութեանն առաջին և ագուցէք նմա: Եւ զկարգեալ ռոճիկ նոցա յարքունուտս՝ ամ յամէ թոշակ առնէին և տային տանել նոցա ի մխիթարութիւն:

Վարժութիւն 152. *Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառերը փոխարինելով համապատասխան ժամանակի մակերայններով (հրրև, ամարանի (ամարայնի), յայնժամ, վաղին, այգուն այգուն, ընդ առաւօտն, ընդ երեկս, առժամայն, հանապազ, վայր մի, օր քան զօր):*

Երբ մտան տուն, տեսան հրավիրվածներին: *Ամռանը* պատրաստում է իր կերը (զկերակուր): *Այն ժամանակ* Հերովդեսը գաղտնի (գաղտ) կանչեց մոզերին: Մովոր էին երկրպագել արևին *ամեն առավոտ*: Իր մոտ կկանչի քեզ *վաղը* այս ժամին: *Առավոտյան դեմ* ծաղկում է, իսկ(և) *երեկոյան* թառամում: Երբ բուսնեց, իսկույն չորացավ տապից: *Շարունակ* լալիս էր և չէր մխիթարվում: Մնա դու այստեղ *մի փոքր*, մինչև մտնեն հարցնեն: *Օրեցօր* աճում էր և մեծանում:

Վարժութիւն 153. *Թարգմանել, դուրս գրել առանձին սյունակներում ձևի, չափի և աստիճանի մակերայնները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանութիւնը:*

Եւ խնայեա՛ յանձն քո, մի՛ հեղուլ զարիւն եղբօր քո հարազատի՝ սպանանել զարդարն ի տարապարտոց յանխնայ: Չի յորժամ գտառապանաց բունիկն կամիցի շինել, բերանացի քաղէ տանի շիրս: Քանի՞ցս անգամ տուեալ է քեզ խրատ և պատուէր: Այլ և վիշապք, ասեն, և նիսանք կեղծս ի կեղծս լինին: Խոյս ետ յերեսաց նորա Դաւիթ երկիցս: Չի և ձեզ դրունք փակեցցին, և մի՛ մերձենալք ի սեղան իմ վայրապար: Եւ նոյնիտայն փոյթ ընդ փոյթ ազդ առնէ Փիլիպպոսի կասեր հռովմայեցոց, օգնականութիւն ի նմանէ խնդրելով: Որչափ մերձենայ, այնչափ առ սակաւ սակաւ աճէ ի նա լոյսն: Եթէ թողցես զնա՝ լքցէ զքեզ ի սպառ: Ամս տասն ստեպ ստեպ զայս օրինակ աւար առեալ զամենայն երկիրն յապականութիւն դարձուցանէր: Եւ կանգնեցան կացին ի վերայ ոտից իւրեանց, ժողովուրդ բազում յոյժ յոյժ: Յայնմ հետէ, թէ կամաւ կամաւ՝ և թէ ոչ

կամաւ, յարեաւ թագաւորն Հայոց Արշակ... չոգաւ յանդիման եղև թագաւորին Պարսից Շապիոյ: Պեղեալ երկուս խորս յոյժ քաջախորս և սաստկապէս լայնս: Ջօրն դարանակալ յանպատրաստից յանկարծօրէն յայլակարծուց գնուսս յանկարծուստ յիրաքանչիւր բազմականի ի վերայ հասեալք ըմբռնէին:

Վարժութիւն 154. *Թարգմանել գրաբար՝ ընդգծված բառեր փոխարինելով համապատասխան ձևի և չափի ու աստիճանի մակբայներով (յանգգաստս, կենդանւոյն, ճեպով, սակաւ, յոյով, բազում անգամ//յոյով անգամ, տարապարտուց, երիցս, առատաբար, յաճախ, յոյժ, արմատաքի, առաւել):*

Հանկարծակի կիսանի մահական օրը: Նրան գցեցին կրակի մէջ (ի հուր) և ողջ-ողջ այրեցին: Հրամայում էր շտապ ուղարկել դեսպաններ Հայոց երկիրը: Ուսուցանում էր նրանց քիչ խոսել և շատ իմանալ: Շատ անգամ տեսնում էք, բայց չեք զգուշանում: Ինչո՞ւ իզուր գրգռեցիր քո եղբայրներին: Երեք անգամ հարցրեց նրան: Շնորհիք մեզ քո պարզ և ներք առատաբար: Հաճախ կանչում էր նրան իր մոտ և խիստ հանդիմանում: Ծառը արմատներով պոկեց հանեց: Մարտը ավելի էր սաստկանում:

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՆԱՅՈՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ
(Հատուած)

Իսկ արին Վարդան յառաջ մտուցեալ և զաւագանին¹ հարցանէր², և միաբան ամենեցուն խրատու զօրագլուխսն կարգէր.

Չգունդն առաջին տայր ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց, և նիզակակից մնա զմեծ իշխանն Մոկաց. և զայլն ամենայն նախարարեան³ համհարզս երկոցունց, և զամենայն բազմութիւն զնդին թև սաստի և անտի կազմէր նոցա:

Եւ զգունդն երկրորդ տայր ի ձեռն Խորենայ Խորխոռունոյ, և նիզակակից մնա զԸնծայինն և զՆերսէս Քաջբերունի:

Եւ զգունդն երրորդ մատուցանէր ի ձեռն Թաթրոյ Վանանդացոյ, և նիզակակից մնա հրամայէր զՏաճատ Գնթունի, և զբազումս ի քաջ արանց աստի և անտի ի թևս նոցա:

Յանձն իւր առնոյր զգունդն չորրորդ, և նիզակակից իւր զքաջն Արշաւիր և զհարազատ եղբայրն իւր զՀամագասպեան:

Կարգէր և կազմէր զճակատն յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին⁴ դէմ յանդիման Արեաց զնդին, առ⁵ ավին Տղմուտ գետոյն:

Եւ իբրև այս այսպէս պատրաստեցան, երկոքեան կողմանքն լի սրամտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, և զազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին և ամբոխ աղաղակին⁶ երկոցունց կողմանց՝ իբրև ի մէջ

ամալոց շփոթելոց՝ ճայթմունս գործէր⁷, և հնչումն ճայնից զքարանձաւս լե-
րանցն շարժէր: Ի բազմութենէ սաղաւարտիցն և ի փայլին պատենազէն վա-
ռելոցն իբրև նշոյլք ճառագայթից արեգական հատանէին: Նա և ի բազում շո-
ղալ սուսերացն և ի ճօճել բազմախումն նիզակացն իբրև յերկնուստ ահագին
հրաձգութիւնք եռային⁸: Քանզի ո՞վ իսկ է բաւական ասել⁹ զմեծամեծ տազ-
նապ ահաւոր ճայնիցն, որպէս կոփիւնք վահանատրացն և ճայթմունք լարից
աղեղանցն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացուցանէին:

Անդ էլ տեսանել¹⁰ շտապ մեծի տազնապին¹¹ և զաղէտս անբաւ տարակու-
սանացն երկոցունց կողմանցն՝ առ ի յանդուզն յարձակմանէն զմիմեանս բա-
խելով. քանզի թանձրամիտքն յիմարէին և վատասիրտքն լքանէին. քաջքն
խիզախէին և նահատակքն գոչէին: Եւ խումբ արարեալ ամենայն բազմու-
թեանն՝ զգետն ի մէջ փակէին, և զանզիտեալ գունդն Պարսից ի դժուարութե-
նէ գետոյն՝ զտեղեան զեռալ սկսան¹²: Իսկ գունդն Հայոց հասեալ անցա-
նէին¹², ձի ի վերայ առեալ¹³ յարձակէին մեծաւ զօրութեամբ. սաստկապէս
բախտալք ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր ան-
կեալ դիաթաւալ խաղային:

Յայնմ մեծ տազնապի ի վեր հայեցաւ քաջն Վարդան, և տեսանէր զըն-
տիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն, զի զձախակողմն շարժե-
ցին¹⁴ զՀայոց գնդին. մեծաւ ուժով յարձակէր ի տեղին, և զաջ թևն Պարսից
գնդին բեկեալ՝ արկանէր զգագանօքն¹⁵, և շրջան առեալ կոտորէր մինչև ի
նոյն տեղի: Եւ այնպէս շտապ տազնապի¹⁶ ի վերայ հասուցանէր, մինչև
գունդն Սաստան քակեալ բաժանեցան ի մեծամուր պատրաստութենէն, դեռ
և ս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային¹⁷:

Ապա դէտակն ի վեր ամբառնայր¹⁸ Մուշկան Նիսաւաւորտ, քակեալ զո-
մանս տեսանէր ի գնդէն Հայոց, և զկնի մնացեալ ի հովիտս լերանցն: Վասն
որոյ զաղաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիրեաւ զօրս Արեաց, որք զտե-
ղի առեալ կային ընդդէմ գնդին Վարդանայ: Եւ անդէն ի տեղուջն երկոքին
կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ դիա-
կանցն իբրև զքարակոյտս դերբկաց երևէին¹⁹:

Չայն իբրև ետես Մուշկան Նիսաւաւորտ, մնայր զազանացն Արտաշրի,
որ ի վերայ նոցա նստէր ի բարձր դիտանոցին իբրև յամուր քաղաքի. և ի
ճայն մեծ գալարափողոցն զիր գունդսն ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն
զմա ի մէջ փակէր:

Իսկ կորովին Վարդան իրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի
տեղուջն գործեաց, յորում տեղուջ և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկատա-
րեալ նահատակութիւնն:

Եւ յերկարել գործոյ պատերազմին՝ օրն տարաժամէր, և մօտ առ երեկս կարճատէր²⁰ . բազմաց օրահասք մահու հասանէին, մանաւանդ ի քանձրութենէ անկեալ դիականց մօտ առ մօտ խտացեալ իբրև գփայտահարս մայրատրաց:

Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց. վասն այնորիկ և ոչ կարէին կալ ճշմարտի ի վերայ սուրբ մարմնոյ երանելացն²¹ . և սաստիկ խուճապ տագնապի²² էր կողմանցն երկոցունց անկելոց: Եւ որք մնացեալքն էին՝ վատնեալք և ցրուեալք լինէին ի լեռնադաշտս ամուր ձորոցն. և յորժամ պատահէին միմեանց՝ դարձեալ միսսանգամ²³ գմիմեանս սատակէին: Եւ մինչև ի մուտս արեգականն անդադար լինէր գործ դառնութեանն²⁴ :

Եւ քանզի գարնանային էր ժամանակն, ծաղկալից դաշտքն դառնային յորդահոսանս արեանց բազմաց: Մանաւանդ յորժամ տեսանէր որ զբազմակոյտ դիականցն անկելոց. սիրտն բեկանէր և աղիքն գալարէին՝ լսել զմռչիւն խոցելոցն և զմռչիւնս բեկելոցն, զթաւալգոյր խաղալ սողալ վիրատրացն, զփախուստ վատացն, զթաքուստ լքելոցն, զսրտաթափումն զանարի արանցն, զճիւն կանացեացն, զողբս սիրելեացն, զաշխարումն մերձատրացն, զվայ և զաւաղ բարեկամացն: Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղթեաց, և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ՝ երկոքին կողմանքն ի պարտութիւն մատնեցան:

Բայց քանզի անկեալ էր զօրավարն Հայոց ի մեծ պատերազմին, ոչ որ գոյր այնուհետև ի մէջ գլխատր, յոր յեցեալ ժողովէին զունդք մնացելոցն: Թէպէտ և բազում այն էր որ ապրեցան՝ քան թէ որ մեռանն, սակայն ցանեալ ցրուեցան, և հասեալ անկանէին ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին, և բռնանային ի վերայ բազում գաւառաց և բերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ որ կարէր:

(Եղիշէ, էջ 116-119)

¹ աւագանի-ավագներ, մեծամեծներ
² այս և հաջորդ բայերից շատերը գործածված են անցյալ կատարյալի իմաստով
³ նախարարեան-նախարարներ
⁴ յորդորելով ընդ ամենայն երեսս
⁵ դաշտին-սփռելով ամբողջ դաշտի երեսին
⁶ առ նախդիրը հայցական հոլովի հետ տեղի իմաստով՝ Տղմուտ գետի ափին
⁷ ամբողջ աղաղակին-աղմուկն ու աղաղակը
⁸ ճայթմունս գործէր-ճայթում էր

¹³ ձի ի վերայ առեալ-ձի նստած՝ հեծած
¹⁴ այստեղ՝ ընկճեցին
¹⁵ արկանէր զգագանօքն-հարձակվեց զգագանների վրա
¹⁶ շտապ տագնապի-շփոթ ու տագնապ
¹⁷ դեռ և ս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային-դեռ չպարտված փախուստի դիմեց
¹⁸ դէտակն ի վեր ամբառնայր-աչքերը վեր բարձրացրեց
¹⁹ իբրև զբարակոյտս դերբկաց երև էին-

⁸ ահագին հրաձգութիւնք եռային-
 ահագին կրակ էր թափվում
⁹ ո՞վ իսկ է բաւական ասել-ո՞վ
 կարող է պատմել
¹⁰ անդ էր տեսանել-այնտեղ կարելի
 էր տեսնել, պետք էր տեսնել
¹¹ հոմանիշ է շտապ բառին
¹² ստորոգյալը համաձայնել է ենթակային
 ((գունդ) ըստ իմաստի, պետք է
 թարգմանել եզակի թվով

մնանվում էին խորդուբորդ քարակույտերի
²⁰ մտ առ երեկս կարճատեր-
 երեկոյան դեմ դադարեց
²¹ ոչ կարէին կալ ճշմարտի ի վերայ սուրբ
 մարմնոյ երանելեացն-չէին կարողանում ստույգ
 ճանաչել երանելիների սուրբ մարմինները
²² խուճապ ու իրարանցում
²³ մակբայական ավելադրութիւն է
²⁴ վերացականը թանձրացականի
 փոխարեն

ԴԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ

ՇԱՂԿԱՊ

§ 183. Գրաբարում շաղկապներն ըստ կիրառության լինում են երկու տեսակ՝ ա) համադասական, բ) ստորադասական:

ա) Համադասական շաղկապներն են՝ *և* (=և, մաս, էլ), *և...և*, *և ս* (=մաս), *ե-թէ... եթէ* (=թե... թե), *թէ... թէ*, *այլ* (=բայց, իսկ, այլ), *այլև* (=այլև), *այլ և ս* (=այլև, էլ), *բայց* (=բայց, սակայն, այլ, իսկ, բացի), *սակայն*, *եթէ, թէ* (=թե, այս նշանակությամբ *եթէ, թէ* շաղկապները գործածվում են սովորաբար հարցական նախադասություններում. օրինակ՝ Արժա՞ն է հարկ տալ կայսեր եթէ ոչ (Մարկ., ԺԲ, 14)՝ Պե՞տք է կայսրին հարկ տալ, թե ոչ), *կամ*, *կամ... կամ*, *կամ թէ... կամ թէ* (=կամ...կամ, կամ թե), *ոչ եթէ, ոչ թէ... այլ, իսկ, մանաւանդ, մանաւանդ թէ* (=մանավանդ, մանավանդ թե) և այլն:

բ) Ստորադասական շաղկապներն են՝ *զի* (=որ, որովհետև, որպեսզի), *քանզի* (=որովհետև), *վասն զի* (=որովհետև, որպեսզի), *որրպէս զի* (=որպեսզի), *որովհետև*, *փոխանակ զի* (=նրա համար, որ. Եւ օրհնեսցին... ամենայն ազգք երկրի, փոխանակ զի լուար ձայնի իմում (Ծննդ., ԻԲ, 18) Երկրի բոլոր ազգերը կօրհնվեն նրա համար, որ լսեցիր ինձ), *իբր զի/իբրև զի* (=որովհետև), *իբրև թէ* (=իբրև թե, իբր թե), *եթէ* (=եթե, թե), *թէ* (=թե, թե որ), *եթէ... ապա, ապա թէ ոչ, մինչ, մինչև, մինչդեռ* (=մինչ, մինչդեռ, քանի դեռ), *ուստի, այսինքն/այս է* (=այսինքն), *թէպէտ/թէպէտ և//թէ և* (=թէպէտ, թեև) և այլն:

Վարժություն 155. Թարգմանել, դուրս գրել առանձին սյունակներում համադասական և ստորադասական շաղկապները՝ դիմացը նշելով աշխարհաբար թարգմանությունը:

Մինչև յե՞րբ ոչ դադարիցես, հանդարտես՝ զի և մեք խօսեսցուք: Եւ զհա-
զար՝ եթէ ի տօթ ժամանակի ուտիցէ որք, քանզի զովացուցիչ է, զտապս ի փո-
րոյն փարատէ, և եթէ ի հով ժամանակի ուտիցէ որք, վնասէ: Յամենայն ծառոց
որ է ի դրախտիդ՝ ուտելով կերիցես, բայց ի ծառոյն զհտութեան բարւոյ և չա-
րի՝ մի՛ ուտիցէք: Եւ դատաւորք ստոյգ, որք դատին զչարագործս, ոչ եթէ չարք
անուանին և չարչարիչք, այլ յոյժ բարիք և բարեգործք: Ջի՞նչ շահ է՝ զի ծա-
ռայեսցուք նմա, կամ զի՞նչ օգուտ՝ զի հանդիպեսցուք նմա: Եւ թէ այնպէս ինչ
ոչ էր, ապա և ոչ նա զչարն իւր որդի կոչէր: Հաճոյ թուեցաւ Հերովդի, ուստի և
երդմամբ խոստացաւ տալ նմա զինչ և խնդրեսցէ: Իսկ զի՞ մկրտես, եթէ դու
չես Բրիստոսն: Այլ ուստի՞ յայտ իցէ՝ թէ մայր գոյր. մանաւանդ զի ասեն իսկ՝
թէ մինչ չև էր ինչ բնաւ, ոչ երկինք և ոչ երկիր: Դո՞ն էս որ գալոցն էս, եթէ այ-
լում ակն կալցուք: Բայց որովհետև ոչ կացէք յիմում պատուիրանին. դուք
իբրև զմարդիկ մեռանիք: Կամ արարէք զծառն բարի և զպտուղ նորա բարի,
կամ արարէք զծառն չար և զպտուղ նորա չար: Եւ կոչեաց զանուն նորա Բա-
րիա. վասն զի ի չար ժամանակի ծնաւ: Թէպէտ և երկնչէին յահէ տէրութեանն,
սակայն ի ծածուկ առ միմեանս գնոյն վկայութիւնս զովութեանց տային: Այլ
թէ ինքն բարի էր, զչարն եղծանէր և բարւոյն տայր զթագաւորութիւնն: Եւ աս-
տին բանս մխիթարութեան, իբրև թէ լաւ իցէ մարդոյ մահու չափ ճգնել՝ քան
յայդպիսի օրինաց ուրանալ:

ՉԱՅՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

§ 184. Գրաբարի ձայնարկություններն են՝ աղէ՛ (=հապա, դէ), ա՛յ, աւա՛ղ
(=ափսո՛ս), վա՛յ, վա՛հ, վա՛շ, եղո՛ւկ (=վա՛յ, վա՛խ, ափսո՛ս), օ՛ն (=հապա՛), օ՛շ
(=երանի՛), բարէ՛ (=արտահայտում է զարմանք), երանի՛, իցի՛ւ (=երանի՛), իցի՛ւ
թէ (=երանի՛ թէ) և այլն:

Վարժություն 156. *Թարգմանել՝ դուրս գրելով ձայնարկությունները:*

Վա՛յ քեզ, քաղաք, որոյ թագաւոր քո մանուկ է: Աղէ՛ տուր ինձ զիտել, ո՞վ են
լերիքն այնքիկ՝ զորս ընդ ունջ տանէիր: Ո՛հ, որ շինէ գտուն իւր՝ և ոչ արդա-
րութեամբ, և զվերնայարկս իւր՝ և ոչ իրաւամբք: Եթէ ամպարշտեցայց՝ վա՛հ է
ինձ: Ո՛, ո՛, փախերուք յերկրէ հիւսիսոյ: Աւա՛ղ զրկանացս, աւա՛ղ թշուառական
պատմութեանս: Եղո՛ւկ դու, Նիւնուէ, ո՞վ իցէ որ հեծիցէ վասն քո: Ա՛յ, մի՛ լինիք
տիրասպանուք: Օ՛ն անդր ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորե-
լոցն: Իցէ՛ թէ լուիցէ ինձ, կամ իրաւացուցանիցէ զբանս իմ: Ա՛հ, զուք և որոգայք
ի վերայ ձեր, բնակիչք երկրի: Երանի՛ սգաւորաց, զի նոքա մխիթարեսցին:

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՆԱՅՈՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

(Հատուած)

Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն և կապելոցն և անկելոցն ի պատերազմին՝ ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց համօրէն համարել ես ոչ կարեմ. զի բազում այն են՝ զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ¹: Ձի հինգ հարիւրով չափ յականէ յանուանէ² ճանաչեմ. ոչ միայն որ աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս ի կրտսերագունաց անտի:

Ամենեքեան միահամուտ զերկրաւոր նախանձ բերելով, ոչ ինչ ընդհատ երևեցան յայնցանէ³ որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ: Քանզի եթէ աւագագոյնք էին, և եթէ մանկագոյնք, զմի առաքինութիւն հաւատոյ զգեցան: Ոչ ինչ յիշեցին ամենևին՝ զանուն փափկութեան մայրենի ազատութեանն, այլ իբրև մարդք, որ վշտամբերք լեալ իցեն անդստին ի շինական սովորութեանցն⁴, տանջելով վարեալ զկեանս աշխարհիս, անդրագոյնք և ս քան զնոսա⁵ յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց:

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ կացին առ աներևոյթ զօրութիւն յուսոյն յափտենից, այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել և ս բարձին զբեռն ծանրութեան: Ձի թպէտ և ունէին զիրաքանչիւր ձեռնաստուն սպասաւորս, ոչ որ երև էր ի նոցանէ՝ թէ որ տիկիկն իցէ¹ և կամ որ նաժիշտն. մի հանդերձ էր հասարակաց, և միապէս զետմախշտիք երկոքեան: Ոչ որ ումեք անկողնարկ լիւնէր⁶. քանզի և չճանաչէին իսկ զխոտեղէնսն ընտրել ի միմեանց. մի գոյն թխութեան փսիրայիցն⁷, և մի գոյն սևութեան սնարից բարձիցն:

Ոչ գոյր նոցա խահամոքք անուշարար առանձինն, և ոչ հացարարք որոշեալ ի պէտս սպասու ըստ ազատաց կարգի, այլ հասարակաց էր⁸: Շաբաթամուտն ըստ կարգի միայնակեցաց⁹, որ յանապատս բնակեալ են: Ոչ որ ումեք ջուր ի ձեռս արկանէր, և ոչ կրտսերք աւագաց դաստառակս մատուցանէին. չանկաւ օշնան ի ձեռս փափկասուն կանանց, և ոչ մատուցաւ եղ ի զուարթութիւն խրախութեան: Չեղան առաջի¹⁰ սուրբ սկտեղք, և ոչ անկան բաժակակալք յուրախութիւն¹¹. չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ դուրս¹², և ոչ կոչեցան պատուականք յարանց ի տաճարս նոցա, չիշեցան նոցա, թէ զուցէ որ ամենևին ի բնականմունդ դայեկաց և կամ բնաւ ի սիրելի հարազատաց¹³:

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրահակք և սրկակապանք նորեկ հարսանց, և սարդիոստայնք ձգեցան ի սենեակս առագաստաց նոցա. կործանեցան բարձրագահք տաճարաց նոցա. և խանգարեցան սպասք երախանաց նոցա. անկան կործանեցան ապարանք նոցա, և տապալեալ աւերեցան ամուրք¹⁴ ապաստանի նոցա: Չորացան ազագեցան բուրաստանք ծաղկոցաց նոցա, տաշտախիլ եղեն որթք զինբերի այգեաց նոցա:

Աջօք իրեանց տեսին զյափշտակութիւն արարոց իրեանց, և ականջօք իրեանց լուան զչարչարանս վշտից սիրելեաց իրեանց. առան գանձք իւրեանց յարքունիս, և ոչ մնացին ամեննին զարոյք երեսաց իրեանց:

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ գրգեալք և գգուեալք էին¹⁵ յիրաքանչիւր բաստեռունս և ի գահաւորակս, հանապազ բոկ և հետի երթալին ի տունս աղօթից, անձանձոյթ խնդրեալ ուխտիւք՝ զի համբերել կարասցեն մեծի ներութեանն: Որ ի մանկութենէ իրեանց սնեալ էին ուղղովք զուարակաց և ամճովք էրէոց, խոտաբուտ կենօք իբրև զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդութեամբ, և ոչ յիշէին ամեննին զսովորական փափկութիւնն: Սևացեալ ներկան մորթք մարմնոյ նոցա. վասն զի ցերեկ արևակէզք էին և զամենայն գիշերսն զետնաբեկք:

Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք՝ մրմունջք ի բերանս նոցա, և մխիթարութիւնք կատարեալք ընթերցուածք մարգարէիցն: Միաբանեցին երկու երկու իբրև ամոլք հաւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանելով զակօսն արքայութեան, զի առանց վրիպելոյ հասցեն ի նաւահանգիստ խաղաղութեան:

Մոռացան զկանացի տկարութիւն, և եղեն արուք առաքինիք ի հոգևոր պատերազմին. մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կարևորս, հատին կտրեցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա: Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեան, և սուրբ սիրով լուացին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն. հատին զարմատս ագահութեան, և չորացան մահաբեր պտուղք ոստոց նոցա: Խոնարհութեամբ կռիւցին զամբարտաւանութիւն, և նովին խոնարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն: Աղօթիւք բացին զփակեալ դրունս երկնից, և սուրբ խնդրուածովք իջուցին զիրեշտակս ի փրկութիւն. լուան աւետիս ի հեռաստանէ, և փառաւորեցին զԱստուած ի բարձունս:

Այրիք որ ի նոսա էին՝ եղեն վերստին հարսունք առաքինութեան, և բարձին յանձանց¹⁶ զնախատինս այրութեանն: Իսկ կանայք կապելոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցանկութիւնս, և եղեն կցորդ շարչարանաց սուրբ կապելոցն. ի կեանս իրեանց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ, և ի հեռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանտարգելեացն: Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ժոճիկ նոցա յարքունուստ՝ ամ յամէ թոշակ առնէին և տային տանել նոցա ի մխիթարութիւն: Անարին ճիպռանց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան, և կենդանի են միայն զօղն ծծելով, զանմարմնոցն բերեն զնմանութիւն:

Բազում ճմերաց հալեցան սառնամանիք¹⁷. եհաս գարուն, և եկին նորեկ ծիծռունք. տեսին և խնդացին կենցաղասէր մարդիկ, և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն իրեանց: Ծաղիկք գարնանայինք յիշատակեցին զպսակասէր ամուսինս նոցա, և աչք իրեանց կարօտացան տեսանել զցան-

կալի գեղ երեսաց նոցա: Սպառեցան բարակք որսականք, և խցեալ կուրացան¹⁸ արշաւանք որսորդաց: Բնագրօք յիշատակեցան նոքա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին գնոսա ի հեռաստանէ. ի ճաշատեղս նոցա հայեցան և արտասուեցին, և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա: Բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ ի նոսա:

Եւ իբրև այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնատր առաքինութենէն: Արտաքնոցն երևէին իբրև այրիք սգաւորք և չարչարեալք, և յոգիս իւրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք երկնատր սիրով:

Ոչ և ս սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք ի հեռաստանէ, եթէ երբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր...:

(Եղիշէ, էջ 199-203)

¹ առաջին ապառնին ներկայի իմաստով
² յականէ յանուանէ-անունով, ամձամբ
³ ոչ ինչ ընդհատ երևեցան յայնցանէ-ամենն ին պակաս չմնացին նրանցից
⁴ որ վշտամբերք լեալ իցեն անդստին ի շինական սովորութեանցն-որոնք հենց սկզբից ներդրումների են համբերել շինականների սովորությունների օրինակով
⁵ անդրագոյնք և ս քան զնոսա-նրանցից է՛լ ավելի
⁶ ոչ ոք ումեք անկողնարկ լինէր-ոչ մեկը մյուսի համար անկողին չէր գցում
⁷ մի գոյն թխութեան փսիրայիցն-մին նույն թուխ գույնն ունեին փսիրաքները
⁸ այլ հասարակաց էր-այլ (այդ ամենը) ընդհանուր էր
⁹ ստորոգյալը (անցուցանէին) բացակայում է
¹⁰ չեղան առաջի-չորվեցին (նրանց) առջև

¹¹ և ոչ անկան բաժակակալը յուրախութիւն-և ոչ էլ բաժակակալներ տրվեցին ուրախության համար
¹² չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ դուրս-նրանցից ոչ մեկի դռների մոտ սպասավոր չկանգնեց
¹³ չիշեցան նոցա, թէ գուցէ ոք ամենն ին ի բնականունը դայեկաց և կամ բնաւ ի սիրելի հարազատաց-նրանք չիշեցին, թէ գուցէ սնուցանող որևէ դաստիարակ կամ մի սիրելի հարազատ ունեն
¹⁴ այստեղ` *ամբոց* իմաստով
¹⁵ որ գրգռեալք և զգուեալք էին -որոնք փափուկ կյանքով ու քնքուշ մեծացել էին
¹⁶ բարձին յանձանց-իրենց վրայից վերացրին
¹⁷ այստեղ` սառույցներ
¹⁸ խցեալ կուրացան. այստեղ` բոլորովին դադարեցին

ՇԱՐԱՀՅՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԱՍ ԵՐԵՍՈՒՆՉՈՐՄԵՐՈՐԴ

§ 185. Գրաբարի շարահյուսությունն ունի շատ ընդհանրություններ արդի հայերենի շարահյուսության հետ, սակայն կան և զգալի տարբերություններ: Այս բաժնում կխոսվի հատկապես շարահյուսական այն երևույթների մասին, որոնք առանձնապես բնորոշ են գրաբարին:

1. ՇԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

§ 186. Գրաբարում նախադասության անդամների շարադասությունն ընդհանրապես ազատ է, սակայն սովորական շարադասության համար կան որոշակի կանոններ: Դրանք են.

ա) Ենթական դրվում է ստորոգյալից թե՛ առաջ, թե՛ հետո. օրինակ՝ Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ (Եղիշէ, էջ 161): Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին և զերկիր (Ծննդ., Ա, 1):

Բ) Որոշիչը դրվում է որոշյալից և՛ առաջ, և՛ հետո, սակայն տարածվածը նախադաս գործածությունն է. օրինակ՝ Իսկ կորովին Վարդան իրովք քաջ միզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղոջն գործեաց (Եղիշէ, էջ 118): Ահա ետու քեզ սիրտ իմաստուն և հանճարեղ (Գ Թագ., Գ, 12):

գ) Հատկացուցիչը դրվում է հատկացյալից և՛ առաջ, և՛ հետո, սակայն տարածվածը ետադաս գործածությունն է. օրինակ՝ Իշխեցէք ձկանց ծովու և թռչնոց երկնից (Ծննդ., Ա, 28): Սերմն նորա դեղ է (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ): Որ հայի ի կողմն ծովակին ի գետոյ կուսէ (Բուզ., 4-րդ, ԾԹ): Իմ որդին անուշահոտ և լուսաւոր է (Եզնիկ, 2-րդ, Ա):

Ծանոթություն. Հարցական-հարաբերական դերանուններով արտահայտված ենթակաները, որոշիչները և հատկացուցիչները լինում են նախադաս. օրինակ՝ *Ո՞վ ես դու* (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): *Որ* սիրէ զխրատ, սիրէ զիմաստութիւն (Առակ., ԺԲ, 1): *Որոց* ոգիքն թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն (Եղիշէ, էջ 14): *Ձինչ* անցք անցանելոց իցեն ընդ մա (Մարկ., Ժ, 32):

դ) Բացահայտիչը դրվում է բացահայտյալից հետո. օրինակ՝ Սառա, *կին* Աբրահամու, ոչ ծնանէր նմա (Ծննդ., ԺԶ, 1): Առաքէ զՍմբատ ասպետ, *զհայր* Բագարատայ (Խոր., 2-րդ, ԶԳ):

ե) Սովորաբար իրենց լրացյալից հետո են դրվում կողմնակի անդամները, այսինքն՝ դերբայների, բայանունների, ածականների և թիվ ու քանակ ցույց տվող բառերի լրացումները. օրինակ՝ Եւ տեսեալ *զմա* Ջրուանայ, ոչ զիտաց ե-

թէ ու որ իցէ (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Եւ յերկարել *գործոյ* պատերազմին՝ օրն տարա-
ժամէր (Եղիշէ, էջ 118): Սպանումն *Արգանայ* և որդոց նորա (Խոր., 2-րդ, ԾԱ):
Ետես այր մի կոյր *ի ծնէ* (Յովհ., Թ, 1): Հինգն *ի նոցանէ* յիմարք, էին, և հինգն՝
յիմաստունք (Մատթ., ԻԵ, 2):

Վարժութիւն 157. *Դուրս գրել 30-րդ դասի ընթերցանութեան հաստիցից
ենթակայի և ստորոգյալի, որոշչի և որոշյալի, հատկացուցչի և հատկացյա-
լի, բացահայտչի և բացահայտյալի կապակցութիւնները և որոշել՝ ենթակա-
ները, որոշիչները, հատկացուցիչները և բացահայտիչները նախադա՞ս են
գործածված, թե՞՞ ետադաս:*

2. ՀԱՍԱԶԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

§ 187. Ենթակայի և ստորոգյալի, բացահայտչի և բացահայտյալի, հատ-
կացուցչի և հատկացյալի համաձայնութիւնը գրաբարում ընդհանուր առ-
մամբ նույնն է, ինչ որ արդի հայերենում: Նկատելի են հետևյալ առանձնա-
հատկութիւնները:

1. Եզակի կամ հոգնակի նշանակութեամբ անեզական անուններով արտա-
հայտված ենթակաների ստորոգյալը սովորաբար դրվում է հոգնակի թվով. օ-
րինակ՝ *Եղիցին կամք քո* (Մատթ., Զ, 10): *Ուստի չարիքն* յաշխարհ *մտին* (Եզ-
նիկ, 2-րդ, Գ): *Փառքն ոչ եթէ անձնատր ինչ են* (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Հավաքա-
կան իմաստ արտահայտող եզակի ենթակաների ստորոգյալը կարող է դրվել
հոգնակի թվով. օրինակ՝ *Տիրեցին* աշխարհիս Հայոց *սագն* Սանասայ պարս-
կի (Եղիշէ, էջ 6):

2. Որոշիչը, եթէ նախադաս է, սովորաբար հոլովով ու թվով չի համաձայ-
նում իր լրացյալին, իսկ եթէ ետադաս է՝ համաձայնում է. օրինակ՝ Հրաման
տայր *կապեալ ոտիք...* խաղացուցանել զնա յԱյրարատ գաւառ (Ագ., ԺԱ,
122): Եւ յետ *հազար ամի* յաշտ առնելոյ՝ սկսաւ ածել զմտաւ (Եզնիկ, 2-րդ, Ա):
Երգօք հոգն որօք և բարձրագոյն օրհնութեամբք ի քաղաքն դառնային (Կոր.,
Թ): (Տե՛ս գոյականի հետ ածականների, դերանունների, թվականների, դեր-
բայների գործածութեանը վերաբերող բաժինները):

3. Եթէ հատկացուցիչն արտահայտված է ստացական դերանուններով,
սովորաբար հոլովով ու թվով համաձայնում է հատկացյալին. օրինակ՝ Եւ առ
ի պտղոյ նորա, եկեր և ետ *սռն իւրում* (Ճննդ., Գ, 6): (Տե՛ս գոյականի հետ
ստացական դերանունների գործածութեանը վերաբերող բաժինը):

Վարժութիւն 158. *Դուրս գրել 33-րդ դասի ընթերցանութեան հաստիցից
ենթակայի և ստորոգյալի, որոշչի և որոշյալի, հատկացուցչի և հատկացյալի
կապակցութիւնները՝ բացատրելով դրանց համաձայնութեան կանոնները:*

3. ՀՈՒՈՎՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 138. Հոլովների գործածությունը գրաբարում ընդհանուր առմամբ նույնն է, ինչ որ արդի հայերենում: Նկատելի են գրաբարին բնորոշ հետևյալ հիմնական առանձնահատկությունները:

1. Հայցական հոլովով կարող են դրվել.

ա) Խնդրառու բայի արմատից կազմված կամ նրան իմաստով մոտ լրացումները, որոնք աշխարհաբար թարգմանվում են գործիական հոլովով. օրինակ՝ *Երկեան երկիւղ* (=երկյուղով) մեծ (Դուկ., Բ, 9): *Մեծացաւ մեծութիւն* (=մեծությամբ) յոյժ (Գան., Ը, 8): *Կոծեցան* զնա անդ *կոծ* (=կոծով) մեծ (Ծննդ., Ծ, 10): *Խնդացին* յոյժ *ուրախութիւն* (=ուրախությամբ) մեծ (Մատթ., Բ, 10):

բ) Խիստ հազվադեպ ենթական, որի մոտ դիմավոր բայի փոխարեն գործածվում է անորոշ դերբայը. օրինակ՝ Կամիմ *զճեզ* իմաստունս լինել ի բարիս և անմեղս՝ ի չարիս (Հռով., ԺԶ, 19)=Կամիմ, զի դուք իմաստունք լիջիք ի բարիս և անմեղս՝ ի չարիս:

2. Սեռական հոլովով դրվում են.

ա) Նույն նախադասության անցյալ դերբայի և հաջորդ դիմավոր բայի ընդհանուր ենթական, որն աշխարհաբար թարգմանվում է ուղղական հոլովով (տես § 116). օրինակ՝ Մատուցեալ *Արհմենին* առաջի Զրուանայ՝ ասէ ցնա (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Արդ անկեալ *ծառայակցին* առ ոտս նորա, աղաչէր զնա և ասէր (Մատթ., ԺԸ, 29):

բ) Եմ օժանդակ բայի եզակի 3-րդ դեմքերով և անցյալ դերբայով կազմված բաղադրյալ ժամանակներում ենթականի իմաստով գործածված խնդիրները (տես § 176). օրինակ՝ Չպայն իսկ *իմ* աչօք *տեսեալ* է (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ): Եթէ զոմն Արտաւագդ անուն *արզելեալ իցէ դիւսց* (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ):

գ) Ածականներից *ութիւն* ածանցով կազմված և սովորաբար որոշչի իմաստով գործածվող վերացական գոյականները, որոնք աշխարհաբար թարգմանվում են որպես ածական (տես § 157). օրինակ՝ Բարձին զբեռն *ծանրութեան* (Եղիշէ, էջ 200)=Կրեցին ծանր բեռը: Այսպես նաև՝ ոյժ պնդութեան, խորհուրդ ամբարշտութեան, պաշտօն պղծութեան, գոյն թխութեան, ողջոյն մարդասիրութեան և այլն:

Այսպիսի կպակցություններում սեռական հոլովով է դրվում լրացյալը, իսկ *ութիւն* ածանցով վերացական գոյականը դառնում է հատկացյալ, որն աշխարհաբար դարձյալ թարգմանվում է որպես որոշիչ. օրինակ՝ Իսկ անօրէն իշխանն իբրև զիտաց եթէ յայտնեցաւ *խորամանկութիւն խորհրդոյն* (Եղիշէ, էջ 16)՝ *խորամանկութիւն խորհրդոյն*=խորամանկ խորհուրդը: Այսպես նաև՝ քաղցրութիւն բանջարացն, անպակասութիւն հացի և զիւոյ, հարթութիւն դաշտաց, բազմութիւն մետիցն, կարծրութիւն միւթոյ և այլն:

դ) Չափ ու քանակի սեռականը (մասնական սեռական). օրինակ՝ Տուեալ

լիցի քեզ թագաւորութիւնն *ինն հազար ամի* (Եզնիկ, 2-րդ, Ա): Եւ Սողոմոն տայր Քիրամայ *քսան հազար քոռ ցորենոյ* և *քսան հազար սափոր իւղոյ* (ԳԹագ., Ե, 11): Այսպէս նաև՝ ամի մի գարտոյ, տիկ մի գինւոյ, հինգ նկանակ հացի, հազար սիկղ արծաթոյ, տաղանդ մի արծաթոյ, բռն մի փայտի և այլն:

Այս կապակցութիւնները կարող են հոլովվել. օրինակ՝ Վասն *սփոյ միոյ գարտոյ* և *կոտորոյ միոյ հացի* (Եզեկ., ԺԳ, 19): *Ի տաղանդէ միոյ ոսկւոյ* սրբոյ արար զնա (Ելք, ԼԷ, 24): Այսպէս նաև՝ յիսուն սկեղ արծաթոյ, միոյ ատուր կեանք, երիս ալեր նաշոյ և այլն:

ե) Ոճական նկատառումով իրար մոտ դրված հոմանիշ կամ նույնանիշ բառերից երկրորդը. օրինակ՝ Ընկալաք *զհրաման պատուիրանի* (Եղէիշէ, էջ 5)=Ստացանք պատվեր ու հրաման: Գայր տալ *մարտ պատերազմի* (Ագ., Դ, 39)=Գալիս էր պատերազմ տալու (պատերազմելու): Այսպէս նաև՝ զկամս ցանկութեանն (կամքն ու ցանկությունը), զելս կատարածի (վերջը, վախճանը), զխորհուրդ կամացն (կամքն ու խորհուրդը), խուճապ տագնապի և այլն:

զ) *Ամ բառը*, երբ գործածվում է *տարիք* իմաստով. օրինակ՝ Եւ եղև Աբրամ *ամաց իննսուն և ինունց* (Ծննդ., ԺԷ, 1): Եւ էր Բահակ *ամաց քառանից* (Ծննդ., ԻԵ, 20):

3. Տրական հոլովով դրվում են.

ա) Եղանակիչ բայերի մոտ ենթակայի իմաստ արտահայտող բառը, որն աշխարհաբար թարգմանվում է ուղղական հոլովով (տե՛ս § 174) օրինակ՝ *Նմա պարտ էր առնել զերկինս և զերկիր* (Եզնիկ, 2-րդ, Գ)=Նա պիտի ստեղծեր երկինքն ու երկիրը:

բ) Անորոշ դերբայի մոտ կողմնակի ենթական, որն աշխարհաբար թարգմանվում է որպէս երկրորդական նախադասության ենթակա, իսկ անորոշ դերբայը՝ դիմավոր բայով. օրինակ՝ Ոչ կամինք *թագաւորել դմա* ի վերայ մեր (Գուկ., ԺԹ, 14)=Չենք կամենում, որ դա թագավորի մեզ վրա: Մի՛ պատահեցէ *ինձ թողուլ* զքեզ և դառնալ (Հռութ, Ա, 16)=Թող չպատահի, որ ես քեզ թողնեմ և վերադառնամ: Եւ ի հայեցուածոցն դժնութենէ ասեն *պայթել* որձաքար *վիմացն* (Խոր., 2-րդ, ԽԲ)=Ասում են, որ որձաքար վեմերը պայթելիս են եղել՝ հայացքի չարությունից:

գ) Բացառական և գործիական հոլովներով դրվում են չափ ու քանակ ցույց տվող բառերը, որոնք պատասխանում են որքա՞ն հարցին. օրինակ՝ *Ի տասն կանգնոյ* (=տասը կանգուն) զերկայնութիւն միոյ սիւնակին առնիցես (Ելք, ԻԶ, 16): *Կանգնաւ և կիսով* (=մեկ ու կես կանգուն) յերկայնութիւն, և *կանգնաւ և կիսով* ի լայնութիւն, և *կանգնաւ և կիսով* ի բարձրութիւն (Եզեկ., Խ, 42): Եւ արասցես զնա չորեքանկիննի, *թգաւ* (=մի թիզ) յերկայնութիւն և *թգաւ* ի լայնութիւն (Ելք, ԻԸ, 16):

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆԱՅՈՑ

(Հատուած)

Ընդ նուազել ժամանակաց թագաւորութեանն Պարթևաց, ի բառնալ տէրութեանն յԱրտաւանայ որդոյ Վաղարշու, ի սպանանել զնա Արտաշրի որդոյ Սասանայ,- որ էր նախարար ոմն ի Ստահր գաւառէ, որ եկեալ միաբանեաց զգօրս Պարսից, որք լքին խտտեցին մերժեցին անարգեցին զտէրութիւնն Պարթևաց, և հաճեցան հաւանութեամբ ընտրել զտէրութիւնն Արտաշրի որդոյ Սասանայ,-արդ իբրև յետ մահուն հասանելոյ գուժիս այտորիկ առ Խոսրով թագաւորն Հայոց,-որ էր երկրորդ տէրութեանն Պարսից, զի որ Հայոց թագաւոր էր՝ նա էր երկրորդ Պարսից տէրութեանն,-արդ՝ թէպէտ և վաղու² լուեալ զբօքն՝ ոչ ինչ ժամանեաց հասանել յամբովկ գործոյն³ պատերազմի իրացն պատրաստութեան⁴: Յետ այտորիկ դարձեալ լինէր յիրացն եղելոց⁵ մեծաւ տրտմութեամբ, զի ոչ եհաս⁶ ինչ նմա գործել գործ, ի մեծ ի տրտմութենէն և յիրացն վճարելոյ⁵ դարձեալ անցեալ եկեալ լինէր յաշխարհ իւր:

Արդ՝ ի միւս ևս ի գլուխ տարոյն սկսանէր Խոսրով թագաւորն Հայոց զունդ կազմել և զօր բովանդակել, զումարել զգօրս Ադուանից և Վրաց, և բանալ ըզ⁷ դրոմն Ալանաց և զճորայ պահակին, հանել զգօրս Հոնաց, ասպատակ դնել⁷ ի կողմանս Պարսից, արշաւել ի կողմանս Ատրեստանի, մինչև ի դրոմն Տիսրոնի: Աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ յապականութիւն դարձուցանէր զշինանիստ քաղաքացն և աւանացն ցանկալեաց. զէն երկիրն ամենայն թափուր և աւերակ թողոյր. ջնջել ի միջոյ ի բաց կորուսանել, խլել քակել, հիմն ի վեր ջանայր առնել, համարէր⁸ բառնալ զօրէնս տէրութեանն Պարսից: Ուխտ եղեալ միանգամայն⁹ վրէժ խնդրել մեծաւ քինութեամբ զանկանելն իւրեանց ի տէրութենէն. սպառ սպառ ջանայր զվրէժ խնդրել, մեծաւ քինու նախանձաբեկ լինելով. մեծամեծս փքայր՝ ի բազմութիւն¹⁰ զօրացն ասպատան եղեալ, և ի քաջութիւն¹⁰ զօրացն յուսացեալ: Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին մեծաւ բազմութեամբ ժիր և քաջ առն և ձիոյ և բուն կազմութեամբ Ադուանք, Լփինք և Ճիղաք, Կասաք և այլ ևս որ ի սմին կողմանց, զի զվրէժ արեանն Արտևանայ խնդրեսցեն:

... Առեալ Խոսրովու զբազմութիւն զօրացն իւրոց, և որ ուստեք ուստեք եկեալ հասեալ էին ի թիկունս օգնականութեան միզակակիցք գործոյն պատերազմի: Իսկ իբրև ետես թագաւորն Պարսից զայն ամբոխ բազմութեան¹¹ զընդի, զի մեծաւ ուժով դիմեալ եկեալ հասեալ էին ի վերայ նորա՝ ել և նա ընդ առաջ նոցա ի պատրաստութիւն պատերազմի: Բայց սակայն ոչ կարաց ունել զղէմ նորա, փախստեայ լինէր առաջի նոցա. զհետ մտեալ կտորէին զամենայն զօրսն Պարսից, և դաշտացն և ճանապարհացն ցիր դիաքաւալ կացու-

ցանէին¹² և չարախտավար վատնէին¹³ և անհնարին հարուածս ի վերայ հասուցանէին: Եւ թագաւորն Հայոց դառնայր ի մեծ կոտորածէն մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ և ցնծալից ուրախութեամբ ի կողմանս Հայոց յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, մեծաւ ուրախութեամբ և բարի անուամբ և բազում աւարաւ:

Ապա հրաման տայր ընդ կողմանս կողմանս դեսպանս արձակել, հրովարտակս առնել, յեօթն բազինս մեհենիցն ուխտաւոր լինել պատկերաց կոռց դիցն պաշտաման: Սպիտակ ցլուք և սպիտակ նոխազօք, սպիտակ ձիովք և սպիտակ ջորովք, ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդուք, ի վերջաւորս փողփողեալս, նշանակալ պալարակալ մետաքսիւքն և ոսկովք պսակօք և արծաթի գոհարանօք, յանօթս ցանկալիս ակամբք պատուականօք, ոսկով և արծաթով, ի հանդերձս պայծառս և ի զարդս գեղեցիկս, զիւր ազգին Արշակունեաց զհայրենեացն պաշտամանց տեղիսն մեծարէր: Նա և հինգերորդ և ս հաներ¹⁴ յամենայն մեծամեծ աւարացն ածելոց, և մեծամեծ պարզս և քրմացն շնորհէր: Իսկ զօրացն որ զիւրեան էին՝ ետ պարզս և արձակեաց յիւրմէ:

Իսկ ի գալուստ ամին միւսոյ զօր բազում կուտէր յոյժ, գումարտակ առնէր, զնոյն զօր կոչէր, և ևս բազում քան զնոյն ասպատակ սփռեալ զկողմամբքն Ասորեստանի. մանաւանդ զի և զօրք Տաճկաց ի քիկունս եկեալ էին. աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ քաջութեամբ դառնային յիւրաքանչիւր տեղիս: Եւ ամս մետասան ստէպ ստէպ զայս օրինակ աւար առեալ՝ աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն, որ ընդ Պարսից թագաւորութեամբն և ընդ իշխանութեամբն էր:

(Ազաթանգեղոս, էջ 11-19)

¹ ընդ նախդիրն անորոշ դերբայի հայցական հոլովի հետ ժամանակի իմաստով՝ երբ վերջացան, վերջանալիս
² վաղու-վաղուց
³ ամբով կործոյն-գործի ավարտը
⁴ ոչ ինչ ժամանեաց հասանել յամբով կործոյն պատերազմի իրացն պատրաստութեան-չկարողացավ պատերազմի պատրաստությունն ավարտել
⁵ յիրացն եղելոց-ավարտված՝ կատարված դեպքերից
⁶ ոչ եհաս. այստեղ՝ չհաջողվեց

⁷ ասպատակ դնել-ասպատակել
⁸ համարել. այստեղ՝ ջանալ, ձգտել
⁹ միանգամայն. այստեղ՝ միաժամանակ
¹⁰ ի նախդիրը հայցական հոլովի հետ վրա իմաստով
¹¹ նույնանիշ է ամբոյս բառին
¹² ցիր դիաթաւալ կացուցանէին-դիակներ էին փռում
¹³ չարախտավար վատնէին-դաժանորեն ցրիվ էին տալիս՝ կոտորում էին
¹⁴ հինգերորդ և ս հաներ-հինգերորդ մասն էլ բաժին էր հանում

